STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 08565

FRAYHAYT

John Stuart Mill

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol
of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from
a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights
in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain
or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does –
please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

דזשאהן סטואַרט מילל

די אינטערנאציאנאלע ביבליאָטהעק.

פרייהייט

פון

דזשאהן סטוארט מילל.

איבערזעצט אויס דעם ענגלישען אָריגינאַל,
מיט א ביאָגראפיע פון פערפאסער
פון דר. י. א. מעריסאָן.

מיט אן הקדמה פון דר. ח. זשיטלאָווסקי.

ארויסגעגעבען פון
א. מ. יעוואלענקא
ניו יאָרק.

Copyright, 1909,
By A. M. Evalenko, Publisher.

דער גרויסער הויפּט־פּרינציפּ — דער צענטראַל־פּונקט וואוהין עס לויפען זיך צו־נויף אַלע אַרגומענטען, וואס זיינען אויפ־געוויזען געוואָרען אין די בלעטער — איז דער געדאַנק, אַז פאר דער מענשליכער ענט־ווילקונג איז אַבסאָלוט וויכטיג זי זאָל זיך אויסדריקען אין דער רייכסטער פערשיע־דענאַרטיגקייט.

וויל העלם פאָן הומבאָלדט:

„גרענצען דער ווירקזאַמקייט דעם שטאַאטעס".

אינהאלטס־פערצייכניס.

הקדמה, — דר. ח. זשיטלאָווסקי 5
אַ ביאָגראַפישע סקיצע פון דזשאהן סטוארט מילל —
דר. י. א. מעריסאָן 19

ערסטער קאַפּיטעל

אַלס איינלייטונג 65

צווייטער קאַפּיטעל

די פרייהייט פון געדאַנק און דיסקוסיאָן 88

דריטער קאַפּיטעל

די אינדיווידואַליטעט אַלס איינער פון די עלעמענטען
פון מענשליכען וואהלזיין 154

פיערטער קאַפּיטעל

די בעגרעניצונג פון דער געזעלשאַפט׳ס אויטאָריטעט איבער׳ן יחיד 187

פינפטער קאַפּיטעל

די אַנווענדונגען 220

הקדמה

I

„וועגען א גוטער יודישער איבערזעצונג פון א גוטען אייראָפּעאישען בוך“, — אזוי וואָלט איך געוועלט א נאָמען געבען מיין הקדמה. וואָרים מילל׳ס בוך שטעהט כמעט אין אלע זיינע טיילען אויף דער הויך פון דעם איצטיגען פרייען געדאנק, און דר. מעריסאָן׳ס איבערזעצונג שטעהט אויף דער הויך פון דעם בוך אליין. און ניט נור אויף דער הויך פון דעם בוך און פון די געדאנקען, וועלכע עס לערנט דעם עולם, נור אויך, כמעט אומעדום, אויף דער הויך פון אונזער יודישער שפראך, אין וועלכער ער האָט אריבערגעטראגען כמעט וואָרט פאר וואָרט, די מיינונגען פון דעם אייראָפּעאישען דענקער.

דר. מעריסאָן׳ס ארבייט דריקט אוים אין איהר פאָרם א נייעם בליק אויף די ציעלען, וועלכע די ערנסטע יודישע ליטעראַטור דארף האָבען פאר איהרע אויגען. ביז אהער האָבען דאָס רוב יודישע מחברים געקוקט אויף יודיש, ווי אויף אן איבערגאנגס־שפּראך. פעסט און זיכער האָבען זיי געגלויבט, אז דער איינציגער וועג צו מאכען פון יודען מענשען איז — ארויסצורייסען זיי פון זייער יודישקייט און פון זייער שפּראך, און וואָס גיכער צו פיהרען זיי צו די קוואלען פון דער אלגעמיין־מענשליכער בילדונג, וואָס זיינען אויסגעגראָבען געוואָרען פון די איצטיגע געבילדעטע נאציאָנען און וואָס פליסען און בעוועסערען זייערע אייגענע פעלדער. בעארבייטען אן אייגען יודיש פעלד, גראָבען און מאכען שפּריצען אייגענע קוואלען פון אלגעמיין־מענשליכער בילדונג, — דאָס האָט מען בעטראכט, ניט נור פאר א

זאך, וואָס איז לחלוטין איבעריג, נור אויף פאר א גרויסע זינד אנטקעגען דער מענשהייט גופא. „דאָס יודישע פאָלק און די יודישע שפּראך מוזען פערשווינדען“, — דאָס איז געווען א כלל גדול, אין וועלכען יעדער געבילדעטער יוד האָט געמוזט גלויבען. היות אָבער, ווי עס איז נויטיג צו געווינען דאָס פאָלק פאר די איצטיגע אלגעמיין־מענשליכע אידעאלען, און היות ווי דאָס פאָלק פערשטעהט נעבאך קיין אנדער שפּראך ניט א חוץ יודיש, איז מען געצוואונגען על פּי נויט רעדען צו איהם ד ע ר ו ו י י ל ע אין זיין אייגענעם „הויקערדיגען זשארגאָן“, ביז עס וועט זיך אויסלערנען אן אנדער מענשליכע שפּראך און וועט זיין ביכולת צו שטילען פון די פרעמדע קוואלען זיין דורשט נאָך וויסענשאפט און בילדונג.

די יודישע ערנסטע ליטעראטור האָט דעריבער געמוזט קוקען אויף זיך ניט אנדערס ווי אויף א דרדקי־ליטעראטור, און די מחברים האָבען געמוזט פאָרקומען אין זייערע אייגענע אויגען ניט אנדערס ווי דרדקי־מלמדים. אויסלערנען דעם „אלף־בית“ און דאָס „שעפּטשען“ פון דעם פרייען געדאנק, און אויפמונטערן איהם אוועקצוגעהן צו די העכערע מלמדים פון די געבילדעטע פעלקער — דאָס איז געווען דאָס איינציגע ציעל פון אונזער פּאָפּולער־וויסענשאפטליכער ליטעראטור. דעריבער האָט זי ניט פערלאנגט קיין טיעפערע און ערנסטערע וויסענשאפטליכע ארבייט. דרדקי מלמדים און „בעהעלפערס“, וועמעס גאנצע קענטניס איז דאָס רוב בעשטאנען אין קענען אויסוועניג דעם אפּיקורסישען „מודה אני“, זיינען געווען די בעלי־בתים אויף דעם יודען'ס הארץ און דעם יודען'ס מוח; און דער פּועל יוצא איז געווען, אז דאָס הארץ און דער מוח האָבען געמוזט ווערען פון טאָג צו טאָג אלץ לעדיגער און לעדיגער. די דרדקי־מלמדים אליין האָט שוין אויך דערעסען טאָג אויס, טאָג איין ארייננצוגעהן אין התפעלות פון דעם געדאנק, אז קיין גאָט איז ניטאָ, אז עס איז אלץ גשמיות; יאָהר אויס, יאָהר איין ברענען אין התלהבות פון דער טיעפער חכמה, אז מען מעג רויכערן אום שבת, אז אייגענטום איז גנבה, און אז משיח וועט

בשום אופן ניט קומען. די געמאכטע התפעלות, די געקינצעלטע התלהבות רופען שוין איצטער ארוים חלשות ביי דעם עולם, און אפשר ביי די שרייבער אליין אויך. דער סוד דערפון איז, וואס אונזערע דרדקי־מלמדים האבען געהאט א טעות אין חשבון. ד אַ ס פ אָ ל ק א י ז נ י ט ג ע ג א נ ג ע ן א י ן א ה ע כ ע ר ע ן ח ד ר צ ו ד י פ ר ע מ ד ע פ ע ל ק ע ר; נור איינצעלנע האבען זיך אָבגעריסען און זיינען אנטלאָפען פון איהם. די מאסען זיינען געבליבען שטעהן ביי אונזערע ארעמע קולטור־קוואלען, אויסגעהענדיגט פון דורשט נאָך טיעפער און אמת'ער מענשליכער בילדונג, און ניט געפינענדיג אפילו א טראָפען, וואס זאָל דערקוויקען זייער אויסגעטריקענטען גומען. וואס די דרדקי־מלמדים גיבען און קענען זיי געבען, איז אדער זיי ווייסען דאס שוין, אָדער, אפילו ווען מען גיט זיי וועלכע עס איז מאָגערע נייעס — פלאכע און פלאטשיגע פאָפולאריזאציאָנען פון נייע רעזולטאטען, צו וועלכע דער מענשליכער שכל איז געקומען — קען עס זיי ניט בעפריעדיגען.

איך געדענק, איך האב ערגיץ־וואו געלייענט ביי מיכאילאָווסקי'ן, אז די גייסטיגע אינטערעסען פון פאָלק זיינען גאנץ אנדערע איידער די גייסטיגע אינטערעסען פון די געבילדעטע. דאס פאָלק זאָגט ער, וויל נור איין זאך: וויסען אין וואס צו גלויבען, וויסען וואס צו טון. גיט איהם די ר ע ז ו ל ט א ט ע ן פון אייערע פאָרשונגען. אייערע טעמים און די וועגען ווי איהר זייט געקומען צו די רעזולטאטען ריהרען איהם ווי די וואנד. — איך ווייס ניט, אויב מיכאילאָווסקי איז געווען גערעכט בנוגע צו דעם רוסישען פאָלק, בנוגע צו דעם יודישען פאָלק איז זיין געדאנק גאנץ געוויס א געוואלדיגער טעות. דאס יודישע פאָלק האָט אין א משך פון הונדערטער יאָהרען שטאָדטישען לעבען, פון הונדערטער יאָהרען שארפען דעם מוח אָן דעם תלמוד, דער קבלה, דאס חסידות, אויסגעארבייט א מארך, וואס פערלאנגט רייכע און איידעלע גייסטיגע שפייז. דעם יודען אינטערעסירט ניט נור די לעצטע שורה פון דער חקירה, נור אויך איהר גאנצער וועג, דאס גאנצע סיסטעם פון איהרע טעמים און פון איהר „פלפול". דאס אבער קען א דרדקי־

מלמד ניט געבען. דעריבער בלייבט דעם פאָלק'ס נשמה הונגעריג און דורשטיג; און עס איז קיין חדוש ניט, וואָס די בעסערע עלע־מענטען פון פאָלק ווילען ניט פערבייטען די רייכע און איידעלע, ווען אפילו לגמרי ניט פרישע, שפייז פון דער אלטער יודישקייט אויף די גראָבע, שלעכט־פערשטאנענע און שלעכט־צוגעגרייטע ברעקלעך און פיצלעך פון דער אלגעמיין־מענשליכער קולטור, וואָס אונזערע דרדקי־אויפקלערער דערלאנגען איהם אונטער דעם נאָ־מען פון בילדונג און וויסענשאפט.

וויל מען באמת בילדען דאָס פאָלק; וויל מען באמת איהם צו־פיהרען צו דער אלגעמיין־מענשליכער קולטור, מוז מען אין גאנצען איבערבייטען דעם בליק אויף די ציעלען און די וועגען פון דער יודישער וויסענשאפטליכער ליטעראטור. די גאנצע גע־שיכטע פון אלע אונטערדריקטע, צוריקגעבליבענע און פערוואָרפע־נע פעלקער, וואס זיינען אויפגעשטאנען תחית־המתים אין דעם 18טען און אין דעם 19טען יאהרהונדערט, בעווייזט אונז קלאָר ווי דער טאג, אז מען קען א פאָלק ניט צו־מוטען עס זאָל ארויסגעהן פון זיך און לויפען בעפרידיגען זיין וויסענס־דורשט אויף פרעמדע פעלדער. דאָס איינציג מיטעל איז — אריינגעהמען די אלגעמיין־מענשליכע קולטור א י ן ז י ך, מאכען זי זאָל דורך א סיסטעם פון קאנאלען פליסען אויף דאָס אייגענע פעלד. ערסט יעמאָלט קען דאָס פאָלק אָנהויבען טראכטען וועגען גראָבען אייגענע ברונענס, אָדער וועגען אויסרייניגען די אלטע, וואָס זיינען פערשימעלט גע־וואָרען, וועיל עס זיינען פערשטאָפט געווארען די אונטעראירדישע קאנאלען, דורך וועלכע זיי זיינען אמאָל געווען פערבונדען מיט די קאנאלען פון דער אלגעמיין־מענשליכער קולטור.

דאָס סיסטעם פון קאנאלען, וואָס זאָל מאכען פליסען די אל־געמיין־מענשליכע קולטור אויף אונזער אייגען פעלד, דאָס איז — דאָס סיסטעם פון איבערזעצונגען. אלע בעסערע ווערק, וואָס שפיי־זען דעם אייביג־וואקסענדען מענשליכען געדאנק; אלע פלאטאָנס, ספינאָזאס, מארקסעס און העגעלס; אלע פייערבאכס, פרודאָנס, ספענסערס און מיללס, מוזען מיר געבען אונזער פאָלק אין זיין

שפּראַך. דאָס וועט, ניט נור שטילען זיין דורשט צו וויסענשאַפט און בילדונג; דאָס וועט, ניט נור אָנפּיעלען זיין נשמה מיט אַ נייעם אינהאַלט; נור עס וועט אויך אָבפּרישען זיינע פערשלאָפטע, פער׳חלש׳טע בעשאַפונג־כחות, און וועט איהם געבען די מעגליכ־קייט אַרויסצובריינגען פון זיך נייע ספּינאָזאַס און מאַרקסעס, וועל־כע וועלען יעמאָלט רייכער מאַכען קודם כל די אייגענע יודישע קולטור, און דורך דעם גופא, אויפ׳ן וועג פון דיזעלביגע איבער־זעצונגס־קאַנאַלען, אויך העלפען דער גאַנצער מענשהייט אין איהר וואַקסען.

איך ווייס ניט, אויב די אָדער אפשר אַנדערע געדאַנקען האָ־בען זיך געטראָגען פאַר די אויגען פון פריינד דר. מעריסאָן, בעת ער האָט זיך גענומען פאַר דער איבערזעצונג פון מילל׳ס בוך. אָבער, ווי די מעשה איז, האָט ער מן הסתם אויך געפיהלט, אַז איצטער איז געקומען אַ צייט, ווען מען מוז געבען דעם פאָלק, ניט נור דאָס, וואָס איינער האָט פערשטאַנען פון די „גדולים“, נור די גדולים אַליין.

II

מילל׳ס בוך „פרייהייט“ רעדט וועגען אַן ענין, וועלכען מען קען בעטראַכטען פאַר איינעם פון די וויכטיגסטע פּונקטען פון דעם איצטיגען פרייען געדאַנק.

דאָס רוב מענשען מיינען, אַז דער חלוק צווישען דער איצטי־גער וועלטאַנשויאונג און דעם „אַלטען“ סיסטעם פון געדאַנקען בעשטעהט אין דעם, וואָס די איצטיגע וועלט האָט אַרויסגעפונען דעם ריינעם, הייליגען „אמת׳ן“ אמת, און וואָס זי שטעלט אַוועק אָט דעם אמת׳ן אמת אנשטאָט די שקרים, פאַנטאַזיעס, טעות׳ן און גרייזען, וואָס האָבען געהערשט ביז אַהער. פריהער, אַ שטייגער, האָט מען געמיינט, אַז גאָט פיהרט דאָס גאַנצע רעדיל פון דער וועלט; איצטער ווייס מען, אַז „דאָס זיינען אַלץ נאַטור־געזעץ“. פריהער האָט מען געמיינט, אַז פייניגען דעם גוף איז אַ מצוה; איצט ווייס מען פערקעהרט, אַז נאָכגעבען דעם גוף איז גאָר ניט

קיין חטא. פריהער האָט מען געגלויבט, אז די ערד שטעהט און די זון דרעהט זיך; איצט ווייס מען דעם אמת, אז עס איז פונקט פערקעהרט. און אזוי ווייטער, און אזוי ווייטער.

געוויס האָט דער פרייער געדאנק אויפגעוויזען א סך טעות׳ן און גרייזען אין דער אלטער וועלט־אנשויאונג; און די איצטיגע נאטורפאָרשונג האָט גאנץ געוויס ארויסגעבראכט א סך אמת׳ן, וואָס וועלען אפשר בלייבען אויף אייביג אין די אוצרות פון׳ם מענשליכען וויסען. אָבער ניט אין אלע פרטים גלויבט דער איצטיגער פרייער געדאנק, אז ער האָט אויסגעפונען דעם אמת׳ן אמת, וועלכער מוז פערנעהמען דעם אָרט פון די אלטע שקרים. ער האָט ערסט לפי ערך ניט לאנג אָנגעהויבען גוט צו פערשטעהן, וואָס פאַר א שווערע, אפשר אויף אייביג אונמעגליכע זאך דאָס איז, ארויס־צוגעפינען דעם אמת און דעם שקר אין אזעלכע צווייגען פון מענש־ליכען וויסען, וואָס רעדען מכח העכערע ענינים איידער די, וועל־כע מיר קענען ארומנעהמען מיט אונזערע חושים. ביי דעם איצ־טיגען פרייען געדאנק האָט זיך אין גאנצען איבערגעביטען דער בליק אויף דעם עצם מהות פון „אמת“ און פון „שקר“.

דער גאנצער גאנג פון דער מענשליכער ענטוויקלונג האָט איהם געלערנט, אז „אמת“ און „שקר“ בייטען זיך פון דור צו דור, און אז אין יעדען דור גופא בייטען זיי זיך פון גרופע מענשען צו גרופע מענשען, און אפטמאָל אויך פון מענש צו מענש. איצטער קען מען שוין ניט קוקען אויף די דורות, וואָס זיינען געווען פאַר אונז, ווי אויף פראים, וואָס האָבען געבלאָנדזשעט אין דער פינס־טערניש, און אויף אונזער דור ווי אויף גאונים, וואָס האָבען אראָב־געריסען דעם צודעק פון דעם אייביגען ליכט. מיר ווייסען גאנץ גוט, אז דער „אמת“ איז א פראָדוקט פון זיין צייט; אז די פריי־הערדיגע דורות האָבען געהאַט זייער אמת, אזוי גוט ווי מיר האָבען אונזערן, און אז די שפּעטערדיגע דורות וועלען מן הסתם זיך בעגעהן מיט אונזערע אמת׳ן אויף דעמזעלביגען שטייגער, ווי מיר בעגעהען זיך מיט די אמת׳ן פון אונזערע טאטעס און זיידעס. די פערשידענקייט פון די אמת׳ן

שטאמט, ניט נור פון דעם פערשידענעם סכום קענטניסען, ניט נור פון דער פערשידענער שטארקייט און טיעפקייט פון מוח, נור אויך פון א סך און א סך אנדערע תנאים, אויף וועלכע דער מענש אליין איז קיין בעל הבית ניט.

אין זיינע גרויסע פילאָזאָפישע ווערק וועגען „לאָגיק“ און וועגען „סער האמילטאָן'ס פילאָזאָפיע“ זוכט מילל מיט וואונדערבארע בקיאות און חריפות צו בעווייזען, אז אלע אונזערע קענטניסען, אפילו די, וואָס אונז דוכט זיך, אז דער שכל איז מחיב זייער אמת פאר אלע מענשען אָהן אן אונטערשיעד, זיינען אין תוך אריין מעהר נישט ווי א פּראָדוקט פון יענע פסיכישע פּראָצעסען, וואָס שפּיעלען זיך אָב אין דער נשמה פון יעדען איינצעלנעם, לויט די פערשידענע פיהלונגען וואס ער פיהלט, ווען די ארומיגע וועלט ווירקט אויף איהם. ער זוכט אפילו אויסצוגעפינען די תנאים, ווען דער מענש, וואָס וואָלט געלעבט אונטער זיי, וואָלט ניט געקענט גלויבען, אז צוויי מאָל צוויי איז פיער. דאָ איז ניט דער אָרט אָבצושטעלען זיך באריכות אויף מילל'ס פילאָזאָפיע און אויפצו־ווייזען אויף א פּאָר וויכטיגע טעות'ן ,וואָס האָבען זיך, נאָך מיין מיינונג נאָך, פער'גנב'ט אין דעם פונדאמענט גופא פון זיין בנין. על כל פנים איז קלאָר, אז אזא מין בליק אויף דעם מקור און דעם פּראָצעס פון אלע אונזערע קענטניסען, און די גרויסע ראָליע, וואס ער שרייבט דערביי צו דעם אינדיווידום, דעם יחיד, און זיינע פסיכישע פּראָצעסען, מוז מאכען א סוף צו יענעם פאַנאטיזם פונ'ם מענשליכען שכל, וואָס האָט געגלויבט אין זיין אונבעגרעניצטער מאכט ארויסצוברייננגען אין אלע פעלדער פון דער וויסענשאפט אזוינע אמת'ן, וועלכע זיינען אין אלע פרטים גוט פאר אלע צייטען און אלע מענשען. קוים זעה איך איין, אז מ י י ן אמת איז א פּראָדוקט פון מיין נאטור, מוז איך אויפ'ן שטעל איינזעהן, אז דעם אנדערען'ס אמת איז אקוראט אויפ'ן זעלביגען שטייגער א פּראָדוקט פון ז י י ן נאטור. און ווען אפילו דאָס קען מיך ניט צווינגען זיך אָבצוזאָגען פון מיין אמת פאר מיר און אויפצוהערען זוכען צו פערברייטען מיין אמת צווישען אנדערע

מענשען, נעהמט דאָס אָבער ביי מיר אוועק דעם חשק און דאָס רעכט צו צווינגען די אנדערע מיט גראָבע אדער איידעלערע מיט־לען, זיי זאָלען אויף אלץ קוקען ווי איך קוק און אלץ טון אזוי ווי איך טו. עס וואקסט ארויס דער געדאנק פון גלייכבערעכטי־גונג פון אלע אינדיווידועלע אמת'ן, ד. ה. אז זיי פערדיענען אלע גלייך מיר זאָלען האָבען דרך ארץ פאר זיי — אויב זיי זיינען געבויט אויף דעם זעלביגען סכום פון וויסען, אויף דערזעלביגער טיעפקייט פון געדאנק און מיט דערזעלביגער איבערגעבענקייט אויסצוגעפינען דעם אמת, וואס מיר מיינען, אז מיר האָבען געפו־נען ביי אונז.

א טיעפער און ערנסטער דרך ארץ פאר אלע ערנסט־גלויבענ־דע און וואַרהייט־זוכענדע מענשען — דאָס איז דער פועל יוצא פון מילל'ס פילאָזאָפיע און פון דעם איצטיגען פרייען געדאנק בכלל. אָט וועגען דער טאָלעראַנץ צו דעם אנדערנס מיינונגען און מעשים, אויף וויפיעל זיי שטערען ניט מיין רעכט אויף מ י י נ ע מיינונגען און מעשים, און אויך אויף וויפיעל זיי געהען ניט להיפך צו די נויטיגע בעדינגונגען פון טובת הכלל — אָט וועגען דעם רעדט מילל אין זיין בוך „פרייהייט“.

אין דעם בוך גופא וועגדט מילל כמעט גאָר ניט אָן די טיע־פע און שענע פילאָזאָפישע געדאנקען, וועלכע ער האָט אויסגעאר־בייט אין זיינע גרויסע פילאָזאָפישע ווערק, און וועלכע וואָלטען געגעבען זיין בוך א וויסענשאפטליכערען פונדאמענט. זיין בוך איז אָנגעמאָסטען אן די קרעפטען פון דעם מיטלערען ניט־פילאָזאָ־פישען עולם, און ער זעהט דורכצוקומען כמעט אומעדום מיט די מיטלען פונ'ם „שכל הישר“. אָפטמאָל לאָזט ער דער דאָזיגער בכבוד'ער בריאה שוין אפילו אביסעל צופיעל פאנאנדערשפיעלען איהר לוסט צו שפּינען. עטליכע פון מילל'ס שכל הישר'דיגע חקירות וועלען אודאי ארויסרופען ביי איינינע איידעלערע מוחות א געפיהל פון לאנגווייליגקייט; א שטייגער ווי מען פיהלט בעת מען זעהט צו, ווי איינער נעהמט זיך מיט זעהר אן ערנסטער מיי־נע אויסשפּינען אלע מעגליכע טעמים, פאר וואָס טראָגען א שאָ־

פען־פעלץ איז א גאנץ גוטע זאך, אָבער ניט אין אלע צייטען פון יאָהר און ניט אין אלע קלימאטען אויף דער ערד. ווארים דאָס, וואָס אין שבט איז פאר אייך א טובה, קען זיין אין תמוז א רעה; און דערגלייכען אויבענאויפיגע ווארהייטען. דאָס איז אָבער איינער פון די חסרונות, פאר וועלכע מיר דארפען ניט בייז זיין אויף אונזער דענקער. לאָמיר ניט פערגעסען, אז דער ענין פון טאָלעראנץ צו דעם אנדערנס מיינונגען און מעשים איז נאָך אזוי ווייט פון צו זיין באמת א גרונד־פונדאמענט פון אונזער גייסטיגען לעבען, אז עס קען חלילה ניט שאַדען, ווען מען וועט דעם ענין פאנאנדער קייען אביסעל מעהר איידער דאָס איז נויטיג פאר א מיטעלען מענשען. ווער ווייס! עס קען זיין, אז אויף א סך מוחות וועט דוקא דער געדאנק פון דעם שאָפּען־פעלץ אין תמוז (ביי דעם וואָס האָט פיעבער) ווירקען ווי א „ברק המבהיר“. א בליץ וואָס מאַכט א מאָל קלאָר דעם גאנצען ענין, בעת אלע טיעפערע טעמים שפּרינגען פון זיי אָב, ווי ארבעס פון וואנד.

די גאנצע מענשהייט נויטיגט זיך נאָך אין די געדאנקען, פאר וועלכע מילל קעמפּפט אין זיין בוך, אָבער איך ווייס ניט, אויב עס איז דאָ וואו עס איז אין דער וועלט א גרופּע מענשען, וואָס זאָל זיך מעהר נויטיגען אין זיי, איידער די יודישע „ראדיקאלען“ (איך מיין, פערשטעהט זיך, דאָס רוב פון זיי). ביי קיין גרופּע אין דער וועלט הערשט ניט אזא פאנאטיזם פונ'ם „פרייען געדאנק“, ווי ביי זיי. אויב איינער דענקט ניט ווי זיי, אָדער אויב ער האלט פאר נויטיג צו טון אנדערש ווי זיי, קענען זיי דאָס אנדערש ניט דערקלערען, סיידען דורך דעם, וואס ער איז אָדער אן עם הארץ, וועמעס מוח איז נאָך ניט דורכגעלויכטען געוואָרען פון די שטראהלען פון וויסענשאַפט, מיט וועלכע די מענשהייט האָט זיי בעגליקט; אָדער, אויב ער ווייס יא אלץ וואָס זיי ווייסען, א שוטה, וועמעס מוח עס האָט ניט די קראפט ארויסצוברענגען דעם אמת פון די פאקטען, וואָס זיינען איהם בעקאנט; אָדער, אויב ער איז אזוי געלערנט ווי זיי און בעזיצט נאָך דערצו א פיינעם דענקערישען קאָפּ, איז ער געוויס א מנוול, וואָס פער־

דרעהט בכיון דעם אמת צוליב א וואָסער עס איז טריפה'נע פניה. טויג אויך די ערקלערונג ניט, איז ער גלאט א מטורף, וואָס לאָזט זיך בעהערשען פון א צופעליגען שגעון. און אָפטמאָל שעמט מען זיך ניט צו בעקרוינען דעם געגנער מיט אלע פיער מעלות אין איינעם: אן עם הארץ, א שוטה, א מנוול און א מטורף.

געוויס וויל איך ניט אָבלייקענען, אז עס זיינען דאָ מענשען מיט די נור וואָס דערמאָנטע פיער מעלות, איינציגווייז אדער אין א מעהר אדער וועניגער גליקליכער קאָמבינאציע, ניט נור ביי די געגנער פון דעם יודישען ראדיקאליזם, נור אפילו ביי די יודישע ראדיקאלען גופא. און וואָלטען אונוויסענהייט, נארישקייט, טריפה'־נע פניות און שגעונות לגמרי פערשוואונדען פון דער וועלט, וואָל־טען גאנץ געווים מיט זיי פערשוואונדען א סך חלוקי דעות — אָבער ניט אלע! מען מוז זיך צוגעוועהנען צום געדאנק, אז גלייך־געלערנטע, גלייך־קלוגע, גלייך־איידעלע און גלייך קלאָרע מענ־שען קענען דוקא אין די וויכטיגסטע פראגען פון לעבען קומען צו פערשידענע אמת'ן, וועלכע דיקטירען זיי פערשידענע מעשים און אויפפיהרונגען. און דער פועל יוצא דערפון איז, אז ווי פאלש מיר זאָלען ניט האלטען דעם אנדערנס מיינונג און זיין פיהר אין לע־בען, מוזען מיר תמיד רעספעקטירען זיין רעכט ארויסצוזאָגען און צו קעמפפען פאר זיין אמת, און צו לעבען אזוי, ווי עס דיק־טירט איהם זיין יושר.

עס פערשטעהט זיך, אז אזא מין רעכט קען ניט זיין אונבע־גרעניצט, ווייל עס קען זיך אָנשטויסען אין געוויסע פרטים אָן מיין רעכט בנוגע דעם זעלביגען ענין, אָדער אָן די אינטערעסען פונ'ם כלל.

מילל זוכט אין זיין בוך, ניט נור אויפצו־ווייזען די טעמים, פאר וואָס מיר מוזען האָבען דרך ארץ פאר אזא רעכט, נור אויך אויסצוגעפינען זיינע גרעניצען. אין דעם לעצטען פונקט אָבער קען אונז מילל היינטיגען טאָג שוין ניט אזוי צופרידען שטעלען. דער אנארכיסט צ. ב. ש. וועט געפינען, אז ער גיט דער געזעלשאפט און דער רעגירונג צופיעל מאכט איבער דעם יחיד; דער סאָ־

ציאַליסט ווידער וועט געווים געפינען, אַז אין אַ סך וויכטיגע פּונק־טען גיט מילל דעם יחיד צופיעל רעכט לגבי די נויטיגע אינטערע־סען פון כלל. ביידע אָבער מוזען מודה זיין, אַז סיי דער סאָצי־אַליזם, סיי דער אַנאַרכיזם האָבען נאָך אַ סך צו לערנען פון מילל'ן דאָרטען וואו ער רעדט וועגען דאָס רעכט פון מיינונג־פרייהייט בכלל. און אויב ער זאָגט זיי ניט קיין טעאָרעטיש גאַנץ נייע זאַ־כען, איז אַלץ וואָס ער זאָגט פּאָרט אַזוי נויטיג זיי זאָלען ביידע זיך נעהמען צום הארצען, אַז מען מעג ווינשען יעדער איינער זאָל גוט דורכשטודירען דאָס ביכעל, און לאָזען אריינגעהן אין זיין איי־גען פלייש און בלוט מילל'ס איידעלע און שענע געדאַנקען.

III

צום סוף וויל איך נאָך זאָגען אַ פּאָר ווערטער וועגען דער איבערזעצונג גופא, אויף וויפיעל דאָס לאָזט צו דער דין פון „מקצת שבחיו“.

איך האָב שוין אויבען בעמערקט, אַז די איבערזעצונג שטעהט כמעט אומעדום אויף דער הויך פון דער יודישער שפּראַך. מיר דוכט, איך האָב אַ רעכט צו זאָגען, אַז אין אייניגע ניט־זעלטענע שטעלען, וועלכע דער לעזער וועט געווים אַליין אַרויסגעפינען, הויבט אויף דער איבערזעצער אונזער יודישע שפּראַך אויף אַזאַ הויך, אויף וועלכער זי איז ביז אהער נאָך ניט געשטאַנען. די מעלה וועט קענען גאַנץ ריכטיג אָבשעצען נור דער, וואָס ווייס אַליין ווי שווער עס איז נאָך איינצושפּאַנען אונזער יודיש, די נאָך־יונגע, ווילדע חצופה, אין דעם יאָך פון דעם קלאָרען, פּינקט־ליכען אבסטראַקטען און צו דערזעלבער צייט ריין יודישען אויס־דרוק. ובפרט אַז מען דערמאָנט זיך, ווי ווייט דער בוי פון דער יודישער שפּראַך שטעהט אָב פון דעם בוי פון דער ענגלישער שפּראַך, און וואָס פאַר אַ שווערע ענגלישע בנינים מילל ווענדט אָן אין זיין סטיל, יעמאָלט מוז דער ווערטה פון פריינד מעריסאָן'ס אַרבייט שטייגען לפי ערך נאָך העכער.

אָבער דער בעסטער שבח, וואָס מיר ווילט זיך געבען פריינד

מעריסאָן'ען איז, וואָס זיין איבערזעצונג איז ניט נור א גוטע און א געטרייע, נור אויך א ש ע נ ע.

דער וויכטיגסטער כלל פון שענקייט איז, אז אין דער אויסערליכער פאָרם זאָל זיך אויסדריקען די ט ב ע פון דער זאַך גופא, וואָס דארף פאָרגעשטעלט ווערען. שענקייט צו שענקייט איז ניט גלייך. די שענקייט פון אן אדלער איז ניט די שענקייט פון א טויב. וואָלט זיך פערגלוסט דער טויב צו זיין שען ווי אן אָדלער, וואָלט זי געמומען טראָגען שטאָלץ אויפ'ן אָדלערישען אופן איהר חנ'עווריג קעפּיל און שיסען פייער־פיילען פון איהרע טייבערשע אויגעלעך; אדער וואָלט צוריק דער אָדלער אָנגעהויבען מיט זיין קאָפּ מאכען קאָקעטישע טייבערשע חנ'דלעך, וואָלטען זיי ביידע אויפגעהערט צו זיין שען, וואָלטען זיי ביידע געוואָרען לעכערליך. דער וויכטיגסטער כלל איז צו פערשטעהן די בעדינגונגען פון דער א י י ג ע נ ע ר שענקייט, און יעדעס נאָכמאכען דעם אנדערן מוז סוף כל סוף ארויסקומען לעכערליך.

אָבער אויך שפּראכען, ווי לעבעדיגע ברואים, האָבען זייערע נאטורען, זייערע טבע'ס. און עס איז א גרויסע און שווערע קונסט צו פיהלען אין זיך שטענדיג די טבע פון דער שפּראך, אויף וועלכער מען שרייבט.

איך וויל ניט זאָגען, אז פריינד מעריסאָנ'ען האָט זיך לחלוטין איינגעגעבען אומעדום צו בלייבען טריי דער טבע פון אונזער שפּראך. אזוינס האָט זיך ביז אהער (א חוץ אפשר אין בעלעטריסטיק) נאָך קיינעם פון אונזערע יודישע ערנסטע שרייבער ניט איינגעגעבען. מכל שכן קענען מיר דאָס ניט פערלאַנגען פון אן איבערזעצונג. די טבע פון דער פרעמדער שפּראך קען ניט אין גאנצען פערשוואונדען ווערען פון זין, און מוז אין איין אָרט אָדער אין אן אנדערן שטערן דער טבע פון אונזער יונגען יודיש ארויס־צו־ווייזען זיך אין איהר גאנצער קלאָרקייט. דער חדוש איז ניט, וואס עס זיינען דאָ אזעלכע שטעלען; נור וואס זיי זיינען לפי ערך אזוי ווייניג; וואס די איבערזעצונג איז אזוי רייך אין אנדערע

שטעלען, וואו די נאטור פון אונזער שפראך שיינט אונז ארויס אנטקעגען, ווי א לויכטענדער, גוט־ארומגעשליפענער בריליאנט...

פאר דער שענקייט פון דער איבערזעצונג קומט דעם פריינד מעריסאָן נאָך אן עקסטרא דאנק פון אלע די, וואָס פערשטעהען, אז שענקייט איז ניט קיין פינפטער ראָד אין וואָגען, נור די דריטע זייל, אויף וועלכער עס האלט זיך אונזער דריי־זייליגער אידעאל: אמת, יושר און פראכט...

הלואי זאָל דאָס גוטע ביכעל פון מילל אין דער שענער איבערזעצונג פון דר. מעריסאָן געפינען און אויסבילדען קלוגע אָנהענגער פון אונזער אידעאל.

דר. ח. זשיטלאָווסקי.

ניו יארק, 1908.

אַ ביאָגראַפישע סקיצע פון דזשאהן סטוארט מילל, דעם פערפאסער פון דעם בוך.

דזשאהן סטוארט מילל, איינער פון דער וועלט׳ס גרויסע דיינקער און פון ענגלאנד׳ס גרעסטע, איז געבארען געוואָרען אין לאָנדאָן, דעם 20טען מיי 1806. זיין פאטער, דזשיימס מילל, איז אליין געווען א טיעפער פילאָזאָפישער דיינקער, וועלכער האָט געלאזען א שטארקען איינדרוק אויף די וויסענשאפטען פון לאָגיקע, פאליטישע עקאנאמיע און געזעצגעבונג פון זיין צייט. דער עלטערער מילל איז אין זיינע בליקען איבער לאָגיקע און פילאזאפיע געווען, אין בעסטען זין פון ווארט, דער ווירדיגער פערטרעטער פון די שארפע קעפ פונ׳ם 18טען יאהרהונדערט; בעת אין דער פאליטישער עקאנאמיע און אין דער שטאאט־וויסענשאפט איז ער געשטאנען אויף איין הויכען שטאפעל מיט די גרויסע דיינקער פונ׳ם 19טען יאהרהונדערט, און איז געווען דער חבר פון דוד ריקארדאָ און ירמיה בענטהאם. דזשאהן סטוארט איז געווען זיין עלטסטער זוהן און דער ווירדיגער טרעגער פון זיין בעריהמטען נאמען: „ברא כרעי דאבוה“ זאָגט מען ביי אונז, און אין דעם פרט פון מילל׳ס גייסטיגער ירושה איז דאָס דאָזיגע ווערטיל דוקא ריכטיג צוגעפאסט, ווארים ווי עס שיינט האָט זיך מילל׳ס מוטער מיט קיין זאך ניט אויסגעצייכענט. דזשאהן סטוארט איז אין דירעקטער ליניע געווען א גאון בן גאון.

מילל דער פאטער האָט אָבגעשטאמט פון ארימע עלטערן אין שאָטלאנד. צוליב זיינע גוטע פעהיגקייטען האָט ער נושא חן געווען ביי א רייכען מאן, איינעם א סער דזשאהן סטוארט, וועלכער האָט איהם אויף זיינע קאָסטען געשיקט שטודירען אין עדינבורגער אוניווערזיטעט. דזשיימס מילל האָט געקריגען צום ענד פון זיין

קורס סמיכה אויף גלחות פאר דער שאָטלענדישער קירכע; ער האָט אָבער דערפון קיינמאָל קיין נוצען ניט געמאכט. שוין אין זיין יוגענד האָט ער אָנגעהויבען דיינקען זעלבסטשטענדיג און האָט זיך ניט געקענט צופרידען שטעלען מיט די טראַדיציאָנעלע תורות: די גלחות האָט ער מִמאס געווען מיט דער טעאָלאָגיע אין איינעם און, נאכדעם ווי ער האָט פערבראכט א פּאָר יאָהר אלס פּריוואט לעהרער אין רייכע הייזער, האָט ער זיך ענדליך בעזעצט אין לאָנ־דאָן, חתונה געהאט, און געמאכט א געמאטערט לעבען פון זשור־נאליסטיקע. דזשיימס מילל האָט א פּנים א חוץ פון דער טעאָלאָגיע אויך גאנץ ווייניג געהאלטען פון דער יעמאָלטדיגער שול ערציהונג, ווארים ווי שווער ער האָט געמוזט האָרעווען צו מאכען א לעבען פון זיין זשורנאליסטישער ארבייט, און ווי שטארק ער איז געווען בעשעפטיגט מיט זיין גרויסען ווערק איבער די געשיכטע פון אינ־דיען (מיט וועלכער ער האָט זיך צוערסט בעריהמט געמאכט), האָט ער דאָך אָבגעריסען צייט אליין צו לערנען מיט זיין זוהן נאָך זיין אייגענער, אָריגינעלער מעטאָדע.

צו דריי יאָהר האָט ער שוין גענומען דעם יונגען מילל אין דער לעהרע. אָנגעהויבען האָט ער מיט גריכיש. אין דריי, פּיער יאָהר האָט דער יונגער מילל שוין געלעזען פּלאטאָן, קסענאָפאָן און אנדערע גריכישע ווערק אין אָריגינאל. ארום 8 יאָהר האָט ער געקענט לאטיין, איז געווען א רעכט ביסעל בעהבנ'ט אין היס־טאָריע און האָט געהאט א גוטע ידיעה אויך אין אנדערע למודים. אָט דער מערקווירדיגער פאקט האָט ארויסגערופען אלערליי בע־מערקונגען און פּירושים פון פיעל שרייבער. א טייל פון זיי האָט אין דעם געזעהען סמנים פון דעם יונגען מילל'ס אויסערגעווערנ־ליכע פעהיגקייטען; אנאנדער טייל ווידער האָט אָנגעוויזען אויף דעם, ווי אויף א שעדליכען ביישפּיל פון אָנשטאָפּען א קינד'ס קאָפּ מיט צופיעל און צו־הויכע למודים. דזשאהן סטוארט מילל אליין בעמערקט וועגען דעם פאקט, אין זיין אויטאָביאָגראפיע, מיט זיין געוועהנליכער עניוות, אז אייגענטליך וואָלט יעדער איינגעל פון זיינע יאָהרען געקענט אויפטון דאָסזעלבע, אויב ער וואָלט געהאט

מילל׳ס פאָטער פאר א רבי׳ן; און ער דריקט דערביי אויס זיין איינ־שטימונג מיט דעם עלטערן מילל׳ס מיינונג, אז עס איז א טעות, וואס מען לערנט קינדער אזוי וועניג בכלל, און וואס מען לאָזט די ערסטע קינדישע יאָהרען בפרט אזוי אוועקגעהן לאיבוד. דער אמת, ווי אין דאס רוב מחלקות, ליעגט אויך דאָ אויפ׳ן מיטען וועג פון דיביידע געגענגעזעצטע מיינונגען: אין דעם פאקט אליין, וואס מילל האָט געלעזען שווערע ביכער אין גריכיש איידער ער איז געווען 8 יאָהר אלט, שטעקט ניט קיין גרויסער וואונדער, א חוץ המעשה וואס די זאך אליין איז גאר ניט אזוי ניצליך*); עס איז אבער קלאָר, אז מען קען זיין יונגע גאונות מיט דער האנד ניט אוועקמאכען, און מען קען זיכער ניט פערגלייכען אבי וועמען צו מילל׳ן.

ריכטיג בעמערקט אויך וועגען דעם פראָפעסאָר מינטאָ (אין זיין ביאָגראפישען ארטיקעל איבער מילל אין דער „ענציקלאָפּעדיע בריטאניקא") : „מילל׳ס זעלטענע ערציהונג, שרייבט ער, איז בע־שטאנען ניט אזוי אין דעם לעזען אזעלכע הויכע ליטעראטור, ווי אין דעם שטענדיגען איינפלוס, וואס ער האָט געקריגען פון אזא רייכען גייסט און שטארקען כאראקטער, ווי זיין פאָטער איז גע־ווען. דער לעהרער איז אין דעם פרט געוועזען א סך מעהר וויכטיג איידער די ביכער. דאס לעזען פון פלאטאָן׳ס געשפּרעכען וואָלט ניט געהאט פאר איהם קיין גרעסערען בעטרעף איידער פשוט׳ע אי־

---

*) כמה אַזעלכע ערציהונגען איכא ברחוב היהודים! קען מען בנוגע דעם פונקט איבערמאַכען יהודא ליב גאָרדאָן׳ס אַ פּראַזע, וואס ער האָט געשאַפען רעדענדיג וועגען דעם בעריהמטען לאָמאָנאָסאָף. מיט וואס איז דער גריכישער אלף־בית שווערער פאר דעם העברייאישען? וויפיל אידישע קינדער, וועמעס שבחים עס זיינען אין קיין ליטעראַ־טור ניט בעזונגען געוואָרען קענען צו דריי־פיער יאָהר עברי, צו 5 יאָהר חומש און צו 6—7 יאָהר שעהנע עטליכע פרקים גמרא? און פערקעהרט רעדענדיג, ווער האָט געזעהען די נוצען פון אזא צו־פריהען שאַרפען די מוחות פון יונגע עופ׳לעך?

בונגען אין איבערזעצונג, ווען ער וואָלט דערביי ג׳יט געהאט פאר א לעהרער א לעבעדיגען סאקראטעס צו בילדען זי׳ן גייסט״.

מילל דער פאטער איז געווען גענויטיגט פון זיין געזונד וועגען צו נעהמען יעדען פריהמארגען א שפאציר גאנג אין די פעלדער הינטער׳ן שטאדט. דאָס קינד פלעגט מיט חשק בעגלייטען דעם פאטער אויף זיינע שפאציר־גייננ, און האָט פראָפיטירט דערפון קערפערליך אי גייסטיג. די טעגליכע מאָציאָן אין דער פרישער לופט (אנשטאט צו זיצען פערשפארט אין חדר) האָט געשטארקט זיינע יונגע גליעדער, און האָט א חוץ דעם איינגעפלאנצט אין איהם א ליעבע צו דער פרייער נאטור און צום שטודיום פון באָטאניקע, וועלכע האָט איהם ניט פערלאָזען זיין גאנצען לעבען. די שפאציר־גיינג זיינען ווייט ניט געווען קיין לעדיג געהן פאר ביידען: וואס דער יונגער מילל פלעגט לעזען פאר־זיך דורכ׳ן טאָג האָט ער גע־מוזט אויף מאָרגען בעת׳ן שפאצירען איבערגעבען דעם פאטער, וועלכער האָט געמאכט אויף דעם זיינע פירושים. בדרך כלל האָט דער רבי שטארק מדקדק געווען, אז דער תלמיד זאָל זיך ניט לאָ־זען נארען אין די למודים. ער האָט איינגעפלאנצט אין איהם די געוועהנהייט איבערצוטראכטען און אליין זוכען צו פערשטעהן יע־דען ענין וואס ער האָט געלערנט; דערהויפט ניט צו פערלאָזען זיך, אז דער רבי וועט פאר איהם אלץ צוקייען, און ארייןלעגען איהם פארטיגע אין מויל אריין. דער יונגער מילל האָט אויף דעם אופן פון אָנהויב אָן זיך צוגעוועהנט אָנצושטרענגען אלע זיינע כחות אויף א שווערען פונקט און ניט אוועקצוגעהן פון אָרט, ביז וואנען ער איז איהם קלאָר געווארען אָהן דעם מינדעסטען ספק. דער פאטער האָט איהם געלערנט אויסצולעגען יעדע טעאָרעטישע פראַגע דורך קאָנקרעטע ביישפיעלען אויף דער פראקטיקע, און ני[illegible] פערלאָזען זיך קיינמאָל אויף אבסטראקטע בעגריפען. דערפון האָט זיך שפעטער גענומען זיין אויסערגעוועהנליכע פעהיגקייט אומצו־פאסען די טיעפסטע סאָציאל־פאָליטישע פראבלעמען פון דער פראקטישער זייט, און גלייך צו דערזעהען אין תוך פון א שווערער פראגע איהר שייכות צום ווירקליכען לעבען. א חוץ אָבער דאָס

שארפען פון שכל, האָט זיין פאטער זיך גענומען די מיה אויך איינ־צופּליסען אין זיין יונג הערצעל דעם מאָראלען געפיהל, אז דער גאנצער צוועק פון לעבען איז צו ארבייטען פאר דער מענשהייט, און אז דער ציעל פון זיין לערנען און פון זיין גאנצער ענטוויק־לונג איז נור כדי צו קענען וואס מעהר ארבייטען פאר דער טובה פון כלל. ער האָט אין איהם געוועקט די אמביציע צו ווערען אזוי גרויס ווי די גרעסטע מענשען פון אלע דורות, און זוכען צו געהן אין זייערע וועגען; ער האָט אָבער בעת מעשה שטארק אכטונג געגעבען, אז צוזאמען מיט אָט דער אמביציע זאָל זיך אין דעם קינד'ס הארץ קיין אונרייינער מאָטיוו ניט אריינ'גנב'נען.

צו 8 יאָהר האָט דער יונגער מילל שוין געלערנט אלגעברא און לאטיין, און האָט געלעזען זעהר פיעל געשיכטע. זיין פאטער האָט איהם שוין דאמאָלט איבערגעגעבען די עובדא צו לערנען מיט זיינע קלענערע ברידער און שוועסטער. די מלמדות האָט דעם יונ־גען רבי'ן אפילו ניט זעהר געשמעקט, נור ער האָט זיך געטרייסט דערמיט, וואס זיין לערנען מיט די יונגערע קינדער העלפט איהם אליין קלערער צו ווערען אין די למודים. ווי ער דריקט זיך אויס בתמימות אין זיין אויטאָביאָגראפיע, איז די מלמדות געווען מעהר פעולה פאר איהם אליין איידער פאר זיינע תלמידים. צו 10 יאָהר האָט ער גאנץ פריי געלעזען די גריכישע און לאטיינישע פילאָזאָ־פען און האָט נישקשה'דיג פערשטאנען זייער אינהאלט. צו 12 יאָהר האָט ער שוין גרינדליך שטודירט, אונטער זיין פאטער'ס השגחה, די סכאָלאסטישע לאָגיקע און האָט געלעזען אריסטאָטעל'ס ווערק איבער לאָגיקע אין אָריגינאל. דעם נעכסטען יאָהר האָט ער אָנגע־הויבען לעזען איבער פּאָליטישע עקאָנאָמיע, און דיסקוטירענדיג דעם ענין מיט זיין פאטער, ווי זייער שטייגער איז געווען, האָט ער מיטגעהאָלפען אין דער ארבייט פון זיין פאטער'ס „עססיי (אָב־האנדלונג) איבער פּאָליטישע עקאָנאָמיע". אונטער דער צייט (אין יאָהר 1819) האָט זיין פאטער געקריגען א וויכטיגע שטעלע אין דער אָסט־אינדישער געזעלשאפט, וועלכע האָט אָבגענומען ביי איהם דעם גרעסטען טייל פון זיין פרייער צייט. טיילווייז צוליב

דעם און טיילווייז ווייל דער יונגער מילל איז שוין געווען גענוג ענטוויקעלט צו קענען אהן דעם פאטער׳ם דירעקטע הילף פארט־זעצען ווייטער זיינע למודים, האט ער אבגעענדיגט זיין חדר־צייט און געמאכט א רייזע נאך פראנקרייך (אין 1820), וואו ער האט זיך פערזאמט אן ערך פון א יאהר און א האלב.

איבערבליקענדיג אט די ערסטע פעריאדע פון זיין ערציהונג, שרייבט מילל אין זיין אויטאביאגראפיע אזוי: „די גייסטיגע פעהיגקייטען פון דעם רוב אינגלעך אדער בחורים, ווערען מען שטאפט אן דעם קאפ מיט א סך תורות, ווערען דורך דעם ניט שטארקער, נור פשוט שווערער. אנשטאט צו נעהמען זיך די מיה און שאפען אין זיי די קראפט פון בילדען אייגענע מיינונגען, איז מען יוצא דערמיט, וואס מען שטאפט זיי אן מיט טרוקענע פאקטען און פרעמדע מיינונגען און פראזען. מיינע איז ניט געווען קיין שטאפ־ערציהונג. מיין פאטער האט קיינמאל ניט דערלאזען, אז מיינע למודים זאלען זיין נישט מעהר ווי אן איבונג פאר׳ן זכרון. ער האט געשטרעבט ניט נור דער פערשטאנד זאל וואקסען לפי ערך פון די ערוואַרבענע קענטניסען, נור ער זאל זיי ווי ווייט מעגליך אריבערוואקסען. וואס איך האב נור געקענט, אנשטרענגענדיג אלע מיינע כחות פון דיינקען, אליין דערגעהן, האב איך געמוזט אויף דעם שווער ארבייטען ביז איך בין דאס דערגאנגען; און וואס איך האב געמיינט אז איך האב געוואוסט, האב איך געמוזט קענען דערקלערען און איבערצייגען דעריין דעם אנדערן. איך געדיינק אמאל — איך בין נאך קיין 13 יאהר ניט אלט געווען — האב איך געברויכט דאס ווארט „אידעע". מיין פאטער האט מיך גלייך אבגעשטעלט און געפרעגט, וואס איז אן אידעע, און איז געווען אונצופריעדען פאר וואס איך האב איהם ניט געקענט געבען די ריכטיג לאגישע דערקלערונג פון׳ם ווארט. איין מאל האט ער זיך גוט אנגעבייזערט אויף מיר, פאר וואס איך האב געברויכט דאס געוועהנליך ווערטעל, אז א זאך קען זיין ריכטיג אין טעאריע און דאך ניט שטימען אין פראקטיקע. ער האט מיר פערגעבען איך זאל איהם דערקלערען וואס טעאריע איז, און אזוי ווי איך האב

ניט געקענט, האָט ער מיר דערקלערט מיט כעס, אז עס איז א מיאוסע אומווויסענהייט צו געברויכען א וואָרט, וואָס מען פער־שטעהט ניט. ער איז אפשר געווען אומגערעכט, אבער נור דעריבער ווייל ער האָט ארויסגעוויזען א כעס: בכלל איז זיכער, אז א תלמיד, פון וועמען מען פערלאנגט ניט ער זאָל טון מעהר וויפיעל ער קען, טוט אפילו וויפיעל ער קען אויך ניט".

דזשאהן סטוארט מילל האָט זיך אויפגעהאָדעוועט אָהן א וועלכען עס איז רעליגיעזען גלויבען, אין געוועהנליכען זין פון וואָרט. דער עלטערער מילל איז געווען אן אגנאָסטיק, ד. ה. איינער וואס איז איבערצייגט, אז מכח די סבה כל הסבות קען מען לחלוטין גאר נישט ניט וויסען. ער האָט דעם דאָגמאטישען אטעאיזם בע־טראכט פאר אזא אונזין ווי דעם דאָגמאטישען ט ע א י ז ם, מיט דעם חילוק נור, וואס אויף דעם רעליגיעזען גלויבען האָט ער געקוקט ניט נור ווי אויף אן אונזין, נור אויך ווי אויף א גרויסען מאָראלען אומגליק. ער האָט בעטראכט די רעליגיאָן פאר דעם גרעסטען שונא פון דער מאָראליטעט: ערסטענס ווייל זי מאכט א צו־גרויסען ווערט פון פוסטע גדלות — דהיינו אמונה, תפלה און צערעמאָניעס, וועלכע האָבען גאר נישט צו טון מיט דעם וואהלזיין פון מענשליכען מין — און איז גורם מען זאָל האלטען פון דעם אנשטאט פון אמת'ע, גוטע מדות; און דערהויפט אבער, וואָס זי פערדארבט ביים מענשען דעם עצם מאסשטאב פון מאָראל דערמיט, וואס זי הייסט פאָלגען דעם ווילען פון אזא ווערען, וועל־כען דער מענש, וויפיעל ער זאל זיך ניט צורייסען לויבענדיג, שטעלט אין עצם פאָר ווי אזעלכען וועמען מען מוז פערראכטען. „איך האָב איהם הונדערטער מאָל געהערט זאָגענדיג, דערצעהלט דזשאהן סטוארט מילל, ווי מערקווירדיג דאס איז, וואס אלע נא־ציאָנען אין אלע דורות האָבען דורכאויס פארגעשטעלט זייערע גע־טער אלס פערדאָרבענע ברואים; און ביסלעכווייז צולעגענדיג איין שטריך נאָך דעם אנדערען, האָבען זיי געגרייכט דעם העכסטען בעגריף פון פערדאָרבענהייט, וואס דער מענשליכער שכל האָט גע־קענט משיג זיין, האָבען דאס אָנגערופען גאָט און זיינען געפאלען

אויף די קניע צו איהם... דיינק נור, פלעגט ער מיר זאָגען, פון א גאָט וואס האָט געמאכט א גיהנום! שטעל זיך פאָר א גאָט, וואס האָט בעשאפען די מענשליכע ראסע, וויסענדיג אפריהער — דאָס הייסט דאָך, בכיון — אז די גרעסטע מעהרצאהל פון זיי וועט מוזען ליידען אייביגע און שרעקליכע ענוים!"

„עס פערשטעהט זיך, שרייבט מילל ווייטער, אז עס וואָלט אין גאנצען געגאנגען להיפך צו מיין פאָטער'ס אידעע וועגען זיין התחיבות אין דעם פרט, מיך צו לאָזען קריגען מיינונגען בנוגע דער רעליגיאָן, וואס זאָלען ניט שטימען מיט זיינע איבערצייגונגען און געפיהלען. ער האָט מיך דעריבער פון אָנהויב אָן געלערנט אז די גרויסע שאלה מכח מעשי בראשית איז א ענין, וועגען וועלכען מיר וויסען קיין זאך ניט זיכער; אז עס איז א פראגע וואס קען ניט פערענטפערט ווערען, ווייל מיר האָבען ניט קיין ערפאהרונג און קיין זיכערע ידיעות וועגען דעם; און אז יעדער ענטפער שטופט נור אב די פראגע א טריט ווייטער, וואָרים סוף כל סוף מוז מען קומען צו דער פראגע: „און ווער האָט געמאכט דעם בעשעפער?" אין דערזעלבער צייט אבער האָט ער זיך געגעבען די מיה מיך בעקאנט צו מאכען מיט אלץ, וואס די מענשהייט האָט געדיינקט מכח אָט די ניט־פערענטפערטע פראגען. ער האָט מיר געגעבען צו לעזען נאָך גאר יונגערהייט די געשיכטע פון גלויבען, און ער האָט מיך געלערנט צו נעהמען דעם גרעסטען אינטערעס אין דער רעפאָרמאציע, וועלכער ער האָט בעטראכט פאר א גרויסען און זיעגרייכען קאמפף אנטקעגען די טיראנייע פון גלחים און פאר דער פרייהייט פון דיינקען. איך בין אויף דעם אופן איינער פון די זעהר וועניגע דאָ אין לאנד, וועלכער האָט געלעבט אויסערן גלויבען, ניט ווייל ער האָט דעם רעליגיעזען גלויבען אוועקגעוואָרפען, נור פשוט, ווייל ער האָט איהם קיינמאָל ניט געהאט. איך האָב געקוקט אויף די היינטיגע רעליגיאָן מיט דיזעלבע אויגען וואָס אויף די אלטע — ווי אויף א ענין, וואס איז מיר פערזענליך גאר ניט נוגע. די וועלטגעשיכטע האָט מיך בעקאָנט געמאכט מיט אלערליי פערשידענע מיינונגען, וואס האָבען עקזיסטירט ביי דער

מענשהייט, און זייערע רעליגיעזע מיינונגען האָבען ביי מיר גע־
האַט דעם זעלבען פנים, וואָס די אנדערע".

האָבענדיג אזא מורה דרך איז קיין וואונדער ניט, וואס דער יונגער מילל האָט איבערגענומען א סך פון זיין פאטער'ס פילאָזאָ־פישע מיינונגען און זיינע דרכים פון דיינקען. זיין פערשטאנד איז אָבער דערביי ניט געבליבען פאסיוו: ער האָט זיין רבינ'ס גע־דאנקען ניט אריינגענומען אין קאָפּ מעכאניש. דער עלטערער מילל האָט געהאלטען, אז איינער פון די גרויסע צוועקען פון ערציהונג איז צו שאפען אין דעם תלמיד א שטארקען און שטענדיגען פער־לאנג צו זוכען ראיות פאר יעדער מיינונג. און ער האָט געארבייט מיט דער גאנצער ענערגיע פון זיין שטארקען ווילען, אז פון זיין זוהן זאָל ניט ווערען א סתם־נאכזאָגער פון זיינע מיינונגען און ארגומענטען. ער האָט איהם ערצויגען מיט דער קלאָרער כונה צו מאכען פון איהם אן אפּאָסטאָל, א לעהרער פון דער מענשהייט; אָבער ניט פאר אן אפּאָסטאָל פון א בעשטימטען סיסטעם פון דאָג־מאטישע געבאָט, נור פאר א לעהרער פון טיעף־דורכגעדאכטע ווארהייטען, וועלכע זיינען שייך צו די ענינים פון דער מענשהייט.

די צייט וואָס מילל האָט פערבראכט אין פראנקרייך (מעהרס־טענטיילס אין הויז פון בענטהאם'ס א ברודער, און עטליכע מאָנאט ביי דעם בעריהמטען פּאָליטישען עקאָנאָם מ. סיי) האָט ער בע־נוצט צו דערלערנען די פראנצויזישע שפּראַך. אויף זיינע נסיעות מיט בענטהאם'ס פאמיליע האָט ער פלייסיג שטודירט באָטאני־קע; דערהויפּט אָבער האָט ער זיך שטארק אינטערעסירט מיט דעם לעבען און מיט די מנהגים פון דעם פראנצויזישען פאָלק. דעם ערסטען ווינטער, אָדער עטוואס שפּעטער נאכדעם ווי ער איז גע־קומען צוריק אהיים, האָט ער געקריגען צו לעזען א געשיכטע פון דער פראנצויזישער רעוואָלוציאָן. פריהער האָט ער געהאט נור אן אויבערפלעכליכע ידיעה וועגען יענער גרויסער בעוועגונג; „איצטער — שרייבט ער — האָט עס געמאכט נאך אנאנדער וויר־קונג אויף מיינע געפיהלען. איך האָב דערזעהען, אז די דעמאָקראַ־טישע פּרינציפּען, וועלכע האָבען אין יענער צייט געהאט נישט

מעהר ווי א הייפעלע אָנהענגער אין גאנץ אייראפּא, האָבען מיט 30 יאָהר פריהער שוין געמאכט אזא רושם אין פראנקרייך. דאָס האָט צוגעגעבען מוט מיינע דאמאָלסטדיגע בעשטרעבונגען צו ווע־רען דער פאָהן־טרעגער פון דעמאָקראטיע; און מיין שעהנסטער חלום איז געווען צו שפּיעלען די ראָליע — מעג דער סוף זיין וואס עס וויל זיך — פון א זשיראָנדיסט אין א ענגלישער רעוואָלוציאָ־נערער קאָנווענציאָן".

דזשיימס מילל האָט דאמאָלסט נאָך בדעה געהאט צו מאכען זיין זוהן פאר אן אדוואָקאט, און האָט איהם דעריבער געשיקט צו זיין פריינד, דעם בעריהמטען יוריסט דזשאהן אָסטין, צו „לעזען" איבער רוימישען געזעץ. אגב, אלס א הילף צו די למודים פון יור־ריספּרודענץ, האָט זיין פאטער איהם רעקאָמענדירט דומאָן'ס בוך איבער בענטהאם'ס גרונד־פילאָזאָפיע, אונטער דעם נאמען „די שטריכען פון געזעצגעבונג". דאָס דאָזיגע בוך, וואס גיט איבער דעם עיקר פון בענטהאם'ס לעהרע קלערער און דייטליכער איידער בענטהאם אליין האָט דאס איבערגעגעבען אין זיינע ווערק, האָט געמאכט א גוואלטיגען איינדרוק אויף דעם בעגייסטערטען דע־מאָקראט, דעם יונגען מילל. ווי ער דריקט זיך אליין אויס, האָט דאס בוך געמאכט אן עפּאָכע אין זיין לעבען, און עס איז געוואָ־רען איינער פון די ווענד־פּונקטען אין זיין גייסטיגער ענטוויקלונג. „ווען איך האָב געענדיגט דעם לעצטען באנד פון דומאָן'ס בוך, שרייבט ער, בין איך געוואָרען גאָר אן אנדער מענש. דער פּרינ־ציפּ פון אוטיליטעט (נוצבארקייט) האָט זיך מיר אריינגעזעצט אין קאָפּ פּונקט ווי א געוועלבשטיין, וואָס האָט צוזאמענגעהאלטען אלע אָבגעזונדערטע און צוברעקעלטע געדאנקען און מיינונגען, וועלכע איך האָב געהאט. איך האָב אין דעם בוך געפונען א פּי־לאָזאָפיע, א דאָקטרינע, אן אמונה. איך האָב איצט געקריגען א רעליגיאָן אין בעסטען זין פון וואָרט, און דער הויפּטצוועק פון מיין לעבען איז געוואָרען זי צו פערשפּרייטען אויף דער וועלט".

אין דעם זעלבען יאָהר האָט מילל גענומען לערנען אונטער זיין פאטער'ס השגחה די העכערע קורסען פון דער אנאליטישער

פסיכאָלאָגיע. ער האָט גרינדליך דורכשטודירט, ווי זיין שטייגער איז געוועזן, די בעסטע ווערק איבער דעם ענין, און האָט דיסקו־טירט די שווערע פונקטען מיט זיין פאטער, וועלכער האָט אליין געשריבען א בוך איבער פסיכאָלאָגיע. אין זומער פון 1822 האָט דער יונגער מילל געשריבען זיין ערסטען ווערק, אין וועלכען ער האָט אטאקירט דעם אריסטאָקראטישען פּאַראָרטייל, ווי ער האָט עס אָנגערופען, פון די וואס מיינען, אז די רייכע שטעהען העכער אין מאָראַלע מדות איידער די ארימע. דעם דאָזיגען ביכעל, ווי אויך אנדערע ארטיקלען איבער הויכע ענינים, האָט ער ניט געשריבען מיט דער כונה צו דרוקען, נור כדי צו געוועהנען זיך קלאָר און שארף אויסצודריקען זיינע געדאנקען און ארגומענטען. אין דעם נעכסטען ווינטער האָט ער שוין אָנגעהויבען שרייבען איבער פּאָליטישע און עקאָנאָמישע פראגען, און צוויי זיינען געדרוקט געוואָרען אין פער־שיידענע צייטונגען און זשורנאלען. דעם זעלביגען ווינטער האָט ער געגרינדעט א גרופּע פון עטליכע פעהיגע יונגע לייט, אנהענ־גער פון בענטהאם׳ס לעהרע, מיט דעם צוועק צו לעזען און דיס־קוטירען פערשיידענע ביכער פון דעם שטאנדפונקט פון בענט־האם׳ס פּרינציפּען. ער האָט די גרופּע א נאמען געגעבען די „אוטי־ליטאריאנער געזעלשאפט", וועלכע האָט זוכה געווען צו געווינען א גרויסען שם, און דאָס ווארט „אוטיליטאריאניזם" איז אריינגענו־מען געוואָרען ווי א נייעס ווארט אין דער ענגלישער שפּראַך.

אין מיי 1823 האָט מילל אויפגעגעבען דעם געדאנק צו שטו־דירען א פּראָפעסיאָן, און האָט אָנגענומען א שטעלע אין דערזעל־ביגער אָסט־אינדישער געזעלשאפט, וואו זיין פאטער איז געוועזן בע־שעפטיגט. זיין ארבייט אין דער דאָזיגער געזעלשאפט האָט איהם איבערגעלאָזט גענוג צייט פאר זיינע למודים און ליטעראַרישער בעשעפטיגונג; פון יענער צייט אָן האָט זיין פּראָפּאגאנדיסטישע ארבייט אין דער ראדיקאלער פּאָליטיק זיך אָנגעהויבען אין ערנסט. שוין דעם נעכסטען יאָהר, אין אפּריל 1824, איז ער געוואָרען דער רעדאקטאָר פון א נייעם פּאָליטיש־וויסענשאפטליכען זשורנאל „לאָנדאָן (און שפּעטער — „וועסטמינסטער") רעוויו", אין וועלכען

פיעלע פון די בעריהמטע מענער פון יענער צייט האבען מיטגעאר־בייט, און וועלכער האט אין א גאנץ קורצער צייט געמאכט א רושם אין דער פאליטישער וועלט. אין אנהויב פון יאהר 1825 האט בענטהאם אויסגעקליבען דעם יונגען מילל צו רעדאקטירען זיין בע־ריהמט ווערק „דער ראציאנאל פון געריכטליכע בעווייזען", וועלכען ער האט דריי מאל אין בעזונדערע צייטען אנגעהויבען שרייבען און קיינמאל ניט אין גאנצען געענדיגט. מילל האט פון די דריי פעק מאנוסקריפטען געדארפט מאכען איין באנד, ענדערן בענטהאם'ס שווערען סטיל און מוסיף זיין געריכטליכע פאקטען אלס אילוס־טראציעס פאר'ן טעקסט. די ארבייט האט איהם געדויערט איבער א יאהר צייט, און האט איהם געצוואונגען צו מאכען א סך איי־גענע פארשונגען, פון וועלכע ער האט געצויגען גרויסע נוצען פאר זיין אייגענער ענטוויקלונג. אין די יאהרען פון 1825 ביז 1830 האט ער א סך צייט אבגעגעבען אויף צו דעבאטירען אין עפענט־ליכע פערזאמלונגען עקאנאמישע און פאליטישע פראגען, א חוץ זיין זשורנאליסטישער ארבייט אויף דיזעלביגע ענינים. עס איז כדאי דא צו דערמאנען ספעציעל איין ארטיקעל, וואס ער האט גע־שריבען אין דעם יאהר 1828. (דער לעצטער אין „וועסטמינסטער רעוויו" אונטער זיין רעדאקציע). דאס איז געווען א הייסע פערטיי־דיגונג פון די ערסטע פראנצויזישע רעוואלוציאנערען אנטקעגען די אטאקע, וואס וואלטער סקאטט האט געמאכט אויף זיי אין דער איינלייטונג צו זיין ווערק „דאס לעבען פון נאפאלעאן". מילל דערצעהלט, אז ער האט וועקגעלעגט א מאסע ארבייט און צייט אויף דעם ענין, ניט אזוי צוליב דעם דאזיגען ארטיקעל אליין, נור מחמת ער האט בדעה געהאט צו שרייבען א בוך איבער דעם. שפע־טער, ווען ער האט אויפגעגעבען דעם גדאנק, האט ער אוועקגע־געבען דעם גאנצען מאטעריאל, וואס ער האט אנגעזאמעלט אויף דעם ענין, צו טאמאס קארלייל, וועלכער האט געמאכט דערפון גרויסע נוצען פאר זיין בעריהמט ווערק „די פראנצויזישע רעוואָ־לוציאן".

אין אט דער פעריאדע, בעת מילל איז שוין געווען א געזעצ־

טער מענש און האָט זיך שוין ערוואָרבען א גרויסע רעפּוטאציע אלס דיינקער, איז אין זיין אינערליכען לעבען פארגעקומען א קריזיס, וועלכער האָט פאר א געוויסע צייט צובראָכען זיין געמיט, האָט אריינגעבראכט א חושך אין זיין הארצען און איהם קוים געלאָזען א לעבעדיגען. אין זיין געלאַסענעם אבער בעהארציגטען וועג האָט ער אונז געלאָזען א געטרייען בילד פון יענעם טרויעריגען צושטאנד פון זיין נשמה אין דער פאָלגענדער בעשרייבונג אין זיין אויטאָביאָגראַפיע: —

„זינט דעם יאָהר 1821, ווען איך האָב צום ערסטען מאָל געלעזען בענטהאם'ען, און דערהויפּט אין אָנפאנג פון מיין ארבייט אין „וועסטמינסטער רעוויו", האָב איך געהאט וואס מען קען באמת אנרופען א צוועק אין לעבען — צו רעפאָרמירען די וועלט. מיט אָט דעם צוועק איז געוועזען צוזאמענגעקניפּט דער בעגריף פון מיין אייגענעם פּערזענליכען גליק, און אלץ וואס איך האָב זיך געוואונשען, איז געווען צו געווינען די סימפּאטיע פון מיינע מיטארבייטער אין דער דאָזיגער אונטערנעהמונג. איך האָב נאטירליך געהאָפט אָנצוקלייבען פערבייגעהענדיג אויפ'ן וועג אזויפיעל בלומען וויפיעל עס וועט זיין מעגליך, אָבער מיין ערנסטע און דויערהאפטיגע צופרידענשטעלונג האָב איך געזוכט נאָר אין דעם דאָזיגען צוועק אליין. אלץ איז געגאנגען כשורה פאר עטליכע יאָהר, אין וועלכער צייט די אלגעמיינע רעפאָרמען, וואס זיינען פארגעקומען אין דער וועלט, און דער געדאנק, אז איך צוזאמען מיט אנדערע זיינען אריינגעטון אין דעם קאמפּף צו געווינען וואס מעהר טובות פאר דער מענשהייט, איז געווען גענוג אָנצופילען א גאנץ אינטערעסאנט און מונטער לעבען. אָבער עס איז געקומען א צייט און איך האָב זיך אויפגעכאפּט ווי פון א חלום. עס איז געווען אין הערבסט פון'ם יאָהר 1826. מיינע נערווען זיינען געווען אין א מאטען צושטאנד, ווי עס טרעפט אמאָל מיט יעדערן, ווען עס פיהלט זיך עפּעס ניט קיין אנגענעהמער רייץ און קיין געגוס, ווען די געוועהנליכע פערגעניגענס פערלירען זייער טעם, ווערען בלאס און מען פיהלט זיך גלאט אזוי ניט אהער, ניט אהין. אין אָט אזא

מין צוקראָכבענעם צושטאנד פון גייסט איז מיר איינגעפאלען די פאָלגענדע דירעקטע פראגע: „נו שטעל זיך פאָר, אז אָט זיינען מקוים געווארען אלע דיינע צוועקען אין לעבען; שטעל זיך פאָר, אז אלע ענדערונגען אין די מיינונגען און די אינסטיטוציעס פון דער געזעלשאפט צו וועלכע דו שטרעבסט, קענען פערווירקליכט ווערען גלייך אין דער סעקונדע — וואלסטו געפיהלט אין דעם א גרויסע שמחה, וואָלט עס דיך גליקליך געמאכט?“ און א געפיהל פון זעלבסטבעוואוסטזיין, א שטימע פון אינעווייניג, וועלכע האָט זיך בשום אופן ניט געלאָזט אונטערדריקען, האָט קלאָר געענט־פערט: „ נ י י ן!“ מיין הארץ האָט בעת מעשה געגומען זינ־קען אין מיר. איך האָב געפיהלט, אז דער גאנצער פונדאמענט, אויף וועלכען איך האָב געבויט מיין לעבען, איז פלוצלונג איינגע־פאלען אונטער מיינע פיס. איך האָב געהאָפט צו געפינען מיין גליק אין דעם שטענדיגען ארבייטען פאר אָט דעם צוועק — היינט אז דער צוועק האָט אויפגעהערט מיך צו בעצויבערן, איז וואס פאר אן אינטערעס קען איך האָבען אין די מ י ט ל ע ן צום צוועק? עס האָט זיך מיר קלאָר אויסגעוויזען, אז עס איז מיר גאָר גישט ניט געבליבען פאר וואָס צו לעבען...“

„פון אָנהויב האָב איך נאָך געהאָפט, אז דער וואָלקען וועט פארבייגעהן פון זיך אליין: ער איז אָבער ניט פארבייגעגאנגען. א נאכט׳ס שלאָף, די רפואה בדוקה פאר די קלענערע אונאנגע־נעהמליכקייטען פון לעבען, האָט אויף דעם קיין ווירקונג ניט גע־מאכט. איך בין אויף מאָרגען אויפגעשטאנען מיט נאָך א פרישערן געפיהל פון דעם טרויערדיגען פאקט. וואו איך בין געגאנגען און אין אלץ וואָס איך האָב געטאָן, האָב איך דעם געפיהל מיטגעטראָ־גען מיט זיך. כמעט קיין זאך האָט ניט געהאט די קראפט צו מאכען איך זאָל פערגעסען אָן דעם אפילו פאר עטליכע מינוט. דער וואָל־קען וואס האָט בעצויגען מיין נשמה איז פאר עטליכע חדשים נאָכ־אנאנד געווארען אלץ געדיכטער און געדיכטער. אומזיסט האָב איך געזוכט אן ערלייכטערונג אין מיינע בעליעבטע ביכער, אין יענע זכרונות פון אמאָליגער נאָבעלקייט און גרויסקייט, פון וועלכע איך

האָב תמיד געשעפּט פרישע כחות און נייע דערמונטערונג. איך האָב זיי איצטער געלעזען אָהן אַ געפיהל, אָדער ריכטיגער געזאָגט, מיט דעם פון לאַנג צוגעוועהנטען געפיהל, אָבער אָהן דעם צויבער, וואס ער פלעגט ארויסרופען אין מיר פריהער: און איך בין איבערצייגט געוואָרען, אַז מיין ליעבע פאַר דער מענשהייט, מיין ליעבע צו דער מענשליכער גרויסקייט, ווי אַ זאַך פאַר־זיך, איז איצטער שוין אין גאַנצען אויסגעוועבט געוואָרען. — איך האָב ניט געזוכט קיין טרייסט אין רעדען מיט אַנדערע מענשען וועגען מיין שווערען געמיט. ווען איך וואָלט וועמען עס איז שטאַרק געליעבט און וואָלט איהם געקענט פערטרויען מיינע ליידען, וואָלט איך אפשר גאַר צו אַזאַ לאַנגע ניט געקומען. ווען איך וואָלט געוואוסט ביי וועמען צו זוכען אַן עצה, וואָלט עס מיר אודאי זעהר טייער געווען; איך האָב אָבער קיינעם ניט געהאַט, פון וועמען איך האָב געקענט האָפען צו קריגען די נויטיגע הילף. מיין פאַטער, צו וועלכען איך וואָלט אין אַלע פּראַקטישע פערלעגענהייטען זיך בטבע געווענדעט נאָך אַן עצה, איז לחלוטין ניט געווען דער מענש, פון וועמען איך האָב געקענט דערוואַרטען אַ הילף אין אַזאַ פאַל. אַלץ וואס איך האָב געזעהען פון איהם האָט מיך איבערצייגט, אַז ער איז גאַר ניט בעקאַנט מיט אַזאַ גייסטיגען צושטאַנד, פון וועלכען איך האָב געליטען, און אַז אויב אפילו ער וואָלט שוין מיך יאָ געקענט פערשטעהן, איז ער ניט געווען דער רופא, וואס וואָלט מיך געקענט היילען. מיין ערציהונג, וועלכע איז אין גאַנצען געווען זיין ארבייט, האָט קיינמאָל אין אויג ניט געהאַט צו פערוואָרענען אַזאַ סוף. איך האָב אויך ניט געוואָלט איהם פערשאַפען קיין אומזיסטע יסורים, בעווייזענדיג איהם ווי זיינע פּלענער זיינען דורכגעפאַלען, איצט לאַחר המעשה, ווען איך האָב געמיינט, אַז דער פעהלער איז אונהיילבאַר, יעדענפאַלס אַז ז י י נ ע רפואות קענען די קראַנקהייט ניט היילען.

„עס איז זעהר מעגליך, אַז מיין לאַגע איז גאַר ניט געווען אַזוי משונה'דיג; און עס איז איצט ביי מיר קיין ספק ניט, אַז אַ סך אַנדערע האָבען אויך דורכגעמאַכט אַזאַ ערפאַהרונג. מיר האָט אָבער

אויסגעוויזען, אז מיין איינגענארטיגע ערציהונג איז דאָס שולדיג אין דעם; אז מיין לאגע איז א דירעקטער פועל יוצא פון דער דאָזיגער אורזאך, און דעריבער קען דערצו קיין הילף ניט זיין. איך פלעג זיך אָפט פרעגען, צו איז עס מעגליך איך זאָל קענען אזוי ווייטער לעבען, אדער צו איז גאר כדאי אזוי ווייטער לעבען; און געוועהנליך פלעג איך זיך אליין ענטפערן, אז מעהר ווי איין יאָהר וועל איך עס אודאי ניט קענען אריבערטראָגען... ווען עס איז אוועקגעגאנגען ניט מעהר ווי א העלפט פון דער צייט, האָט זיך אין מיין פינסטערניש בעוויזען א קליינינקער שטראהל פון ליכט. איינמאָל האָט זיך מיר צופעליג געמאכט צו לעזען מארמאָנטעל'ס „מעמוארען“, וואו ער דערצעהלט וועגען זיין פאטער'ס טויט און וועגען די אומגליקליכע לאגע פון זיין פאמיליע, און ווי ער איז בעגייסטערט געוואָרען פון דעם פלוציזמדיגען געדאנק, אז ער, א קליין איינגעל וואס ער איז יעמאָלט געוועזן, וועט ווערן א פאטער פאר זיין פאמיליע און ער וועט נעהמען אויף זיך ממלא זיין דעם שאדען, וואס זיי האָבען געליטען. די דאָזיגע סעצנע און די געפיהלען פון יענע מענשען האָבען זיך מיר פארגעשטעלט ווי א לעבעדיג בילד פאר מיינע אויגען, און איך בין גערי‍הרט געוואָרען ביז צו טרערען. פון דער מינוט אָן איז מיין לאסט לייכטער געוואָרען. דער דריקענדער געדאנק, אז אלע געפיהלען זיינען אין מיר אבגעשטאָרבען, איז אוועקגעגאנגען. איך בין שוין מעהר ניט געוועזן אזוי פערצווייפעלט: איך האָב איינגעזעהען, אז איך בין ניט ווי א שטיק האָלץ אָדער א שטיין; אז איך האָב נאָך אין זיך א ביסעל מאטעריאל, פון וועלכען עס קען אויפגעבויט ווערען א בעסערער כאראקטער און א פרישע פעהיגקייט צו פערנעהמען גליקליכקייט. איך האָב ביסלעכווייז אלץ מעהר זיך בעפרייט פון דעם טרויעריגען געדאנק, אז פאר מיר איז שוין אלץ פערלאָרען און איך האָב ווידער אָנגעהויבען צו פיהלען א שטיקעל פערגעניגען אין די געוועהנליכע פאסירונגען פון לעבען. דער וואָלקען איז לאנגזאם פערשוואונדען און איך האָב אנגעהויבען הנאה צו האָבען פון דער זונשיין, פון בלויען הימעל, פון ביכער, פון געשפרעכען, פון פּאָליטישע פראגען...

און הגם דער טרויערדיגער געפיהל האָט זיך מיר עטליכע מאָל ווידער אָבגערופען, און האָט אמאָל אָנגעהאלטען עטליכע חדשים נאָכאנאנד, האָב איך דאָך מעהר קיינמאָל ניט געפיהלט אזוי אומגליקליך ווי איך בין געוועזען דאמאָלסט“.

די ערפאהרונג פון דער דאָזיגער טרויערדיגער פעריאָדע האָט מיטגעבראכט א וויכטיגע ענדערונג אין מילל׳ס כאראקטער און אין זיינע מיינונגען. דער פרינציפּ פון אוטיליטעט, אויף וועלכען ער האָט זיך אויפגעהאָדעוועט, האָט געהאט די טענדענץ צו שטעלען די פראקטישע וויכטיגקייט פון יעדער זאך, אפילו פון דער מענשהייט׳ס אידעאלען, אויפ׳ן ערסטען פלאן. בעוואוסטזיניג און ניט בעוואוסטזיניג האָט ער אין יעדער טהאט און אין יעדען געדאנק געזוכט א ניצליכען צוועק, אן אָפענע טובה, א געפיהל פון גליק ווי א בעלוינונג פאר יעדע אָנשטרענגונג. איצט האָט ער דערזעהן, אז די מענשליכע נשמה איז ניט געבויט אין גאנצען אויף אָט דעם פרינציפּ; אז גליק קען נור קומען בהיסח הדעת, ניט וועגענדיג און מעסטענדיג די ניצליכקייט פון יעדען וואָרט און יעדען טריט. ער האָט אויך אָנגעהויבען איינצוזעהן, אז עס איז ניט גענוג אוועקצולעגען אלע כחות נור אויף דער ענדערונג פון די אויסערליכע אומשטענדען און אויף דער ערציהונג פון מענשען זיי זאָלען נור קענען דיינקען און טון. ער האָט איצט פערשטאנען דעם ריכטיגען פלאץ וואס די געפיהלען דארפען פארנעהמען אין דער מענשליכער ערציהונג; אָדער, ווי ער דריקט זיך אליין אויס, „דעם פלאץ וואס מען דארף אָבגעבען פאר ד ע ר א י נ ע ר ל י כ ע ה ק ו ל ט ו ר פון דעם אינדיווידום“. „די בילדונג פון די געפיהלען, שרייבט ער, איז געווארען איינע פון די הויפּטפּונקטען אין מיין עטהישען און פילאָזאָפישען גלויבען“.

פּאָעזיע, קונסט און שענקייט האָט ער געלערנט פון זיין ערציהונג צו שעצען נור לויט זייער ניצליכקייט נאָך. „מליצה, האָט איהם אמאָל זיין פאטער געזאָגט, שאדט ניט: ערסטענס קען מען אין א פּאָעטישער פאָרמע אמאָל בעסער אויסדריקען א געדאנק, אין צווייטענס, מאכט עס אָפט מאָל א בעסערע ווירקונג אויפ׳ן

צוהערער אָדער לעזער". מוזיק איז געווען דאָס איינציגע, וואָס האָט איהם פון זיין קינדהייט אָן פערשאפט פערגעניגען, אָבער אין זיין אומעטיגער פעריאָדע האָט די מוזיק אויך ניט געהאט בכח אויפצוהייבען זיין גייסט; פערקעהרט, זי האָט איהם פערשאפט איבעריגע זאָרג. עס איז אינטערעסאנט צו לעזען אין זיין אויטאָביאָגראפיע וועגען די נאאיווע שברות הלב, וואס דער יונגער און אין יענער צייט טרוקענער דיינקער האָט געהאט פון דעם וואס ער האָט מורא געהאט, אז אין דער צוקונפט וועט דער געגוס פון מוזיק פערשווינדען. „די שטענדיגע ווידערהאָלונג פון די זיעסטע טענער, אזוי האָט ער יעמאָלט פילאָזאָפירט, מוז וועגרען דערעסען, סיידען מען זאָל שטענדיג קענען אויסגעפינען נייע קאָמבינאציעס. אָבער פון וואנען וועלען זיי דאָס זיך אייביג נעהמען? דער אָקטאוו בעשטעהט נור פון פינף טענער און צוויי האלבע, וועלכע קענען צוזאמענגעבונדען ווערען נישט מעהר ווי אין א בעגרעניצטע צאָהל פאָרמען, און פון דער בעגרעניצטער צאָהל קען נור א קליינע סומע פון קאָמבינאציעס זיין שעהן. דער גרעסטער טייל פון די שענע צוזאמענבינדונגען, האָט זיך מיר אויסגעוויזען, איז שוין ענטדעקט געווארען, און עס איז שוין מעהר ניט געבליבען קיין פיעל פלאַץ פאר נייע מאָצארטס און וועבערס אייביג אויסצוגעפינען נייע קוועלען פון מוזיקאלישער שענקייט".

דער געגעזענטער פילאָזאָף האָט זיך איצט אָנגעכאפּט פאר דער פּאָעזיע. וואָרדסוואָרטה איז געווארען זיין ליעבלינג. ער האָט אויך געלעזען געטהע'ן און אנדערע דייטשע דיכטער.*) זיין שטור־

---

*) אויב אין אָריגינאַל אדער אין איבערזעצונג איז מיר עד היום ניט קלאָר. געאָרג בראנדעס אין זיין סקיצע איבער מילל בעהויפּטעט אויסדריקליך, אז מילל האט אַ וואָרט דייטש ניט פערשטאַנען; דאגעגען אָבער אין זיין אויטאָביאָגראַפיע דערצעהלט מילל אליין, אז ער האָט געגרינדעט אַ קלאַס פון זיינע חברים, צוזאַמען מיט וועמען ער האט גרינדליך שטודירט די דייטשע ליטעראַטור אין אָריגינאַל.

דיום איז איצט איבערהויפּט געוואָרען ברייטער און טיפער. די שוואַכע פלעצער פון זיין פילאָזאָפישען בנין האָט ער אונטערגע־שפּאַרט און פערשטאַרקט מיט נייע אידעען, און האָט זיך גענומען שטודירען מיט מעהר מוט די געזעץ פון מענשליכען גייסט און די גרויסע סאָציאַל־פּאָליטישע פראַגען פון דער וועלט. זיינע גע־דאַנקען האָבען איצט אויפגעלעבט מיט גאר א נייער קראַפט. וואָס עס איז איהם פריהער טונקעל געווען, איז איהם איצט קלאָר גע־וואָרען, און אין א סך זאַכען, אין וועלכע ער האָט פריהער ניט גע־גלויבט, אדער וואס ער האָט אוועקגעמאַכט מיט דער האַנד, האָט ער איצטער געפונען נייע וואַרהייטען.

איין פראַגע איבערהויפּט, וועלכע איז איהם פריהער געווען טונקעל און פלעגט איהם אָפט מאַטערן, איז געווען דער ווידער־שפּרוך צווישען דער „פילאָזאָפישער נויטווענדיגקייט” אָדער „דע־טערמיניזם”, ווי מיר רופען עס היינטיגע צייטען, און דעם „פרייען ווילען”. די לעהרע פון נויטווענדיגקייט, ד. ה. די לעהרע, אז אַלע מענשליכע האַנדלונגען זיינען געצוואונגענע האַנדלונגען, האָט גע־דריקט אויף זיין מוח פּונקט ווי א באַרג וואָלט געלעגען אויף איהם. „איך האָב געפיהלט, שרייבט ער, ווי איך וואָלט פון דער וויסענשאַפט געוועזן פעראורטיילט צו בלייבען א שקלאַף פון מיי־נע פריהערדיגע אומשטענדען, וועלכע איך קען שוין ניט איבער־בייטען; ווי מיין כאַראַקטער און אַלעמענס כאַראַקטער איז בע־שטימט געוואָרען פון פריהערדיגע אורזאַכען, וועלכע מיר קענען ניט קאָנטראָלירען, ווייל זיי זיינען ניט אין רשות פון אונזערע כחות. איך פלעג אָפט זאָגען צו זיך אליין: וואס פאר א חיות דאס וואָלט געווען, ווען איך וואָלט געקענט אויפהערען גלויבען, אז דער כאַראַקטער האָט ניט קיין כח איבער די אומשטענדען! מיט א צו־וועהטאָגט האַרץ פלעג איך זיך אָפט פערטיעפען אין דעם רעיון, ביז וואַנען די זאַך איז מיר ענדליך קלאָר געוואָרען. איך האָב דערזעהען אז דער טעות ליעגט אין דעם פאַלשען צוזאַמענהאַנג, וואס דאָס וואָרט „נויטווענדיגקייט” רופט ארויס אין אונזער גע־דאַנק. איך בין געקומען צום שלום, אז אויב אפילו אונזער כאַראַק־

טער איז א פּראָדוקט פון אומשטענדען, איז ער ניט קיין אונבע־דינגט נויטוועגדיגער פּראָדוקט פון די פריהערדיגע אומשטענדען אליין, און אונזערע פערלאַנגען קענען ענדערן די אומשטענדען גופא. די לעהרע פון „פרייען ווילען" איז מיר פאָרגעקומען נאָבעל און בעגייסטערנד דערמיט, וואס זי גיט אונז די איבערצייגונג, אז מיר בעזיצען אן אמת'ע קראַפט איבער די אויסבילדונג פון אונ־זער אייגענעם כאראקטער".

אָט דעם געדאַנק האָט ער שפּעטער אויסגעארבייט אין זיין „סיסטעם פון לאָגיק", אין א בעזונדער קאפּיטעל איבער „פריי־הייט און נויטוועגדיגקייט", וואו ער בעווייזט אויספיהרליך דעם חילוק פון בעדינגטער און אומבעדינגטער נויט־וועגדיגקייט, און ווייזט אויף, אז די נויטיגע פערבינדונג צווי־שען אורזאַך און ווירקונג בנוגע דעם מענשליכען כאראקטער איז א בעדינגטע נויטוועגדיגקייט. ער ארגומענטירט דאָרטען אונגעפעהר אזוי: ווען מיר זאָגען, אז אלע מענשליכע מעשים קו־מען פאר ווי א „מוז", מיינען מיר נור, אז זיי וועלען אודאי פאָר־קומען, אויב עס וועט ניט זיין קיין זאך, וואס זאָל זיי אָבהאַלטען. דער דעטערמיניסט, וואס גלויבט אז אונזערע מעשים שטאַמען פון אונזער כאראקטער, און אז אונזער כאראקטער שטאַמט פון אונ־זער קערפּערליכען געבוי, פון אונזער ערציהונג און פון אונזערע אומשטענדען, איז געוועהנליך א פאטאליסט בנוגע זיינע אייגענע האנדלונגען און גלויבט, אז זיין ערציהונג און אומשטענדען האָבען איהם געגעבען אזא כאראקטער, אז קיין זאך קען שוין איצט ניט פערמיידען ווי און וואס ער זאָל פיהלען און טון, אָדער לכל הפּחות אז ער אליין קען בשום אופן דאָס ניט פערמיידען. דאָס איז אבער א גרויסער טעות. דער מענש האָט די קראַפט ביז א געוויסען גראַד צו ענדערן זיין כאראקטער. אמת, זיין כאראקטער קומט פון זיינע אומשטענדען — אָבער זיין אייגענער פערלאַנג צו ענדערן איהם אין א בעשטימטען ארט, איז אויך איינער פון יענע אומשטענדען, און גאָר ניט קיין וועניג־וויכטיגער. אָי, וועט מען זאָגען, דער פערלאַנג אָדער ווילען איז דאָך אליין אויך א פּועל יוצא פון פריהערדיגע

אומשטענדען, איבער וועלכע מיר האָבען קיין קאָנטראָל ניט? איז דער תירוץ: ער איז ניט קיין אומבעדינגטער פועל יוצא פון יע־נע אומשטענדען. אונזערע אלע מאָל־פרישע ערפאהרונגען האָבען אויך א חלק אין דער אויסבילדונג פון אונזער ווילען, און זיי קע־נען אמאָל זיין בכח בייצוקומען די קראפט פון די פריהערדיגע אורזאכען. עס קען זיך אין אונז דערוועקען למשל א פרישער גע־פיהל צו בעוואונדערן א שענע זאך, וואס מיר האָבען צופעליג אנגעטראָפען: אָט דער געפיהל קען שאפען אין אונז א נייעם וואונש, און דער נייער וואונש קען ארויסרופען אין אונז א אנאנ־דער ווילען איידער יענער, וואָס די פריהערדיגע אומשטענדען האָ־בען געשאפען, — א ווילען צו בייטען די אומשטענדען גופא. ווען מיר זאָגען פרייער ווילען, מיינען מיר בשום אופן ניט, א ווילען וואס איז פריי און אונאבהענגיג פון אלע פריהערדיגע סבות; מיר מיינען נור, אז דער ווילען איז ניט איין מאָל פאר אלע מאָל אן אָבגעשלאָסענער אויסדרוק פון געוויסע עבר'דיגע סבות, וועלכע לאָזען זיך שוין ניט מעהר ענדערן: ער איז ניט קיין אומבעדינג־טער פועל יוצא פון יענע סבות. אונזער קערפערליכער געבוי, אונ־זערע מיטגעבאָרענע אייגענשאפטען, אונזער בילדונג, אלע צוזא־מען זיינען בכלל די אורזאכען פון אונזער כאראקטער; אָבער אלע בתנאי, אויב זיי טרעפען זיך ניט אָן מיט אנדערע בעדינגונ־גען, וועלכע קענען ארויסרופען אין אונז נייע פערלאנגען, וואס וועלען שאפען אנאנדער ווילען; און אָט דער ווילען גופא קען נאכהער אליין דיענען פאר אן אורזאכע, וואס רופט ארויס א נייעם כאראקטער מיט וויעדער א נייעם ווילען.

דזשאהן סטוארט מילל איז ניט געווען דער מענש, וואס דיינ־קען איז ביי איהם א פראָפעסיאָן און דאָס לעבען א זאך פאר־זיך: זיין דיינקען איז געווען זיין לעבען. ער, דער ערצויגענער אפאָס־טאָל, דער רעפאָרמאטאָר פון מיינונגען, האָט זיך קיין אָרט ניט געקענט געפינען אין לעבען אוואו ער האָט ניט אויפגעדעקט דעם טעות, וואס איז געלעגען פערבאָרגען אין דער לעהרע פון נויט־ווענדיגקייט — כל זמן ער האָט ניט בעפרייט דעם ווילען פון די

פאטאליסטישע קייטען, וואס די דעטערמיניסטען האָבען אויף איהם ארויפגעלעגט.

* * *

אין דעם יאָהר 1830 האָט ער אָנגעהויבען שרייבען זיין לאָגיקע. ארום יענער צייט איז ער בעקאנט געווארען מיט דער סען־סימאָניסטישער שולע פון סאָציאל־פאָליטישע געדאנקען. איבערהויפט האָט איהם פעראינטערעסירט אָגיוסט קאָנט, וועלכער האָט זיך יעמאָלט דערקלערט פאר סען־סימאָן׳ס א תלמיד. מיט קאָנט׳ן האָט ער א לאנגע צייט געפיהרט א וויסענשאפטליכע קאָרעספאָנדענץ, ער איז אָבער קיינמאָל ניט געווען בעקאנט מיט איהם פערזענליך. „די קריטיק פון די סען־סימאניסטען אויף די אָנגענומענע לעהרען פון ליבעראליזם, שרייבט מילל אין זיין אויטאָביאָגראפיע, האָט זיך מיר פאָרגעשטעלט רייך אין וויכטיגע ווארהייטען. זייער ציעל האָט מיר געשיינט צו זיין זעהר ווינשענסווערטה און פערנינפטיג, אויב אפילו זייערע מיטלען זיינען ניט געווען די בעסטע. און הגם איך האָב ניט געגלויבט, ניט אין די פראקטישע מעגליכקייט, ניט אין די גוטע ווירקונג פון זייער געזעלשאפטליכען בנין, האָב איך אבער געפיהלט, אז זייער פראָקלאָמירען אזא אידעאל פאר דער מענשהייט איז אליין א גוטע זאך, און מוז העלפען פיהרען אויפ׳ן ריכטיגען וועג די ארבייט פון אנדערע מענשען, וואס זוכען נעהענטער צו ברייננגען די היינטיגע געזעלשאפט צו א בעסערען און אידעעלערען צושטאנד. מעהר פאר אלץ אָבער האָב איך זיי געשעצט גראָד פאר דאס, פאר וואס אלע איבעריגע האָבען זיי געטאדעלט: פאר זייער מוט און זייער אוועקווארפען אלע פאראורטיילען אין דער בעהאנדלונג פון דער פרויען־פראגע — א פראגע, וועלכע איז וויכטיגער, און נויטיגט זיך אין מעהר גרינדליכע ענדערונגען, איידער וועלכע עס איז אנדערע סאָציאלע אינסטיטוציע, אָבער וועלכע כמעט קיין רעפארמאטאָר האָט ניט דעם מוט אָנצוריהרען. פאר זייער פראָקלאמירען פאָלשטענדיגע גלייכהייט פאר מענער און פרויען, און פאר זייער אָנווייזען אויף די נויטיגקייט פון א גאנץ נייעם סדר פון פיהרונגען

בנוגע זייער שייכות איינע צו די אנדערע, האָבען די סען־סימאָ־ניסטען, צוזאמען מיט אָווען און פוריע, פערדיענט די דאנקבאר־קייט פון די צוקינפטיגע דורות“.

פריי אויפאָטעמענדיג מיט א פרישען געמיט און בעפרוכטענ־דיג זיינע פּאָליטישע אידעאלען מיט דער נייער זריעה פון דער סען־סימאניסטישער שולע, האָבען זיינע געדאנקען בנוגע דער פּאָ־ליטיק א סך ברייטער זיך פערצווייגט און א סך טיעפער געלאָזט זייערע וואָרצלען. ער האָט אויפגעהערט צו האלטען די דעמאָקרא־טישע רעגירונג דורך אויסדערוועהלטע פערטרעטער פאר אן אבסאָ־לוטען פרינציפּ, און האָט אָנגעהויבען צו קוקען אויף דעם ווי אויף א פראגע פון צייט, אָרט און אומשטענדען. אין זיין רעאקציע אנטקעגען זיין פריהערדיגען ענטוזיאזמוס פאר די בענטהאמיס־טישע פּריציפּען, האָט ער בעטראכט די ענדערונג פון פּאָליטישע אינסטיטוציעס מעהר אלס א פראגע פון מאָראל און ערציהונג, איידער אלס א פראגע פון טרוקענע מאטעריעלע אינטערעסען.

אויף דער פראקטיקע אבער איז ער געבליבען א ראדיקאלער דע־מאָקראט, דערהויפּט פאר ענגלאנד, און האָט געארבייט פאר'ן פראגרעס לויט די פּאָדערונגען פון זיין צייט און די אומשטענדען פון זיין לאנד. די יולי רעוואָלוציאָן אין פראנקרייך האָט אין איהם דערוועקט די גרעסטע בעגייסטערונג: זי האָט א נייעם לעבען איהם ארייגעגעבען, ווי ער דריקט זיך אליין אוים. גלייך ווי די רעוואָלוציאָן האָט אויסגעבראָכען איז ער אוועק קיין פאריז, האָט זיך פארגעשטעלט פאר לאפאיעט'ן, און האָט געשלאָסען בעקאנט־שאפט מיט די פיהרער פון דער ראדיקאלער פּאָלקספּארטיי. קו־מענדיג צוריק אהיים, האָט ער זיך מיט היץ אריינגעווארפען אין די פּאָליטישע דיסקוסיאָנען פון זיין לאנד, און האָט א סך גע־שריבען וועגען די רעפאָרם בעוועגונג בכלל און די פראנצויזישע פּאסירונגען בפרט. אין די נעכסטע פּאָר יאָהר האָט ער אָנגעשרי־בען א ביכעל „איבער געוויסע ניט־פערענטפערטע פראגען פון פּאָ־ליטישער עקאָנאָמיע“, פאר וועלכען ער האָט אבער צו יענער צייט ניט געקענט געפינען קיין פערלעגער, און דאס ביכעל איז ערסט

געדרוקט געווארען אין 1844, נאכדעם ווי ער האָט געהאַט אַן ער־פאָלג מיט זיין בוך איבער לאָגיקע.

אין דער דאָזיגער אָבהאנדלונג איבער פּאָליטישע עקאָנאָמיע איז מילל ארויסגעטראָטען ווי אַ דירעקטער אָנהענגער פון ריקאר־דאָ; דאָך זעהט מען שוין פון דאָרטען ארויס, ווי ער פערנעהמט זיך ברייטער און טיעפער אין דער ערקלערונג פון אורזאכען און אין דער בעדייטונג פון פאָלגען, און מען פיהלט אז דאָ רעדט אַן אָריגי־נעלער און אונאבהענגיגער דיינקער. מילל האָט אָבער אויף אַט דער שטופע פון ריקאַרדאָ׳ס פּרינציפּען ניט געקענט בלייבען שטעהן. עס איז ניכר, אז עפּעס אַ נייע קלאָץ־קשיא האָט זיך איהם בעווי־זען אויפ׳ן וועג, אַ נייער געדאנק האָט איהם געמאַטערט אין די אָנפעלען פון אומעט, פון וועלכע ער האָט אָפּט נאָך געליטען. לויט די עקאָנאָמישע פּרינציפּען, וועלכע האָבען פארגעשטעלט די פּראָ־צעסען פון פּראָדוקציאָן און דיסטריבוציאָן ווי אייזערנע געזעץ, וואס קענען ניט אונטערבראָכען ווערען, האָט זיך קלאָר ארויסגע־שטעלט, אז וויפיעל כחות מיר זאָלען ניט אָנווענדען אויף צו פער־בעסערען די לאגע פון די מאסען, וועלען דאָך טויזענדער אר־בייטער אייביג מוזען לעבען אין דחקות און נויט, און אנדערע טויזענדער וועלען אַלע מאָל אויסגעהן פון הונגער. זיינע האָפנונ־גען און אידעאלען פון אַ גליקליכער מענשהייט האָבען זיך אָבגעש־קלאפּט אָט אָן די שטיינערנע וואנד פון מכלומר׳שטדיגע עקאָנאָ־מישע געזעץ. די נויט צו געפינען אַ תירוץ אויף דער שווערער קשיא האָט איהם געבראַכט אויף אַ שטופע ווייטער פון ריקאַרדאָ, און ער האָט געפונען רוה פאר זיין בעטריבטען גייסט אין אַ נייעם געדאנק, וואס האָט איהם אויפגעלויכטען, און וועלכען ער האָט קלאָר ארויסגעבראכט אין צווייטען בוך פון זיין „פּאָליטישער עקאָנאָמיע“. דער נייער געדאנק איז בעשטאנען אין דער ענטדע־קונג, אז בעת די בעדינגונגען פון דער פּראָדוקציאָן זיינען אפשר אזוי פעסט ווי פיזישע געזעץ, איז דער פּראָצעס בנוגע די צוטיי־לונג פון דער פּראדוקציאָן לגמרי גאר ניט אזוי פעסט. די צוטיילונג, אָדער דיסטריבוציאָן, האָט ער איינגעזעהן, איז אַ זאַך וואס ליעגט

אין די הענד פון מענשליכער בעשטימונג און הענגט אָב בכלל פון געוויסע מנהגים און געזעלשאַפטליכע אינסטיטוציעס, וועלכע קע־נען געענדערט ווערען, און וועלכע בייטען זיך בטבע. אָט דער גע־דאנק, ווי פּראָפ. מינטאָ דריקט זיך אויס, איז דער קערענדיל, פון וועלכען עס האָט זיך ענטוויקעלט דער גרעסטער טייל פון דאס, וואס איז ווירקליך ניי און אריגינעל אין זיין סיסטעם.

אָט די צייט קען מען רעכענען אלס די דריטע פּעריאָדע פון מילל׳ס גייסטיגען פּראגרעס. „אָבקעהרענדיג זיך פון דעם בענט־האמיזם, שרייבט ער אין זיין אויטאָביאָגראפיע, בין איך געווארען אביסעל צו־קאָנסערוואטיוו און האָב זיך בענוגענט מיט די אוי־בערפלעכליכע רעפאָרמען, וואס האָבען אָנגעהויבען אריינטרעטען אין די מיינונגען. איך בין אפילו געווען גענייגט צו פערבויגען א ביסעל מיינע שארפערע אפּיקורסישע מיינונגען; איצטער האָב איך ווידער פערקעהרט גענומען קוקען אויף זיי, ווי אויף די איינציגע מיינונגען וואס איז כדאי צו פערשפּרייטען, אין דער האָפנונג, אז זיי וועלען העלפען ברייגען א נייע געזעלשאפט. מעהר ווי דאס: מיינע מיינונגען זיינען געווארען נאָך ראדיקאלער, איידער אין די צייטען, ווען איך בין געווען דער שארפסטער בענטהאמיסט. יע־מאָלט האָב איך ניט געזעהן פיעל ווייטער איידער די אלטע שולע פון פּאָליטישע עקאָנאָמען. פּריוואט־אייגענטום און ירושה־רעכט האָב איך געהאלטען פאר דאָס לעצטע וואָרט פון דער חכמה פון געזעצגעבונג. אז מען קען געהן ווייטער ווי ביז דעם געדאנק פון געוויסע רעפאָרמען אין די ירושה־געזעץ, בכדי אָבצושאפען דאס אונרעכט וואס א קליינע צאהל מענשען ווערט געבאָרען צו לע־בען אין איבערפלוס און די גרויסע מעהרצאהל אין אָרימקייט און רחקות — האָב איך דענסטמאָל געהאלטען פאר אן אונזין. מיט איין וואָרט: איך בין געווען א דעמאָקראט, אָבער א האָר ניט קיין סאָציאליסט“... זיינע אידעען זיינען איצטער געווארען ברייטער און טיעפער. די זאכען וואס ער האָט פריהער געוואוסט, האָט ער איצטער פערשטאנען א סך גרינדליכער, און האָט געוואוסט מעהר זאכען, וועלכע ער האָט פריהער ניט פערשטאנען; און איינע פון

די סבות, וואס האָבען מיטגעבראכט די דאָזיגע ענדערונג, איז גע־ווען איין געוויסער אומשטאנד, וועלכער איז פארגעקומען אין זיין לעבען ארום יענער צייט.

אין אָנפאנג פון די 30יגער יאָהרען איז מילל בעקאנט געוואָ־רען מיט א געוויסער פרוי טיילאָר, וועלכע האָט געהאט א זעלטע־נעם איינפלוס אויף זיין ראדיקאלער ענטוויקלונג. מיט איהר איי־גענער ארבייט האָט אָט די פרוי טיילאָר קיין איינדרוק אויף דער וועלט־ליטעראטור ניט געמאכט, און מילל'ס ביאָגראפערס זיינען אפילו ניט זעהר שטארק נתפעל פון איהר ליטערארישען ווערטה; מילל אליין אָבער שעצט איהר כאראקטער און פעהיגקייטען אזוי הויך, אז זיין בעשרייבונג פון איהרע מעלות קלינגט כמעט פאַ־בעלהאפט. ער געפינט קיין גלייכען צו איהר, א חוץ אפשר אין שעללי'ן; און ער מיינט, אז אפילו שעללי'ס אינטעלעקט אין פער־גלייך מיט איהר שפעטער־ענטוויקעלטען גייסט איז געווען ווי דער שכל פון א קינד לגבי דעם פערשטאנד פון א דערוואקסענעם מענ־שען. אין איין אָרט דריקט ער זיך גאר אויס, אז איהר אורטייל'ס קראפט איז געווען כ מ ע ט א ו נ פ ע ה ל ב א ר. מילל האָט אזא שבח ניט געגעבען קיין אנדער מענשען אויף דער וועלט; און מעג אפילו אזא אָבשאצונג קלינגען א היבש ביסעל איבערטריבען, מוז מען דאָך איינזעהען, אז זי האָט געמוזט זיין אן אויסנאהמע פון א פרוי צו קענען פערדיענען איין קליינעם טייל נור פון דער אכטונג און התפעלות, מיט וועלכער ער רעדט פון איהר, ווען ער דערמאָנט איהר נאמען. זייער פריינדשאפט, און שפעטער א י נ־ט י מ ע פריינדשאפט (עס פערשטעהט זיך, אויף אן אבסאָלוט עהרענהאפטען אופן) האָט אָנגעהאלטען פאר גאנצע 20 יאָהר איי־דער זיי האָבען געקענט געזעצליך זיך פערבינדען אין הייראט, וואס עס האָט פאסירט באלד נאָך דעם ווי איהר מאן טיילאָר איז גע־שטאָרבען אין דעם יאָהר 1851. ניט קימערענדיג זיך וואס בייזע צינגער וועלען זאָגען, אָדער האָבען געזאָגט, האָט ער אָפט פער־בראכט אין איהר געזעלשאפט, שעפענדיג בעגייסטערונג פון איה־רע הומאניטערע אידעען און פראפיטירענדיג, ווי ער האָט גע־

גלויבט, פון איהר אונאיבערטרעפליכען שכל און זעלטענעם כאַ־ראקטער. איהר הומאניזם פערדאנקט ער זיין דערנעהערען זיך צום סאָציאליסטישען אידעאל; און ווען נור ער דערמאָנט זיין נייע ריכ־טונג, רעדט ער בלשון שותפות מיט איהר, ווענען ער רופט אָן „דער וויכטיגסטער פריינד פון מיין לעבען“.

„ביי דער צייט — שרייבט ער — זיינען מיר געווען שוואַ־כערע דעמאָקראטען, איידער איך אליין בין פריהער געווען; וואַ־רים כל זמן די אלגעמיינע בילדונג שטעהט נאָך אזוי נידעריג, האָ־בען מיר זיך געשראָקען פאר דער אונוויסענהייט און דערהויפּט פאר דער ענגהערציגקייט און ברוטאליטעט פון דער מאסע: אונ־זער אידעאל אבער פאר דעם צוקינפטיגען פּראגרעס האָט ווייט אריבערגעשטיגען דעם אידעאל פון דעמאָקראטיע, און מען וואָלט אונז געקענט גאנץ בעשטימט רעכענען פאר סאָציאליסטען בכלל. הגם מיר האָבען זיך מיט אלע אונזערע כחות אָבגעטרייסעלט פון דער געזעלשאפטליכער טיראנייע איבער'ן יחיד, וואס מען מיינט געוועהנליך אז דאס רוב סאָציאליסטישע סיסטעמען האלטען אין זיך איין, האָבען מיר דאָך געהאָפט, אז די צייט וועט קומען, ווען די געזעלשאפט וועט מעהר ניט זיין צוטיילט אין לעדיג־געהער און ארבייטער, און דער כלל, אז די וואס ארבייטען ניט זאָלען ניט עסען, וועט ניט אָנגעווענדט ווערען ווי איצט נור אויף בעטלער אליין, נור עס וועט אָנגעווענדט ווערען אונפּארטייאיש אויף אלע־מען גלייך. מיר האָבען געהאלטען, אז דער תוך פון דער סאָציאלער פראגע פאר דער צוקונפט בעשטעהט אין דעם, ווי צו פעראייני־גען אויפ'ן בעסטען אופן די גרעסטע מאָס פון אינדיווידועלער פרייהייט מיט א סיסטעם פון קהל'שען אייגענטום פון די רויע מאטעריאלען פון דער ערד, און וואו אלע זאָלען קענען נעהמען א גלייכען חלק אין די נוצען פון פעראייניגטער ארבייט“.

אין דער ערסטער אויסגאבע פון זיינע „פּרינציפּען פון פּאָלי־טישער עקאָנאָמיע“, וועלכע האָט זיך געדרוקט אין אָנפאנג פון יאָהר 1848, האָט ער נאָך זיך געהאלטען קאלט צום סאָציאליזם,

און דער טאָן פון זיינע ווערטער איז בכלל געווען א שטרענגער, א געגנערישער. אין דער צווייטער אויסגאבע, איין יאָהר שפּעטער, און אין דער דריטער, דריי יאָהר שפּעטער (אין 1852) האָט זיך זיין האלטונג זעהר ראדיקאל געביטען. דעם גרעסטען טייל פון דאס, וואס ער האָט געשריבען וועגען סאָציאליזם אין דער ערסטער אויסגאבע, האָט ער איצטער אויסגעשטריכען, און אנשטאט דעם אריינגעגעבען נייע געדאנקען און ארגומענטען, וועלכע האָבען אויסגעדריקט זיין מעהר־פארטגעשריטענע מיינונג.

פאר א שטיק צייט נאכדעם האָט ער ניט געדרוקט קיין ווערק פון זעהר גרויסער וויכטיגקייט. ער האָט געשריבען אין זשורנא־לען, האָט אָנגעהויבען פערשיידענע ארבייט, וועלכע זיינען פער־טיג געווארען צום דרוק עטליכע יאָהר שפּעטער, און האָט בכלל גענומען אן ערנסטען אינטערעס אין אלע געזעלשאפטליכע בעווע־גונגען. — אין 1856, נאָך דעם ווי ער האָט אבגעארבייט אריבער 38 יאָהר אין דעם קאָרעספּאָנדענץ־דעפּארטאמענט פון דער אָסט־אינדישער געזעלשאפט, איז ער דערוועהלט געווארען צו זיין דער אלגעמיינער אויפזעהער איבער די גאנצע קארעספּאנדענץ מיט די אינדישע רעגירונגען — די העכסטע שטעלע אונטער דעם סעק־רעטאר פון דער געזעלשאפט. די שטעלע האָט מילל'ן געגעבען חיונה בשפע פאר זיין גאנץ לעבען, און האָט איהם אויסגעהיט פון צו דארפען זיין אבהענגיג פון דער הכנסה פון זיינע ווערק און זשורנאליסטישע ארבייט. זיין טעגליכע ארבייט אבער אין דער דאָזיגער געזעלשאפט איז ווייט ניט געווען קיין שפּיעלכעל; און אין 1858, ווען די געזעלשאפט איז אוועקגענומען געוואָרען פון די פּריוואטע הענד, אין וועלכע זי איז די גאנצע צייט געלעגען, און איז איבערגעגאנגען צום שטאאט, איז מילל דוקא געווען צופרידען, וואָס ער האָט געמוזט אָבשניידען זיין פערבינדונג מיט איהר, פּיה־לענדיג, ווי ער דריקט זיך אויס, אז ער האָט שוין גענוג פון זיין לעבען איהר אָבגעגעבען. דאָך איז ער געבליבען די גאנצע צייט אין איהר דיענסט ניט אליין צוליב די מאטעריעלע נוצען, נור אויך דערפאר, ווייל זי האָט איהם געדיענט פאר א גייסטיגע שולע,

וואו ער האָט געהאט די בעסטע געלעגענהייט צו לערנען פון פער־זענליבער בעאָבאכטונג די בעדינגונגען, וועלבע זיינען נויטיג פאר די פּראקטישע פיהרונג פון קהל'שע עסקים, די שוועריגקייטען, וואס זיינען געלעגען אויף יעדען טריט, און די מיטלען ווי זיי אויסצומיידען. „ווי א פילאָזאָפישער שרייבער — ערקלערט ער — וואָלט מיר ניט אויסגעקומען זיך מישב צו זיין מיט אנדערע וועגען מיינע מיינונגען, און אין מיינע טעאָרעטישע ספּעקולאציעס וואָלט איך קיין געלעגענהייט ניט געהאט אָנצושטויסען זיך אויף די שטרויכלונגען, וואס ווייזען זיך אלע מאָל ארויס, בעת מען דארף זיי אָנווענדען אויף דער פּראקטיקע. ווי א סעקרעטאר אבער, וואס האָט אָנגעפיהרט א פּאָליטישע קאָרעספּאָנדענץ, האָב איך ניט געקענט אויסדריקען קיין מיינונג, אָדער ארויסגעבען קיין בעפעהל איידער איך האָב פועל געווען צו איבערצייגען מענשען מיט גאנץ אנדערע געדאנקען ווי מיינע, אז די זאך וואס איך האָב געראטען איז געווען כדאי צו טון. איך בין פּראקטיש בעקאנט געווארען מיט דער שווערער ארבייט פון בעווגען מענשען עפּעס צו טון; איך האָב געלערנט די נויטיגקייט פון קאָמפּראָמיסען און פון אָפּפערן א ניט־וויכטיגען טייל, כדי צו קענען פועל'ן א וויכטיגען טייל. אין דעם לויף פון מיין לעבען האָב איך אויסגעפונען, אז אָט די גע־וועגהייטען זיינען ניט נור פון דער ערסטער וויכטיגקייט פאר דער אייגענער צופרידענהייט, נור אויך, אז זיי זיינען א זעהר נויטיגע בעדינגונג, סיי פאר דעם טעאָרעטיקער, סיי פאר דעם פּראקטיקער צו קענען אויפטון די גרעסטע סומע גוטעס, וואס לויט זיינע געלעגענהייטען נאָך, איז ער ביכולת צו טון".

אין פערלויף פון אָט די צוויי יאָהר (פון 1856 ביז 1858) האָט ער, צוזאמען מיט זיין פרוי, געארבייט אויף דעם בוך „פריי־הייט", וואס ליעגט דאָ, אין זיין אידישער קלייד, פאר'ן לעזער. ער דערצעהלט אונז, אז אויף קיינע פון זיינע שריפטען האָט ער ניט אוועקגעלעגט אזויפיעל מיה אין דער צוזאמענשטעלונג און קאָ־רעגירונג, ווי אויף אָט דעם בוך. נאכדעם ווי ער האָט עס צוויי מאָל איבערגעשריבען, ווי זיין שטייגער איז געווען מיט אלע זיינע

ווערק, האָבען זיי עסביידע שטענדיג געטראַגען מיט־זיך, פלע־גען אָפט ארויסנעהמען דעם מאנוסקריפּט און דורכקוקען איהם יע־דעס מאָל פון דאָס־ניי: לעזען, איבערוועגען און קריטיקירען יע־דען זאַץ בעזונדער. זיי האָבען אבגעלעגט אויפ'ן ווינטער פון 1859, ווען זיי האָבען בדעה געהאט צו פאָהרען אין דרום־אייראָפּא פון איהר געזונד וועגען, איבערצוקוקען דאָס בוך צום לעצטען מאָל, איי־דער זיי וועלען עס געבען צום דרוק. אָט די האָפנונג אָבער — „און יעדע אנדער האָפנונג", ווי ער דריקט זיך אויס מיט א בעטריבט הארץ — איז צו נישט געווארען דורך דעם אונדערווארטעטען טויט פון זיין פרוי, וועלכער איז געקומען פון א שנעלער לונגען־קראנקהייט, אין פראנצויזישען שטעדטעל אוויניאָן, אויף זייער רייזע אין וויטען דרום.

נאָך אין דעמזעלביגען יאָהר האָט ער זיך גענומען פאר דער ארבייט, וועלכע ער האָט געהאלטען פאר זיין הייליגען חוב, אָב־צודרוקען די „פרייהייט", געווידמעט צו איהר נאמען, וועמעס ווערק, ווי ער האָט געפיהלט, עס איז געווען אזוי גוט ווי זיינע. „דאָס דאָזיגע בוך, די „פרייהייט", האָט ער געשריבען א צייט נאכדעם, וועט אודאי איבערלעבען מיינע אלע אנדערע שריפטען (מיט דער איינציגער אויסנאהמע אפשר פון דער „לאָגיקע"), ווייל דורך דער פערבינדונג פון איהר גייסט מיט מיינעם, איז אָט דאָס ביכעל געווארען א מין פילאָזאָפישעם טעקסט־בוך פון אן איינציגער וואַרהייט, וועמען די ענדערונגען, וואס קומען פאר אין דער היינ־טיגער געזעלשאפט, בריינגען אלץ מעהר־בולט ארוים. די דאָזיגע וואַרהייט איז: די וויכטיגקייט פאר דעם איינצעלנעם מענשען, ווי פאר דער געזעלשאפט בכלל, עס זאָל זיין א גרויסע צאהל פער־שיידענע טיפּען כאראקטערען, און די מענשליכע נאטור זאָל האָ־בען די פולע פרייהייט זיך אויסצושפּרייטען אין אלערליי פערשיי־דענע און געגענגעזעצטע פאָרמען. קיין זאך קען ניט בעסער בע־ווייזען ווי טיעף די פונדאמענטען פון אָט דער וואַרהייט זיינען גע־לעגט, איידער דער גרויסער איינדרוק וואס דאס בוך האָט געמאכט

אין א צייט, וועלכע, אויב מען קוקט אויף איהר פון אויבען אויף, האָט זיך דאכט־זיך גאר ניט גענויטיגט אין אזא לעהרע".*)

גלייך נאכדעם האָט מילל אנגעשריבען אן אָבהאנדלונג איבער די „פערשקלאפונג פון פרויען", וואו ער האָט פראָטעסטירט אנטקעגען דעם אונרעכט, וואס ווערט בעגאנגען קעגענאיבער א העלפט פון דער מענשליכער ראסע — די פרויען — בערויבענדיג זיי פון גלייכע געזעצליכע רעכט. דאס ביכעל איז ערסט געדרוקט געווארען אין 1869, און האָט אין דער צייט פון זיין ערשיינען פיעל געהאָלפען דער בעוועגונג פון די וואס האָבען געקעמפפט פאר פרויען־רעכט. עס איז אויך ארויסגעגאנגען אין בוך־פאָרם זיינע ארטיקלען איבער „פארלאמענטארע רעפאָרמען", אין וועלכע ער האָט פערטיידיגט דעם פלאן פון „פראָפאָרציאָנעלע פערטרעטונג" לטובה פון די מינאָריטעטען, און האָט שארף קריטיקירט דעם איצטיגען סיסטעם פון מאיאָריטעט־הערשאפט. נאָך א ווערק פון יענער צייט איז זיין בעריהמט בוך „אוטיליטאריאניזם". אין זיין לאנגער טהעטיגקייט אלס פילאָזאָפישער דיינקער און פאָליטישער שרייבער האָט ער אין פערשיידענע פארמען געצוייגען די אויפמערקזאמקייט פון דער וויסענשאפטליכער ליטעראטור אויף זיינע עטהישע לעהרען, וואס שטאמען אָב פון דער אידעע פון אר־

*) די „פרייהייט" איז ערשיענען אין צאהלרייכע אויסגאָבען אין ענגליש. באַלד דעם נעכסטען יאָהר איז ארויסגעקומען אַ דייטשע אויסגאַבע, אין פראַנקפורט 1860. טהעאָדאָר גאָמפערץ האָט עס פון דאס־ניי איבערזעצט אין וויען, 1889; אין 1896 איז ארויס אַ רעקלאַם אויסגאַבע, איבערזעצט (ניט גרויסארטיג) פון דאוויד העק. אין פראַנצויזיש פון דופאָן װהייט, 1861 (אַ צווייטע אויסגאַבע אין 1864. אין האָלענדיש (גענף 1870); אין דאַניש (קאָפּענהאגען 1875); אין טשעכיש, 1886; אין באָהעמיש 1881; אין שפּאניש 1890; ווי אויך אין רוסיש, איטאַליעניש, און וואהרשיינליך אויך אין אַנדערע שפּראַכען, וועלכע זיינען ניט דערמאָנט אין דער ביבליאָגראַפישער קוועלע, פון וואַנען איך האָב די ידיעות גענומען.

טיליטעט. די אויסזעצונגען וואס זיינען געמאכט געווארען אנטקעגען זיין סיסטעם, און די מיספערשטענדניסען פון זיין טעאָריע האָבען איהם ארויסגערופען צו געבען א בעזונדערע, פולע בעהאנדלונג פון דער פראגע, כדי צו פערענטפערן די ערנסטע קשיות און אויפצודעקען די טעות'ן פון זיינע קריטיקער. איבערהויפט האָט ער זיך גענומען די מיה, אין דעם דאָזיגען בוך, קלאָר צו מאכען דעם וויכטיגען פונקט, אז דער מאָטיוו פון נוצבארקייט שליסט איין ניט דוקא די מאטעריעלע נוצען אליין, נור אויך די גייסטיגע פערגעניגען און די צופרידענשטעלונג פון די געפיהלען, אזוי גוט ווי פון שכל און פערנונפט.

דער בירגער־קריעג אין אמעריקא, וואָס האָט אויסגעבראָכען אין דעם יאָהר 1861, האָט אוועקגעריסען מילל'ן פון זיין פילאָזאָפישער ארבייט און האָט דערוועקט אין איהם דעם גרעסטען ענטוזיאזמוס פאר דעם צד פון די צפון־שטאאטען, אנטקעגען די שקלאַפען־האלטער פון די דרום־שטאאטען. מילל האָט זיך זעהר שטארק אינטערעסירט מיט דער אנטי־שקלאפעריי בעוועגונג, וועלכע איז אָנגעגאנגען אין די פעראייניגטע שטאאטען א לענגערע צייט איידער דער קריעג האָט אויסגעבראָכען, און ער איז געווען גוט בעקאנט מיט אלע פאזען פון די פּאָליטישע מחליקות צווישען די צוויי צדדים. ווי עס איז בעקאנט, איז דער קריעג ארויסגעקומען ווייל די צפון־ שטאאטען האָבען ניט געוואָלט דערלאָזען די דרום'דיגע איינפיהרען שקלאפעריי אין צוויי נייע שטאאטען, און האָבען לכתחילה גאר ניט געהאט בדעה אָבצושאפען די שקלאפעריי גאָר אין גאנצען. מילל האָט אָבער פאראויסגעזעהן, אז אויב די מלחמה וועט זיך נור אָנהויבען, און די דרום־שטאאטען וועלען זיך ניט שנעל אונטערגעבען, וועלען דערנסטמאָל די צפון'דיגע זיך ניט בעגנוגענען מיט פשרות און וועלען בעשליסען אָבצושאפען די גאנצע פערפלוכטע שקלאפעריי־אינסטיטוציע מיט אמאָל. ער האָט געהאָפט זיי צו זעהען קעמפפענדיג אונטער איין פאָהן מיט די נאָבעלע אבאָליוציאָניסטען ווי גאררסאָן, ווענדעל פיליפס און די אנדערע נאָכפאָלגער פון דזשאהן בראון דעם מארטירער. זיין בעגייסטערונג

פאר די צפון־שטאאטען, פון וועמעס ערפאָלג ער האָט דערוואַרט א פאָלשטענדיגע אָבשאפונג פון שקלאפעריי, איז געווען זעהר גרויס; און ער האָט פּראָטעסטירט מיט זיינע אלע כחות אנטקעגען די עפענטליכע מיינונג און די ענגלישע פּאָליטיק, וועלכע האָט דאמאָלסט געהאלטען מיט דעם דרום־צד. זיין ארבייט האָט ניט וועניג בייגעטראָגען צו ענדערען לסוף ענגלאנד'ס האלטונג און איבערצוטראָגען זייער סימפּאַטיע אויף דער זייט פון פרייהייט.

די נעכסטע פאַר יאָהר האָט מילל זיך ווידער אָבגעגעבען מיט פילאָזאָפישע ארבייט און האָט ארויסגעבראכט א נייעם בוך — „אן אונטערזוכונג פון סער וויליאם האמילטאָן'ס פילאָזאָפיע". דער ענין פון דעם בוך איז די אלטע פילאָזאָפישע מחלקה צווישען די שולע וואס האלט, אז דעם מענשען'ס גרונד־אידעען קומען על פי א י נ ט ו א י צ י א ן, ד. ה. דורך א אינערליכען, מיטגעבאָרענעם וויסען; און די אנדער שולע וואס לערנט, אז די מענשליכע דערקענטניס קומט דורך ערפאהרונג און בעהעפטונג (אסאָציאציאָן) פון אידעען. האמילטאָן, אין זיינע פאָרטרעגע וואס זיינען יעמאָלט אָקאָרסט ארויס פון דרוק, האָט זיך אוועקגעשטעלט דייטליך אויף דער זייט פון אינטואיציאָן, און מילל, דער פערטרעטער פון דער אנדער שולע, האָט איצטער געפונען פאר נויטיג ארויסצוגעהן אין אָפענער מלחמה מיט האמילטאָן און זיינע תלמידים. דעם צוועק פון זיין איצטיגען ארויסטרעטען דערקלערט מילל אביסעל באריכות אין זיין אויטאָביאָגראפיע, אזוי צו זאָגען:

„דער חילוק צווישען די צוויי שולען פון פילאָזאָפיע — פון דער שולע פון אינטואיציאָן און דער שולע פון ערפאהרונג — איז ניט א זאך פון סתם אבסטראקטע חקירות, נור עס איז א פראגע פול מיט פראקטישע פאָלגען: א פראגע וואס ליעגט אין פונדאמענט גופא פון אלע גרעסטע פראקטישע חלוקי דעות, וועלכע קומען פאָר אין א צייט פון פּראָגרעס. דעם רעפאָרמאטאָר קומט נאָכאנאנד אויס צו פאָדערן ענדערונגען אין פיהרונגען, וועלכע שטיצען זיך אויף מעכטיגע און שטארק־פערשפּרייטע געפיהלען, און ער געפינט זיך אָפט געצוואונגען צו לייקענען אין דער נויטיגקייט און פעסט־

געשטעלטקייט פון לאנג־אָנגענומענע פאקטען. א טייל פון זיין אר־
גומענט מוז אָפט בעשטעהן אין דעם בעווייזען, ווי אזוי די מעכ־
טיגע געפיהלען זיינען ענטשטאנען, פון וואנען זיי האָבען זיך גענו־
מען, און פארוואס עס האָט אויסגעוויזען, אז די דאָזיגע פאקטען
זיינען אזוי נויטיג און פעסט. די פילאָזאָפיע אָבער, וועלכע דער־
קלערט די געפיהלען און מאָראלע פאקטען פאר אייביגע עלעמענטען
פון דער מענשליכער נאטור, אנשטאט צו דערקלערען זיי פאר א
פועל יוצא פון די אומשטענדען פון לעבען און דעם פראָצעס פון
אידעען־בעהעפטונג, שלאָגט אב דעם מוט פון די וואס זוכען צו רע־
פאָרמירען די אומשטענדען און די ערציהונג. דער רעפאָרמאטאָר
מוז דעריבער פיהלען א פיינדשאפט צו אָט אזא פילאָזאָפיע, וועלכע
איז בטבע גענייגט ארויסצושטעלען איהרע בעליעבטע תורות פאר
ווארהייטען, וואס שטאמען פון דער אינערליכער נאטור פון מענשען,
און האלט דאס דאָזיגע וויסען פאר א שטימע פון נאטור אדער גאָט,
וועלכע רעדט צום מענשען מיט א העכערער אויטאָריטעט איידער
די קראפט פון אונזער שכל. איך בפרט האָב שוין לאנג געפיהלט,
אז די היינטיגע טענדענץ צו בעטראכטען אלע קענטיגע חלוקים פון
מענשליכען כאראקטער בתורת מיטגעבאָרענע חלוקים, וואס קע־
נען ניט אָבגעמעקט ווערען — די טבע צו איגנאָרירען אלע שטאר־
קע ראיות וואס בעווייזען, אז גאָר דער גרעסטער טייל
פון די חלוקים, וואָס געפינען זיך סיי צווישען איינצעל־
נע מענשען, סיי צווישען בעזונדערע ראסען, סיי צווישען
די ביידע מינים, קענען קומען בדרך הטבע דורך די פער־
שיידענהייט פון זייערע אומשטענדען — אז אָט די טענדענץ,
הייסט עס, איז איינע פון די הויפטשטערונגען פון א פערשטענדיגער
בעהאנדלונג פון די גרויסע סאציאלע פראגען און אז זי לעגט שווע־
רע שטיינער אויפ'ן וועג פון מענשליכען פראָגרעס. איהר מקור גע־
פינט זיך אין דער אינטואיציאָן־מעטאפיזיקע, וואס האָט כאראק־
טעריזירט די רעאקציע פון 19טען יאהרהונדערט אנטקעגען דעם
18טען; און זי איז א טענדענץ, וועלכע איז אזוי אנגענעהם פאר
דער מענשליכער פוילקייט און פאר די קאָנסערוואטיווע אינטערע־

סען בכלל, אז אויב מען וועט זי ניט עוקר מן השורש זיין, וועט זי אודאי געטריבען ווערען נאָך ווייטער, איידער די מעהר־מעסיגע פאָרמען פון דער דאָזיגער פילאָזאָפיע קענען דאָס בערעכטיגען".

„בעטראכטענדיג סער האמילטאָן'ס רעפוטאציע און שריפטען פאר די גרויסע פעסטונג פון דער אינטואיציאָן־פילאָזאָפיע דאָ אין לאנד — א פעסטונג, וועלכע איז אזוי מורא'דיג שטארק צו־ליב די גרויסע פערזענליכקייט און אין געוויסע פרטים גרויסע פעהיגקייט פון דעם מאן — האָב איך גערעכענט, אז עס קען ארויסקומען אן אמת'ע טובה פאר דער פילאָזאָפיע, ווען מען זאָל זיך נעהמען גוט אונטערזוכען אלע זיינע וויכטיגסטע לעהרען און ריכטיג בודק זיין זיינע אלגעמיינע זכיות אויף דער ־הויכער פילאָ־זאָפישער פּאָזיציע, וואס ער פארנעהמט. וואס ווייטער איך בין אָנגעגאנגען מיט מיין ארבייט, אויפווייזענדיג א גאנצע מאסע ווי־דערשפּרוכען אין זיינע אייגענע רייד, אלץ גרעסער איז געווארען דער היזק פאר זיין רעפוטאציע. מיין עסק איז געווען אויפצודע־קען די זאכען ווי זיי זיינען, און איך האָב זיך ניט אָבגעשראָקען פאר דעם רעזולטאט... אין כלל גענומען, האָט מיין בוך דערפילט זיין צוועק: עס האָט בעוויזען סער האמילטאָן'ס שוואכע זייט און ארונטערגעזעצט זיין צו־גרויסען פילאָזאָפישען שם לויט דעם ערך פון זיין פערדיענסט. א חוץ דעם האָט מיין בוך, אין די צוויי נייע קאפּיטלען וועגען די בעגריפען פון קראפט און שטאָף און דורך דער דיסקוסיאָן פון עטליכע נייע פּונקטען, אפשר פועל געווען קלע־רער צו מאכען עטליכע פראגען אין פסיכאָלאָגיע און מעטאפיזיק".

באלד ווי ער איז פערטיג געווארען מיט האמילטאָן, האָט ער זיך גענומען צו אגיוסט קאָנט'ס פּאָזיטיוויזם. מיט יאָהרען צוריק, ווען קאָנט'ס נאמען איז נאָך אפילו אין פראנקרייך געווען אין גאנ־צען אומבעקאנט, האָט מילל, לויבענדיג קאָנט'ס אידעען אין זיין „לאָגיקע", איהם פערשאפען א סך לעזער און פערעהרער אין ענג־לאנד. קריטיקירען קאָנט'ס שוואכע פּונקטען האָט דאמאָלסט קיין זין ניט געהאט. דאגעגען, מילל האָט דאָס גערעכענט פאר זיין חוב צו פערשפּרייטען וויפיעל ער האָט געקענט די וויכטיגסטע בייטרע־

גע, וואס קאַנט האָט געמאכט צום פילאָזאָפישען געדאנק. איצטער אבער, ד. ה. אין די 60יגער יאָהרען, האָט זיך די לאגע א סך גע־ענדערט: קאַנט איז בעריהמט געווארען איבער דער גאנצער וועלט, און האָט אריבערגעשטיגען אפילו מילל'ס גרויסען נאָמען. איצט, ווען קאַנט האָט זיך מעהר ניט גענויטיגט אין בעשיצונג, האָט מילל גע־פיהלט, אז עס איז געקומען די צייט דורכצופיהרען א קריטיק אויף זיינע לעהרען און אָבטיילען די פסולות פון דעם גאָלד, וואס זיי האָ־בען ענטהאלטען. דערהויפט איז מילל'ן געלעגען אָנצו־ווייזען אויף דעם דעספּאָטישען כאראקטער פון קאָנט'ס סאָציאלען סיסטעם, וועלכער געפינט זיך אין זיינע שפּעטערע שריפטען. מיט דעם צוועק האָט מילל אָנגעשריבען זיין ביכעל: „אָגיוסט קאָנט און דער פּאָ־זיטיוויזם".

אין 1865 האָט זיך מילל'ס טהעטיגקייט ווידער אריבערגע־טראָגען אויפ'ן פעלד פון דער פּאָליטיק. זיינע פערעהרער צווישען די ראדיקאל־ליבעראלען האָבען שוין לאנג געזוכט איהם איבערצו־רעדען ער זאָל זיך ארויסשטעלען אלס קאנדידאט פאר מיטגליעד אין פּארלאמענט. ער האָט אָבער קיינמאָל ניט געוואָלט הערען דער־פון, ערסטענס ווייל יעמאָלט האָט ער נאָך געהאט אָנגעהאלטען זיין שטעלע אין דער אָסט־אינדישער געזעלשאפט, און עס וואָלט אויסגעזעהן ווי ער פערטרעט איהרע אינטערעסען אין פּארלאמענט; און צווייטענס, ווייל ער האָט געהאלטען, אז קיין עהרליכער מענש טאָר זיך ניט נאָכיאָגען נאָך א פּאָליטישען אמט, סיידען ער דענקט, אז ער וועט קענען מעהר ארבייטען לטובת הכלל אין פּארלאמענט, איידער אלס פּריוואט־טוער, בעת ער, מילל, האָט געפיהלט, אז ער האָט גענוג ארבייט אויפצוטון אויסערן פּארלאמענט. איצט אבער, אז די וועהלער פון וועסטמינסטער וואהל־קרייז זיינען גע־קומען צו איהם און האָבען איהם שטארק געבעטען ער זאָל ווע־רען זייער קאנדידאט, איז ביי איהם אויסגעקומען, אז עס איז אפשר ניט רעכט זיך צו ענטזאגען, און ער האָט עס אָנגענומען. ער האָט זיי אָבער דערקלערט אין אן אָפענעם בריף אָט די פּונק־טען: ערסטענס, אז פּערזענליך האָט ער קיין חשק ניט צו געהן אין

פּארלעמנט; צווייטענס, אז אלס קאנדידאט וועט ער ניט האלטען קיין רעדעס און ניט בעטען מען זאָל שטימען פאר איהם; דריטענס, אז א קאנדידאט טאָר זיך ניט לאָזען קאָסטען קיין פּרוטה פאר די וואהל־הוצאות, און ער וועט בשום אופן ניט האנדלען אנדערס; און פיערטענס, אז אויב ער וועט דערוועהלט ווערען, נעהמט ער זיך ניט אונטער אָבצוגעבען זיין צייט און ארבייט פאר זייערע אָרטיגע אינטערעסען, נור ער וועט זיך אין גאנצען אָבגעבען מיט די אלגעמיינע אינטערעסען פון לאנד. ער האָט אין דעם בריף זיי אויך דערקלערט אין אלגעמיין זיין האלטונג בנוגע די וויכטיגע פּאָליטישע פראגען פון דער צייט, און אגב אורחא האָט ער זיי אויך געזאָגט זיין מיינונג, אז פרויען דארפען האָבען פּונקט אזא רעכט צו שטימען ווי מענער. די וועסטמינסטער וועהלער זיינען איינגעגאנגען אויף די תנאים; קיינער אבער האָט ניט געגלויבט, אז א קאנדידאט, וועמעס מיינונגען און האנדלונגען געהען אזויפיעל להיפך צו די געוועהנליכע דרכים פון וואהל־ארבייט, קען האָבען דעם קלענסטען שאנס געוועהלט צו ווערען. א בעריהמטער שרייבער האָט זיך דאמאָלסט אויסגעשפּראָכען, אז אויף אזא פּראָגראם וואָלט אפילו דער „אויבערסטער" אליין ניט געקענט געוועהלט ווערען. מילל האָט זיך אָבער שטרענג געהאלטען פאר זיין פּראָגראם. איין וואָך נור פאר די וואהלען האָט ער בייגעוועהנט א פּאָר „מיטינגען" כדי צו דערקלערען זיינע פּרינציפּען און ענטפערן אויף אזוינע פראגען, וואס זיינע וועהלער האָבען געהאט א רעכט איהם צו שטעלען. איין אויסנאהמע האָט ער נור געמאכט וועגען דעם פּונקט פון רעליגיאָן, אויף וועלכען ער האָט גלייך אין אָנהויב דערקלערט, אז ער וועט קיינע פראגען ניט ענטפערן.

„די אָפענהערציגקייט פון מיינע ענטפערן, דערצעהלט ער אין דער אויטאָביאָגראפיע, האָט, ווי עס ווייזט אויס מיר מעהר גוטס געטון, איידער די מיינונגען, וואס זיי האָבען אויסגעדריקט, האָבען מיר געטון היזק. איין בעווייז אויף דעם, צווישען פיעל אנדערע, איז צו־אינטערעסאנט צו פערשוויייגען. אין מיין ביכעל „וועגען פּארלאמענטארע רעפאָרמען" האָב איך אין א פּלאַץ געהאט געזאָגט

— באמת א ביסעל אומגעלומפערט — אז די ארבייטער קלאסען אין ענגלאנד, הגם זיי שעמען זיך צו זאָגען ליגען, זיינען דאָך בכלל ליגנער. אָט דעם זאַץ האָט מיינער א געגנער אָבגעדרוקט אויף א גרויסער פּלאקאטע, האָט עס געבראכט צו מיר אויפ'ן „מיטינג", וועלכער איז בעשטאנען כמעט אין גאנצען פון ארבייטער, און האָט מיך פון פּלאטפאָרמע געפרעגט, צי איך האָב עס געשריבען. — „איך האָב!" האָב איך אויפ'ן שטעל געענטפערט, און איידער איך האָב נאָך ארויסגערעדט אָט די צוויי געצעהלטע ווערטער, איז דער זאַל פערהילכט געוואָרען פון דונערנדע אפּלאָדיסמענטען פון די צוהערער. מען האָט דערפון געקענט זעהען, אז די ארבייטער זיינען אזויפיעל געוועהנט געווען צו הערען חניפות און ענטפערן מיט א האלבען מויל פון די וואס האָבען געזוכט זייערע שטימען, אז אנשטאט וואס זיי זאָלען זיך פיהלען בעליידיגט פון אן אָפענהערציגער ניט-שענער מיינונג וועגען זיי, האָבען זיי אדרבא גלייך בעשלאָסען, אז דער וואס קען זיי זאגען דעם אמת אין די אויגען, איז גראד א מענש, וועמען זיי קענען טרויען". דער רעזולטאט איז געווען אן איבערראשונג פאר מילל'ן, ניט ווענינער ווי פאר יעדען אנדערן: ער איז דערוועהלט געוואָרען אין פּארלאמענט מיט א מאיאָריטעט פון עטליכע הונדערט שטימען מעהר איידער זיין קאָנסערוואטיווער געגנער האָט בעקומען.

מילל איז געזעסען אין פּארלאמענט פאר דריי סעסיעס, אין וועלכער צייט עס איז דורכגעגאנגען דער בעריהמטער רעפאָרם-געזעץ. ער האָט אָפט גענומען דאָס וואָרט אין דעבאטען מכח וויכטיגע ענינים און האָט אויך געהאלטען פּערפּערטיגטע רעדעס. ער האָט פערטיידיגט פּלענער פאר פרויען-שטימרעכט און פּראָיעקטען פאר פּערזענליכע אָדער מינאָריטעטען-פערטרעטונג; און הגם זיינע ארגומענטען האָבען יעמאָלט ניט געהאט קיין ערפאָלג, זיינען זיי דאָך ניט געבליבען אָהן א ווירקונג אויף שפּעטער אין די געדאנקען פון פאָלק. זיין ערסטע שטימע אין פּארלאמענט האָט ער אָבגעגעבען צו גונסטען פון א געזעץ פאר אירלאנד, וועלכער האָט בסך הכל געקריגען פינף שטימען שוין צוזאמען מיט זיינער. אין יענער צייט

איז אין אירלאַנד אָנגעגאַנגען א טעראָריסטישע בעוועגונג, בע־קאַנט אונטער דעם נאָמען „פעניאַניזם“, אנטקעגען די ענגלישע גוטבעזיצער, און דער כעס פון די ענגלישע אויף די „פעניאַנער“ איז יעמאָלט געווען זעהר גרויס. פון דעסטוועגען איז מילל אַרויס־געטרעטען מיט א רעדע אנטקעגען דעם פּראָיעקט צו בערויבען די אירלאַנדער פון זייער געזעצליכע רעכט־גאַראַנטיע. ער איז אויך געווען איינער פון די אָנגעזעהענסטע מיטגליעדער פון א דעפּו־טאַציע, וועלכע האָט פּועל געווען צו שענקען דאָס לעבען דעם פער־אורטיילטען פעניאַנער רעבעל, גענעראל בורק.

אַן אינטערעסאַנטען פאַל פון זיין שתדלנות אין אַרבייטער זאַכען, פון וועלכען מילל דערצעהלט מיט אַלע פּרטים אין דער אויטאָביאָגראַפיע, איז כדאי דאָ איבערצוגעבען. ווען גלאַדסטאָן'ס רעפאָרם־פּראָיעקט האָט זיך פערהאַנדעלט אין פּאַרלאַמענט, האָט מילל געהאַלטען א רעדע פּאַר גלייכע שטימרעכט פאַר די אַרביי־טער. א קורצע צייט שפּעטער, ווען דאָס ליבעראַלע מיניסטעריום איז געפאַלען און זייערע אויסזיכטען זיינען צושטערט געוואָרען, האָבען די אַרבייטער געמאַכט א דעמאָנסטראַציע און געוואָלט האַלטען א „מיטינג“ אין הייד־פּאַרק. די פּאָליציי האָט דעם מיטינג צוטריי־בען; עס איז געוואָרען א געשלעג און דער עולם האָט געמאַכט א חורבן פון פּאַרק. פיעלע אונשולדיגע מענשען זיינען פערוואונדעט געוואָרען פון דער אכזריות'דיגער פּאָליציי, און די אַרבייטער זיינען געווען שטאַרק אויפגעבראַכט. אויף להכעיס האָבען די אַרבייטער זיך צוגעגרייט, אַנדערע אויך מיט וואַפען, אָבצוהאַלטען נאָך א מיטינג און דווקא אין דעמזעלביגען הייד־פּאַרק. די רעגירונג, פון איהר צד, האָט פאַרבערייט מיליטער, און עס האָט געהאַלטען ביי א גאַנץ ערנסטע געשיכטע. מילל האָט אין פּאַרלאַמענט זיך אָנגענ־נומען פאַר דעם צד פון די אַרבייטער און האָט שטאַרק געטאַדעלט די האַלטונג פון דער רעגירונג. א קאָמיסיע פון דער רעגירונג האָט איהם און נאָך עטליכע ראַדיקאַלע מיטגליעדער איינגעלאַדען אויף א קאָנפערענץ מיט די פיהרער פון דער „רעפאָרם־ליגע“, און אויף זיין חלק איז אויסגעפאַלען די הויפּט אַרבייט איבערצורעדען די אַר־

בייטער זיי זאלען אויפגעבען דעם הייד־פּארק פּלאן און האלטען זייער מיטינג אנדערסוואו. „עס איז געווען, שרייבט ער, א שווערע שטיקעל ארבייט, און איך האָב געמוזט אָנווענדען ערנסטע טענות. געגומען האָב איך זיי מיט דעם פאָלגענדען ארגומענט: איך האָב צו זיי גע׳טענה׳ט, אז אן אקט, וועלכער וועט זיכער ברייגגען צו א צוזאמענשטוים מיט די מיליטער, קען זיין בערעכטיגט נור אויף צוויי בעדינגונגען: ערסטענס, ווען די לאגע איז אזוי ערנסט, אז עס איז נויטיג ארויסצורופען א רעוואָלוציע, און צווייטענס, ווען זיי דיינקען, אז זיי וועלען זי קענען אויספיהרען. נאָך א סך דע־באַטען האָט אָט דער ארגומענט מנצח געווען, און זיי האָבען אויפ־געגעבען דעם פּלאן". מילל האָט געפיהלט, אז נור זיין איינפלוס האָט דאָ געווירקט, און דערפאר האָט ער זיי פערשפּראָכען צו געהן רעדען אויף זייער פערזאמלונג. ער האָט זיך ענטזאגט צו ווערען א מיטגליעד פון דערזועלביגער „רעפאָרם־ליג", ווייל אין זייער פּראָגראם איז געשטאנען גלייכע שטימרעכט נור פאר מענער. הגם די פיהרער האָבען איהם פערזיכערט, אז זייער פּראָגראם שליסט בשום אופן ניט אוים די פאָדערונג אויף פאר פרויען־שטימרעכט, האָט ער דאָך ניט איינגעוויליגט, דערקלערענדיג אז וויבאלד מען פאָדערט שוין יאָ עפּעס, וואס מען קען ניט דערוואַרטען גלייך צו קריעגען, און בפרט אויב מען שטעלט זיך איין פאר א פּרינציפּ, מוז מען ארויסשטעלען די פאָדערונגען פון גאנצען פּרינ־ציפּ, ניט פון ברעקלעך. ווען די קאָנסערוואטיווע פּארטיי האָט א געוויסע צייט שפּעטער איינגעבראכט א געזעץ־פּראָיעקט צו פער־באָטען אלערליי מיטינגען אין די פּארקס, האָט מילל געהאלטען א שארפע רעדע אנטקעגען דעם, און מיט דער הילף פון נאָך עט־ליכע פּארטגעשריטענע ליבעראלען האָט ער גע׳פּועל׳ט דער פּראָ־יעקט זאָל דורכפאלען.

נאָך א גרויסע פּערדיענסט מילל׳ס איז געווען זיין ערפאָלג־רייכע ארבייט אנטקעגען א געוויסען געזעץ־פּראָיעקט ארויסצוגעבען פּאָליטישע פערברעכער צו פרעמדע רעגירונגען, וועלכער איז פאר־געלעגט געווארען אויף דער סעסיע פון 1866. דער פּראָיעקט איז

אפילו געווען א פערשטעלטער, ווארים ער האָט ניט פערלאנגט די אויסליפערונג פון אלע פּאָליטישע, נור פון אזוינע וועמען זייער רעגירונג קלאָגט אָן אין בעגעהען געוואלדטהאטען. די כונה איז אבער געווען א קלאָרע, און מילל'ן האָט געלונגען צו איבערצייגען דעם פּארלאמענט, אז אויף דעם אופן וואָלט יעדער „פּאָליטישער" געקענט אָנגעקלאָגט ווערען אלס פערברעכער, ווארים פּרובירען מאכען א רעוואָלוציאָנערען אויפשטאנד אָהן געוואלדטהאטען איז אונמעגליך; און דעריבער וואָלט דאס ארויסגעבען פון אזוינע „פּאָליטישע פערברעכער" צום משפט פון זייערע רעגירונגען פּשוט הייסען, מאכען די ענגלישע רעגירונג פאר א משרת'טע פון פרעמדע דעספּאָטישע מלוכות. „די זאך פון אייראָפּאישער פרייהייט — שרייבט ער — איז דורך דעם בעשיצט געוואָרען פון א גרויסען אומגליק, און אונזער לאנד איז אויסגעהיט געווארען פון בעגעהן א שרעקליכען אומרעכט". ביי אנאנדער געלעגענהייט האָט מילל געשטעלט דער רעגירונג די דירעקטע פאָדערונג זי זאָל בנוגע דעם פּרט פון פּרייהייט ארייננמישען זיך אין די ענינים פון אנדערע מלוכות, און זאָל אָפּען זיך איינשטעלען פאר יעדען אונטערדריקטען אנטקעגען זיין טיראנישען הערשער. עס פערשטעהט זיך, אז וועגען דורכפיהרען אזא געזעץ איז גאָר ניט געווען וואס צו רעדען; גענוג אז מילל האָט געהאט דעם מוט צו שטעלען אזא ראדיקאלע פאָדערונג צום ענגלישען פאָלק פון פּלאטפאָרמע פון פּארלאמענט.

אין 1868 איז דער פּארלאמענט אויפגעלעזט געווארען, און אין די נייע וואהלען איז מילל, וועמען די וועסטמינסטער וועהלער האָבען וויעדער אויפגעשטעלט אלס זייער קאנדידאט, דורכגעפאלען. דעם מאָל האָבען די קאָנסערוואטיווע גובר געווען. מילל איז פאר זיי געווען א צו־געפעהרליכער געגנער, און בעת דעם ערסטען מאָל האָבען זיי זיך גאנץ ווייניג געקימערט פון זיין קאנדידאטור, ווייל זיי האָבען ניט געגלויבט, אז ער קען דערוועהלט ווערען, האָבען זיי איצטער שוין אָנגעגורט זייערע לענדען און געברויכט אלע מיטלען ער זאָל די וואהל ניט געווינען. פערזענליך האָט מילל זיך

אודאי ניט געגומען צום הארצען פון דעם; ווארים ער איז שוין ניט געווען קיין יונגער מאן, און די פארלאמענטארע ארבייט מיט דער גרויסער קאָרעספאָנדענץ, וואס די דאָזיגע ארבייט האָט איהם געצוואונגען צו פיהרען, איז באמת געווען צופיעל פאר איהם. ער האָט זיך צוריק גענומען פאר זיינע אלטע ליטעראַרישע אר־בייט, און האָט פערבראכט זיינע לעצטע יאָהרען אין דעם איינ־פאכען הייזעל, וואס ער האָט זיך געקויפט אין אוויניאָן, דאָס שטעדטיל אין פראנקרייך, וואו זיין פרוי איז געשטאָרבען. קיין לאָנדאָן פלעגט ער קומען צופאָהרען צוויי מאָל א יאָהר, און פלעגט פערברייננגען עטליכע וואכען, אָדער אמאָל א פאָר חדשים לאנג, אין זיין הויז אין איינער פון די לאָנדאָנער פאָרשטעדט, וואו ער האָט געוואָהנט פון קינדווייז אָן.

* * *

צום שלוס, וואו עס בעט זיך צו געבען אן אלגעמיינע אָב־שעצונג פון דזשאהן סטוארט מילל אלס מענש, וויל איך וועגען דעם איבערגעבען עטליכע ווערטער פון דער פעדער פון אנאנדער גרויסען ענגלענדער — ריכטיג געזאָגט, פון דעם גרעסטען ענג־לישען דיינקער — הערבערט ספענסער.

„פערשפרייטען זיך וועגען דזשאהן סטוארט מילל'ס לעבענס ארבייט — אזוי שרייבט הערבערט ספענסער — און בעווייזען דעם טיעפען איינפלוס, וואָס ער האָט געהאט אויף די געדאנקען פון זיין צייט — וואס דאָס מיינט אויך ממילא אויף די ט ה א ט ע ן פון זיין צייט — דוכט מיר איז כמעט גאָר ניט נויטיג. די פאַק־טען זיינען בעקאנט און קלאָר פאר אלעמען, וועלכע ווייסען אפילו נישט מעהר ווי א שמץ וועגען דעם פראגרעס אין מיינונגען פון לעצטען האלבען יאהרהונדערט (דאָס איז געווען געשריבען אין 1873). מיין אייגענע מיינונג וועגען איהם, אין פרט פון זיין אינטעלעקטועלער גרויסקייט, האָב איך ארויסגעזאָגט שארף, הגם א ביסעל צו־קורץ, ביי דער געלעגענהייט פון א ויכוח וואָס מיר האָבען געהאט צווישען זיך, ווען איך האָב אויסגעדריקט מיין בע־

דויערן פאר וואָס איך מוז קריגען אויף א לעהרע פון א דיינקער,
ווענעם איינשטימונג וואָלט מיר דוקא געווען פיעל טייערער, איי־
דער די איינשטימונג פון יעדען אנדער מענשען.

„בעת אָבער עס איז כמעט איבערפליסיג צו רעדען וועגען זיין
אינטעלעקטועלער הויכקייט, אין וואס אלע זיינען מודה, איז מעהר
פאסיג אויפמערקזאם צו מאכען אויף זיין מ אָ ר א ל ע הויכ־
קייט, וועלכע איז ווענינער בעקאנט, טיילווייז ווייל זיין טהע־
טיגקייט אין פיעל דרכים האָבען קיין געלעגענהייט ניט געגעבען
דאָס ארויסצו־ווייזען; און טיילווייז, ווייל די מערקווירדיגסטע
ערשיינונגען פון זיין מאָראלער הויכקייט זיינען נור בעוואוסט
פאר די מענשען, וועמעס פערזענליכע בעציהונגען צו איהם האָבען
די דאָזיגע ערשיינונגען ארויסגערופען.

„מען וואלט אייגענטליך געדארפט אָננעהמען, אז אפילו די,
וועלכע האָבען קיינמאָל ניט געהאט דאס פערגעניגען צו זיין פער־
זענליך בעקאנט מיט מילל'ן, האָבען אויך געמוזט פיהלען דעם
איינדרוק פון זיין נאָבעלער נאטור, ווי זי האָט זיך ארויסגעוויזען
אין זיינע מיינונגען און טהאטען. אז זיין קאריערע אלס כלל־
טוער איז געווען אין גאנצען דורכגענומען פון א ריינער און שטאר־
קער סימפאטיע פאר זיינע מיט־מענשען; אז אָט די סימפאטיע
האָט אין גאנצען אָבגעשטופט אָן א זייט יעדען פערלאנג נאָך
פערזענליכע נוצען; ווי ווענינ אפילו די מורא בעשעדיגט צו
ווערען אין פרט פון רעפוטאציע אָדער געזעלשאפטליכער פאָ־
זיציע האָט איהם אָבגעהאלטען פון צו געהן אויפ'ן וועג, וואס ער
האָט בעטראכט פאר עדעל און גרויסמוטיג — דאס אלץ דארף
זיין קלאָר אפילו פאר זיין שטארקסטען געגנער. א גרויסמוטיג־
קייט, וועלכע מען וואָלט כמעט געקענט אָנרופען א ראָמאנטישע,
איז בלי ספק געווען די סבה, וואס האָט איהם געפיהרט צו געהן
אין געוויסע פרטים אין יענע דרכים, וועלכע זיינען קריטיזירט גע־
ווארען ווי מעות'ן. און מען קען ניט האָבען וועגען איהם קיין
ריכטיגען בעגריף, אוואו מען זעהט ניט איין דעם פאקט, אפילו
אויב מען איז ניט איינפערשטאנען מיט די דרכים גופא, אז זיי

האָבען אָבגעשטאַמט פון די התלהבות פון א נאַבעלער נאטור, וועלכע שטרעבט מיט אונגעדולד צו פעררינכטען אונגערעכטיגקייטען און העלפען דעם פארטשריט פון מענשליכען וואהלזיין.

„עס קען אפשר זיין, אז מיין אייגענער בעגריף פון אַט דער דורכגעהמענדער ווארימקייט פון זיינע געפיהלען איז דערפאר אזויפיעל שארפער, ווייל איך האָב געזעהן א ביישפּיעל פון דעם, ניט נור אין דער פאָרמע פון אן אויסגעדריקטער מיינונג, נור טאַקי אין דער פאָרמע פון פּערזענליכע טהאטען; ווארים מילל איז ניט געווען איינער פון די, וועלכע צוזאמען מיט א סימפּאטיע צו זייערע מיט־מענשען אין אבסטראקט, זיינען זיי מצרף א גלייכגילטיגקייט צום מענשען בפועל (אין קאָנקרעט). מען האָט געזעהן פון איהם גרויסמוטיגע טהאטען, וועלכע האָבען געשטימט מיט זיינע גרויסמוטיגע סענטימענטען. איך זאָג דאָס ניט על פּי ידיעות פון צווייטער האנד, נור ווייל איך האָב אין זינען א מערקווירדיגען ביישפּיעל, וואס נור איך און עטליכע פריינד וויסען דערפון.

„עטליכע יאָהר צוריק, ווען מיר איז צו־שווער געווארען טראָגען דעם פערלוסט, וואס איך האָב געהאט דרוקענדיג מיין „סיסטעם פון פילאָזאָפיע“, האָב איך מודיע געווען די אבאָנענטען פון דעם ווערק, אז איך וועל זיין געצוואונגען אויפצוגעבען מיין ארבייט ביים סוף פון דעם באנד וואָס ליעגט איצט אין דרוק. א קורצע צייט נאכדעם קריג איך א בריף פון מילל׳ן, אין וועלכען ער דריקט אוים זיינע געפיהלען ווי שטארק ער איז זיך מצער פון די טרויעריגע נייעס, און שרייבט מיר פון א פּלאן וואס ער האָט פון מיינט וועגען אזוי: „איך מאך אייך אָט אזא פאָרשלאג, איהר געהט זיך אָן ווייטער מיט אייער ארבייט, שרייבט אייערע נעכסטע בענדער, און איך וועל גאראנטירען דעם דרוקער פאר אלע פערלוסטען וואָס וועלען זיין. דאָס הייסט, איך נעהם זיך אונטער צו דעקען וויפיעל דער דרוקער וועט זאָגען, ביים סוף פון א בעשטימטער אָבגעמאכטער צייט, אז ער האָט פערלאָרען אָן דעם עסק“. — הגם עס פערשטעהט זיך, אז איך האָב ביי זיך ניט געקענט פועל׳ן אָנצונעהמען אָט דעם פּלאן, האָט אָבער זיין אָנ־

באַטען זיך צו טון אזא זאַך געמאַכט אויף מיר א זעהר טיעפען איינדרוק פון זיין נאָבעלען געפיהל און פון זיין אָפּפער־וויליגען זאָרגען זיך צו העלפען עפּעס, וואס ער האָט בעטראַכט פאַר א גוּ־טע ארבייט. א פאָרשלאַג פון אזא גרויסער הילף וואָלט געווען גענוג מערקווירדיג, אויב אפילו עס וואָלט זיך איינגעפונען אין אונזערע מיינונגען א פאָלשטענדיגע איינשטימונג; עס איז אָבער געווען נאָך מעהר מערקווירדיג דערמיט, וואס ער האָט געאָפּפערט אזויפיעל, וויסענדיג אז עס עקזיסטירט צווישען אונז טיעפע חלוקי דעות, און ניט קיין פערשוויגענע, נור אָפען ארויסגעזאָגטע. איך האָב דירעקט און ניט־דירעקט בעקעמפּפט די פאָרמע פון דער ער־פאהרונגס־לעהרע פון מענשליכען וויסען, וועלכע גיט דעם כאראק־טער פון מילל'ס פילאָזאָפיע. האלטענדיג פון רעאליזם, האָב איך אויף גאנץ־בעשטימטע אופנים זיך געשטעלט אנטקעגען יענע מעטאפיזישע סיסטעמען, מיט וועלכע מילל'ס אידעאליזם איז א גאנץ נאָהענטער קרוב; און מיר האָבען אָנגעפיהרט א לאנגען ויכוח מכח די פראָבע פון וואהרהייט, וואו איך האָב אטאקירט זיין פּאָזיציע גאנץ אָפען. אז אונטער אזעלכע אומשטענדען זאָל ער מיט זיין גוטען ווילען מיר אָנבאָטען שטיצע, און נאָך ווי אָנבאָ־טען, אז איך זאָל בשום אופן זיך ניט דארפען פיהלען, ווי איך וואָלט געווען א פּערזענליכער בעל חוב צו איהם — דאס בעווייזט וואס פאר א זעלטען גרויסמוטיגער מענש ער איז געווען.

„איך מוז ווירקליך זאָגען, אז מילל'ס כאראקטער בכלל, ווען מען רעדט פון צד פון די געפיהלען, איז בעשטאנען פון אן אוי־סערגעוועהנליכען איבערוואוקס פון די העכערע סענטימענטען — אן איבערוואוקס, וועלכער האָט נוטה געווען, אי אין טעאָריע, אי אויף דער פּראקטיקע, ארונטערצוזעצען אפשר אביסעל צופיעל די נידעריגערע נאטור. זיין אלט ווערען פאר דער צייט, סמנים פון וואס מען האָט אויף איהם בעמערקט זייט די לעצטע עטליכע יאָהר, און וואס עס האָט בלי ספק מיטגעבראכט זיין עטוואס צו־פריהען טוידט, דיינק איך אז מען קען צושרייבען צו זיין טעאָריע פון לעבען, וועלכע האָט צופיעל געהאלטען פון די נויטיגקייט כסדר

רק לערנען און ארבייטען. ווען מיר פרעגען זיך אָבער, צוליב וועל־
כע צוועקען האָט ער מקים געווען זיין טעאָריע און מחמת דעם גע־
קוקט אזוי ווייניג אויפ'ן געזונד פון גוף, דערזעהען מיר, אז אויך
דאָ איז די איבערמאָס, אויב מען קען עס אזוי אָנרופען, געווען א
נאָבעלע. זיין שטארקער וואונש צו העלפען דעם מענשליכען פראג־
רעם — אָט פאר דעם האָט ער זיך מקריב געווען".

דזשאהן סטוארט מילל איז געשטאָרבען אין אוויניאָן, דעם
8טען מיי 1873.

דר. י. א. מעריסאָן.

פ ר י י ה י י ט

ערסטער קאַפּיטעל.

(אלס איינליישונג)

דער ענין פון דעם בוך איז ניט וואס מען רופט אָן די פּרייהייט פון ווילען, וועלכע ווערט אזוי ניט־גערעָטען אוועקגעשטעלט להיפּך צו דער לעהרע, וואס טראָגט דעם ניט־געלונגענעם נאָמען „פילאָזאָפישע נויטווענדיגקייט“; נור עס איז די בירגערליכע אָדער געזעלשאפטליכע פרייהייט: עס האנדעלט זיך דאָ מכח דעם כאראקטער און די גרעניצען פון דער מאכט, וואָס די געזעלשאפט מעג רעכטליך זיך נעהמען איבער דעם יחיד. דאָס איז א פראגע, וואס מען שטעלט אוועק נור זעלטען־ווען, און מען דיסקוטירט זי כמעט קיין מאָל ניט אין אן אלגעמיינער פאָרמע; פערבאָרגענערהייט אָבער בעאיינפלוסט זי גאנץ שטארק די פּראקטישע סכסוכים פון אונזער צייט, און וועט, ווי עס זעהט אויס, באלד דערקענט ווערען אלס די לעבענס־פּראגע פון דער צוקונפט. זי איז אזוי ווייט ניט קיין נייע פּראגע, אז מען קען אין א געוויסען זין זאָגען, דאָס נאָך אין די עלטסטע צייטען האָט זי שוין גורם געוועזן מחליקות ביי דער מענשהייט; אבער איצטער, אין דער שטופע פון פּראגרעס, וואס די מעהר־ציוויליזירטע טיילען פון דער מענשהייט האָבען געגרייכט, בעוויזט זי זיך אונטער נייע בעדינגונגען און פאָדערט א נייע און גרינדליכע בעהאנדלונג.

דער קאמפף צווישען פרייהייט און אויטאָריטעט איז דער קענטיגסטער שטריך אין די טיילען פון געשיכטע,

(מילל 65)

מיט וועלכע מיר ווערען גאָר צום ערסטען בעקאנט, בעזונדערס אין דער געשיכטע פון גריכענלאנד, רוים און ענגלאנד. אבער אין די אלטע צייטען איז אָט דער קאמפף פאָרגעקומען צווישען די אונטערטאנען, אָדער געוויסע קלאסען אונטערטאנען, און דער רעגירונג. אונטער פרייהייט האָט מען פערשטאנען, די בעשיצונג אנטקעגען דער טיראניי פון די פאָליטישע הערשער. אויף די געוועלטיגער האָט מען געקוקט (א חוץ אין געוויסע פאָלקס־רעגירונגען פון גריכענלאנד) ווי אויף אזעלכע, וואס געפינען זיך אין א נויטווענדיג־פיינדליכער פאָזיציע אנטקעגען דעם פאָלק איבער וועמען זיי געוועלטיגען. זיי זיינען בעשטאנען פון אן איינציגען הערשער אָדער פון א הערשענדען שבט אדער קלאס, וועלכע האָבען געקריגען זייער אויטאָריטעט בירושה אָדער דורך נצחון פון מלחמה, אָבער על כל פנים ניט דורכ'ן גוטען ווילען פון די רעגירטע. זיי זיינען געוואָרען אן אויסערליכע מאכט, אנטקעגען וועמעס גדלות מענשען האָבען ניט געהאט די העזה, און אפשר האָט זיי אויך געפעהלט דער ווילען ארויסצוטרעטען, הגם זיי האָבען געקענט נעהמען פערשיידענע מיטלען צו בעשיצען זיך פון איהר שווערען יאָך. זייער מאכט האָט מען געהאלטען פאר נויטיג, אָבער אויך פאר זעהר א געפעהרליכע זאך; פאר א וואפען, וועלכען זיי וואָלטען פרואווען געברויכען אנטקעגען זייערע אונטערטאנען, ניט ווענינער ווי אנטקעגען די ארומיגע פיינד. כדי צו פערהיטען די שוואכערע מיטגליעדער פון דער געמיינדע, אז זיי זאָלען ניט בערויבט ווערען פון חברות באנדיטען, איז געוועזען נויטיג עס זאָל זיין איינער א שטארקערער באנדיט פאר די איבעריגע, וואס זיין עובדא איז צו האלטען יענע אין צוויק. אזוי ווי אָבער דער געקרוינטער באנדיט וואָלט קאפאבעל זיין צו רויבען די קהלה, ניט ווענינער איידער ווער עס איז פון די קלענערע טייוואָלים, איז געוועזען נויטיג צו האלטען זיך תמיד גרייט אויף צו פערטיידיגען זיך פון זיינע ציין און נעגעל. די פאטריאָטען פון פאָלק האָבען דעריבער זיך געשטעלט דעם ציעל צו בעגרעניצען די מאכט, וואס דעם געוועלטיגער זאָל זיין ערלויבט צו

האָבען אויף דער געמיינדע; און אַט די בעגרעניצונג האָבען זיי געמיינט, ווען זיי האָבען גערעדט פון פרייהייט.

זיי האָבען עס געזוכט צו פועל'ן אויף צוויי אופנים. ערס־טענס קריגען א צוזאָג פון געוויסע פערזיכערונגען, אזוי גערופענע פּאָליטישע פרייהייטען אָדער רעכט, וועלכע אויב דער הערשער גרייפט אָן, זאָל עס הייסען עובר זיין א חוב, און דאָס פּאָלק זאָל מעגען איהם געהן דערווידער אָדער מאכען א רעוואָלוציע. א צוויי־טער, און בכלל א שפּעטיגערער מיטעל איז געווען, איינצופיהרען קאָנסטיטוציאָנעלע סיגים, לויט וועלכע די רעגירונג זאָל ניט טאָ־רען אבטון געוויסע וויכטיגע אקטען אָהן די צושטימונג פון קהל, אָדער פון א וועלכער עס איז קערפּערשאפט, וואס רעכענט זיך אלס דער פערטרעטער פון זיינע אינטערעסען. די ערסטע פאָרמע פון בעגרעניצונג זיינען די רעגירונגען אין דאָס־רוב אייראָפּעאישע לענדער געווען געצוואונגען מעהר אָדער וועניגער נאָכצוגעבען. מיט דער צווייטער איז שוין ניט אזוי לייכט צוגעגאנגען; און דער הויפּטצוועק פון אלע ליעבהאבער פון פרייהייט איז אומעדום גע־וואָרען ארויסצובעקומען די דאָזיגע פאָרמע פון גאראנטיען, אָדער אויב זיי האָבען שוין עפּעס דערגלייכען געהאט, צו קריגען עס וואס בעסער. און כל זמן די מענשהייט איז געווען צופרידען צו בעקעמפּפען איין שונא דורך אן אנדער שונא און צו ווערען רע־גירט פון א בעל הבית, בתנאי אויב זי איז מעהר אדער וועניגער גוט גאראנטירט אנטקעגען זיין טיראנייע, האָבען זיי ווייטער ווי ביז צו דעם פונקט זייערע בעשטרעבונגען ניט געפיהרט.

עס איז אָבער געקומען א צייט מיט דעם פראגרעס אין די מענש־ליכע עסקים, ווען מענשען האָבען אויפגעהערט צו האלטען פאר א נאטירליכע נויטיגקייט, אז זייערע רעגירער זאָלען זיין אן אונאבהענגיגע מאכט, מיט אינטערעסען וואָס געהען להיפך צו זייערע אייגענע. עס האָט זיך זיי אויסגעוויזען פיעל בעסער, אז די פערשיידענע בעאמטע פון שטאאט זאָלען זיין אָנגעשטעלטע אָדער דעלעגאטען, ועמען זיי, די בעלי־בתים, קענען אָבשאפען ווען זיי ווילען. אויף דעם אופן אליין האָט זיך געדוכט, אז זיי וועלען

קענען האָבען א פאָלשטענדיגע פערזיכערונג, דאָס די רעגירונגס־מאכט וועט קיין מאָל ניט קענען מיסברויכט ווערען צו זייער שאָדען. ביסלעכווייז איז אָט די נייע פאָדערונג, אז די רעגירער זאָלען זיין געוועהלטע און נור אויף א בעשטימטע צייט, געוואָרען דער הויפּט־צוועק פון דער פאָלקס־פּארטיי ארבייט, וואו נור אזא פּארטיי האָט עקזיסטירט; און דאָס האָט א רעכט ביסעל פערנו־מען דעם פּלאַץ פון די פריהערדיגע ארבייט צו בעגרעניצען די הערשערס מאכט. אזוי באלד ווי עס איז אוועקגעגאנגען א קאמפּף צו פועל'ן אז די רעגירונגס־מאכט זאָל אָבשטאַמען פון די פּעריאָ־דישע וואהלען פון די רעגירטע, האָבען אייניגע מענשען אָנגעהויבען דיינקען, אז מען האָט גאר געמאכט א צו־גרויסען ווערט פון דער מאכט־בעגרעניצונג. דאָס ד אָ ז י ג ע (אזוי קען עס אויס־זעהן) איז געווען א פּאָרטיל אנטקעגען הערשער, וועמעס אינטע־רעסען זיינען שטענדיג געגאנגען להיפּך צו די אינטערעסען פונ'ם פאָלק. וואס מען האָט איצטער נויטיג איז, אז די הערשער זאָלען זיין איינס מיט'ן פאָלק; אז זייערע אינטערעסען און זייער ווילען זאָלען זיין די אינטערעסען און דער ווילען פון פאָלק. דאָס פאָלק האָט ניט נויטיג צו בעשיצען זיך אנטקעגען זיין אייגענעם ווילען. עס איז ניטאָ וואס מורא צו האָבען, אז עס וועט טיראַניזירען אי־בער זיך אליין. זאָלען נור די געוועלטיגער זיין ריכטיג פעראַנט־וואָרטליך צו איהם, זאָלען זיי נור קענען באלד ארונטערגעזעצט ווערען פון איהם, וועט דאָס פאָלק זיך קענען פערגינען אָנצוגע־טרויען זיי די מאכט, אויף וועלכער ער גופא האָט די דעה ווי זי צו געברויכען. זייער מאכט איז דאָך נור דעם פאָלקס אייגענע מאכט, צונויפגעבראכט אין איין מיטעלפונקט, אין א פאָרמע וואָס זאָל זיין בעקוועמער זי צו קירעווען. אָט אזא ארט דיינקען, אָדער בעסער געזאָגט, אזא ארט פ י ה ל ע ן איז ביי דעם געוועזענעם דור פון אייראָפּעאישע ליבעראַלען געווען א געוועהנליכע זאך, און אין געוויסע טיילען האָט עס, דאכט זיך, די אויבערהאנד נאָך איצט אויף. די, וועלכע דערלאָזען שטעלען א וועלכען עס איז גרעניץ אויף דער רעגירונג'ס מעשים (א חוץ בנוגע אזעלכע רעגירונגען,

וועלכע דארפען נאָך זייער מיינונג גאָר ניט עקזיסטירען) שטעהען אָבגעזונדערט ווי א גלענצענדע אויסנאהמע צווישען די פּאָליטישע דיינקער פון אייראָפּעאישען קאָנטינענט. ביי דער צייט וואָלט אן עהנליכער געפיהל אויך געהערשט אין אונזער אייגענעם לאנד, אויב די אומשטענדען, וואס האָבען איהם פאר א וויילע צוגעגעבען מוט, וואָלטען געבליבען אומפערענדערט.

דער מזל דעקט אָבער אויף די חסרונות אין פּאָליטישע און פילאָזאָפישע טעאָריען, אזוי גוט ווי אין מענשען, וועלכע דער שלים־מזל וואָלט געקענט פערדעקען פון אונזערע בליקען. דער רעיון אז א פאָלק האָט ניט נויטיג צו בעגרעניצען זיין מאכט איבער זיך אליין, האָט זיך געקענט רעכענען פאר אן אָנגענומענער וואהרהייט, ווען די פאָלקס־רעגירונג איז געוועזען א זאך, פון וועלכער מען האָט נור גע'חלומ'ט אדער געלעזען, אז זי האָט עקזיסטירט אין א ווייט־ווייטער פעריאָדע פון דער פערגאנגענהייט. אזעלכע פערווירונגען, וואס זיינען פאָרגעקומען אין דער צייט פון דער פראנצויזישער רעוואָלוציע, האָבען אויך דעם דאָזיגען רעיון ניט געמוזט סותר זיין, אזוי ווי איהרע ערגסטע פעהלערען זיינען געווען די ארבייט פון עטליכע מאכט־פערכאפּער, און יעדענפאלס האָבען די פעהלערען ניט בעלאנגט צו דער פעסטגעשטעלטער ווירקונג פון פאָלקס־אינסטיטוציעס, נור צו דעם פּלוצימדיגען און קאָנוואולסיווען אויסברוך אנטקעגען דעם קעניגליכען און אריסטאָקראטישען דעספּאָטיזם. מיט דער צייט אבער איז אויפגעקומען א דעמאָקראטישע רעפּובליק, וואס פערנעהמט א גרויסען טייל פון דעם שטח פון דער ערד, און האָט זיך געלאָזט פיהלען אלס איינער פון די שטארקסטע מיטגליעדער פון דער פאמיליע פון פעלקער; און די ערוועהלטע און פעראנטווארטליכע רעגירונג ליעגט שוין איצטער אונטער די בעאָבאכטונגען און קריטיקען, וואס בעהאנדלען יעדען גרויסען עקזיסטירענדען פאקט. איצט האָט מען דערזעהן, אז אזעלכע פראזען ווי „זעלבסט־רעגירונג“, און „די מאכט פון פאָלק איבער זיך אליין“, דריקען גאר ניט אויס דעם ריכטיגען צושטאנד פון דער זאך. דאָס פאָלק, וואס איבט אויס די מאכט, איז ניט אלע

מאָל דאס אייגענע פאָלק, אויף וועמען די מאכט ווערט אויסגע־איבט; און די „זעלבסט־רעגירונג", פון וועלכער עס רעדט זיך, איז ניט די רעגירונג פון יעדערן איבער זיך, נור די רעגירונג פון אלע איבעריגע איבער יעדען איינעם. נאָך מעהר, דער ווילען פון פאָלק מיינט אויף דער פראקטיקע דער ווילען פון דעם צאהל־רייכסטען אָדער טעטיגסטען ט י י ל פון פאָלק: פון דער מאיאָריטעט, אָדער פון די וואס פועל'ן מען זאָל זיי אָננעהמען פאר די מאיאָרי־טעט. דאָס פאָלק, ווי מען זעהט דערפון, ק ע ן וועלען אונטערדרי־קען א טייל פון זיין צאהל; און עס איז פונקט אזוי נויטיג צו פער־היטען זיך אנטקעגען אָט דעם שלעכטען געברויך פון מאכט, ווי אנטקעגען יעדען אנדערן. די בעגרעניצונג פון דער מאכט פון דער רעגירונג איבער'ן יחיד פערלירט, הייסט עס, ניט א ברעקיל פון איהר וויכטיגקייט, אפילו ווען די וואס האָבען די מאכט מוזען רעגעלמעסיג אָבגעבען חשבון צו דער געמיינדע, ד. ה. צו דער שטארקסטער פארטיי וואס געפינט זיך אין איהר. אָט דער בליק איבער דעם ענין פון רעגירונג, היות ווי ער לעגט זיך אויפ'ן שכל פון דיינקער, און פאסט זיך אויך צום כאראקטער פון יענע וויכ־טיגע קלאסען אין דער אייראָפּעאישער געזעלשאפט, פאר וועמעס ווירקליכע אדער איינגערעדטע אינטערעסען די דעמאָקראטישע רע־גירונג לוינט זיך ניט, איז גאר אָהן מאטערניש געווארען אן אָנ־גענומענער געדאנק. אין פּאָליטישע חקירות ווערט שוין היינט אריינגערעכענט „די טיראניי פון דער מאיאָריטעט" צווישען אלע אנדערע צרות, אנטקעגען וועלכע די געזעלשאפט מוז שטעהען אויפ'ן וואך.

ווי פאר אנדערע טיראנייען, אזוי האָט מען תחלת זיך גע־שראָקען, און מען האָט נאך איצט אויך פראָסט מורא פאר דער טיראניי פון דער מאיאָריטעט, דערהויפּט פאר איהר ווירקען דורך די מעשים פון די עפענטליכע בעאמטע. נאָכדיינקענדע מענשען אָבער האָבען איינגעזעהען, אז ווען די געזעלשאפט איז אליין דער טיראן — די געזעלשאפט בכלל איבער די בעזונדערע יחידים, וואס שטעלען זי צוזאמען — זיינען איהרע מיטלען פון טיראניזירונג

ניט בעשרענקט נור אויף די אקטען, וואס זי קען אָבטון דורך איהרע פּאָליטישע טוער. די געזעלשאפט קען אליין אויספיהרען, און פיהרט אליין אוים איהרע אייגענע גזירות; און אויב זי גיט ארויס אונגערעכטע געבאָטע אנשטאט גערעכטע, אָדער וואָסערע עס איז געבאָט מכח זאכען, אין וועלכע זי דארף זיך ניט מישען, פּראקטיצירט זי א געזעלשאפטליכע טיראניי, וואס איז פיעל געפעהרליכער איידער א סך אנדערע סאָרטען פון פּאָליטישע טיראנייען. ווארים אויב אפילו זי האלט אויף איהר טיראניי ניט מיט אזעלכע מורא'דיגע שטראָפען, לאָזט זי ווייניגער מיטלען ווי אויסצוהיטען זיך פון זיי, ווייל זי קריכט אריין א סך טיעפער אין די איינצעלהייטען פון לעבען און זי פערשקלאפט די נשמה גופא. בעשיצען זיך דעריבער אנטקעגען די טיראניי פונ'ם מאגיסטראט, פונ'ם בעאמטען, איז ניט גענוג: מען מוז האָבען א בעשיצונג אויך אנטקעגען די טיראניי פון דער הערשענדער מיינונג און די הערשענדע געפיהלען; אנטקעגען די טבע (טענדענץ) פון דער געזעלשאפט ארויפצוצווינגען, מיט אנדערע מיטלען א חוץ די געזעצליכע שטראָף, איהרע אייגענע געדאנקען און פיהרונגען אלס די רעגעלן פון אויפפיהרונג, אויף די מענשען, וועלכע האלטען ניט פון זיי; אנטקעגען איהר טבע צו שמידען אין קעטען די ענטוויקלונג, און אויב מעגליך ניט צו דערלאָזען די אויסבילדונג פון קיין פערזענליכקייט, וואָס שטימט ניט מיט איהרע וועגען, און אנטקעגען איהר צווינגען אלע כאראקטערען אויסצוגיסען זיך אין איהר אייגענעם פורעם. עס איז פאראן א גרעניץ אויף די געזעצליכע דעה, וואס דער כלל קען האָבען איבער דעם יחיד'ס אונאבהענגיגקייט: אויסצוגעפינען אָט דעם גרעניץ און זעהען ער זאָל ניט אריבערגעטראָטען ווערען, איז פונקט אזוי נויטיג פאר דער טובה פון די מענשליכע עסקים, ווי די בעשיצונג אנטקעגען פּאָליטישען דעספּאָטיזם.

הגם אָבער קיינער וועט דאָכט זיך ניט קריגען אויף דעם געדאנק בכלל, איז אָבער די פּראקטישע פראגע וואו מען זאָל שטעלען דעם גרעניץ — ווי צו מאכען די ריכטיגע פשרה צווישען דעם יחיד'ס זעלבסטשטענדיגקייט און דער געזעלשאפט'ס השגחה אי־

בער איהם — א ענין, וועגען וועלכען עס איז כמעט נאָך גאר ניט אויפגעטון געוואָרען. דער גאַנצער ווערטה פון לעבען פאר יעדען מענשען הענגט אָב פון דער דורכפיהרונג פון בעשרענקונגען אויף די מעשים פון אנדערע מענשען. געוויסע כללים פון אויפפיהרונג מוזען דעריבער אויפגעשטעלט ווערען, ערסטענס דורכ'ן געזעץ, און אויף די זאכען וואס לאָזען זיך ניט רעגולירען פון געזעץ — דורך דער עפענטליכער מיינונג. וואס פאר א רעגעלען זיי זאָלען זיין, איז די הויפט פראגע פאר די ענינים פון דער מענשהייט; אָבער א חוץ בנוגע עטליכע גאָר קלאָרע פּרטים, איז אָט די פראגע איינע פון יענע, וואס מען האָט געמאכט דעם קלענסטען פארטשריט זיי צו פערענטפערן. מען קען ניט געפינען קיין צוויי דורות, און כמעט ניט קיין צוויי פעלקער, וואס זאָלען האָבען פערענטפערט די דאָזי־גע פראגע אויף איין אופן; און יעדער דור און יעדעס לאנד וואונ־דערט זיך אויף דעם ענטפער וואס דער אנדערער האָט געגעבען. און דאָך זעהען די מענשען פון יעדען דור און יעדען לאנד אזוי ווייניג הארבקייט אין דער דאָזיגער פראגע, גאָר ווי די מענשהייט וואָלט אדרבא פון אייביג אָן געהאַט איין מיינונג וועגען דעם. די רעגעלן וואס זיי האָבען, זעהען ביי זיי אויס גאנץ קלאָר אויפ'ן קוק און גאנץ גערעכטע פון אויבען אויף. אָט דער כמעט־אלגעמיי־נער טעות איז איינער פון די ביישפּיעלען וואס בעווייזען דעם כשוף־איינפלוס, וואס די געוועהנהייט האָט אויפ'ן מענשען — די געוועהנהייט, וועלכע איז ניט נור די צווייטע נאטור, ווי עס געהט א ווערטיל, נור וועלכע מען נעהמט על פּי טעות נאָכאנאנד אָן פאר דער אמת'ער ערסטער נאטור. די ווירקונג וואס דער מנהג האָט אין פּרט פון ניט צו־לאָזען קיין ספיקות מכח דער גוטסקייט פון די אויפפיהרונג־רעגעלן, וועלכע די מענשען צווינגען ארויף איינער אויף דעם אנדערן, איז דערפאר אזוי שטארק, ווייל עס פאלט גאר קיינעם ניט איין, אז דער ענין פּאָדערט דערקלערונגען, וואָס איי־נער זאָל געבען דעם אנדערן, אָדער אפילו זיך אליין. מענשען זייי־נען געוועהנט צו גלויבען, און אזעלכע וואס פּרעטענדירען צו זיין פילאָזאָפען האָבען זיי צוגעגעבען חשק דערצו, אז זייערע געפיהלען

בנוגע אזעלכע ענינים זיינען בעסער פאר שכל'דיגע טעמים, און אויב דער געפיהל הייסט, זיינען טעמים גאר ניט נויטיג. דער פראקטישער פרינציפ, וועלכער גיט זיי זייערע מיינונגען בנוגע די רעגולירונג פון מענשליכע פיהרונגען, איז דער געפיהל וואס יעדערער טראגט אין זיך, אז אלע מענשען זיינען מחויב צו האנדלען, ווי ער און די מיט וועמען ער סימפאטיזירט, וואלטען וועלען אז זיי זאלען האנדלען. עס פערשטעהט זיך, קיינער איז זיך אליין ניט מודה, אז זיין מאסשטאב איז דאס, וואס איהם געפעלט; אבער א מיינונג מכח א פרט פון אויפפיהרונג, וועלכע איז ניט בעגרינדעט אויף שכל'דיגע טעמים, איז נישט מעהר ווי א פערזענליכע געשמאק־זאך; און אויב די טעמים, ווען מען גיט זיי, זיינען נישט מעהר ווי אן אנווייזונג, אז אנדערע מענשען האלטען אויך פון דעם, בעווייזט עס נור, אז עס געפעלט א סך מענשען אנשטאט איינעם. פאר דעם געוועהנליכען מענשען אבער איז זיין אייגענע בחירה, בפרט נאך אז אנדערע אונטערשטיצען איהם, ניט נור א טעם מיט וועלכען ער איז פאלקאם צופרידען, נור עס איז בכלל דער איינציגער טעם וואס ער האט פאר זיינע מיינונגען מכח מאראל, געשמאק און אנשטענדיגקייט, וועלכע ער געפינט ניט בפירוש אויסגעשריבען אין זיין רעליגיעזע תורה; און אפילו וואס ער געפינט דארטען געשריבען טייטשט ער אויך אויס לויט זיין געשמאק נאך. א מענשענ'ס מיינונגען מכח וואס מען דארף ליבען און וואס מען דארף טאדלען, זיינען דעריבער בעאיינפלוסט פון אלע פערשיידענע סבות, וואס האבען אן איינפלוס אויף זיין פערלאנג בנוגע אנדערע מענשענס אויפפיהרונגען; און עס זיינען פאראן אזויפיעל סבות, וויפיעל פאר יעדען אנדער וואונש, וואס ער האט. אמאל איז דאס דער פערשטאנד, אן אנדערס מאל — די פאראורטיילען אדער אבערגלויבענס; אפט איז עס די געזעלשאפטליכע סימפאטיען, ניט־זעלטען — די אנטי - געזעלשאפטליכע געפיהלען; די קנאה, שנאה די גאוה און נקמה; גיכער פאר אלץ אבער זיינען עס אייגענע אינטערעסען, דער פערלאנג נאך גוטס און די מורא פאר שלעכטס —

די געדעכטע אדער אונגערעכטע אייגען־נוצען. וואו עס גיט אן „אויפגעקומענער קלאס", קומט ארויס א גרויסער טייל פון די מאָראל פון לאנד פון זיינע קלאס־אינטערעסען און פון די געפיהלען פון זיין העכערן שטאנד. די מאָראל צווישען ספּארטאנער און העלאָטען, צווישען בעזיצער פון פלאנטאציעס און נעגערס, צווישען קיסרים און אונטערטאנען, צווישען פּריצים און פּויערים, צווישען מענער און פרויען, איז מעהרסטענטיילס געשאפען געוואָרען פון אָט די קלאסען־אינטערעסען און געפיהלען; און די געפיהלען, וואס זיינען אָט אזוי געשאפען געוואָרען, ווירקען נאכהער צוריק אויף די מאָראלע געפיהלען פון דעם אויפגעקומענעם קלאס אין זיינע שייכות'ן צווישען זיך. פערקעהרט וויעדער, וואו א פריהער אויפגעקומענער קלאס האָט פערלאָרען זיין גרויסקייט, אָדער וואו זיין גרויסקייט איז ניט פּאָפּולער, וועלען די הערשענדע מאָראלע געפיהלען אָפט אויסדריקען אן אונפערליידענדען האס צו א העכערן שטאנד. נאָך א גרויסע אורזאך וואָס בעשטימט די רעגעלן פון אויפפיהרונג, סיי די עשה'ס סיי די לא תעשה'ס, וועלכע זיינען דורכגעפיהרט געוואָרען פון געזעץ און עפענטליכער מיינונג, איז די מענשליכע טבע פון קניען און בוקען זיך צו דעם „געמיינטען" ווילען אָדער ווידער־ווילען פון זייערע הערשער אויף דר'ערד אָדער זייערע געטער אין הימעל. אָט די טבע פון פאלען צו די פיס, הגם זי איז בעצם עגאָאיסטיש, איז זי ניט היפּאָקריטססטווע; זי רופט ארויס אמת־ריינע געפיהלען פון האס; זי בעוועגט מענשען צו פערברענען מכשפים און אפיקורסים. צווישען אזויפיעל געמיינע איינפלוסען, האָט דער איינפלוס פון די אלגעמיינע און קלאָרע געזעלשאפטס אינטערעסען גאנץ געוויס אויך געהאט א חלק, און טאקי א גרויסען חלק, אין דירעקטירען די מאָראלע געפיהלען: אָבער ניט אזוי מחמת דער שכל האָט דאָס זיי מחיב געווען, און צוליב די מאָראלע געפיהלען גופא, ווי דערפאר ווייל עס איז א פּועל יוצא פון די סימפּאטיעס און אנטיפּאטיעס, וואס זיינען ארויסגעוואקסען פון זיי; און אזעלכע סימפּאטיעס און אנטיפּאטיעס, וואס האָבען וועניג אדער גאר נישט

געהאט צו טון מיט געזעלשאפטליכע אינטערעסען, האָבען זיך גע־
לאָזט פיהלען ביי דער איינפיהרונג פון מאָראלע לעהרען מיט פונקט
אזא גרויסער קראפט.

דאָס, וואס געפעלט אדער געפעלט ניט דער געזעלשאפט
אָדער איין מעכטיגען טייל איהרען, איז אָט אזוי די הויפט זאך,
וועלכע האָט אויף דער פראקטיקע בעשטימט די רעגעלן, וואָס זיי־
נען געמאכט געוואָרען פאר אלעמען אָבצוהיטען, אונטערן שטראָף
פון געזעץ אָדער עפענטליכער מיינונג. און בכלל האָבען די מענ־
שען, וואס זיינען געשטאנען העכער פאר'ן עולם אין דיינקען און
פיהלען, געלאָזען דעם פרינציפ פון די זאכען ניט בעקעמפפט, הגם
עס איז זיי פאָרגעקומען צו קעמפפען אנטקעגען אייניגע פון זיינע
פרטים. זיי האָבען זיך גיכער אָבגעגעבען מיט חקירות מכח וואָס
עס דארף געפעלען דער געזעלשאפט און וואס ניט, אנשטאָט צו
פרעגען זיך, צי דארף איבערהויפט דאָס וואָס געפעלט איהר,
אָדער וואָס עס געפעלט איהר ניט, זיין א חק ולא יעבור פאר
אלעמען. זיי האָבען גיכער זיך עוסק געווען צו ענדערן די עפענט־
ליכע מיינונג אין די פרטים, וואס האָבען אָנגעריהרט זייער איי־
גענער אפיקורסות, איידער צו מאכען יד אחת מיט אלע אנדערע
אפיקורסים און קעמפפען אינ'ם נאמען פון פרייהייט אנטקעגען
דער עפענטליכער מיינונג גופא. דער איינציגער פאל, וואו ווער עס
איז האָט זיך געשטעלט אמאָל דאָ, אמאָל דאָרטען אויפ'ן העכערן
גרונד אינ'ם נאמען פון פרינציפ און האָט זיך פעסט געהאלטען
דערביי, איז געווען אין פרט פון אמונה; א פאל פון וועלכען מען
קען פיעל לערנען, און וועלכער גיט אונז א העכסט־מערקווירדיגען
ביישפיעל, ווי לייכט דער אזוי גערופענער מאָראלער געפיהל קען
זיך טועה זיין: ווארים די קנאת הדת איז ביי דעם אמת'ן פא־
נאטיקער איינער פון די אויפריכטיגסטע פרטים פון מאָראלען גע־
פיהל. די ערסטע, וועלכע האָבען אראָבגעווארפען פון זיך דעם
יאָך פון דער קירכע, וואס האָט זיך גערופען די „אוניווערסאלע“
(ד. ה. די קאטוילישע), זיינען בדרך כלל געווען אזוי ווייניג צו־
פרידען צו ערלויבען חלוקי דעות אין רעליגיאָנס־זאכען, ווי יענע

קירכע גופא. נור ווען דער ברען פון דער מלחמה איז שוין געווען אוועק, ניט געבענדיג קיין פאלשטענדיגען נצחון קיינער פון די פארטייען, און יעדע קירכע אדער סעקטע האט זיך געמוזט בע־נוגענען מיט דער האפנונג צו קענען איינהאלטען דעם באדען, וואס זי האט שוין פערנומען — דענסטמאל אז די מינאריטעטען האבען איינגעזעהן, דאס זיי האבען קיין שאנס ניט צו ווערען מאיארי־טעטען, זיינען זיי געווען גענויטיגט צו בעטען זיך ביי די, וועמען זיי האבען ניט געקענט איבער'שמד'ן, מען זאל ערלויבען צו הא־בען חלוקי דעות. אויף דעם פעלד פון מלחמה כמעט אליין, הייסט עס, האט מען ארויסגעשטעלט דעם יחיד'ס רעכט אנטקעגען דער געזעלשאפט פון א ברייטען, פרינציפיעלען שטאנדפונקט; נור דא האט מען אפען בעקעמפפט דער געזעלשאפטס פאדערונג אויסצו־איבען איהר אויטאריטעט אויף די וואס האלטען אנדערע מיי־נונגען. די גרויסע שרייבער, וועמען די וועלט האט צו פערדאנ־קען דאס ביסעל רעליגיעזע פרייהייט וואס זי האט, האבען דאס הויפט-געוויכט געלעגט אויף די געוויסענס-פרייהייט אלס א רעכט וואס מען קען ניט אבשטרייטען, און האבען לחלוטין אבגעלייקענט אז א מענש דארף וועמען עס איז אבגעבען דין וחשבון פאר זיין רעליגיעזען גלויבען. דאך איז עס אזוי נאטירליך פאר מענשען ניט צו זיין טאלעראנט בנוגע עפעס, וואס איז זיי ווירקליך צום האר־צען, אז קיין רעליגיעזע פרייהייט איז נאך אלעם אויף דער פראק־טיקע אין ערגעץ ניטא, א חוץ וואו די רעליגיעזע אינדיפערענץ, וועלכע וויל ניט געשטערט ווערען אין איהר רוה פון טעאלאגישע מחליקות, האט צוגעלעגט איהר געוויכט אויפ'ן וואגשאל. כמעט אלע רעליגיעזע מענשען, אפילו אין די טאלעראנטסטע לענדער, זיינען מודה דעם חוב פון טאלעראנץ איבערלאזענדיג בשתיקה עפעס אן „אבער“. איין מענש וועט פערליידען אבטריניגקייט בנוגע די סיגים פון דער קירכע, א ב ע ר ניט ח"ו וועגען די עקרים; אנאנדערער קען אלעמען פערטראגען, אבער ניט דעם וואס גלויבט אין פאפסט, אדער דעם אוניטאריאנער; נאך איינער איז טאלעראנט צו יעדערן וואס גלויבט אין תורה מן השמים;

אנדערע ציהען אוים זייער גוט הארץ נאָך אביסעל ווייטער, אָ ב ע ר בעשטעהען אויף דעם גלויבען אין א גאָט און עולם הבא. וואו דער געפיהל פון דער מאַיאָריטעט איז נאָך שטארק און ערנסט, דאָרט געפינט מען, אז זי האָט ווינציג־וואָס נאָכגעלאָזען פון איהר פאָדערונג, אז אלע זאָלען איהר פאָלגען.

אין ענגלאנד, צוליב די בעזונדערע אומשטענדען אין איהר פאָליטישער געשיכטע, איז דער יאָך פון געזעץ לייכטער איידער אין די מעהרסטע אייראָפּעאישע לענדער, הגם דער יאָך פון דער עפענטליכער מיינונג איז נאָך אפשר שווערער. מען קוקט דאָ מיט זעהר א קרומען אויג אויף דאָס דירעקטע אריינמישען זיך פון דער געזעצגעבענדער אדער עקזעקוטיווער מאכט אין פּריוואטע האנד־לונגען; אָבער ניט אזוי צוליב דער גערעכטער אכטונג פאר דעם יחיד'ס אונאבהענגיגקייט, ווי צוליב דעם וואָס מען איז נאָך אלין געוועהנט צו קוקען אויף דער רעגירונג אלס א פערטרעטעריו פון אינטערעסען, וואָס געהען להיפך צו דעם עולם'ס אינטערעסען. די מאַיאָריטעט האָט זיך נאָך ניט אויסגעלערנט צו פיהלען, אז די רעגירונגס מאכט איז איהר מאכט און אז די רעגירונגס מיינונגען זיינען איהרע מיינונגען. ווען דער עולם וועט אמאָל אָנהויבען אזוי צו פיהלען, וועט די אינדיווידועלע פרייהייט זיין אין סכנה אָנגע־גריפען צו ווערען פון דער רעגירונג, פונקט אזוי ווי זי איז שוין אָנגעגריפען געוואָרען פון דער עפענטליכער מיינונג. דערווייל־אָבער קען מען נאָך א היבש ביסעל היים בלוט ארויסרופען אנט־קעגען יעדען פערזוך פון געזעץ צו קאָנטראָלירען די איינצעלנע אין אזעלכע זאכען, אין וועלכע זיי האָבען לעת עתה זיך נאָך ניט צוגעוועהנט צו ווערען קאָנטראָלירט פון איהם; און עס מאכט גאָר ניט אוים צי די זאך וואָס ער וויל קאָנטראָלירען שטעהט אין דעם גערעכטען רשות פון געזעץ, צי ניט: וואָרים אָט דער, בכלל זעהר געזונטער געפיהל, ווערט אפשר אקוראט אזויפיעל מאָל פאלש אָנגעווענדט, ווי ריכטיג. עס איז אין דער ווירקליכקייט ני־טאָ קיין אָנגענומענער פּרינציפּ, לויט וועלכען מען זאָל געוועהנליך מעסטען, ווען עס איז רעכט די רעגירונג זאָל זיך אריינמישען,

און ווען ניט. מענשען בעשליסען פשוט לויט זייער געשמאק נאך. איייניגע מענשען, ווען זיי זעהען עפעס א גוטע זאך, וואס מען דארף טון, אדער פערקעהרט עפעס א שלעכטע זאך, וואס מען דארף פערריכטען, וואלטען זיי גלייך אונטערגעשטופט די רעגירונג זי זאל זיך נעהמען פאר דעם עסק; אנדערע ווידער וואלטען בדאי פערליטען מי יודע וויפיעל געזעלשאפטליכע צרות, אבי נור ניט געבען דער רעגירונג א פתח אריינצומישען זיך אין א נייער אב־טיילונג פון געזעלשאפטליכען לעבען. און מענשען שטעלען זיך אויף איין זייט אדער דער אנדער זייט אין וואסער עס איז בע זונדערן פאל, לויט אט דער אלגעמיינער ריכטונג פון זייערע גע־פיהלען: אדער לויט דעם ערך וויפיעל אינטערעס זיי פיהלען אין דער זאך, וואס מען שלאגט פאר די רעגירונג זאל טון, אדער לויט דער מיינונג וואס זיי האבען צי די רעגירונג וועט עס טון אזוי ווי זיי ווילען, צי ניט; אבער זעהר זעלטען צוליב א געוויסע מיינונג, ביי וועלכער זיי האלטען זיך תמיד פעסט, מכח די זאכען וואס פא־סען זיך געטון צו ווערען פון דער רעגירונג. און מיר שיינט, אז דער־פאר ווייל עס פעהלט אט אזא רעגעל אדער פרינציפ, איז היינטיגען טאג איין צד אזוי אפט אומגערעכט ווי דער אנדערער. דאס אריינמישען זיך פון דער רעגירונג ווערט כמעט אזוי אפט ניט ריכטיג פערלאנגט ווי ניט ריכטיג פערדאמט.

דער צוועק פון דעם בוך איז צו דערקלערען א זעהר איינפא־כען פרינציפ, לויט וועלכען מען קען לחלוטין בעשטימען ווי די געזעלשאפט זאל בעהאנדלען דעם יחיד אין פרט פון צוואנג און קאנטראל, סיי מיט די מיטלען פון פיזישער מאכט אין דער פארמע פון געזעצליכער בעשטראפונג, אדער דורך דעם מאראלען צוואנג פון דער עפענטליכער מיינונג. דער דאזיגער פרינציפ איז, אז דער איינציגער צוועק צוליב וועלכען די מענשהייט, אלס כלל אדער אלס יחיד, איז בערעכטיגט צו שטערען די פרייהייט פון טהאט פון וועלכען עס איז מענשען, איז — ז ע ל ב ס ט ־ ב ע ש י צ ו נ ג. אז דער איינציגער צוועק צוליב וועלכען מען מעג בענוצען געוואלט אויף א מיטגליד פון א ציוויליזירטער געמיינדע, אנטקעגען זיין

ווילען, איז כדי ניט צו דערלאָזען קיין היזק פאר אנדערע. זיין אייגענע טובה, סיי א פיזישע, סיי א מאָראלע, איז ניט גענוג קיין בערעכטיגונג. מען האָט קיין רעכט ניט איהם צו צווינגען עפּעס צו טון, אָדער עפּעס אנאנדער זאך אָבהאלטען זיך פון צו טון, צו־ליב דעם טעם וואס אזוי וועט פאר איהם זיין בעסער, וואס עס וועט איהם מאכען גליקליכער, אדער ווייל אנדערע מיינען, אז דער שכל און יושר זאָגט ער זאָל אזוי האנדלען. זיי זיינען גוטע טעמים אויף מוסר'ן איהם, טענה'ן מיט איהם, איינרעדען אדער בעטען איהם מיט גוטען, אָבער ניט אויף צווינגען איהם, אָדער גאר בע־שטראָפען איהם אויב ער טוט אנדערש. כדי דאָס צו קענען בערעכ־טיגען, מוז זיין א קלאָרער חשבון, אז די האנדלונג פון וועלכער מען וויל איהם אָבהאלטען, וועט זיין שעדליך פאר אנאנדערן. דער איינציגער טייל פון וועמעס עס איז אויפפיהרונגען, פאר וועל־כען די געזעלשאפט מעג זיך מיט איהם רעכענען, איז נור אזעל־כער וואס איז נוגע אנדערע מענשען. אין דעם טייל וואס איז נישט מעהר ווי איהם אליין נוגע, איז זיין אונאבהענגיגקייט, על פּי גע־רעכטיגקייט, אן אבסאָלוטע. איבער זיך אליין, איבער זיין אייגע־נעם גוף און אייגענער נשמה, איז דער יחיד אליין בעל־הבית.

עס איז אפשר גאר ניט נויטיג צו בעמערקען, אז אָט די לעה־רע מיינט מען אָנצו־ווענדען נור אויף מענשען אין דעם רייפען צו־שטאנד פון אלע זייערע גייסטיגע אייגענשאפטען. מיר רעדען דאָ ניט פון קינדער, אָדער פון יונגע לייט איידער מען האלט זיי על פּי דין פאר דערוואקסענע מענער אָדער פרויען. אזעלכע וואָס געפינען זיך נאָך אין דעם צושטאנד, וואס פאָדערט אנדערע זאָ־לען אויף זיי אכטונג געבען, מוזען בעשיצט ווערען פון זייערע איי־גענע מעשים, אזוי גוט ווי פון א זייטיגען שאָדען. צוליב דעמזעל־ביגען טעם מוזען מיר ארויסלאָזען פון חשבון די הינטערשטעליגע פעלקער, וועלכע מאכען נאָך דורך, אזוי צו זאָגען, זייערע קינדער־יאָהרען. די אָנפאנגס־שווערקייטען וואס ליגען אויפ'ן וועג פון א נאטירליכען פּראָגרעס זיינען אזוי גרויס, אז נור זעלטען־ווען קען מען איבערקלייבען די מיטלען בייצוקומען זיי; און דעריבער

איז א הערשער, וועלכער איז דורכגענומען מיט'ן גייסט פון פארט־שריט, בערעכטיגט צו בענוצען יעדען פאסיגען מיטעל צו גרייכען א ציעל, וואס מען וואָלט אפשר אנדערש־ווי ניט געקענט גרייכען. דעספאָטיזם איז א געזעצליכע פאָרמע פון רעגירונג ווען מען האנדעלט מיט בארבארען, בתנאי אבער ווען דער צוועק איז ז י י ע ר ענטוויקלונג, און די מיטלען זיינען בערעכטיגט, ווייל זיי פיהרען ווירקליך צום געווינשטען ציעל. פרייהייט אלס א פרינציפ קען ניט אָנגעווענדט ווערען אויף קיין צושטאנד, איידער די מענש־הייט איז געווארען בכח זיך צו בעסערן דורך גלייכע און פרייע דיסקוסיאָנען.*) ביז יענער צייט האָבען זיי קיין אנדער וועג ניט, א חוץ געטריי צו פאָלגען אן א ק ב א ר**) אדער א קארל דעם גרויסען, אויב זיי האָבען דעם מזל צו קריגען אזא הערשער. אָבער אזוי שנעל ווי די מענשען האָבען געגרייכט די מדרגה, ווען מען קען

---

*) דער פערפאַסער שטעלט אפילו אַוועק אַ זעהר וויכטיגען תנאי, ווען מען מעג בעהאַנדלען באַרבאַרען דעספאָטיש; ער בעוואָרינט זיך אָבער ניט אַנטקעגען די וויכטיגערע פראַגע: ווער בעט די דעספאָטען געהן ענטוויקלען אַ באַרבאַריש פאָלק? אויב די באַרבאַרען טשעפּען קיינעם ניט, ווער האט דאס רעכט צו נעהמען זיך ציוויליזירען זיי איבער געוואַלט? וועלכער מענש קען דאס אויף זיך זאָגען, אַז ער שטעהט צו זיי אין דער שייכות פון אַ פאָטער צו יונגע קינדער, ווע־מען ער איז מחויב צו ערציהען און דאַרף זיך ביי זיי ניט אָנפרעגען ווי און וואָס, ווייל זיי קענען זיך נאָך ניט בענוצען מיט דער ברכה פון פרייהייט? און ווער זאָגט עס, אז באַרבאַרען מאַכען ניט קיין נו־צען פון פרייע און גלייכע דיסקוסיאָנען? האָבען ניט קאַרל דעם גרוי־סען'ס באַרבאַרען געהאַט פרייע און גלייכע פאָלקס־אסיפות, איידער ער האָט זיי מזכה געווען מיט זיין ציוויליזאַציע? —

דער איבערזעצער.

**) אקבאר — דער בעריהמטער קיסר פון די מאָנגאָלען אין הינ־דוסטאן, געקעניגט פון 1556 ביז 1605.

דער איבערזעצער.

זיי מדריך זיין פאר זייער איינעגער טובה דורך איבערצייגונג אָדער איבערערעדונג (און אזא מדרגה האָבען שוין לאנג געגרייכט אלע פעל־קער וועגען וועלכע מיר האָבען דאָ צו טון), דאמאָלסט איז צוואנג, סיי אין א דירעקטער פאָרמע, סיי אין דער פאָרמע פון שטראָף און א פסק געבען פאר ניט פאָלגען, שוין ניט מעהר פאסיג אלס א מיטעל פון זייער טובה וועגען, און עס איז נור בערעכטיגט צוליב די זי־כערהייט פון אנדערע מענשען.

עס איז רעכט צו בעמערקען, אז איך לאָז דאָ דורך יעדען נוץ, וואס מען וואָלט געקענט ציהען פאר מיין ארגומענט פון דער אי־דעע פון א ב ס ט ר א ק ט ע ר ע כ ט, אלס א זאך וואָס הענגט ניט אב פון דער פראגע פון ניצליכקייט. די נוצבארקייט (אוטי־ליטעט) בעטראכט איך פאר דער העכסטער אינסטאנציע, וועלכע בעשליסט אלע עטהישע פראגען: עס מוז אָבער זיין נוצבארקייט אין דעם ברייטסטען זין, בעגרינדעט אויף די דויערהאפטע אינ־טערעסען פון א מענשען אלס א פראָגרעסיווען וועזען. די דאָזיגע דויערהאפטע אינטערעסען, טענה איך, בערעכטיגען צו שטעלען דעם יחיד׳ס פרייע טהעטיגקייט אונטער אן אויסערליכען קאָנטראָל נור בנוגע אזעלכע מעשים זיינע, וועלכע גרייפען אָן די אינטערעסען פון אנדערע מענשען. טוט איינער עפּעס וואס איז שעדליך פאר אנדערע, איז יעמאָלט קלאָר פון אויבען אויף, אז מען מעג איהם בעשטראָפען על פּי געזעץ, אָדער דורך אלגעמיינע פעראכטונג, אויב עס איז ניט גאר זיכער אָנצו־ווענדען געזעצליכע שטראָף. עס זיי־נען אויך פאראן פיעל טהאטען, וואָס מען מעג מיט רעכט איינעם צווינגען צו טון, פון אנדערע מענשענס טובה וועגען: דהיינו געהן עדות זאָגען אין געריכט; ביישטייערן זיין גלייכען חלק פאר דער געמיינשאפטליכער בעשיצונג, אָדער פאר יעדער אנדער כלל־אר־בייט וואָס איז נויטיג פאר די אינטערעסען פון דער געזעלשאפט, פון וועלכער ער קריגט פּראָטעקציע; אויך טון געוויסע זאכען לטובה פון איינצעלנע מענשען, ווי ראטעווען א מענשענ׳ס לעבען, אָדער איינשטעלען זיך פאר א שוצלאָזען בעת אימיצער געהט איהם שלעכטס טון, — אלץ זאכען, וואס וויבאלד עס איז קלאָר אז א

מענש איז עס מחויב צו טון, מעג די געזעלשאפט, על פּי געזעצ־מיגקייט, איהם האלטען פעראנטוואָרטליך, ווען ער טוט דאָס ניט. א מענש קען גורם זיין דעם אנדערן א רעה ניט נור מיט וואָס ער טוט, נור אויך מיט וואס ער טוט ניט, און אין איין פאל ווי אין דעם אנדערן מעג מען מיט רעכט איהם האלטען פעראנטוואָרט־ליך פאר דעם היזק. אמת, מען דארף א סך מעהר פאָרזיכטיג זיין מיט דעם געברויך פון צוואנג אנטקעגען עולות פון ניט־טון, ווי אנטקעגען עולות פון טון. צווינגען איינעם אָבצוגעבען דין וחשבון פאר טון אן עולה איז דער רעגעל; צווינגען איהם אָבצוגעבען דין וחשבון פאר ניט פערמיידען א שאָדען, איז אין פערגלייך מיט יע־נע, די אויסנאהמע. דאָך זיינען פאראן פיעל פעלע, וואס זיינען גענוג קלאָר און גענוג געפעהרליך, אז אפילו די אויסנאהמע איז אויך בערעכטיגט. אין אלע זאכען וואס זיינען נוגע דעם יחיד'ס אויסערליכע שייכות, איז ער על פּי דין פעראנטווארטליך צו די, וועמעס אינטערעסען ער גרייפט אָן, אָדער וואו נויטיג — צו דער געזעלשאפט אלס זייער בעשיצערין. אָפט זיינען פאראן גוטע טעמים פאר וואס מען זאָל זיך מיט איהם ניט רעכענען פאר אזוינע מעשים; די טעמים מוזען אָבער אויסוואקסען פון די ספּעציעלע אויסרעכענונגען פון דעם בעזונדערן פאל: ענטוועדער ווייל עס איז אזא מין פאל וואו א מענש וועט בכלל האנדלען ריכטיגער, ווען מען לאָזט איהם טון ווי ער פערשטעהט, איידער ווען ער ווערט קאָנטראָלירט פון דער געזעלשאפט אויף די אופנים ווי זי קען קאָנ־טראָלירען; אָדער ווייל דאָס נעהמען־זיך קאָנטראָלירען איהם וועט ברייננען אנדערע צרות, גרעסערע איידער די, וועלכע דאָס וואָלט פערמיידען. ווען אָט אזעלכע טעמים דערלאָזען ניט דורכזועצען די פאָדערונג פון פעראנטווארטליכקייט, דארף דעם מענשענ'ס איי־גענער געוויסען אוועקזעצען זיך אויפ'ן לעדיגען ריכטערשטול און בעשיצען יענע מענשענס אינטערעסען, וועלכע האָבען ניט קיין אויסערליכע בעשיצונג; און ער דארף זיין וואָס שטרענגער צו זיך אליין, טאקי דערפאר ווייל עס לאָזט זיך ניט מאכען איהם אין דעם פאל פעראנטווארטליך פאר'ן משפט פון זיינע מיט־מענשען.

עס איז אָבער פאראן א קרייז פון טהעטיגקייט, וואו די געזעלשאפט (קוקענדיג אויף איהר ווי אויף א בריה בפני עצמה) האָט העכסטענס נישט מעהר ווי אן אינדיריקטען אינטערעס; דאָס איז דער קרייז, וואס נעהמט ארום יענעם גאנצען טייל פון א מענשענ׳ס לעבען און פיהרונג, וועלכע גרייפט אָן נור איהם אליין, און אויב עס גרייפט אָן אנדערע אויך, איז עס נור מיט זייער פרייען, גוטען ווילען און ניט ארייגענארטער צושטימונג. ווען איך זאָג עס איז נוגע איהם אליין, מיין איך וואס איז דירעקט און לכתחילה איהם אליין נוגע: ווארים ניט־דירעקט קען אלץ וואס גרייפט איהם אָן, אָנגרייפען אנדערע אויך; און שפעטער וועלען מיר טאקי בעטראכטען די איינוועגדונג, וואס מען קען מאכען אויף אָט דעם כמך. אָט דאָס, הייסט עס, איז דער ריכטיגער קרייז פון מענשליכער פרייהייט. עס נעהמט ארום ערסטענס דעם אינערליכען רייך פון בעוואוסטזיין: שטעלענדיג די פאָדערונג פון געוויסענס־פרייהייט אין ברייטסטען זין, די פרייהייט פון געדאנק און געפיהל, די אבסאָלוטע פרייהייט פון מיינונג און געזינונג מכח אלע מעגליכע ענינים, פראקטישע אדער טעאָרעטישע, וויסענשאפטליכע, מאָראַלע אָדער טעאָלאָגישע. עס קען זיך אויסווייזען, אז רעדע און פרעסע־פרייהייט געהערען גאָר צו אנאנדער פרינציפּ, ווארים דאס האָט דאָך צו טון מיט דעם טייל פון א מענשענ׳ס פיהרונג, וואס איז נוגע אנדערע; אבער אזוי ווי עס איז כמעט אזוי וויכטיג ווי די פרייהייט פון דיינקען גופא, און שטיצט זיך גרעסטענטיילס אויף דיזעלביגע טעמים, קען מען פראקטיש דעריבער זיי ניט אָבטיילען. צווייטענס, פאָדערט דער פרינציפּ די פרייהייט פון געשמאקען און בעשעפטיגונגען; די פרייהייט אויסצואַרבייטען דעם פלאן פון אונזער לעבען ווי עס פאסט צו אונזער כאראקטער; די פרייהייט צו טון וואס אונז געפעלט אויף אונזערע אייגענע אחריות, ניט געשטערט צו ווערען פון אונזערע מיט־מענשען, כל זמן דאס וואס מיר טוען שאדט זיי ניט, הגם זיי מעגען זיך דיינקען אז אונזער פיהרונג איז נאריש, פערדאָרבען אָדער פאלש. דריטענס, פון די פרייהייט פון יעדען איינצעלנעם איז געדרונגען די

פרייהייט, אונטער די אייגענע גרעניצען, פון פעראייניגונג צווי־שען איינצעלנע; די פרייהייט צו פערבינדען זיך פאר יעדען צוועק, וואס שליסט ניט איין קיין שאדען פאר אנדערע: עס פערשטעהט זיך, אז די מענשען וואס געהען אריין אין דער פעראייניגונג זיינען אלע דערוואקסענע און ניט געצוואונגענע אדער פערנארט אין דעם.

קיין געזעלשאפט, עס מאכט ניט אויס וועלכע פארמע פון רע־גירונג זי האט, איז ניט פריי, אויב אט די פרייהייטען ווערען ביי איהר ניט געשעצט; און קיינע איז ניט אין גאנצען פריי, אין וועל־כער זיי זיינען ניט אבסאלוט און אונבעדינגט. די איינציגע פריי־הייט, וואס פערדיענט דעם נאמען, איז די פרייהייט צו זוכען אונ־זער אייגענע טובה אויף אונזער אייגענעם וועג, כל זמן מיר פער־נעהמען זיך ניט צו בערויבען אנדערע פון זייער פרייהייט און שטערען זיי ניט צו קריגען זי. יעדערער איז דער ריכטיגער אפּע־קון אויף זיין אייגענעם געזונד — סיי אויפ'ן געזונד פון גוף, סיי פון שכל און פון דער נשמה. די מענשען געווינען מעהר, ווען זיי לאזען איינעם מיט דעם אנדערן לעבען ווי זיי אליין מיינען אז ס'איז גוט פאר זיי, איידער ווען מען צווינגט יעדען איינעם צו לעבען ווי די איבעריגע מיינען אז ס'איז גוט.

הגם אט די לעהרע איז כלל ניט קיין נייע, און ביי אייניגע מענשען קען עס גאר האבען א פנים פון א טרואיזם (אן אויסגע־דראשענער אמת), פון דעסטוועגען איז ניטא נאך איינע צו איהר, וואס געהט אזוי להיפך צו דער אלגעמיינער טענדענץ פון היינטיגע מיינונגען און האנדלונגען. די געזעלשאפט האט פונקט אזויפיעל כחות אוועקגעלעגט אויף דער ארבייט (לויט איהרע בעגריפען) צו נויטען מענשען אנצונעהמען איהר מאסשטאב פון גוטס אין פער־זענליכע זאכען ווי אין געזעלשאפטליכע ענינים. די אמאליגע קהלות האבען געדיינקט, און די אלטע פילאזאפען האבען צוגעשאקעלט מיט'ן קאפ, אז זיי האבען א רעכט צו רעגולירען יעדען טייל פון פריוואט לעבען על פי דעת הקהל, אויס דעם גרונד וואס דער שטאאט איז שטארק פעראינטערעסירט אין דער גאנצער קערפּער־ליכער און גייסטיגער דיסציפלין פון יעדען איינעם פון זיינע ביר־

גער: א פֿאָרמע פון דיינקען וואָס האָט זיך געקענט ערלויבען אין
קליינע רעפּובליקען, וועלכע זיינען געוועזן ארומגערינגעלט פון מעכ־
טיגע פיינד, אין שטענדיגער געפאהר חרוב צו ווערען פון אן אי־
בערפאל פון דרויסען אָדער פון אן אויפרוהר פון אינעווייניג, און
פאר וועלכע אָבלאָזען די לייצעם אפילו פאר א קורצע ווייל איז
געוועזן אזא גרויסע סכנה, אז זיי האָבען ניט געקענט דערפאָדערן
צו ווארטען אויף די געזונטע און דויערהאפטע פאָלגען וואס פריי־
הייט וואָלט געבראכט. אין דער היינטיגער וועלט, צוליב דעם וואס
די פּאָליטישע קהלות זיינען א סך גרעסערע ווי די אמאָליגע, און
מעהר ווי אלץ ווייל די גייסטליכע אויטאָריטעט איז אָבגעטיילט
פון דער וועלטליכער, (וואס האָט מיטגעבראכט אז די דברים שבין
אדם למקום זאָלען ווערען אויפגעפאסט פון אנדערע אויפזעהער
ווי די דברים שבין אדם לחבירו) קריכט שוין דאָס געזעץ אזויפיעל
ניט אריין אין די פּרטים פון פּריוואט לעבען; אָבער די מאשי־
נעריע פון מ אָ ר א ל ע ר אונטערדריקונג איז אָנגעשטעלט געוואָ־
רען א סך שטרענגער כנגד די וואס גהען אראָב פון וועג אין פער־
זענליכע זאכען, איידער אפילו אנטקעגען עבירות פון א געזעל־
שאפטליכען כאראקטער. ווארים די רעליגיאָן, דער שטארקסטער
פון די עלעמענטען, וואס האָבען א חלק אין דער אויסבילדונג פון
די מאָראלע געפיהלען, איז כמעט אלעמאָל רעגירט געווארען, ענט־
וועדער פון די אמביציעס פון א היעראַרכיע (א ממשלת כהנים),
וועלכע האָט געזוכט צו קאָנטראָלירען יעדע אָבטיילונג פון מענש־
ליכען לעבען, אָדער פון דעם גייסט פון פּוריטאניזם (וואָס היט
אָב דעם אות אנשטאט דעם זין פון דער תורה). און אייניגע פון
די מאָדערנע רעפאָרמאטאָרס, וועלכע האָבען זיך געשטעלט אלס
די שטארקסטע געגנער פון די פארצייטיגע רעליגיאָנען, האָבען זיך
ארויסגעזאָגט פאר דאָס רעכט פון גייסטליכער הערשאפט ניט א
האָר ווייניגער איידער די קירכען אָדער די סעקטען: בעזונדערס
אָגיוסט קאָנט, וועמעס געזעלשאפטליכער סיסטעם, ווי מיר געפי־
נען עס אין זיין „סיסטעם פון פּאזיטיווער פּאָליטיק“, זוכט איינצו־
פיהרען (הגם מעהר דורך דעם איינפלוס פון מאָראל איידער דורכ'ן

געזעץ) אזא מין געזעלשאפטליכע דעספּאָטיע איבער'ן יחיד, וועלכע שטייגט אריבער אלץ וואס איז ווען עס איז געדאכט געווארען אין דעם פּאָליטישען אידעאל פון דעם שטרענגסטען דיסציפּלינאריסט צווישען די אלטע פילאָזאָפען.

א חוץ די זאָנדערבארע מיינונגען פון איינצעלנע דיינקער, פערגרעסערט זיך אין דער וועלט בכלל די נייגונג אָנצוציהען צו־פיעל די לייצעס פון דער געזעלשאפטליכער מאכט איבער דעם יחיד, הן דורך די קראפט פון דער עפענטליכער מיינונג, הן אפילו דורך די מאכט פון געזעץ. און אזוי ווי די טענדענץ פון אלע ענדערונ־גען וואָס קומען פאָר אין דער וועלט, איז שטארקער צו מאכען די געזעלשאפט און אָבצושוואכען דעם יחיד'ס מאכט, איז אָט דער אָנגריף ניט קיין צרה וואס האָט די טבע צו פערשווינדען פון זיך אליין, נור עס איז אדרבא א צרה, וואס ווערט אלץ מעהר געפעהר־ליך. די טבע פון מענשען, סיי אלס הערשער, סיי אלס פּשוט'ע מיט־בירגער, אָנצוהענגען זייערע פערזענליכע מיינונגען און נייג־גונגען אלס כללים פון אויפפיהרונג אויף אנדערע, ווערט אזוי ענערגיש געשטיצט אי פון איינינע בעסטע ,אי פון אייניגע ערגסטע מאָטיווען, וואס ליעגען אין דער מענשליכער נאטור, אז דאָס איינ־ציגע וואָס האלט זייער ווילען צוריק, איז נור וואָס זיי האָבען ניט בכח אלץ אויסצופיהרען. און אזוי ווי זייער מאכט ווערט ניט קלענער, נור גרעסער, איז סיידען מיר ווילען קענען אויפבויען א פעסטונג פון מאָראלער איבערצייגונג אנטקעגען דער דאָזיגער צרה, מוזען מיר, ביי היינטיגע אומשטענדען פון דער וועלט, דערווארטען צו זעהען ווי זי וואקסט פונאנדער אלץ מעהר און מעהר.

עס וועט זיין בעקוועמער פאר'ן ויכוח, אנשטאָט צו נעהמען זיך גלייך פאר דער אלגעמיינער פראגע, צו האלטען זיך תחלת ביי איין צווייג איהרען: ביי דעם, וואו דער פרינציפּ, וואָס איז דאָ אוועקגעשטעלט געווארען, איז לכל הפּחות טיילווייז, אויב ניט אין גאנצען, שוין אָנגענומען פון די היינטיגע מיינונגען. דער איין צווייג איז די פ ר י י ה י י ט פ ו ן ג ע ד א נ ק, פון וועלכען

מען קען ניט אָבטיילען איהר קרובה — די פרייהייט פון רעדען און שרייבען. הגם די דאָזיגע פרייהייטען זיינען אויף א היבש בי־סעל שוין געווארען א טייל פון דער פּאָליטישער מאָראל פון אלע לענדער, וועלכע האלטען פון רעליגיעזער טאָלעראנץ און פון פרייע אינסטיטוציעס, זיינען אָבער די יסודות, סיי די פילאָזאָפישע, סיי די פּראקטישע, אויף וועלכע די פרייהייטען זיינען געבויט, אין אל־געמיין נאָך ניט גענוג בעקאנט און ניט גענוג פערשטאנען — ניט גענוג לפי ערך וואס מען וואָלט געמעגט דערווארטען פון א סך אפילו פון די גדולים און פיהרער פון דער עפענטליכער מיינונג. ווען מען זאָל יענע יסודות ריכטיג פערשטעהן, קען מען זיי אָנ־ווענדען אויף א סך א ברייטערן קרייז, איידער אויף איין אָבטיי־לונג פון דעם ענין, און ווען מען זאָל גרינדליך בעטראכטען אָט דעם טייל פון דער פראגע, וועט ער קענען דיענען פאר דער בעס־טער איינלייטונג צו די איבעריגע טיילען. יענע לעזער פאר וועמען עס וועט גאָר קיין נייס ניט זיין וואָס איך האָב דאָ בדעה צו זאָגען, וועלען, האָף איך, מיר ענטשולדיגען, ווען איך נעהם זיך אונטער נאָך אמאָל צו דיסקוטירען אן ענין, וועלכער איז פאר די לעצטע דריי הונדערט יאָהר שוין אזוי אָפט דיסקוטירט געוואָרען.

צווייטער קאפיטעל

די פרייהייט פון געדאַנק און דיסקוסיאָן.

לאָמיר האָפען, אז די צייט איז שוין פאראיבער, ווען עס איז נאָך נויטיג געווען צו ערקלערען, אז פרעסע־פרייהייט דארף מען האָבען פאר איינס פון די מיטלען ווי צו בעשיצען זיך אנטקעגען א פערדאָרבענע און טיראנישע רעגירונג. מיר מעגען אויך אננעהמען, אז איצטער איז שוין מעהר ניט נויטיג אנצוגעבען ארגומענטען, פאר וואס געזעצגעבער און עקזעקוטיווע בעאמטע, וועמעס אינטערעסען עס שטימען ניט מיט דעם פאָלקס אינטערעסען, זאָלען ניט קענען פאָרשרייבען דעם פאָלק, וועלכע מיינונג עס זאָל האלטען און וועלכע לעהרען און ארגומענטען זאָלען איהם ערלויבט זיין צו הערען. אויסער דעם, איז אָט די זייט פון דער פראַגע שוין אזוי אָפט און אזוי שטארק בעפעסטיגט געווארען פון פריהערדיגע שרייבער, אז עס איז גאנץ איבעריג זיך אָבצושטעלען דאָ וועגען דעם ספּעציעל. הגם דער ענגלישער פּרעס־געזעץ איז נאָך היינטיגען טאָג אזוי געמיין און שקלאפיש, ווי אין די צייטען פון די טודאָרען, פון דעסטוועגען איז ניטאָ שטארק וואס מורא צו האָבען, אז מען וועט איהם בענוצען צו פערוועהרען פּאָליטישע דיסקוסיאָנען, א חוץ אפשר אמאָל אויף א ווײלע, אין א צייט פון א פּאניקע, ווען די מורא פאר אן אויפשטאנד צומישט די מוחות פון די מיניסטאָרען און ריכטער.*)

---

*) אָקאָרסט ווי די ווערטער זיינען געשריבען געוואָרען, האָבען זיך געמאַכט, ווי אויף להכעיס, די פּרעסע־פערפאָלגונגען פון 1858. דאָך האָט דער דאָזיגער אונאיבערלעגטער אַקט געגען די פרייהייט (מילל 88)

רעדענדיג בכלל, איז ניטאָ פיעל וואס מורא צו האָבען, אז אין קאָנסטיטוציאָנעלע לענדער וועט די רעגירונג, סיי זי איז אין גאנצען פעראנטווארטליך צום פאָלק, סיי ניט, זיך אָפט פערמעסטען צו קאָנטראָלירען דעם אויסדרוק פון מיינונגען, א חוץ ווען די רעגירונג שטעלט בעת מעשה מיט זיך פאָר די אלגעמיינע אונטאָלעראנץ פון פובליקום גופא. לאָמיר דעריבער אָננעהמען דוקא דעם פאל, וואו די רעגירונג געהט האנד אין האנד מיט'ן פאָלק און דיינקט גאָר ניט צו געברויכען איהר מאכט, סיידען ווען זי מיינט, אז זי האָט דאָס פאָלק אויף איהר זייט. איך לייקען אָבער אב, אז דאָס פאָלק גופא, צי אליין, צי דורך דער רעגירונג, האָט א רעכט צו

פון עפענטליכער דיסקוסיאָן מיר ניט געגעבען קיין אורזאַכע צו ענדערן אפילו איין וואָרט פון טעקסט. עס האָט אויך ניט שוואַכער געמאַכט מיין איבערצייגונג, אַז מיט דער אויסנאַהמע פון מינוטען פון אַ פלוצליכען שרעק, וועט די צייט פון רדיפות פאַר פּאָליטישע דיסקוסיאָנען דאָ אין לאַנד שוין מעהר זיך ניט אומקעהרען. ווארים ערסטענס, האָבען די רדיפות ניט לאַנג אָנגעהאַלטען; און צווייטענס, זיינען זיי, ריכטיג געזאָגט, ווירקליך ניט געווען אמת'ע פּאָליטישע פערפאָלגונגען. די בעשולדיגונג איז ניט בעשטאַנען אין דעם חטא פון קריטיזירען אינסטיטוציעס, אָדער פאר קריטיזירען די מעשים אדער די פערזענליכקייטען פון די הערשער, זאָנדערן פאר פערשפּרייטען וואס די רעגירונג האָט אָנגערופען אַן אונמאָראַלע לעהרע, נעמליך — די געזעצליכקייט פון הרג'נען טיראַנען.

אויב די אַרגומענטען פון דעם קאַפּיטעל האָבען ווערלכען עס איז ווערטה. דאן איז קלאָר, אַז עס מוז זיין פאָלקאָמענע פרייהייט צו דיסקוטירען און האַלטען אירגענד וועלכע מיינונג, ווי אונמאָראַליש אַנדערע מעגען זי ניט בעטראַכטען. עס וואָלט דאַרום ניט זיין אַם פּלאַץ און ניט שייך צום פּונקט צו פערהאַנדלען דאָ, אויב די לעהרע פון טיראַנען־מאָרד געהערט אויך אין דער קאטעגאָריע פון מ׳ינונגס־פרייהייט. איך וויל דאָ זיך בענוגענען זאָגענדיג, אַז אָט דער ענין איז פון איביג אָן געווען אַן אָפענע פראַגע פון מאָראַל; און אויך, אַז די

געברויכען אזא צוואנג! די מאכט גופא איז ניט רעכטמעסיג. די בעסטע רעגירונג האָט ניט מעהר רעכט אויף דעם, ווי די ערגסטע. עס איז פונקט אזוי שעדליך, אָדער ריכטיגער געזאָגט, עס איז נאָך מעהר שעדליך, ווען די רעגירונג געברויכט די דאָזיגע מאכט מ י ט דער צושטימונג פון דער עפענטליכער מיינונג, איידער ווען זי געברויכט עס ג ע ג ע ן דעם ווילען פון דער עפענטליכער מיינונג. ווען די גאנצע מענשהייט אויסער איינעם וואָלט געהאלטען איין מיינונג, און אָט דער איינער וואָלט געהאלטען אנאנדער מיינונג, וואָלט די מענשהייט ניט געהאט מעהר רעכט צו פערמאכען דעם איינעם דאָס מויל, ווי דער איינער, ווען ער וואָלט געהאט די מאכט, וואָלט געהאט דאס רעכט צו פערמאכען דאס מויל דער גאנצער מענשהייט. ווען א מיינונג וואָלט פאר קיינעם קיין בעטרעף ניט געהאט, א חוץ פאר דעם, וואס האלט זי; ווען די אונטערדריקונג פון א מיינונג וואָלט נור געווען א פערזענליכער שאָדען פאר דעם, וואָס וויל זי ארויסגעבען, דאמאָלסט וואָלט עס נאָך

טהאַט פון אַ פּריוואַט־מענשען, וואָס טוט אַ פערברעכער, וועלכען דאָס געזעץ קען ניט גריכען צו בעשטראפען אָדער צו קאָנטראָלירען איהם, ווייל ער האָט זיך געשטעלט העכער פאר'ן געזעץ, — אַז אַזאַ טהאַט איז תמיד פעררעכענט געוואָרען ביי גאַנצע פעלקער און ביי די בעסטע און קליגסטע מענשען ניט פאַר אַ פערברעכען, זאָנדערן פאר אַ טהאַט פון דער העכסטער טוגענד. און יעדענפאַלס, צי רעכט, צי אונרעכט, אַזאַ טהאַט טראָגט ניט דעם כאַראַקטער פון מאָרד, נור פון בירגער־קריעג. אין דעם זין האַלט איך, אז די אויפרייצונג צו אַזאַ טהאַט, אין אַ ספּעציעלען פאַל, קען זיין אַן אַקט וואָס מעג בעשטראָפט ווערען; אָבער נור דאַן, ווען די אויפרייצונג האָט אָפען ארויסגערופען די טהאַט, און מען קען אויפווייזען לכל הפחות אַ וואהרשיינליכע פערבינדונג צווישען זיי. אפילו דאמאָלסט איז אויך ניט אַ פרעמדע רעגירונג, נור די אייגענע, וועלכע איז אַטאַקירט געוואָרען, די וואָס מעג געזעצליך בעשטראָפען, פון שטאַנדפונקט, פון זעלבסטפערטיידיגונג, אָנגרייפונגען אויף איהר עקזיסטענץ.

געווען א שטיקעל חלוק, צי פון דעם שאָדען ליידען נור עטליכע מענשען צי א גרויסע מאסע ליידט פון דעם. די עולה אָבער פון אונטערדריקען א מיינונג איז אנדערס, ווי די עולה פון אנאנדער אונטערדריקונג דערפאר, ווייל מען בע׳גזל׳טע דערמיט די גאנצע מענשליכע ראסע, די קומענדיגע דורות אזוי גוט, ווי דעם איצטיגען דור, די געגנער פון דער מיינונג נאָך מעהר, ווי די, וואָס האלטען פון איהר. ווארים אויב די מיינונג איז א ריכטיגע, נעהמט מען ביי אלעמען אוועק די געלעגענהייט אויסצובייטען א פאלשקייט אויף א ווארהייט; און אויב די מיינונג איז א פאלשע, פערלירען אלע עפּעס, וואָס איז כמעט אזוי וויכטיג; נעמליך, דעם קלערערען בעגריף און דעם לעבעדיגערען איינדרוק, וואס א ווארהייט מאכט, ווען זי איז געצוואונגען צו בעקעמפּפען א פאלשקייט.

עס איז נויטיג צו בעטראכטען אָט די צוויי פונקטען בעזונ־דער, אזוי ווי יעדער פונקט האָט זיך זיינע ארגומענטען פאר זיך. ערסטענס, מיר קענען קיינמאָל ניט זיין זיכער, אז די מיינונג, וועל־כע מיר זוכען צו אונטערדריקען, איז ווירקליך א פאלשע מיינונג; און צווייטענס, אויב אפילו מיר וואָלטען יאָ געווען זיכער אין דעם, וואָלט עס אליין איינס געווען אן עולה.

כסדר אזוי: ערסטענס, איז מעגליך, אז די מיינונג, וועלכע מען וויל אונטערדריקען מיט געוואלט, איז א ריכטיגע מיינונג. עס פערשטעהט זיך, די, וועלכע ווילען זי אונטערדריקען, לייקענען אָב איהר ריכטיגקייט; זיי קענען אָבער א טעות האָבען, ווארים זיי זיינען דאָך ניט א ו נ פ ע ה ל ב א ר.*) זיי האָבען קיין רעכט ניט צו בעשליסען די פראגע פאר דער גאנצער מענשהייט און ניט געבען קיינעם די מעגליכקייט אליין צו אורטיילען וועגען דעם. ווען זיי דערלאָזען ניט, אז א געוויסע מיינונג זאָל אויסגעהערט ווערען,

---

*) אונפעהלבאַר מיינט — אַ מענש, וואָס קען אַבזאָלוט קיין מאָל קיין פעהלער ניט מאַכען; ווי צ. ב. ש. די קאַטאָליקען גלויבען, אז דער פּאַפּסט פון רוים איז אונפעהלבאַר.

(דער איבערזעצער).

ווייל ז י י זיינען זיכער, אז די מיינונג איז א פאלשע, הייסט דאָס, אז זיי האלטען ז י י ע ר מיינונג פאר אן א ב ז אָ ל ו ט זיכערע. ווען מען וויל דערשטיקען אויף אירגענד וועלכען אופן די דיסקוסיאָן פון א געוויסער פראגע, מיינט עס, אז מען האלט זיך אליין פאר אונפעהלבאר; און אזוי ווי קיין אונפעהלבארע מענשען זיינען ניטאָ, איז זייער גאנצער שטאנדפונקט א פאלשער. עס איז אפילו אן איינפאכער ארגומענט, עס איז אָבער גאָר קיין חסרון ניט, וואָס ער איז אזוי איינפאך...

צום שלים־מזל האָט דער גלייכער שכל ניט געפיהרט די מענשען צו לעגען אזויפיעל געוויכט אויף דעם פאקט, וואָס זיי זיינען פעהלבאר אין זייערע פראקטישע מיינונגען, וויפיעל געוויכט זיי לעגען שטענדיג אויף דעם אין טעאָריע. ווארים ווי גוט יעדער איינער וויים, אז ער איז פעהלבאר, פון דעסטוועגען דיינקט כמעט קיינער ניט, אז מען דארף זיך היטען פאר דער דאָזיגער שוואכקייט, אָדער אז מען דארף צולאָזען דעם געדאנק, אז א מיינונג, וואס מען האלט פון איהר גאר שטאָל און אייזען, קען פונקט זיין אזא טעות, וועלכען מען איז מודה אין טעאָריע, אז מען קען אלע מאָל מאכען. זעלבסטהערשער, אָדער אנדערע וואס זיינען צוגעוועהנט מען זאָל זיי אין אלץ נאָכגעבען, פיהלען געוועהנליך אָט אזא פאָלשטענדיגען צוטרויען צו זייערע אייגענע מיינונגען כמעט אין יעדער זאך. גליקליכערע מענשען, וועלכע האָבען די געלעגענהייט צו הערען, ווי מען קריעגט אויף זייערע מיינונגען און ווי מען שעמט זיך ניט זיי צו זאָגען, אז זיי זיינען אומגערעכט, — זיי פיהלען נור יעמאָלט אזא פאָלשטענדיגען צוטרויען צו זייערע מיינונגען, ווען אלע מענשען פון זייער קרייז, אָדער יענע מענשען, וועמען זיי זיינען געוועהנט צו רעספעקטירען, האלטען מיט זיי. ווארים, וואָס ווייניגער צוטרויען א מענש האָט צו א מיינונג, וועלכע ער האלט גאנץ אליין, אלץ מעהר פערלאָזט ער זיך אויף דער אונפעהלבארקייט פון דער „וועלט" בכלל. און ווער איז די „וועלט" פאר איהם? דאָס איז געוועהנליך דער קליינער טייל, מיט וועלכען ער קומט אין בעריהרונג: זיין פארטיי, זיין סעקטע, זיין קלייזעל, אָדער זיין

קלאס אין דער געזעלשאפט. דער, וועמענס השגה איז שוין א בי־
סעל ברייטער, און ער פערשטעהט אונטער דעם זיין לאנד, אָדער
דעם גאנצען מענשליכען דור, דעם קען מען שוין באלד בעטראכ־
טען פאר א ליבעראל און א גרויסען קאָפּ אין פערגלייך מיט די
איבעריגע. זיין גלויבען אין די אויטאָריטעט פון כלל ווערט ביי
אזעלכען ניט געמינדערט אויף א האָר, אפילו ווען ער זעהט, אז
אנדערע דורות און אנדערע לענדער, אנדערע קירכען און סעקטען,
פארטייען און קלאסען, האָבען אמאָל געדיינקט און דיינקען נאָך
איצטער אויף פונקט קאפויער. ער ווארפט ארויף די פעראנטווארט־
ליכקייט אויף זיין „וועלט" און טראכט זיך: זאָל זי זיך פערענט־
פערן פאר די מיינונגען פון די אנדערע וועלטען; און עס ארט
איהם ניט, וואס זיין שייכות צו איינער און ניט צו אנאנדער וועלט
איז אין גאנצען ניט מעהר ווי א צופאל; און זעהט ניט, אז די־
זעלבע סבות וועלכע האָבען איהם געמאַכט פאר אן אנגליקאנער
אין לאָנדאָן, וואָלטען איהם געמאכט פאר א בודהיסט אדער קאָנ־
פוציאנער אין פעקין. דאָך איז דער פאקט אזוי קלאָר אויפ'ן קוק,
וואָס קיין ארגומענט וואָלט איהם ניט קענען מאכען קלערער, אז
גאנצע דורות זיינען ניט ווייניגער פעהלבאר, ווי איינצעלנע מענ־
שען; והא ראיה, יעדער דור האָט געהאלטען הייליג געוויסע מיי־
נונגען, וועלכע דער נעכסטער דור האָט געהאלטען ניט נור פאר
פאלש, נור פשוט פאר אונזיניג; און מען קען זיכער זיין, אז די
קומענדיגע דורות וועלען פערווארפען א סך היינטיגע מיינונגען,
אזוי גוט ווי מיר האָבען פערוואָרפען א סך מיינונגען, וואס די
אמאָליגע דורות האָבען געהאלטען.

איך שטעל זיך פאָר, אז מען וועט מיר מסתמא ענטפערן אויף
דעם אן ערך אזוי: עס איז גאָר ניט געזאָגט, אז מען מוז זיך האל־
טען פאר אונפעהלבאר, ווען מען פערבאָט די פראפאגאנדא פון
פאלשע אידעען. מען דארף ניט זיין מעהר אונפעהלבאר פאר דעם,
ווי פאר אנדערע זאכען, וואס די קהל'שע בעלי־בתים טוען אויף
זייער אחריות און לויט ווי זייער שכל טראָגט זיי אוים. א מענשען
איז געגעבען געווארען שכל, כדי ער זאָל איהם געברויכען. צי דען

ווייל מען קען אמאָל א טעות האָבען, דאַרף מען שוין גאָר קיינמאָל ניט פערלאָזען זיך אויפ'ן אייגענעם פערשטאנד? פערבאָטען דאס, וואָס מען דיינקט אז עס איז שעדליך, הייסט נאָך ניט אז מען מיינט, אז מען קען קיינמאָל קיין טעות ניט האָבען; דאָס הייסט נור, אז מען איז יוצא דעם חוב, וואָס עס ליעגט אויף אלעמען, הגם זיי זיינען פעהלבאר, צו טון וואָס די איבערצייגונג פון זייער געוויסען הייסט זיי. אויב מיר וואָלטען קיינמאָל ניט געהאנדעלט לויט אונזערע מיינונגען נאָך, מחמת זיי קענען זיין פאלשע, וואָלטען אלע אונזערע אינטערעסען געבליבען ניט בעזאָרגטע און אלע אונזערע חובות ניט ערפילטע. א טענה, וועלכע מען וואָלט אויף אזא אופן געקענט בענוצען אנטקעגען אלע פיהרונגען בכלל, קען ניט זיין קיין גוטע טענה אנטקעגען קיין זאך ניט בפרט. עס ליעגט א חוב אויף רעגירונגען, ווי אויף איינצעלנע מענשען, צו שאפען זיך די ריכטיגסטע מיינונגען וואס זיי קענען, צו זיין פאָרזיכטיג איידער זיי נעהמען אָן א מיינונג, און קיינמאָל ניט אָנהענגען זייער מיינונג אויף אנדערע מענשען, סיידען זיי זיינען גאנץ זיכער ביי זיך, אז זיי האָבען רעכט. איינמאָל אָבער זיינען זיי ביי זיך זיכער (אזוי קענען טענה'ן די דאָזיגע דיינקער), יעמאָלט איז עס ניט די מורא פון א בעל יושר, נור דער פחד פון א טרוס, אויב זיי האלטען זיך אָב אויסצופיהרען זייערע מיינונגען מכח אל הפועל. עס איז פשוט פייגהייט צו לאָזען פערשפרייטען ווייט און ברייט געדאנקען, וועלכע זיי האלטען בתמימות פאר א סכנה פאר די מענשען אויף דער וועלט אָדער יענער וועלט, נור מחמת דעם טעם, וואס אנדערע מענשען אין אנדערע וועניגער אויפגעקלערטע צייטען האָבען אמאָל רודף געווען געוויסע אידעען, וועלכע איצטער האלט מען דוקא פאר ריכטיגע. לאָמיר זעהן אויפפאסען, קענען זיי טענה'ן, אזעלכע פעהלערן נאָך אמאָל ניט צו מאכען; אָבער רעגירונגען און נאַציאָנען האָבען געמאכט פעהלערן אין אנדערע זאכען אויך, און פון דעסטוועגען לייקענט מען זיי ניט אָב דאָס רעכט צו געברויכען זייער אויטאָריטעט בנוגע יענע זאכען אויף ווייטער. רעגירונגען האָבען אָפטמאָל ארויפגעלעגט שלעכטע שטייערן, האָבען אָפט גע־

פיהרט אונגערעכטע מלחמות, טאָרען מיר דעריבער גאָר קיין שטייער ניט ארויפלעגען, גאָר קיין מלחמות ניט פיהרען, בשום אופן בעולם ניט? מענשען, און אויך רעגירונגען, זיינען מחויב צו טון דאָס בעסטע, וואס זיי האָבען ביכולת. לחלוטין זיכער קען מען טאקי וועגען קיין זאך ניט זיין, אָבער דאָך פאר די געוועהנליכע צוועקען פון לעבען איז גענוג ו ו י פ י ע ל מ ע ן ק ע ן ז י י ן ז י כ ע ר. מיר מעגען, און מוזען, האלטען אונזערע מיינונגען פאר ריכטיגע בנוגע צו אונזער אויפפיהרונג, און עס הייסט ניט, אז מיר האלטען פון זיך מעהרער, ווען מיר פערוועהרען שלעכטע מענשען צו פערדארבען די געזעלשאפט און פראָפּאגאנדירען אידעען, וועלכע מיר בעטראכטען פאר פאלש און שעדליך.

איך ענטפער דארויף, אז דאָס מיינט טאקי האלטען פון זיך זעהר פיעל מעהר. עס איז א גרויסער חלוק צווישען זיך משער זיין, אז א געוויסע מיינונג איז ריכטיג (ווייל האָבענדיג אלע געלעגענהייטען אויפצוטרעטען געגען איהר, האָט דאָך קיינער ניט געקענט זי בעקעמפפען), און צווישען האלטען א מיינונג פאר ריכטיג, כדי קיינעם ניט צו לאָזען זאָגען א וואָרט געגען איהר. דער אייניציגער תנאי, ווען מיר קענען האָבען א רעכט צו האלטען פון א מיינונג און אויספיהרען זי אין פראקטיקע, איז צו געבען איהרע געגנער די פאָלשטענדיגע פרייהייט צו בעווייזען, אז זי איז ניט ריכטיג, און צו פערלייקענען זי. אויף קיין אנדער אופן קען א מענש מיט מענשליכע השגות ניט זיין פערנינפטיג זיכער, אז ער איז גערעכט.

ווען מיר קוקען זיך צו און בעטראכטען ענטוועדער די געשיכטע פון געדאנקען, אָדער די געוועהנליכע אויפפיהרונגען פון מענשליכען לעבען, וואס פאר אן אורזאכע קענען מיר אָנגעבען, פאר וואס אי דאָס ערסטע, אי דאָס אנדערע זיינען ניט ערגער, ווי זיי זיינען? די סבה איז אודאי ניט די מיטגעבאָרענע קראפט פון מענשליכען פערשטאנד: והא ראיה, נעהמט א ענין, וואס איז נור עפּעס ניט גלאטעליך, וועט איהר געפינען 99 אנטקעגען איינעם, וואס האָבען לחלוטין קיין אייגענע מיינונג ניט וועגען דעם,

און דעם איינעמ'ס מיינונג איז אויך נור פערהעלטניסמעסיג וויכ־טיג; ווארים עס איז ידוע, אז דאָס רוב פון די גרעסטע מענשען פון יעדען געוועזענעם דור האָבען געהאלטען מיינונגען, וואס מען ווייס איצטער, אז זיי זיינען געווען פאלש, און האָבען געטון אָדער מסכים געווען אויף פיעלע זאכען, וואס איצטער וועט דאָס קיינער ניט טון. היינט אויב אזוי, ווארום זיינען בכלל פאראן ביי דער מענשהייט אזוי פיעל מעהר קלוגע מיינונגען און פערנינפטיגע אויפפיהרונגען? אויב עס זיינען ווירקליך פאראן אזוויפיעל מעהר קלוגע ווי נארישע מיינונגען — און מסתמא זיינען זיי דאָ, א'ניט וואָלט די מענשהייט אייביג געווען אין זעהר א טרויעריגע לאגע, — מוז מען אָננעהמען, אז דאָס קומט צוליב איין געוויסע מעלה פון מענשליכען שכל, א מעלה וועלכע איז דער מקור פון יעדען מענשליכען ווערטה, סיי מאָראליש, סיי שכל'דיג: די מעלה, וואָס א מענש קען פעררעכטען א טעות. און פעררעכטען א טעות קען א מענש — נור דורך ויכוחים און דורך ערפאהרונג. ניט דורך ערפאהרונג אליין: מען מוז האָבען ויכוחים צו בעווייזען, ווי מען דארף די ערפאהרונג פערשטעהן. פאלשע מיינונגען און אונגערעכטע האנדלונגען גיבען זיך אונטער ביסלעכוויים צו פאקטען און ארגומענטען; אָבער כדי די פאקטען און ארגומענטען זאָלען קענען ווירקען אויפ'ן פער־שטאנד, מוז מען זיי ברייננגען צו איהם. גאנץ ווייניג פאקטען רעדען פאר זיך אליין; מען מוז זיי ערקלערען און ארויסברייננגען זייער בעדייטונג. היינט אזוי ווי דער גאנצער ווערטה און די שטארקייט פון א מענשענ'ס אורטייל העננגט אָב פון אָט דער איין מעלה, וואס ער לאָזט זיך פעררעכטען, ווען ער איז אונגערעכט, איז דעריבער קען מען זיך אויף איהם נור דעמאָלט פערלאָזען, ווען די מיטלען צו פעררעכטען דעם טעות זיינען אלע מאָל גרייט צום האנד. כאפט אָן א מענשען, וואָס פערדיענט באמת מען זאָל זיך פערלאָזען אויף זיין מיינונג, — ווי אזוי איז ער געקומען דערצו? ער איז דערצו געקומען, ווייל זיין פערשטאנד איז אימער געווען אָפען פאר קריי־טיק; ווייל ער האָט אימער געהאט די געוועהנהייט צוצוהערען זיך צו

אלעס, וואָס האָט געקענט געזאָגט ווערען אנטקעגען איהם: פּראָפּי־טירען פונ'ם גערעכטען טייל פון דער קריטיק און בעווייזען וואָס איז פאַלש אין א פאַלשער קריטיק. ער איז געקומען דערצו, ווייל ער האָט געפיהלט, אז דער איינציגער וועג, ווי א מענש קען אָנהויבען צו פערשטעהן א ענין גרינדליך, איז אויסהערענדיג, וואָס מענשען פון אלערליי שאטירונגען האָבען צו זאָגען וועגען דעם, און שטור־דירענדיג די זאך פון אלע זייטען, פון וועלכע מענשען מיט פער־שיעדענע קעפּ קוקען אויף דעם. קיין מענש איז ניט קלוג געוואָרען אויף קיין אנדער אופן, און עס ליעגט גאר ניט אין דער טבע פון מענשליכען שכל צו קענען קלוג ווערען אויף אנאנדער אופן. די שטענדיגע געוואוהנהייט צו פערגלייכען איין מיינונג מיט אנאנדע־רער און אזוי רק אויסבעסערן און פאָלקאָמאָנער מאכען די איי־גענע מיינונג — אנשטאט וואס זי זאָל פערפיהרען אין ספקות און זיין א סתירה אין פּראקטישען לעבען, איז זי אדרבא גאר דער איינציגער פעסטער גרונד, אויף וועלכען א מענש קען זיך פער־לאָזען. ווארים, ווען א מענש ווייס אלץ, וואס מען קען זאָגען געגען איהם, און פון דעסטוועגען האלט ער זיך ביי דאָס זייניגע — וויסענדיג אז ער האָט געזוכט אויסצוהערען אלע קשיות און האָט ניט אויסגעשלאָסען קיין שטראהל פון ליכט, וואָס וואָלט גע־קענט פאלען אויף דעם ענין פון אירגענד וועלכען ווינקעל, — דאמאָלסט האָט ער א רעכט צו דיינקען, אז זיין אורטייל איז א בעסערער פאר אנאנדער מענשענ'ס אורטייל, אָדער פאר דעם אורטייל פון א גאנצען המון, וועלכער האט ניט דורכגעמאכט אזא פּראָצעס פון קריטיק.

היינט מה־דאָך די קליגסטע פון דער מענשהייט, וועלכע זיי־נען אודאי בערעכטיגט צו געטרויען זייער אייגענער מיינונג, גע־פינען פאר נויטיג דורכצומאכען אזעלכע פּראָבעס, א פשיטא שוין דער געמישטער המון פון עטליכע קלוגע און א סך נארישע מענ־שען — דאָס פּובליקום! אפילו די אונטאָלעראנטסטע פון אלע קירכען, די רוימיש־קאטאָלישע קירכע, בעת זי וויל מאכען איינעם פון איהרע פרומאקעס פאר א הייליגען, פערדרופט זי צו דער צע־

רעמאָניע דעם „טייפעל'ס אדוואָקאט" און הערט איהם אויס גאנץ געדולדיג. דער שכל פון דעם איז, אז מען קען ניט אנערקענען אפילו דעם הייליגסטען מענשען, ביז וואנען מען הערט ניט אויס און מען וועגט ניט איבער אלץ, וואס דער שטן מקטרג קען זאָגען אנטקעגען איהם. אפילו אין דער ניוטאָנישער פילאָזאָפיע וואָלט די מענשהייט ניט געגלויבט מיט אזא זיכערקייט, אויב מען וואָלט ניט געטאָרט צווייפלען אין איהר. די מיינונגען אין וועלכע מיר זיינען שוין גאָר זיכער, האָבען אויך ניט קיין אנדער יסוד, א חוץ די שטענדיגע איינלאדונג צו דער גאנצער וועלט צו קומען און איבערצייגען, אז זיי זיינען ניט ריכטיג. אויב די וועלט ענטפערט ניט אויף אונזער אויפרוף, אָדער זי נעהמט זיך אונטער צו איבערצייגען און פאלט דורך, הייסט דאָס טאקי נאָך אלץ ניט, אז מיר זיינען זיכער גערעכט, אָבער לכל הפחות האָבען מיר געטאָן אלץ, וואס דער מענשליכער שכל איז בכח צו טון; מיר האָבען ניט אויסגעלאָזען קיין זאך, וואס וואָלט געקענט געבען דער ווארהייט א מעגליכקייט אונז צו גרייכען. ווען מיר האלטען אָפען די ביכער, קענען מיר האָפען, אז אויב עס איז פאראן א בעסערע ווארהייט, וועט זי זיך מסתמא געפינען, ווען דער מענשליכער שכל וועט זיין מסוגל זי אָנצונעהמען; און דערווייל וועלען מיר זיך פערלאָזען אויף דאָס, וואס מיר האָבען, ווי אויף דעם נעהענטסטען צוטריט צו דער ווארהייט, וואס איז מעגליך היינטיגען טאָג. אָט דאָס איז די גאנצע זיכערהייט, וואס א פעהלבארער מענש קען דערגרייכען, און דאס איז דער איינציגער וועג, ווי עס צו דערגרייכען.

משונה'דיג קומט עס פאָר, וואס מענשען זיינען מודה די גערעכטיגקייט פון די ארגומענטען פאר פרייע דיסקוסיאָנען, נור זיי ווילען ניט „אויסטרינקען דעם בעכער ביז'ן דעק". זיי בעגרייפען ניט, אז אויב די ארגומענטען גילטען ניט פאר דעם ווייטסטען פאל, גילטען זיי ניט פאר קיין פאל ניט. עס איז משונה'דיג, אז מענשען זאָלען מיינען, אז זיי האלטען זיך ניט פאר אונפעהלבאר, בעת זיי זאָגען אייך, אז פרייע דיסקוסיאָנען זיינען גוט וועגען

ענינים, בנוגע צו וועלכע עס קען זיין דער קלענסטער ספק; אָבער אז א געוויסען פּרינציפּ, אָדער א געוויסע לעהרע, זאָל מען ניט טאָרען דיסקוטירען, ווייל אָט דער פּרינציפּ, אָדער אָט די לעהרע איז זיכער אמת, ד. ה. ווייל ז י י זיינען זיכער, אז עס איז זיכער אמת! זאָגען, אז א געוויסע מיינונג איז ריכטיג, בעת עס איז דאָ א מענש, וואס אויב מען וואָלט איהם לאָזען, וואָלט ער זי אָבגעלייקענט, נור מען לאָזט איהם ניט, הייסט פּשוט אָננעהמען, אז מיר אליין, און די, וועלכע שטימען מיט אונז, זיינען די ריכטער, וואס פּסק'נען דעם אמת, — ריכטער, וועלכע הערען אפילו ניט אוים די אנדערע זייט.

אין היינטיגען דור, וועלכען מען האָט בעשריבען ווי א דור, וואָס האָט ניט קיין אמונה, נור ער האָט שטארק מורא פאר'ן סקעפּטיציזם; ווען מענשען פיהלען זיך ניט זיכער אין דער ריכטיגקייט פון זייערע מיינונגען, נור זיי פיהלען, אז אָהן זיי וואָלט געווען נאָך ערגער, — היינטיגע צייטען גיט מען אָן דעם גרונד, פאר וואָס מען דארף ניט לאָזען אָפען אטאקירען א געוויסע מיינונג, ווייל זי איז וויכטיג פאר דער געזעלשאפט, ניט ווייל זי איז אַן אמת. עס זיינען פאראַן, זאָגט מען אונז, געוויסע מיינונגען, וועלכע זיינען אזוי ניצליך, אויב ניט גאָר לחלוטין נויטיג, אז עס ליעגט פונקט אזא חוב אויף די רעגירונגען זיי צו בעשיצען, ווי עס ליעגט אויף זיי א חוב צו בעשיצען אנדערע כלל־אינטערעסען. וואו די נויט איז אזוי גרויס און דער חוב אזוי קלאָר, טענה'ט מען מיט אונז, איז פאראַן גענוג גרונד צו געבען די רעגירונגען דאָס רעכט, אדער בעסער ארויפצולעגען אויף זיי א חוב, אויסצופיהרען זייער מיינונג, וועלכע שטיצט זיך אויף דער אלגעמיינער מיינונג פון דער מענשהייט אויב אפילו זיי זיינען ניט אזוי אונפעהלבאר. אָפט טענה'ט מען אויך, און נאָך אָפטער טראכט מען זיך, אז נור שלעכטע מענשען קענען האָבען א חשק אָבצושוואכען די ווירקונג פון אזעלכע וועהלע מיינונגען; און וויבאלד אזוי, קען עס דאָך ניט זיין קיין עולה איינצוהאלטען שלעכטע מענשען און פערווערען, וואס נור אזוינע שלעכטע מענשען וואָלטען חשק האָבען

צו טון. לויט אט דעם סאָרט דיינקען נאָך קומט אויס, אז דאָס רעכט צו בעשריינקען דיסקוסיאָנען הענגט ניט אָב פון דער פראגע צי די לעהרען וואָס מען וויל דיסקוטירען זיינען אמת; די פראגע איז נור צי זיי זיינען ניצליך; און מען מיינט, אז אויף דעם אופן ווערט מען פטור פון דער בעשולדיגונג פון האלטען זיך פאר אונפעהלבאַרע ריכטער פון מיינונגען. אָבער די וואס בענוגענען זיך מיט דעם אויסרייד בעמערקען ניט, אז דערמיט האָבען זיי נור אָבגעשטופט זייער פּאָזיציע פון אונפעהלבארקייט אויף א טריט ווייטער. וואָרים די פראגע פון ניצליכקייט איז דאָך גופא א מיינונגס־פראגע, וועלכע מען קען פונקט אזוי גוט דיספוטירען, פונקט אזוי קריטיקירען, און מוז אזוי גוט דיסקוטירט ווערען, ווי די פראגע, צי די מיינונג איז אַן אמת. מען מוז פונקט אזויפיעל זיין אַן אונפעהלבארער ריכטער צו פסק'נען, אז א געוויסע מיינונג איז שעדליך, ווי אָבצופסק'נען, אז א געוויסע מיינונג איז פאלש — סיידען די פאר'משפט'ע מיינונג האָט די בעסטע געלעגענהייטען צו פערענטפערן זיך. און עס האָט דאָך קיין זין ניט צו זאָגען, אז מען מעג דעם אפיקורס ערלויבען צו בעווייזען די ניצליכקייט אָדער אונשעדליכקייט פון זיין מיינונג, הגם ער טאָר ניט בעווייזען, אז זיין מיינונג איז אמת.

די אמת'קייט פון א מיינונג איז א טייל פון איהר ניצליכקייט. אויב מיר ווילען וויסען, צי עס איז כדאי, צי ניט, אז א געוויסער געדאנק זאָל אָנגענומען ווערען, איז דען מעגליך אויסצושליסען די פראגע, צי דער דאָזיגער געדאנק איז א מ ת אָדער ניט? עס איז די מיינונג ניט פון שלעכטע מענשען, נור דוקא פון די בעסטע מענשען, אז א געדאנק, וואָס געהט להיפך צום אמת, קען ניט זיין קיין ווירקליך ניצליכער געדאנק: קענט איהר שטערען אזעלכע מענשען צו געברויכען אט דעם ארגומענט, ווען מען בעשולדיגט זיי אין דעם חטא פון לייקענען א לעהרע, וואָס מען זאָגט זיי, אז זי איז ניצליך, אויב זיי דיינקען, אז זי איז פאלש? די קאָנסערוואטיווע פערפעהלען דוקא ניט צו שלאָגען דעם גרעסטען קאפיטאל פון אָט דעם ארגומענט; זיי וועט איהר ניט

כאפּען בעהאנדלענדיג די פראגע פון ניצליכקייט (אוטיליטעט), ווי זי וואָלט געווען גאנץ אָבגעזונדערט פון דער פראגע פון דער אמת׳־קייט פון דער זאך: אדרבא, זיי שרייען תמיד, אז דערפאר, וואָס זייער לעהרע איז די „ריינע וואַרהייט", דעריבער איז זי אזא נויטיגע לעהרע. עס קען אויף דעם אופן ניט זיין קיין עהר־ליכער ויכוח וועגען די פראגע פון ניצליכקייט, אויב איין צד מעג זיך יאָ בענוצען מיט אזא וויכטיגען ארגומענט, און דער אנדער צד ניט. דער פאקט איז, אז ווען דאָס געזעץ, אָדער די עפענט־ליכע מיינונג לאָזט ניט אָבלייקענען די אמת׳קייט פון א געוויסער לעהרע, לאָזט זי טאקע ניט אָבלייקענען איהר ניצליכקייט אויך ניט. אלץ וואָס זיי זיינען מודה איז, אז זי איז אפשר ניט לחלוטין נויטיג, אָדער אז דער חטא פון אָבלייקענען איז ניט קיין פּאַ־זיטיווער חטא.

כדי נאָך קלערער צו בעווייזען דעם שאדען וואָס קומט ארויס פון פערווערען דעם אויסדרוק פון געוויסע מיינונגען, וויל מיר, לויט אונזער שכל, האָבען זיי פערדאמט, איז כדאי צו נעהמען א בעשטימטען פאל, און פיהרען דעם ויכוח ארום דעם. און איך נעהם בכיון אזוינע פעלע, וועלכע זיינען פאר מיר אם ווענינסטען גינסטיג — וואו מען מיינט, אז דער ארגומענט דאגעגען מיינונגס־פרייהייט איז, אי על פי טענה פון אמת׳קייט, אי על פי טענה פון ניצליכקייט, דער שטארקסטער. לאָמיר נעהמען למשל די קריטיק אנטקעגען דעם גלויבען אין גאָט און עולם הבא, אָדער אנטקעגען אנאנדער אלגעמיין־אָנגענומענע לעהרע פון מאָראל. מלחמה האל־טען אויף אָט אזא פעלד גיט דעם אונעהרליכען געגנער א שטאר־קען פּאָרצוג, וואָרים ער וועט אודאי זאָגען, (און די, וועלכע ווילען ניט אָפען זיין אונעהרליך, וועלען זיך טראכטען): האלט איהר אָט די לעהרען אויך ניט פאר גענוג זיכער, אז דאָס געזעץ זאָל זיך מעגען אָננעהמען פאר זיי? איז דער גלויבען אין גאָט אויך איינע פון די מיינונגען, וואָס אויב מען פיהלט זיך זיכער וועגען דעם, הייסט דאָס ביי אייך, זיך האלטען פאר אונפעהלבאר? — איך מוז זיך אָבער ערלויבען צו בעמערקען, אז עס איז ניט

דאָס פיהלען זיך זיכער (זאָל זיין וועגען וועלכע לעהרע עס וויל זיך), וואָס איך רוף אָן, זיך האַלטען פאַר אונפעהלבאַר. עס איז דאָס אונטערנעהמען זיך צו בעשליסען די פראַגע פ א ר א נ ־ ד ע ר ע, ניט געבענדיג זיי קיין מעגליכקייט צו הערען וואָס מען קען זאָגען וועגען דעם פון דעם אנדער צד. און איך פערדאַם און שטויס אָב אָט די פּרעטענזיע מיט פּעראַכטונג, אפילו ווען איהר ברייגנט עס פאָר צו בעשיצען מיינע הייליגסטע איבערצייגונגען. ווי זיכער איבערצייגט א מענש זאָל ניט זיין, אז א געוויסע מיינונג איז ניט נור פאַלש, נור אויך פערדערבליך, און ניט נור פערדערב־ליך, נור אויך אונמאָראַליש און אויסגעלאַסען (דאָס זיינען אלץ אויסדריקען, וועלכע איך וואָלט גאָר אין גאַנצען ניט וועלען גע־ברויכען), — דאָך, אויב צוליב די דאָזיגע איבערצייגונג זיינע, אפילו אויב די עפענטליכע מיינונג און זיינע צייט־גענאָסען האַל־טען מיט איהם, דערלאָזט ער ניט יענע געוויסע מיינונג די געלע־גענהייט זיך צו פערטיידיגען, הייסט דאָס, אז ער האַלט זיך פאַר אונפעהלבאַר. און האַלטען זיך פאַר אונפעהלבאַר בנוגע צו אַזעל־כע מיינונגען, וואָס מען רופט אונמאָראַליש אָדער אויסגעלאַסען, איז גאָר ניט וועניגער מיאוס און געפעהרליך, נור אדרבא, פון אַלע פעלע איז דאָס דער געפעהרליכסטער פאַל. ווארים פונקט אין אַזוינע פעלע בעגעהען מענשען פון איין דור יענע שרעקליכע טעות׳ן, וועלכע רופען אַרויס דאָס ערשטוינען און שוידערן פון א שפּעטיגערען דור. מיר געפינען צווישען אָט אַזוינע פעלע יענע בעקאַנטע ביישפּיעלע אין דער געשיכטע, ווען די אייזערנע האַנד פון געזעץ איז בענוצט געוואָרען עוקר מן השורש צו זיין די בעסטע מענשען און די עדעלסטע לעהרען: ברייגנענדיג א טרויעריגען סוף אויף די מענשען, הגם אייניגע פון די לעהרען האָבען איבער־געלעבט די רדיפות, און (ווי צום שפּאָט) זיינען זיי גופא שפּע־טער בענוצט געוואָרען רודף צו זיין מענשען, וועלכע האָבען ניט געגלויבט אין זיי אָדער אין די פירושים, וואָס זיי האָבען געקראָגען.

עס קען קיינמאָל ניט זיין צופיעל, ווי אָפט מען זאָל ניט דערמאָנען דער מענשהייט, אז עס איז אַמאָל געווען, א מאַן מיט׳ן

נאָמען ס אָ ק ר א ט ע ס, וועלכער האָט געהאט א מערקווירדיגען סכסוך מיט די געזעצליכע אויטאָריטעטען און דער עפענטליכער מיינונג פון זיין צייט. געלעבט האָט ער אין א צייט און אין א לאַנד, וועלכע איז זעהר רייך געווען אין גרויסע מענשען; מיר האָבען אָבער בקבלה פון די, וואָס האָבען איהם און זיין צייט געקענט אם בעסטען, אז ער איז געווען דער גרעסטער בעל־מדות פון אלעמען. מיר האלטען איהם איצט פאר דעם קאָפּ און מוסטערבילד פון אלע שפּעטיגערע לעהרער פון מדות, פאר דעם מקור פון פּלאטאָ'ס הויכער בעגייסטערונג און אריסטאָטעל'ס איבערלעגטער נוצען ־ פילאָזאָפיע (אוטיליטאריאניזם), — די צוויי הויפּט קוועלען פון דער עטהישער און פון אלע אנדערע פילאָזאָפיען. אָט דער אנערקענטער רבי פון אלע גרויסע דיינקער, וואָס האָבען געלעבט זייט דאמאלסט, — וועמעס נאָמען, שוין מעהר ווי צוויי טויזענד יאָהר, אז עס וואקסט אלץ גרעסער און שטייגט באלד אריבער אלע איבעריגע נעמען, וועלכע האָבען בעריהמט געמאכט זיין געבורטסשטאָדט, — אָט דעם מאן האָבען זיינע לאַנדס־לייט גע'משפּט און פערורטיילט צום טויט, פאר ניט־פרומקייט און אונזיטליכקייט! פאר ניט־פרומקייט, ווייל ער האָט געלייקענט אין די געטער, וועלכע דער שטאאט האָט אנערקענט; זיין אנקלעגער האָט בעסער געזאָגט, אז ער האָט גאָר אין קיין גאָט ניט געגלויבט (זעה די „אפּאָלאָגיען"). פאר אונזיטליכקייט — ווייל דורך זיינע לעהרען און אונטעררעכטען איז ער געווען א „פערדארבער פון דער יוגענד"! אין אָט אזעלכע חטאים האָט איהם דאָס געריכט, בתמימות, ווי מיר האָבען גענוג אורזאכען צו גלויבען, געפונען שולדיג און האָט פער'משפּט צום טויט דעם מאן, וועלכער האָט מעהר פאר אלע זיינע צייט ־ גענאָסען פערדיענט די בעסטע בעהאנדלונג פון דער מענשהייט, ווי מען פער'משפּט א פערברעכער.

אריבערגעהענדיג פון דעם פאל צו דעם איינציגען אנדערן פאל פון געריכטליכער אונגערעכטיגקייט, וועלכען מען מעג דערמאָנען נאָך סאָקראטעס'ן, ניט מאכענדיג דערביי קיין צו־ניעדעריגען שפּרונג, קומען מיר צו דער געשיכטע, וואָס האָט פּאסירט אויף'ן

בארג קאַלוואריע, מעהר ווי 18 הונדערט יאָהר צוריק. א מאַן, וועלכער האָט געלאָזען אין דעם זכרון פון מענשען, וואָס האָבען בייגעוועהנט זיין לעבען און זיינע געשפרעכען, אזא איינדרוק פון זיין מאָראלער גרויסקייט, אז 18 שפּעטיגערע יאהרהונדערטען האָבען אָבגעגעבען כבוד צו איהם ווי צו גאָט אליין, איז שענדליך פער׳משפּט און געטויטעט געווארען, פאר וואס? אלס א גאָטלעסטערער! מענשען האָבען ניט סתם פערזעהן זייער בעגליקער; זיי האָבען געזעהן אין איהם אקוראט דעם היפך, וואָס ער איז ווירקליך געווען, און האָבען איהם בעהאנדעלט אלס אזא מין שרעקליכען בעל עבירה, ווי מען האלט זיי אליין איצטער, פאר וואָס זיי האָבען איהם אזוי בעהאנדעלט. די געפיהלען, וועלכע דערוועקען זיך איצטער ביי דער מענשהייט, בעטראכטענדיג אָט די טרויעריגע פעלע, איבערהויפּט דעם צווייטען פאל, זיינען די סבה פון דעם אונגערעכטען פּסק, וואָס זיי גיבען ארויס אויף יענע אונגליקליכע הענקער. ווי עס זעהט אויס, זיינען יענע גאָר ניט געווען קיין שלעכטע מענשען — ניט ערגער ווי מענשען זיינען געוועהנליך, נור גיכער פערקעהרט: זיי זיינען געווען מענשען, וועלכע האָבען פערמאָגט א פולע, אָדער גאָר אן איבערפולע מאָס פון די רעליגיעזע, מאָראלע און פּאטריאָטישע געפיהלען, וועלכע האָבען זיך יעמאָלט איינגעפונען ביים פאָלק אין זייער לאנד; דער ריכטיגער סאָרט מענשען, וועלכע לעבען אוים זייערע יאָהרען, אין אלע צייטען און אויך אין אונזער צייט, אין כבוד און אין גדולה. דער כהן גדול, וועלכער האָט געריסען קריעה, בעת ער האָט געהערט די ווערטער, וועלכע, לויט די געדאנקען פון זיין צייט, האָבען זיך גערעכענט פאר דעם ערגסטען חטא, איז זעהר וואהרשיינליך געווען אזוי אויפריכטיג אין זיין צאָרן, ווי דאָס רוב פון די רעספּעקטאבלע און פרומע לייט זיינען היינטיגע צייטען בנוגע צו די רעליגיעזע און מאָראלע מיינונגען, אין וועלכע זיי גלויבען. און די מעהרסטע פון די, וועלכע טרייסלען זיך אָב מיט אזא שרעק פון יענעם פריסטער׳ס האנדלונג, ווען זיי וואָלטען געבאָרען געווארען אידען און געלעבט אין זיין צייט, וואָלטען אויך אזוי געהאנדעלט

ווי ער. אָרטאָדאָקסישע קריסטען, וועלכע זיינען נוטה צו דיינ־קען, אז יענע, וואָס האָבען פערשטיינערט אויף טויט די ערסטע מארטירער, זיינען געוועזן ערגערע מענשען, ווי זיי אליין זיינען, דארפען ניט פערגעסען, אז איינער פון די, וואָס האָבען געוואָרפען שטיינער, איז געוועזן דער הייליגער פּאָול אליין.

לאָמיר ברייגגען נאָך איין ביישפּיעל, דער מערקווירדיגסטער פון אלע, אויב מען זאָל מעסטען די וויכטיגקייט פון טעות, נאָכ׳ן ערך פון דער חכמה און גוטע מדות פון דעם, וואָס איז אריינגעפאַ־לען אין דעם טעות. אויב איינער פון די גרויסע מלכים האָט ווען עס איז געמעגט דיינקען פון זיך, ווי פון דעם בעסטען און אויפ־געקלערטסטען מענשען פון זיין צייט, איז דאָס געוועזן דער קיסר מארקוס אורעליוס אנטאָנינוס. הגם ער איז געוועזן דער אבסאָ־לוטער מאָנארך פון דער גאנצער ציוויליזירטער וועלט (אין 2טען יאהרהונדערט פון קריסטליכער רעכענונג), האָט ער אין זיין גאנצען לעבען ניט נור קיינמאָל ניט בעפלעקט די גערעכטיגקייט, נור ער האָט תמיד געהאט, וואָס מען וואָלט קוים געקענט דערוואַר־טען פון זיין סטאָאישער (שטרענגע, אסקעטישע) ערציהונג, א זעהר ווייך הארץ. די וועניגע פעהלערן, וואָס מען שרייבט איהם צו, זיינען דוקא געוועזן אין פרט פון צופיעל נאָכגיביגקייט און איינזעהענים מיט מענשען: היינט זיינע שריפטען — די העכסטע עטהישע פּראָדוקטען פון געדאנק אין אלטערטהום — אונטערשיי־דען זיך קוים, אויב עס איז איבערהויפּט דאָ א חילוק צווישען זיי, פון די בעסטע לעהרען פון קריסטוס׳ן. אָט דער מאן, א בעסער־ער קריסט אין יעדען פרט, חוץ אין דאָגמא, כמעט פאר אלע קריסט־ליכע קסרים, וואָס האָבען געקיניגט נאָך איהם, האָט רודף גע־ווען דעם קריסטענטום! אליין איז ער געשטאנען אויפ׳ן העכס־טען שפּיץ פון מענשליכער גרויסקייט; אליין געוועזן א מענש מיט א קלאָרען, אונבעשרענקטען קאָפּ און מיט א כאראקטער, וועלכער האָט איהם, אין זיינע מאָראלע לעהרען, געפיהרט אָנצונעהמען דעם קריסטליכען אידעאל, — האָט ער דאָך פערפעהלט צו זעהן, אז דער קריסטענטום האָט געקענט ברייגגען גוטעס אנשטאט

שלעכטעס אויף דער וועלט, צו וועלכער ער האָט געפיהלט א טיעפען חוב. ער האָט געוואוסט, אז די דאמאלסטדיגע געזעלשאפט איז געווען אין א טרויעריגען צושטאנד; אָבער ער האָט גערעכענט, אז ווי שלעכט זי איז, האלט זי זיך דאָך צוזאמען און ווערט ניט ערגער, דורך דעם גלויבען און אכטונג צו די אָנגענומענע געטער. ווי א געוועלטיגער איבער דער מענשהייט, האָט ער נעהאלטען פאר זיין חוב ניט צו דערלאָזען, אז די געזעלשאפט זאָל צופאלען ווערען אין שטיקער; און ער האָט ניט געזעהן פון וואנען עס וועלען זיך נעהמען אנדערע בענדער, וואָס זאָלען זי צוזאמענקניפּען פון דאָס ניי, אויב מען וועט לאָזען צורייסען די בענדער, וועלכע האלטען זי לעת עתה צוזאמען. די נייע (די קריסטליכע) רעליגיאָן האָט אָפען געשטרעבט לויז צו רייסען די דאָזיגע בענדער, — איז ביי איהם אויסגעקומען, אז אויב עס איז ניט זיין חוב אליין אָנצונעהמען די נייע רעליגיאָן, איז זיין חוב צו זעהן צו אונטערדריקען זי. און אזוי ווי די קריסטליכע תורה (די טהעאָלאָגיע) האָט איהם ניט געשיינט צו זיין ריכטיג, אָדער געגעבען פון גאָט; אזוי ווי די משונה׳דיגע מעשיות פון א געקרייציגטען גאָט זיינען איהם פאָרגעקומען אונגלויבליך, און ער האָט זיך ניט געקענט פאָרשטעלען, אז דער סיסטעם, וואָס איז אויפגעבויט געוואָרען אויף אזא אונמעגליכען פונדאמענט, זאָל קענען בעזיצען אזא בענייאונגס־קראפט, ווי עס האָט זיך, אויף להכעיס אלע שטערונגען, שפּעטער ארויסגעוויזען, — דעריבער האָט אָט דער עדעלסטער און ליעבליכסטער פון אלע פילאָזאָפען און הערשער געגעבען די פּאָלמאכט, מיט א הייליגען געפיהל פון זיין חוב, רודף צו זיין דעם קריסטענטום. לויט מיין השגה נאָך, איז אָט דער פאל איינער פון די העכסט טראגישע פאקטען פון דער גאנצער וועלטגעשיכטע. עס איז א ביטערער געדאנק, ווען מען זאָל א טראכט טון, וואָס פאר אנאנדער פנים דער קריסטענטום פון דער גאנצער וועלט וואָלט געקענט האָבען, אויב די רוימישע אימפּעריע וואָלט אָנגענומען דעם קריסטליכען גלויבען אונטער דעם שוץ פון מארקוס אורעליוס, איידער אונטער דעם שוץ פון׳ם קיסר קאָנ־

סטאנטין. איך שיהיה — עס וואָלט אָבער געווען ניט אמת און ניט גערעכט צו מארקוס אורעליוס אָבצולייקענען, אז ער, אויף זיין צד, רודפ'נדיג דעם קריסטענטום, האָט געהאט יעדען איינציגען ארגומענט, וועלכען מען געברויכט איצטער צו פערענטפערן אלער־ליי רדיפות אויף יעדער לעהרע, וואָס געהט להיפך צום קריסטענטום. קיין קריסט גלויבט ניט שטארקער, אז דער אטעאיזם איז פאלש און ווירקט חרוב צו מאכען די געזעלשאפט, ווי מארקוס אורעליוס האָט דאָסזעלביגע געגלויבט אויפ'ן קריסטענטום — ער, אויף וועמען מען האָט געמעגט גלויבען, אז ער קען שע־צען די קריסטליכע לעהרע מעהר ווי אלע מענשען פון זיין צייט. סיידען דער, וואָס איז מסכים צו בעשטראפען די פערשפרייטער פון נייע אידעען, האלט זיך פאר א קליגערען און בעסערען מענ־שען ווי מארקוס אורעליוס איז געווען — פאר א מענשען, וועל־כער איז טיעפער בע'הבענט אין די וויסענשאפטען פון זיין צייט, מעהר ערהאבען אין זיין אינטעלעקט, מעהר ערנסט אין זיין שטרעבען נאָך ווארהייט, אָדער מעהר געטריי און איבערגעבען צו דער ווארהייט, ווען ער געפינט זי — סיידען ער האָט פון זיך אזא הויכע מיינונג, זאָל ער זיך בעסער אבהאלטען פון אָנצונעה־מען בשותפות מיט דער מאסע די פּאָזיציע פון אונפעהלבארקייט, וועלכע האָט געפיהרט דעם גרויסען אנטאָנינוס צו אזא טרויערי־גען סוף.

איינזעהענדיג די אונמעגליכקייט צו בערעכטיגען רדיפות אויף די פערשפרייטער פון אונרעליגיעזע מיינונגען מיט קיין איינ־ציגען ארגומענט, וועלכער וואָלט אויך ניט געגאָלטען צו פער־טיידיגען מארקוס אנטאָנינוס'ן, נעהמען אמאָל די פיינד פון רע־ליגיעזער פרייהייט און זיינען אייך מודה, ווען איהר דריקט זיי שטארק צו צום וואנד, אז יענע, וועלכע האָבען גע'רודפ'ט דעם קריסטענטום, האָבען טאקי אויך רעכט געהאט. זיי האלטען מיט דר. דזשאהנסאָן, אז רדיפות איז א נויטיגע פּראָבע, דורך וועלכע די ווארהייט מוז דורכגעהן, און זיי מיינען, אז דער אמת האלט תמיד אוים די פייער־פּראָבע, ווארים די שטראף פון געזעץ האָט

סוף כל סוף קיין מאכט ניט אנטקעגען אמת, בעת אפטמאָל ווירקט עס גאנץ גוט אנטקעגען א שעדליכען שקר. דאָס איז א מין אר־גומענט פאר רעליגיעזע אונטאָלעראנץ, וועלכער איז אזוי מערק־ווירדיג, אז מען קען איהם ניט פארבייגעהן אָהן א בעמערקונג.

מען קען ניט זאָגען, אז א טעאָריע, וועלכע האלט, אז מען מעג רודף זיין די ווארהייט, וויל רדיפות קענען איהר קיינמאָל ניט שאדען, איז בכיון א שונא פון אלע נייע ווארהייטען; לויבען אָבער איהר „גנאָדיגקייט“ צו די ווארהייטס־טרעגער, וועמען די מענשהייט איז שולדיג א חוב, קען מען אויך ניט. ענטדעקען פאר דער וועלט עפּעס, וואָס איז איהר שטארק נוגע און וואָס זי האָט ביז אהער ניט געוואוסט; בעווייזען איהר, אז זי האָט גע־לעבט אין טעות מכח זעהר א וויכטיגען פונקט פון א וועלטליכער אָדער גייסטיגער פראגע, איז אזא גרויסע טובה פאר די מענשען, ווי עס קען נור געבען; און אין געוויסע פעלע, ווי צ. ב. ש. אין דעם פאל פון די ערסטע קריסטען און רעפארמאטארס, דיינקען די, וועלכע האלטען מיט דר. דזשאהנסאן, אז עס איז גאר געווען די טייערסטע מתנה, וואָס מען האָט דער מענשהייט געקענט ברייגנען. אז די ברייגנער פון אזעלכע גרויסארטיגע מתנות זאָל מען בעלוינען מיט מארטירעריי; אז זייער שכר זאָל זיין די ערגסטע בעהאנדלונג, וואָס מען טיילט אוים די העסליכסטע פער־ברעכער, איז, לויט אָט דער טעאָריע נאָך, גאָר ניט קיין אומגליק־ליכער טעות, פאר וועלכען די מענשהייט דארף טרויערען אין א זאק מיט אש אויפ׳ן קאָפּ, נור עס איז גאר אדרבא א גאנץ גליי־כע און ריכטיגע זאך. לויט דער לעהרע נאָך קומט אוים, אז דער, וואָס שלאָגט פאָר א נייע ווארהייט, דארף שטעהן ווי עס פלעגט שטעהן דער וואָס האָט פאָרגעשלאָגען א נייעם געזעץ אין קהל־שטיבעל פון די לאָקריאנער*), — מיט א פארטיגער פעטליע ארום האלז, בכדי מען זאָל איהם קענען גלייך אויפ׳ן שטעל דער־שטיקען, אויב די קהל׳ס־לייט נעהמען באלד דאָרט אויפ׳ן אָרט

*) א פּראָווינץ פון גריכענלאַנד. — מ.

ניט אָן זיין פֿאַרשלאַג. מענשען, וועלכע האלטען פון אזא פֿאָרמע פון בעלוינונג פאר די, וואָס טוען זיי טובות, מוזען מסתמא ניט פיעל האלטען פון דער טובה; און איך גלויב, אז אזוי קענען קור־קען אויף דעם נור אזעלכע מענשען, וועלכע מיינען, אז נייע וואר־הייטען זיינען אפשר גוט געווען א מאָל, אָבער איצטער דארפען מיר זיי שוין ניט מעהר.

אין דער ווירקליכקייט, איז דער כלל גופא, אז דער אמת איז גובר אלערליי רדיפות, איינער פון די אנגענעהמע ליגענס, וועלכע מענשען זאָגען נאָך, איינער נאָך דעם אנדערן, ביז אלע נעהמען עס אָן פאר א געוועהנליכען פאקט, הגם יעדע ערפאהרונג לייקענט עס אָב. די געשיכטע איז פול מיט ביישפּיעלען, וואו רדיפות האָ־בען גובר געווען די ווארהייט. אויב זי איז ניט אויף אייביג אונ־טערדריקט געוואָרען, איז זי צוריק געשליידערט געוואָרען אויף הונדערטע יאָהרען. רעדענדיג נור פון רעליגיעזע מיינונגען, קע־נען מיר דערמאָנען, אז די רעפאָרמאציע האָט אויסגעבראָכען וועי־ניגסטענס א מאָל צוואנציג פאר לוטהער'ן און איז יעדעס מאָל אונטערדריקט געוואָרען. ארנאָלד פון ברעסציע איז אונטער־דריקט געווארען; פרא דאָלצינאָ איז אונטערדריקט געווארען; סאַ־וואנאראָלא איז אונטערדריקט געוואָרען. די אלביגענזער, די וואל־דענזער, די לאָלארדען, די הוסיטען, זיינען אלע אונטערדריקט גע־וואָרען. אפילו נאָך לוטהער'ס צייט איז אויך, וואו די רדיפות האָבען לאנג אָנגעהאלטען, האָבען זיי גובר געווען. אין שפּאניען, איטאליען, פלאנדערן און אין דער עסטרייכישער אימפּעריע האָבען זיי דעם פּראָטעסטאנטיזם עוקר מן השורש געווען; און עס איז זעהר מעגליך צו גלויבען, אז דאָסזעלבע וואָלט פּאסירט אין ענג־לאנד, אויב די קעניגין מאריא וואָלט געלעבט לענגער, אָדער די קעניגין עליזאבעטא וואָלט געשטאָרבען פריהער. רדיפות האָבען אימער געהאט אָן ערפאָלג, א חוץ דאָרט, וואו די „אפיקורסים“ זיינען געוואָרען א צו־שטארקע פארטיי און די רדיפות האָבען אויף זיי קיין ממשות ניט געקענט האָבען. עס איז קיין ספק ניט ביי קיין פערשטענדיגען מענשען, אז דער קריסטענטום האָט געקענט

אויסגעראָטן ווערען אין דער רוימישער אימפעריע. ער האָט זיך פערשפרייט און איז געוואָרען מעכטיג, ווייל די רדיפות זיינען פאָרגעקומען נור ציימענווייס, און האָבען יעדעס מאָל געדויערט נור א קורצע ווײלע, בעת זיין פראפאגאנדא איז אין צווישענצייט אָנגעגאנגען אונגעשטערט. עס איז א פוסטע שטיק איינרעדעניש, וואָס מען זאָגט, אז דער אמת, דעריבער ווייל ער איז דער אמת, בעזיצט א מיטגעבאָרענע קראפט, וועלכע דער שקר האָט ניט, צו קענען אריבערלעבען אלע תפיסות און אלע תליות. מענשען נעהמען זיך ניט אָן מיט מעהר התלהבות פאר'ן אמת, ווי פאר'ן שקר; און ווען דאָס געזעץ, אָדער אפילו נור די עפענטליכע מיינונג, גיט זיך א נעהם צו זיי, קענען זיי מאכען א תל פון זייערביידענ'ס פראפאגאנדא. דער ווירקליכער יתרון, וואָס דער אמת בעזיצט, בעשטעהט דעריין, וואָס אויב א מיינונג איז אמת, מעג זי אונטערדריקט ווערען איין מאָל, צוויי מאָל, אָדער עטליכע מאָל, וועלען זיך מיט דער צייט געפינען נייע מענשען, וועלכע וועלען זי ענטדעקען פון דאָס ניי; ביז עס טרעפט א מאָל, אז זי שטעהט אויף תחית המתים אין א בעסערער צייט, ווען זי האָט ניט אויסצושטעהן קיין גרויסע נגישות און, יעמאָלט פערשטארקט זי זיך אויף אזוי־פיעל, אז זי האָט שוין נאכהער קיין מורא ניט פאר קיינע אונטערדריקונגען.

מען וועט אונז זאָגען, אז היינטיגע ציימען טויטען מיר שוין ניט מעהר די איינפיהרער פון נייע מיינונגען: מיר זיינען ניט ווי אונזערע עלטערן, וועלכע האָבען געקוילעט זייערע נביאים; מיר בויען אפילו קברים־שטיבלעך פאר זיי... עס איז אמת, אז מיר הרג'נען ניט מעהר קיין אפיקורסים; די מאָס פון שטראָף, וואָס אונזערע היינטיגע געפיהלען וואָלטען אונז ערלויבט אנצו־ווענדען אפילו געגען די שעדליכסטע פון זיי, איז אויך ניט גענוג זיי אויסצוראָטען. אָבער לאָמיר זיך ניט בעריהמען, אז מיר זיינען היינטיגען טאָג פריי אפילו פון דעם פלעק פון געזעצליכע רדיפות. שטראָף פאר מיינונגען, אָדער וועניגסטענס פאר אויסדריקען מיינונגען, האָט דאָס געזעץ היינט אויך, און די ביישפיעלען פון פאקד

טען, וואָס מען האָט אפילו היינטיגע צייטען געברויכט די שטראָף, זיינען גאָר ניט אזוי זעלטען עס זאָל זיין אזוי שווער צו גלויבען, אז זיי קענען נאָך ווען עס איז אויפלעבען אין זייער גאנצער קראפט. אין דעם יאָהר 1857, אין אן ענגלישען שטעדטיל, האָט מען פער'משפט א מענשען, זעהר א וואוילען אין אלע בעציהונגען, 1) אויף איין און צוואנציג מאָנאט געפענגנים פאר זאָגען און אויפשרייבען אויף א טויער עטליכע בעליידיגונגס־ווערטער וועגען קריסטענטום! א מאָנאט שפעטער האָט מען אויסגעבראקירט צוויי מענשען, 2) אין צוויי בעזונדערע פעלע, אלס געשוואָרענע (איינעם פון זיי האָט אי דער ריכטער, אי אן אדוואָקאט, נאָך גראָב בעליידיגט דערצו), ווייל זיי האָבען בתמימות ערקלערט, אז זיי גלויבען ניט אין קיין טהעאָלאָגישע אמונה. א דריטען, 3) אן אויסלענדער, האָט מען פאר דיזעלבע אורזאכע ענטזאגט אין גערעכטיגקייט, און ניט אָנגענומען זיין קלאגע אנטקעגען א גנב. דער אָבזאָג איז בעגרינדעט געווארען אויפ'ן סמך פון א געוויסען דין, אז קיין פערזאָן קען ניט צוגעלאָזען ווערען אין געריכט צו זאָגען עדות, וועלכער גלויבט ניט אין א גאָט (אבי א גאָט איז גענוג) און אין א יענער וועלט. דאָס איז, אייגענטליך, גלייך ווי מען וואָלט ערקלערען, אז אזעלכע מענשען שטעהען אויסערהאלב דעם געזעץ און זיינען אויסגעשלאָסען פון דער פראָטעקציע פון'ם געריכט; און אז ניט נור מעג מען זיי בערויבען און שלאָגען גאנץ פריי, נור מען מעג שלאָגען און בערויבען וועמען עס איז, אָהן

---

1) טהאָמאס פולעי, 31טען יולי, 1857. אין דעצעמבער האָט איהם די רעגיערונג מוחל געוועזן זיין חטא און איהם אין גאנצען בעפרייט.

2) געאָרג דזשייקאָב האליאָק און עדוואַרד טרולאָוו, (ביידע בעריהמט געוואָרענע פריידיינקער, וועלכע האָבען געלעבט ביז מיט א פאָר יאָהר צוריק, געאַכט און געשעצט איבעראַל, וואו מען האט זיי געקענט.) דער איבערזעצער.

3) באַראָן דע־גלייכען, אויגוסט דעם 4טען, 1857.

מורא בעשטראפט צו ווערען, אויב זיי, די אונגלויבער, זיינען די איינציגע עדות, וועלכע קענען דערצעהלען וועגען דעם פאקט. די השערה, אויף וועלכער דער דין בעגרינדעט זיך, איז, אז די שבועה פון א מענשען, וועלכער גלויבט ניט אין שכר ועונש אויף יענער וועלט, קען ניט האָבען קיין ווערטה, — א השערה, וועלכע ציינט ארויס א גרויסע עם־הארצות אין היסטאָריע (ווארים עס איז היסטאָריש זיכער, אז א גרויסער טייל פון אלע אפיקורסים אין אלע דורות זיינען געוועזען בעריהמטע צדיקים און עהרען־מענער), און פון וועלכער קיינער וועט ניט האלטען, אויב ער האָט נור דעם קלענסטען בעגריף, וויפיעל מענשען, וואָס האָבען געהאט א גרויסע רעפוטאציע אין דער וועלט, אי פאר זייערע גוטע מדות, אי פאר זייערע גרויסע קענטניסע, זיינען בעוואוסט געוועזען, צו זייערע גוטע בעקאנטע צום ווענינגסטען, אלס אונגלויבער. א חוץ דעם, הרג'ט אזא געזעץ זיך אליין אוועק און גראָבט אליין אונטער זיין אייגענעם פונדאמענט. צוליב דער פרעטענזיע, אז אטהעאיסטען זיינען ליגנער, לאָזט דאָס געזעץ צו די עדות פון אלע אטהעאיסטען, וועלכע זיינען מרוצה צו לייגען, און שטופט אוועק נור די, וועלכע ווילען ליבערסט ריזיקירען מבויש צו ווערען פאר'ן עולם, איידער צו זאָגען א ליגען, אז זיי גלויבען. א געזעץ, וועלכער ווייזט זיך ארויס אזוי לעכערליך אין פרט פון גרייכען זיין צוועק, קען זיך האלטען אין קראפט נור ווי א צייכען פון שנאה און אן אנדיינקען פון רדיפות, און דערצו נאָך פון אזא סאָרט רדיפות, וועלכער טשעפעט זיך דוקא צו אזעלכע, וואָס בעווייזען קלאָר, אז זיי פערדיענען עס ניט. אזא געזעץ און די טעאָריע, אויף וועלכער ער איז געבויט, איז כמעט ניט ווענינגער א בעליידיגונג פאר די גלויביגע ווי פאר די אונגלויביגע. ווארים אויב דער, וואָס גלויבט ניט אין א יענער וועלט, מוז ניט אנדערש זיין א ליגנער, קומט דאָך דערפון אויס, אז די, וועלכע גלויבען יאָ, האלטען זיך אָב פון צו זאָגען ליגענס (אויב זיי האלטען זיך טאקי אָב) נור דעריבער, ווייל זיי האָבען מורא פאר'ן גיהנום. מיר ווילען ניט פוגע זיין די מאכער און אויפהאלטער פון דעם דאָזיגען געזעץ, דער־

מאָנענדיג זיי, אז כל הפוסל במומו פוסל, ד. ה. אז דעם בעגריף, וואָס זיי האָבען זיך געמאכט פון די קריסטליכע מדות, האָבען זיי הפנים געשעפּט פון זייער אייגענעם געוויסען....

אמת, די אויבענדערמאָנטע פעלע זיינען נור פּיצלעך טראנ־טעם און רעסטלעך פון רדיפות, און מען קען עס האלטען, ניט אזוי פאר א בעוויז, אז עס איז דאָ א פערלאנג רודף צו זיין, ווי פאר א ביישפּיעל פון דעם ענגלענדער'ס זעהר אָפטער שוואכקייט צו האלטען זיך פעסט מיט אזא אונזיניגען פערגניגען אָן א שלעכ־טען פּרינציפּ, בעת ער אליין איז שוין ניט מעהר אזוי שלעכט צו וועלען באמת דאָס דורכפיהרען אין פּראקטיקע. אָבער צום אומגליק קענען מיר אין אָט דעם כאראקטער פון פּובליקום ניט זעהן קיין גאראנטיע, אז די ערגערע פאָרמען פון געזעצליכע רדיפות, וועלכע זיינען שטיל געוועזן אָן ערך פון 25 יאָהר, וועלען זיך ניט ווידער צוריקקעהרען. די אויבערפלעכע פון אלטעגליכען לעבען ווערט הייגטיגע צייטען אויפגערודערט פּונקט אזוי אָפט פון פלענער מחיה מתים צו זיין אמאָליגע פורעניות'ן, ווי פון פלע־נער איינצופיהרען נייע טובות. די איצטיגע נייע אויפלעבונג פון רעליגיאָן, מיט וועלכער די פרומאקעס בעריהמען זיך, איז פאר די ענגע מוחות פון די אונוויסענדע א נייע אויפלעבונג פון לכל הפחות דיזעלבע מאָס פאנאטיזם און צבוע'צטווע; און וואו עס איז פאראן אזא בעשטענדיגער שטאַרקער גיפט פון אונטאָלעראנץ אין דעם פאָלק'ס געפיהלען, ווי ביי דעם מיטעלקלאס דאָ אין לאנד, איז גענוג א וועלכע עס איז קליינינקייט אויפצורייצען זיי רודף צו זיין יענע מענשען, וועמען זיי האָבען קיינמאָל ניט אויפגעהערט צו בעטראכטען פאר די ריכטיגע פערזאָנען וואָס פערדיענען גע־רודפ'ט צו ווערען *). ווארים אָט דאָס איז עס — די מיינונגען,

---

*) פאר א שטארקע ווארנונג קען אונז דיענען די חיבש ביסעל ליידענשאַפט פון א פּראָקוראר, וועלכע האָט זיך אויסגעגאָסען אויפ'ן אלגעמיינעם בילד, וואָס שטעלט פאָר די ערגסטע שטריכען פון אונזער נאַציאָנאל־כאראקטער, בעת עס זיינען פאָרגעקומען די אויפשטאַנדען

וואָס מענשען האלטען, און די געפיהלען, וואָס זיי האָבען בנוגע צו יענע, וועלכע לייקענען אין דעם גלויבען, וואָס זיי האלטען פאר וויכטיג — אָט דאָס איז די סבה, פארוואָס אָט דאָס לאנד איז ניט קיין פּלאַץ פאר גייסטיגער פריהייט. פון לאנג אָן איז די הויפּט צרה פון געזעצליכער שטראָף בעשטאנען אין דעם, וואָס זי פער־שטארקט דעם געזעלשאפטליכען שאנד־פלעק. אָט דער שאנד־פלעק איז עס, וואָס ווירקט אזוי שטארק; און די ווירקונג איז אזוי גרויס, אז דאָ אין ענגלאנד האָבען א סך ווייניגער מענשען דעם מוט צו האלטען בפרהסיא אזעלכע מיינונגען, וואָס זיינען פערבאָטען פון דער געזעלשאפט, איידער אין פיעלע אנדערע לענ־דער, וואו מענשען ווערען בעשטראפט פאר זייערע מיינונגען פון געריכט. בנוגע צו אלע מענשען, אחוץ צו די, וואָס זיינען מאטע־ריעל אונאבהענגיג, ווירקט די עפענטליכע מיינונג אזוי גוט ווי א געזעץ: אוועקנעהמען פון א מענשען די מעגליכקייט צו פער־

אין סעפּאָי (אינדיען). די משוגע'נע קולות פון די פאנאַטיקער אָדער שאַרלאַטאַנעס, דרשנ'דיג פון בימה, איז אפשר ניטאָ וואָס צו הערען; אָבער אפילו די פּני פון דער עוואַנגעלישער פארטיי האָבען ערקלערט זייער פּרינציפּ בנוגע צו דער רעגירונג פון די הינדוסען און מאחמעדאַנער, אז מען זאָל קיין שולע ניט שטיצען מיט קהל'שען געלד, וואו מען לערנט ניט די ביבעל, און במילא פערשטעהט זיך שוין אויך, אז מען טאָר ניט געבען קיין קהל'שע שטעלע קיינעם ניט, אויסער אמת'ע אָדער „געמאַכטע" קריסטען. א וויצע־מיניסטער פון אויסערווערטיגע אנ־געלעגענהייטען האָט זיך אויסגעשפּראָכען אין א רעדע, וואָס ער האָט געהאַלטען פאר די בירגער פון זיין בעצירק דעם 12טען נאָוועמבער 1857, אזוי צו זאָגען: „די טאָלעראנץ, וואָס די בריטישע רעגירונג האָט געברויכט פאר זייער גלויבען (ער מיינט דאָס דעם גלויבען פון א הונדערט מיליאָן מענשען אין אינדיען, וועלכע זיינען ענגלישע אונ־טערטאַנען), פאר דעם אבערגלויבען, וואָס זיי רופען רעליגיאָן, האָט געווירקט ווי א טאָרמאז, וועלכער האָט ניט דערלאָזען דאָס ענגלישע רענאָמע צו שטייגען אלץ העכער, און האָט געשטערט דאָס היילזאמע

דיענען אויפ'ן לעבען איז פונקט אזוי שלעכט, ווי אריינזעצען איהם אין געפענגניס. יענע אָבער, וועלכע זיינען זיכער מיט זייער ברויט, וועלכע זוכען ניט קיין טובות פון די רייכע און מעכטיגע און דארפען ניט אָנקומען צו א פארטיי אָדער צום עולם, האָבען ניט וואָס מורא צו האָבען פאר האלטען בפרהסיא אלערליי מיינונגען; אלץ וואָס קען זיין, איז נישט מעהר וואָס מען וועט דיינקען אָדער רעדען שלעכטס וועגען זיי, — און דאָס צו פערטראָגען דארף מען גאָר קיין גרויסע העלדישקייט ניט האָבען. פאר דער עגמת נפש, וואָס זיי וועלען דערפון האָבען, דארף מען קיין גרויסע רחמנות אויף זיי ניט לעגען.

אָבער הגם מיר טוען איצטער שוין ניט מעהר קיין גרויסע רעות צו די, וועלכע האָבען אנדערע מיינונגען ווי מיר, קען זיין, אז מיר טוען נאָך אלץ זיך אליין א גרויסע רעה מיט דעם אופן, ווי מיר בעהאנדלען זיי. סאָקראט'ען האָט מען געטויט, אָבער די סאָקראַ־

וואקסען פון דעם קריסטענטום... די טאָלעראנץ איז געווען דער וויינקעלשטיין פון די רעליגיאָנס־פרייהייטען פון אונזרע לאַנד, אָבער לאָזט זיי נור ניט מיסברויכען דאס טייער וואָרט טאָלעראנץ."

ווי ער האָט עס פערשטאַנען, האָט די טאָלעראנץ געמיינט: פרייהייט צו דיענען גאָט, פאָלקאָמענע פרייהייט פאר אלע קריסטען, וועלכע דיענען גאָט אויף דיזעלבע יסודות. ער האָט געמיינט, טאָלעראנץ פאר אלע קירכען און סעקטען — פון קריסטען, וועלכע גלויבען אין דיזעלבע עיקרים. איך וויל אויפמערקזאם מאַכען אויף דעם פאקט, אז א מאַן, וועלכען מען האָט געהאַלטען פאר גענוג פעהיג צו פארנעהמען אזא הויכע שטעלע אין דער רעגירונג פון אָט דעם לאַנד אונטער א ליבעראלען מיניסטעריום, האלט פון א לעהרע, אז אלע, וועלכע גלויבען ניט אין די געטליכקייט פון קריסטוס, זיינען אויסגעשלאָסען פון דער ברכה פון טאָלעראַנץ! צוזעהענדיג אַזעלכע אידיאָטסקע שטיק, ווער קען זיך נאָך פערוויגען אין דעם זיסען חלום, אז די רעליגיעזע רדיפות פון אמאָל זיינען שוין אוועקגעגאַנגען, קיינמאָל זיך ניט אומצוקעהרען צוריק?

טישע פילאָזאָפיע איז אויפגעגאנגען, ווי די זון אין הימעל, און האָט פערשפּרייט איהרע ליכטיגע שטראהלען איבער דער גאנצער גייסטיגער וועלט. די קריסטען האָט מען געוואָרפען אין די לייבען־גריבער, אָבער די קריסטליכע קירכע איז אויסגעוואקסען, ווי א שטאטנער בוים, וואָס שפּרייט אוים זיינע צווייגען און דעקט אריבער די עלטערע, ווייניגער קרעפטיגע פלאנצונגען און דערשטיקט זיי מיט זיין שאָטען. אונזער איינפאכע געזעלשאפטליכע אונטאָלעראנץ הרג׳ט קיינעם ניט, איז ניט עוקר מן השורש קיין מיינונג, אָבער זי ברייגנט מיט, אז מענשען זאָלען פערמאסקירען זייערע מיינונגען און זאָלען ניט מאכען קיין אָנשטרענגונג זיי צו פערשפּרייטען. די פריידענקערישע מיינונגען, דאָ, ביי אונז, איז שוין פון צעהנדליגע יאָהרען און זייט גאנצע דורות אז ניט זיי געווינען א נייעם גרונד, ניט זיי פערלירען דעם אלטען; זיי צופלאַקערען זיך קיינמאָל ניט שטארק און ברייט, זיי האלטען רק אין איין שמילקען זיך אין די ענגע קלייזלעך פון די דיינקענדע און שטודירענדע מענשען, אין וועמענס קעפּ זיי זיינען געבאָרען געוואָרען, און האָבען ניט בכח צו בעלייכטען די ענינים פון כלל, ענטוועדער מיט אן אמת׳ן ליכט, אָדער אפילו מיט א פאלשען שיין, וואָס נארט נור אָב. אָט אויף דעם אופן האלט אָן דערזעלבער צושטאנד, מיט וועלכען געוויסע מענשען זיינען גאנץ צופריידען, ווייל גאָר אָהן דעם אונאנגענעהמען עסק פון בעשטראָפען און ארעטירען בלייבען זיך די הערשענדיגע מיינונגען לפנים אונגעשטערט, בעת יענע „אומגליקליכע“, וועלכע ליידען פון דער „קראנקהייט פון דיינקען“, פערבאָט מען ניט צו שארפען זייערע מוחות, וויפיעל זייער הארץ גלוסט. א בעקוועמער פּלאן, בנאמנות, אויפצוהאלטען פרידען אין דער גייסטיגער וועלט און לאָזען דאָרטען אלצדינג געהן ווי עס געהט די גאנצע צייט. אָבער דער פּרייז, וואָס מען צאָהלט פאר אזא מיין גייסטיגע איינשטילונג, איז די אויפאָפּפערונג פון׳ם גאנצען מאָראלען קוראזש פון מענשליכען געדאנק. א צושטאנד, וואו דער גרעסטער טייל פון די טעטיגסטע גייסטער און גריבלער געפינען פאר ראטזאם צו בע־

האלטען די אלגעמיינע פּרינציפּען און די גרינדע פון זייערע אי־בערצייגונגען ביי זיך אין הארצען; וואו זיי זוכען, ווען זיי רע־דען צום פּובליקום, צוצופּאסען וויפיעל מעגליך זייערע אייגענע שליסען צו די אָנגענומענע תורות, וועלכע זיי לייקענען אָב ביי זיך אין געדאנק, — אזא צושטאנד קען ניט שאפען אזעלכע אָפענע, פּורכטלאָזע כאראקטערען, אזעלכע לאָגישע, קלאָרע קעפּ, ווי די, וועלכע זיינען געוועזען די צירונג פון דער אמאָליגער דיינקענדער וועלט. אונטער אזא צושטאנד קען מען נור געפינען א סאָרט מענ־שען, וועלכע זיינען ענטוועדער פּשוט'ע צו־באמקער צו די אלטענ־ליכע מיינונגען, אָדער א מין אונטערלעקער פון ווארהייט, וואָס גיבען דעם עולם תירוצים אויף אלע גרויסע פראגען, אין וועלכע זיי זיינען אליין ניט איבערצייגט. די, וועלכע ווילען אויסמיידען ביידע דרכים, פּועל'ן ביי זיך צו פערשמעלערען דעם קרייז פון זייערע געדאנקען, און אינטערעסירען זיך נור מיט אזעלכע זאכען, וועגען וועלכע מען קען רעדען און ניט אָנריהרען קיינע פּרינציפּען; דאָס הייסט, זיי אינטערעסירען זיך נור מיט קליינע, פּראקטישע פראגען, וואָס וואָלטען רעכט ווערען אָהן זיי אויך, אויב מען וואָלט דעם מענשליכען גייסט ברייטער און שטארקער ענטוויקעלט, און וועלכע ווילען טאקי ביז דאמאלסט ניט רעכט ווערען ווי גע־העריג איז: בעת די וויכטיגע ארבייט, וואָס וואָלט ווירקליך גע־שטארקט און ענטוויקעלט דעם מענשליכען געדאנק, וואָס וואָלט געמאכט די מענשען פריי און דרייסט נאָכצודיינקען וועגען די העכסטע פראגען, דאָס ווערט אין גאנצען פערנאכלעסיגט.

די, וועלכע דיינקען, אז עס איז גאָר קיין חסרון ניט, וואָס אפּיקורסים האלטען דאָס מויל, מוזען איינזעהן ערסטענס, אז דער סוף פון דעם איז, וואָס עס זיינען קיינמאָל ניטאָ קיין עהרליכע און גרינדליכע ויכוחים וועגען אפּיקורסישע מיינונגען; און צוויי־טענס, אז אָט דער שווייגען, וועלכער לאָזט זיי ניט זיך פערשפּריי־טען, לאָזט אויך ניט געוויסע אפּיקורסות, וואָס וואָלט ניט גע־קענט אויסהאלטען קיין קריטיק, פערשווינדען. פון דעם חרם אָבער, וואָס מען לעגט ארויף אויף אלע פאָרשונגען, וועלכע פיה־

רען צו ניט־אָרטאָדאָקסישע רעזולטאטען, לײדען ניט די אפּיקורסים דעם גרעסטען שאדען. עס איז דער גרעסטער היזק פאר די ניט־אפּיקורסים, וואָרים צוליב דער מורא פאר אן אפּיקורסישען געדאנק ווערט בײ זײ דער שׂכל ווי מיט שטריק אײנגעשנורעוועט און זײער גאנצע גײסטיגע ענטוויקלונג ווערט דורך דעם א צוקאַ־ליעטשעטע. ווער קען אויסרעכענען, וויפיעל די וועלט פערליערט אין דער מאסע גרויסע גײסטער, וואָס געהען לאיבוד, ווײל די נאטור האָט זײ געגעבען שוואכע כאראקטערען און זײ האָבען מורא צו טרײבען א ביסעל ווײטער א שארפען, קרעפטיגען, אײגענעם געדאנקען־גאנג, טאָמער וועט דאָס זײ פיהרען צו עפּעס, וואָס מען וועט קענען אויסטײטשען אלס ניט־פרום אָדער אונמאָראליש. צווישען זײ געפינט מען אמאָל אײנעם, וואָס האָט א שארף־גע־בילדעטען פערשטאנד מיט א טיעף־עהרליכער נשמה, וועלכער פערברײנגט זײן לעבען אין פּוסטע פּלפּולים, ראנגלענדיג זיך מיט א מוח, וואָס קען ניט רוהען, און מאטערט אויס זײן גאנצען שארפ־זין, כדי צו פעראײניגען זײן געוויסען און זײן שׂכל מיט די אָרטאָדאָקסישע תורות, וועלכע ער קען אפּנים סוף כל סוף דאָך ניט פעראײניגען. קײנער קען ניט זײן קײן גרויסער דײנקער, וועל־כער זעהט ניט אײן, אז דער ערסטער חוב זײנער אלס דײנקער איז צו פאָלגען זײן פערשטאנד און געהן וואוהין ער זאָל איהם ניט פיהרען. די װארהײט געווינט מעהר אפילו דורך די טעות'ן פון א מענשען, וועלכער, צוגרײטענדיג זיך און שטודירענדיג, דײנקט פאר זיך, אײדער דורך די ריכטיגע מײנונגען פון יענע, וועלכע האלטען זײ נור דעריבער, ווײל זײ פוילען זיך אלײן צו דײנקען. צו שאפען גרויסע דײנקער איז אָבער ניט דער אײנציגער אָדער הויפּט־צוועק, צו וואָס מען דארף האָבען פרײהײט פון דײנקען. פערקעהרט, עס איז פּונקט אזויפיעל און אפשר נאָך מעהר נויטיג צו האָבען פרײהײט, כדי די דורכשניטס מענשען זאָלען קענען דערגרײכען די העכסטע שטופע פון גײסטיגער ענטוויקלונג, אויף וואָס זײערע פעהיגקײטען טראָגען אויס. עס זײנען געווען אײנ־צעלנע גרויסע דײנקער, און זײ וועלען קענען ווײטער זײן, אפילו

אין אן אויר פון אלגעמיינער גייסטיגער שקלאפעריי. אין אזא אטמאָספערע איז אָבער קיין מאָל ניט געווען, און וועט קיין מאָל ניט זיין, א גייסטיג־לעבעדיג פאָלק. וואו עס האָט פאסירט, אז א פאָלק איז גייסטיג געווארען טעטיג פאר א ווייל, איז עס געווען דער־ריבער, ווייל פאר יענער צייט איז אוועקגענומען געוואָרען די מורא פאר א נייעם געדאנק. וואו עס איז פאראן א שטילער אָבמאך, אז אויף אָנגענומענע פרינציפען טאָר מען קיין קשיות ניט פרעגען; וואו די דעבאטען איבער די גרעסטע פראגען, וואָס קענען בעשעפטיגען די מענשהייט, זיינען געשלאָסען, דאָרטען קענען מיר ניט האָפען צו געפינען יענע אלגעמיין־הויכע שטופע פון גייסטיגער טעטיגקייט, מיט וועלכער געוויסע פעריאָדען פון דער געשיכטע האָבען זיך אמאָל אויסגעצייכענט. ווען מען האָט אויסגעמיטען צו פיה־ען ויכוחים איבער וויכטיגע ענינים, וועלכע זיינען גענוג גרויס ארויסצורופען ענטוזיאזם, איז דעם פאָלק׳ס גייסט קיינמאָל ניט אויפגערודערט געוואָרען פון גרונד־טיעפענים ארויס; איז ניט פאָרגעקומען קיינמאָל יענע שטארקע געהרונג, וועלכע איז בכח וויפיעל־ניט איז צו ערהויבען אפילו די גאנץ פראָסטע קעפ צו דער ווירדיגער שטופע פון דענקענדע מענשען. מיר האָבען גע־האט א ביישפיעל פון אזא פאָלקס־געהרונג אין אייראָפא אין דער צייט גלייך נאָך דער רעפאָרמאציע; נאָך איינעם, הגם נור צווי־שען די מעהר געבילדעטע קלאסען, און נור אויפ׳ן אייראָפייאי־שען קאָנטינענט (ד. ה. אויסער ענגלאנד), האָבען מיר געהאט אין דער פילאָזאָפישער בעוועגונג פון דער לעצטער העלפט פון 18־טען יאהרהונדערט; און נאָך א דריטען, וועלכער האָט אָנגעהאלטען א קירצערע צייט, אין דער גייסטיגער געהרונג פון דייטשלאנד, אין געטהע׳ס און פיכטע׳ס צייטען. אין פרט פון די געדאנקען, וואָס זיי האָבען ענטוויקעלט, זיינען אט די פעריאָדען געווען גאנץ פערשיידען איינע פון די אנדערע; זיי זיינען אָבער אלע גלייך געווען דעריין, וואָס אין די אלע דריי צייטען איז געבראָכען גע־וואָרען דער יאָך פון אויטאָריטעט. אין יעדער פון זיי איז אן אלטער גייסטיגער דעספאָטיזם ארונטערגעוואָרפען געוואָרען, און

קיין נייער איז נאָך אויף זיין פּלאַץ ניט געווען. אַט דער שטוים, וואָס איז געגעבען געוואָרען אין יענע דריי פּעריאָדען, האָט גע־מאַכט פון איראָפּא דאָס, וואָס זי איז. יעדע איינציגע פערבע־סערונג, וואָס איז געוואָרען, סיי אין דעם מענשליכען געדאַנק, סיי אין די געזעלשאַפטליכע אינסטיטוציעס, האָבען מיר דירעקט צו פערדאַנקען איין פּעריאָדע אָדער אַנאַנדערער פון יענע דריי. פאר א שטיק צייט זיינען דאָ סמנים וואָס בעווייזען, אז די דאָזיגע כחות האָבען זיך שוין כמעט אויסגענומען; און מיר קענען ניט דערוואַרטען צו מאַכען א פרישען אָנהויב, ביז וואַנען מיר וועלען זיך ווידער ניט איינשטעלען פאר אונזער גייסטיגער פרייהייט.

לאָמיר איצטער איבערגעהן צום צווייטען טייל פון'ם אר־גומענט און, אוועקוואַרפענדיג די סברא, אז די קאָנסערוואַטי־ווע מיינונגען קענען זיין פאַלשע, וועלען מיר אָננעהמען פער־קעהרט, אז זיי זיינען דוקא ריכטיגע, און מיר וועלען אונטער־זוכען וואס פאר א ווערטה עס האָט צו האלטען פון זיי, אויב מען קען ניט פריי און אָפען דיסקוטירען דעם אמת, וואס שטעקט אין זיי. ווי ניט גערן א מענש איז מודה צו זיין, אז די מיינונ־גען, אין וועלכע ער איז איינגעגלויבט, קענען זיין פאַלש, מוז איהם אָבער דאָך קענען ריהרען דער ארגומענט, אז ווי אמת זיי זאָלען ניט זיין, ווסט פון זיי ווערען א טויטע דאגמא, אויב מען וועט זיי ניט אָפט און גרינדליך דיסקוטירען אָהן שום מורא.

עס זיינען פאראַן מענשען (צום גליק ניט אזוי צאָהלרייך ווי אמאָל), וועלכע דיינקען, אז עס איז גאַנץ גענוג פון איינעם, אויב ער גלויבט נור אָהן שום ספיקות אין אלץ, וואס זיי האלטען פאר אמת, הגם ער האָט קיין בעגריף ניט פון די טעמים פון דער זאַך און וואָלט ניט געקענט פערטיידיגען זיין גלויבען אנטקעגען אפילו די גאַנץ אויבערפלעכליכע ארגומענטען פון א געגנער. אזעלכע מענשען דיינקען נאַטירליך, אז ווייבאלד מען האָט אן אויטאָריטעט, וואָס לערנט די אמונה, איז עס גאר קיין

פעולה ניט, נור אפשר דוקא א שטיקעל חסרון צו לאָזען פרעגען קשיות אויף איהר. וואו אָט די מענשען האָבען אַן איינפלוס, דאָרט איז כמעט אונמעגליך אוועקצו־ווארפען א קאָנסערוואטיווע מיינונג מיט א שכל און מיט איבערלעגונג, הגם מען קען זי גאנץ לייכט אוועקווארפען אָהן א שכל: ווארים אויסראָטען דיסקוסיאָנען אין גאנצען איז זעלטען מעגליך; דעריבער ווען מען כאפט זיך צו צו דיסקוטירען, טרעפט געוועהנליך, אז דער שוואכסטער ארגומענט צורייבט אויף אש יעדע מיינונג, וועלכע איז ניט בעגרינדעט אויף אייגענער איבערצייגונג. אָבער לאָמיר שוין לאָזען אָט די מעגליכקייט אָן א זייט; לאָמיר אָננעהמען אפילו, אז אַן אמת׳ע מיינונג האלט זיך אין קאָפּ — ד. ה. זי האלט זיך ווי א פּאָראורטייל, ווי א גלויבען, וואס דארף ניט קיין ראיות און האָט פאר קשיות קיין מורא ניט, — ערסט יעמאָלט איז עס ניט דער ריכטיגער וועג, ווי א ווארהייט ד א ר ף זיך האלטען אין קאָפּ פון א דיינקענדען מענשען. דאָס הייסט ניט, ו ו י ס ע ן דעם אמת. אזוי האלטען א ווארהייט הייסט נור האָבען מיט נאָך אַן אבערגלויבען מעהר, וועלכער האלט זיך צופעליג אָן די ווערטער, וואָס רעדען ארוים א ווארהייט.

אויב עס איז נויטיג אויסצובילדען דעם פערשטאנד און די אורטיילסקראפט פון דער מענשהייט — א פונקט, וועלכען די פראָטעסטאנטען, צום ווענינסטען, לייקענען ניט אָב, — איז ווי אזוי קען מען אָט די פעהיגקייטען בעסער אויסבילדען, ווי צו לערנען זיך דיינקען טאקי אויף די ענינים, וועלכע זיינען דעם מענשען אזויפיעל נוגע, אז עס ווערט געהאלטען פאר נויטיג ער זאָל האָבען געוויסע מיינונגען וועגען זיי? אויב די אויסבילדונג פון פערשטאנד הענגט אָב פון איין זאך מעהר ווי פון אנאנדערער, איז עס זיכער פון דער טבע נאָכצודיינקען וועגען די טעמים פון די אייגענע מיינונגען.

וואס איינעמם גלויבען זאָל ניט זיין מכח זאכען, וועגען וואָס עס איז וויכטיג ער זאָל האָבען א ריכטיגען גלויבען, מוז ער איהם קענען פערטיידיגען לכל הפחות אנטקעגען די געוועהנליכע קשיות,

וואָס מען קען שטעלען אויף איהם. וועט אָבער איינער קומען און זאָגען: „גוט, זאָל מען זיי אויסלערנען די טעמים פון זייערע מיינונגען! עס איז גאָרניט געדרונגען, אז דעריבער, וואָס מענשען הערען ניט קיין ארגומענטען אנטקעגען, מוזען זיי נאָכזאָגען זייערע מיינונגען ווי פּאָפּוגאיען. אין געאָמעטריע, צ. ב. ש. לערנט מען אויף אויסווענדיג ניט נור די טעאָרעמען (כללים), מען לערנט זיך אויס אויך די טעמים: וואָלט עס ניט געווען לעכערליך צו זאָגען, אז מענשען הויבען ניט אָן צו וויסען די גרינדע פון די געאָמעטרישע וואהרהייטען, ווייל זיי הערען קיינמאָל ניט מען זאָל זיי צוקלאפּען און אָבלייקענען?" — גאנץ געווים: אָט אזוי איז גוט צו לערנען מאטעמאטיקע, וואו עס איז גאָר נישט ניטאָ צו זאָגען פערקעהרט. מאטעמאטישע וואהרהייטען צייכענען זיך אויס דערמיט, וואס אלע ארגומענטען זיינען נור אויף איין זייט. עס זיינען ניטאָ קיין קשיות אויף זיי, און עס זיינען ניטאָ קיין תירוצים. דערפאר אָבער אין יעדען אנדער ענין, וואו חלוקי דעות קענען זיין, העננט דער אמת תמיד אָב פון דעם גלייכגעוויכט, וואס מען קען געפינען צווישען צווייערליי שיטות פון דיינקען. אפילו אין דער נאטור־וויסענשאפט איז אויך אלע מאָל מעגליך, אז עס קען זיך געפינען אנאנדער ערקלערונג פאר דיזעלבע פאקטען. אנשטאָט צ. ב. ש. וואס מיר האלטען, אז די זון איז דער צענטער פון אונזער וועלט־סיסטעם, קען זיין א טעאָריע, אז די ערד איז גאָר דער צענטער; אנשטאָט זויער־שטאָף קען גאָר זיין א מין ברען־שטאָף; און מען מוז בעווייזען, פאר וואָס די אנדערע טעאָריע קען ניט זיין די ריכטיגע. און כל זמן עס איז ניט בעוויזען געוואָרען, כל זמן מיר ווייסען ניט, ווי אזוי עס איז בעוויזען געווארען, פערשטעהען מיר טאקי ניט די יסודות פון אונזער מיינונג. און ווער רעדט שוין וועגען אזעלכע אָהן א סוף קאָמפּליצירטע ענינים, ווי מאָראל, רעליגיאָן, פּאָליטיק, געזעלשאפטליכע פערהעלטניסע און אנדערע עסקים פון לעבען! דאָ זיינען פאראן אזויפיעל חלוקי־דעות, אז כמעט דריי פערטיל פון אלע ארגומענטען וועגען א מיינונג וואס שטעהט אין דיספּוט,

בעשטעהען פון ראיות אָבצושלאָגען די כלומר'שטדינע ראיות פון אנאנדער מיינונג.

דער גרעסטער פארצייטיגער רעדנער (ציצעראָן), ניט רע־בענענדיג איינעם נאָך א פריהערדיגען, האָט געלאָזען פון זיך א בעשרייבונג, אז ער פלעגט תמיד שטודירען זיין געגנער'ס טענות מיט דערזעלבער פלייסיגקייט, אויב ניט מעהר, ווי זיינע אייגענע טענות. וואָס ציצעראָן האָט געטהון צוליב אן ערפאָלג אלס אד־וואָקאט, דאַרף יעדער איינער נאָכטהון, וועלכער שטודירט א פראַ־גע כדי אויסצוגעפינען די וואהרהייט. ווער עס ווייס ניט מעהר ווי זיין זייט פון א ויכוח, דער וויים אפילו די אייגענע זייט אויך גאנץ ווייניג. זיינע גרינדע מעגען זיך זיין גאנץ גוטע, און עס קען זיין, אז קיינער האָט זיי ניט געקענט צושלאָגען; אויב אָבער ער קען אויך ניט צושלאָגען די בעווייז פון דעם געגנער'ס צד; אויב ער וויים אפילו גאָר ניט וואָס פאר א בעווייז זיי זיינען, — האָט ער קיין גרונד ניט צו האַלטען איין מיינונג בעסער ווי די אנדערע. דאָס קליגסטע, וואָס ער וואָלט דארפען אין אזא פאל טון, איז אָבוואַרטען מיט זיין אורטייל און גאָר קיין מיינונג ניט ארויסזאָגען; טוט ער עס אָבער ניט, איז יעמאָלט איינס פון די ביידע: ענטוועדער ער לאָזט זיך בלינד פיהרען פון אן אויטאָ־ריטעט, אָדער ער האלט א געוויסע מיינונג, ווי דער המון בכלל, פשוט ווייל זי געפעלט איהם בעסער, אָהן א פארוואָס. עס איז אויך ניט גענוג ער זאָל לערנען דעם געגנער'ס טעמים פון די מיי־לער פון זיינע אייגענע לעהרער, ווי זיי גיבען עס איהם איבער, בעגלייט מיט זייערע ארגומענטען אנטקעגען יענעמ'ס בע־ווייזען. אויף אזא אופן קען מען זיך ניט פערהאַלטען עהרליך צו די ארגומענטען; מען קען זיי אפילו אין קאָפּ ניט אריינ־נעהמען ריכטיג. ער מוז זיי הערען דירעקט פון די מענשען, וועל־כע גלויבען אין זיי, וועלכע פערטיידיגען זיי ערנסט און גיבען זיך די גרעסטע מיה זיי צו בעווייזען. ער מוז זיי קענען לערנען אין דער פאסענדסטער פאָרמע און אין דעם בעסטען אופן, וואָס קען זיך לעגען אויפ'ן שכל; ער מוז פיהלען די גאנצע קראפט פון

דער שווערער ארבייט, וואָס דער, וועלכער וויל ריכטיג קלאָר מאַ־
כען זיין שטאנדפונקט, מוז אונטערנעהמען און בייקומען; אנ־
דערס וועט ער קיינמאָל ניט בעזיצען אָט דעם חלק אמת, וואָס
קען אונטערנעהמען די שווערע ארבייט און זי בייקומען. ניין און
נייצניג מענשען פון א הונדערט, וועלכע רופען זיך געבילדעטע,
זיינען אין אָט דער לאגע (פון ניט וויסען גרינדליך דעם געג־
נער'ס ארגומענטען — מ.); אפילו די, וועלכע קענען גאנץ גע־
לויפיג ארגומענטירען פאר זייערע מיינונגען. זייער אויספיהר קען
טאקי זיין א ריכטיגער, אָבער ער קען אויך זיין א פאלשער, אויף
וויפיעל זיי וויסען: זיי זיינען קיינמאָל ניט אריינגעגאנגען אין
דעם געגנער'ס גייסטיגע לאגע און האָבען קיינמאָל ניט איבער־
געטראכט, וואס יענע מענשען האָבען צו זאגען; פאָלגליך ווייר־
סען זיי אין ריכטיגען זין פון וואָרט „וויסען" אפילו זייער איי־
גענע לעהרע אויך ניט. יענער גאנצער טייל פון דער וואהרהייט,
וועלכער וועגט אריבער די אדער יענע זייט פון וואָגשאָל, וועל־
כער בעשליסט די מיינונג פון דעם, וואס ווייס די זאך אין גאנ־
צען, בלייבט זיי לחלוטין פרעמד; ווארים קיינער איז ניט בע־
קאנט מיט דעם טייל א חוץ יענע מענשען, וועלכע גיבען זיך אָב
אונפארטייאיש צו שטודירען ביידע זייטען פון א פראגע גלייך
און נעהמען זיך די מיה צו זעהן אין דעם שטארקסטען ליכט יע־
דערענס בעווייזע בעזונדער. אזוי וויכטיג איז אָט די דיסציפלין,
כדי ווירקליך צו פערשטעהן מאָראלע און מענשליכע ענינים, אז
ווען עס זיינען ניטאָ קיין געגנער פון די אלע וויכטיגע וואהרהיי־
טען, איז עס לחלוטין נויטיג אויסצוטראכטען אזוינע געגנער און
אריינלעגען זיי אין מויל די שטארקסטע ארגומענטען, וואס דער
פעהיגסטער שטן מקטרג וואָלט געקענט אויסקלערען.

כדי אָבצושוואכען די קראפט פון אָט די געדאנקען קען מען
זיך פאָרשטעלען, אז א פיינד פון פרייער דיסקוסיאָן וועט זאָגען:
ניין, עס איז גאָר ניט נויטיג, אז אלע מענשען בכלל זאָלען ווי־
סען און פערשטעהן אלץ, וואָס פילאָזאָפען און טעאָלאָגען קע־
נען בעווייזען פאר אדער געגען זייערע מיינונגען. עס איז ניט

נויטיג, אז פראָסטע מענשען זאָלען קענען אויפדעקען די שוואַכ־
קייטען און די פאַלשע בעהויפּטונגען פון א שארפען געגנער. עס
איז גענוג, אויב עס איז אלעמאָל דאָ ווער עס איז, וואָס קען
פערענטפערן אלע קשיות, כדי אז קיין ארגועמנט, וואָס קען פער־
פיהרען די אונוויסענדע, זאָל ניט בלייבען אונפערענטפערט. איינ־
מאָל האָט מען די איינפאכע קעפּ אויסגעלערנט די אויבענאויפי־
גע בעווייזען פון די אָנגענומענע ווארהייטען, מעגען זיי שוין זיך
פערלאָזען אין אלע איבעריגע פּונקטען אויף די גדולים; און ווי־
סענדיג, אז אליין האָבען זיי ניט דעם טאלאנט און ניט די קענט־
ניסע צו ענטפערן יעדע קלאָץ־קשיא, וואָס מען קען שטעלען, קע־
נען זיי זיך רוהיג פערלאָזען, אז אָט די אלע קשיות זיינען שוין
פערענטפערט געוואָרען, אָדער קענען פערענטפערט ווערען, פון
די, וועלכע זיינען ספּעציעל געלערנט אויף דעם.

אפילו ווען מען זאָל מודה זיין אין די אלע טענות, וואָס אָט
די מענשען, וועלכע זיינען ניט מקפּיד אויף דער סומע פון פער־
שטאנד, וואס מוז בעגלייטען דעם גלויבען, האָבען אריינגעלעגט
אין דעם דאָזיגען בליק, בלייבט דאָך דער ארגומענט פ א ר פריי־
ער דיסקוסיאָן בשום אופן ניט אָבגעשוואכט· ווארים אפילו אָט די
לעהרע איז דאָך מודה, אז די מענשהייט מוז האָבען א קלאָרע
פערזיכערונג, אז אלע קשיות זיינען ריכטיג פערענטפערט גע־
וואָרען. און ווי אזוי קענען זיי פערענטפערט ווערע;, אויב דאָס,
וואָס פאָדערט אן ענטפער, ווערט גאָר פון מויל ניט ארויסגע־
בראכט? אדער ווי אזוי קען מען וויסען, אז דער תירוץ איז א
ריכטיגער, אויב די געגנער האָבען קיין געלעגענהייט ניט צו בע־
ווייזען, אז ער איז ניט קיין ריכטיגער? אויב ניט דער המון,
מוזען דאָך לכל הפּחות די פילאָזאָפען און טעאָלאגען, וועלכע דאר־
פען וויסען וואָס צו ענטפערן, אליין גוט בעקאנט ווערען מיט
די קשיות אויפ'ן טיעפסטען אופן; און דאָס איז אונמעגליך, סיי־
דען מען קען שטעלען די קשיות גאנץ פריי און אין בעסטען ליכט,
וואָס קען ארויסברייגען די גאנצע שארפקייט, וואָס זיי האָ־
בען. די קאטוילישע קירכע האָט איהר אייגענעם וועג ווי אויס־

צודרעהען זיך פון אָט דער פערלעגענהייט. זי מאכט א בריי־טען אבטייל צווישען די, וועמען מען קען ערלויבען צו האלטען איהרע לעהרען מיט איבערצייגונג, און די אנדערע, וועלכע מו־זען איהר גלויבען אויף'ן וואָרט. דאָס הייסט, אננעהמען איה־רע לעהרען מוזען א ל ע; נור זי ערלויבט יענע גלחים, צו וועמען זי האָט א פולען צוטרויען, צו לעזען אפיקורסישע ביכער און ווערען בעקאנט מיט זייערע ארגומענטען, כדי צו וויסען וואָס צו ענטפערען אויף זיי; בעת דער עולם טאָר זיי קיינמאָל ניט לעזען, סיידען דורך א ספעציעלע ערלויבניס, וועלכע איז זעהר שווער צו בעקומען. אָט די דיסציפּלין אנערקענט, הייסט עס, אז פער־שטעהן דעם פיינד'ס פּאָזיציע איז א גאנץ ניצליכע זאך פאר די לעהרער; זי געפינט אָבער מיטלען, וועלכע זיינען פאר איהר ניט קיין סתירה דעם גאנצען איבעריגען עולם דאָס ניט צו ער־לויבען; אויף דעם אופן גיט זי די „אויסערוועהלטע" מעהר גייס־טיגע בילדונג, הגם ניט מעהר גייסטיגע פרייהייט, ווי זי גיט דעם גאנצען המון. דורך אָט דעם פּאָרטעל פּועלט זי צו קריגען א מין גייסטיגע העכערקייט, וועלכע זי דארף פאר איהרע צוועקען; וואָ־רים הגם בילדונג אָהן פרייהייט האָט קיינמאָל ניט געשאפען קיין גרויסע ליבעראלע גייסטער, קען עס אָבער שאפען א געשיקטען אדוואָקאט צו פערטיידיגען איהר זאך. אין פּראָטעסטאנטישע לענ־דער אָבער איז דער מיטעל אויך ניטאָ; ווארים זיי האלטען דאָך, צום ווענינגסטען אין טעאָריע, אז יעדער מענש איז פעראנטוואָרט־ליך צו זיך אליין פאר דעם גלויבען, וואס ער קלייבט זיך אויס, און ער קען די שולד ניט אראָבוואַרפען פון זיך און ארויפוואַרפען זי אויף די לעהרער. אויסערדעם, איז היינטיגע צייטען פּראַקטיש אונמעגליך אָבצוהאלטען די ניט־געלערנטע פון ארייגצוקוקען אין די ביכער, וואָס די געלערנטע מעגען לעזען. אויב דעריבער, די לעהרער פון דער מענשהייט דארפען זיין בעקאנט מיט אלץ, וועגען וואָס זיי זיינען מחויב צו האָבען א ידיעה, מוז יעדע זאך זיין פריי צו ווערען געשריבען און געדרוקט אָהן א שום אָבהאלט.

אויב, על כל פנים, די צרה פון ניט־טאָרען דיסקוטירען אָנ־

גענומענע מיינונגען, ווען זיי זיינען ריכטיגע, איז נור וואס מענשען בלייבען אונוויסענד אין די גרינדע פון די דאָזיגע מיינונגען, וואָלט מען נאָך געקענט דיינקען, אז דאָס איז נור א האלבע צרה: ווארים אויב עס איז א שאָדען פאר'ן פערשטאנד, איז עס ניט קיין היזק פאר דער מאָראל, און עס פערקלענערט ניט דעם ווערטה פון די אָנגענומענע מיינונגען אין פרט פון זייער איינפלוס אויפ'ן מענשליכען כאראקטער. דער פאקט איז אָבער, אז ניט נור ווערען די טעמים פערגעסען, ווען עס איז ניטאָ קיין פרייע דיסקוסיאָן, נור צו־אָפט ווערט דער זין גופא פון דער מיינונג אויך פערגעסען. די ווערטער הערען אויף ארויסצורופען געדאנקען, אדער זיי רו־פען ארויס נור א קליינעם טייל פון יענע געדאנקען, וועלכע די ווערטער האָבען איבערגעגעבען אין אָנפאנג. אנשטאָט א לעבע־דיגען בעגריף און א צאפּלעדיגען גלויבען בלייבען נור עטליכע פראזען, וואָס די געווענהייט האָט ארייגעהאקט אין זכרון; אָדער אויב עס איז נאָך פערבליבען א ברעקעל בעגריף, איז דאָס נור די קאָרע און די מעקענע פון דער מיינונג, דער איידעלער עסענץ איהרער איז פערלאָרען. דער גרויסער קאפּיטעל פון דער מענש־ליכער געשיכטע, וועלכער איז פערנומען און אויסגעפילט מיט אָט דעם פאקט, פערדינט מען זאָל איהם גוט שטודירען און מען זאָל זעהר ערנסט נאָכדיינקען איבער איהם.

מען קען געפינען ביישפּיעלען פון דעם דאָזיגען פאקט אין דער ערפאהרונג פון כמעט אלע עטהישע דאָקטרינען און רעלי־גיעזע גלויבענס. זיי זיינען אלע פול מיט לעבענסקראפט און האָ־בען א טיעפען זין פאר זייערע ערפינדער און פאר די ערפינדערס דירעקטע תלמידים. זייער זין האלט זיך מיט דערזעלבער קראפט און ווערט נאָך אפשר קלערער אין בעוואוסטזיין, כל זמן די דאָקטרינע אָדער דער גלויבען קעמפּפט גובר צו זיין די אנדערע גלויבענס. דער סוף איז, אָדער זי געווינט דעם קאמפּף און ווערט אָנגענומען, אָדער זי הערט אויף צו פּראָגרעסירען; דעם באַ־דען, וואָס זי האָט געוואונען, האלט זי, אבער אויסשפּרייטען זיך ווייטער קען זי ניט. סיי ווי סיי, די ויכוחים ווערען אלץ שוואַ־

כער, ביז זיי שטארבען אָב ביסלעכוויים גאָר אין גאנצען. **די** דאָקטרינע ווערט א תושב; אויב זי ווערט ניט די הויפּט תורה פון לאנד, קריגט זי איהר בירגער־רעכט ווי אן אנגענומענע סעק־טע אָדער א בעשטימטע שולע. די, וואס האלטען זי, האָבען זי געוועהנליך געקריגען בירושה, ניט אליין זיי אויסגעוועהלט; און אזוי ווי איבערגעהן פון איין גלויבען צו אנאנדערן קומט איצט נור זעל־טען פאָר, האָבען זייערע לעהרער ניט מעהר וועגען וואָס זיך ארומ־צורייסען. אנשטאט וואָס אין אָנפאנג זיינען זיי תמיד געשטאנען אויפ'ן וואך, אָדער צו פערטיידיגען זיך אנטקעגען די וועלט, אָדער איבערצורעדען די וועלט צו קומען צו זיי, האָבען זיי ביס־לעכוויים זיך בערוהיגט, און הערען זיך ניט צו, אויב עס לאָזט זיך, צו ארגומענטען ג ע ג ע ן זייער גלויבען, ניט זיי רייסען זיך מיט די אָבטריניגע (אויב עס זיינען פאראן אזעלכע), פ א ר זייער גלויבען. פון דער צייט אָן קען מען געוועהנליך רעכענען, ווען די לעבענסקראפט פון זייער דאָקטרינע הויבט אָן פערוועלקט צו ווערען.

מיר הערען אָפט, ווי די לעהרער פון אלע גלויבענס בעדויערן די שווערקייט אויפצוהאלטען אין די הערצער פון די גלויביגע א לעבעדיגען בעגריף פון דער ווארהייט, וואָס זיי האלטען מיט'ן מויל, בכדי זי זאָל קענען דורכנעהמען זייערע געפיהלען און גע־ווינען א ווירקליכע מאכט איבער זייערע פיהרונגען. ווען דער גלויבען האלט נאָך אין קעמפפען פאר זיין עקזיסטענץ, יעמאָלט קלאגט מען זיך ניט אויף אזעלכע שוועריגקייטען: יעמאָלט פיה־לען און ווייסען אפילו די שוואכערע קעמפּפער, פאר וואס זיי קעמפּפען, און וואס דער חילוק איז צווישען זייערע און אנדערע דאָקטרינען. אין יענער לעבענס־פעריאָדע פון יעדער אמונה קען מען געפינען א היבש ביסעל מענשען, וועלכע האָבען דורכגע־מאכט די פונדאמענטאלע פּרינציפּען פון דער אמונה אין אלע פאָרמען פון געדאנק, האָבען זיי איבערגעוועגען און איבערגע־טראכט אין אלע זייערע וויכטיגע בעציהונגען, אוז האָרען געפיהלט די גאנצע ווירקונג אויפ'ן כאראקטער, וואָס דער גלויבען אין דער אמונד ־ארף מאכען אין א מענשען, וועלכער איז אין גאנצען דורכ־

געדרונגען פון איהם. אָבער ווען די אמונה איז געוואָרען א טראַ־דיציע, וואָס ווערט אָנגענומען בירושה, פּאַסיוו — ווען דער גע־דאַנק פיהלט זיך ניט לענגער געצוואונגען אין דערזעלבער מאָס ווי פריהער אָנצוגורטען זיך מיט לעבעדיגע קרעפטען און זוכען א תירוץ אויף אַלע פראַגען, וואָס דער גלויבען רופט ארויס, הויבט אָן צו וואַקסען אַלץ מעהר די טענדענץ, צו פערגעסען דעם עיקר און בלייבען ביי דעם תפל פון די טרוקענע פאָרמען. עס ווערט געבאָרען די טבע צו־צושטימען צום גלויבען טעמפּ און פויל; אַזוי ווי האַלטען א גלויבען אויף נאמנות וואָלט איינעם בע־פרייט פון דער נויטיגקייט אריינצוטרעהמען איהם אין קאָפּ און פּרובירען זיין ווערטה אויף דער פראַקטיקע; ביז וואַנען די אמונה פערלירט כמעט אין גאַנצען יעדע קרובה'שאַפט מיט דעם איננערליכען לעבען פון מענשען. יעמאָלט זעהט מען גלויביגע — היינטיגע צייטען זעהט מען זיי אַזוי אָפט, אַז זיי זיינען כמעט די מאַיאָריטעט, — ביי וועמען דער גלויבען איז געבליבען שטעהן, אַזוי צו זאָגען, פון דרויסען פון זייער פערשטאַנד ארומדרעקענדיק איהם מיט א האַרטער, פערשטיינערטער שאָל, וועלכע לאָזט צו איהם ניט צו קיין איינפלוס, וואָס קען ריידען צו די העכערע טייל־לען פון זייער נאַטור. די פערשטיינערטע אמונה וועזט ארויס איהר גאַנצען כח אין דערויין, וואָס זי דערלאָזט ניט קיין לעבעדיגע, פרישע איבערצייגונג צו גרייכען צום פערשטאַנד, און לאַ־די וואָס זי גיט אַליין גאָר נישט, ניט פאַר'ן קאָפּ ,ניט פאַר'ן האַרצען, שטעהט זי ווי א וועכטער איבער זיי, צו היטען זיי זאָלען תמיד בלייבען פּוסט.

ווי וויט דאָקטרינען, וועלכע זיינען בעצם פעהיג צו מאַ־כען א טיעפען איינדרוק אויף דער נשמה, קענען פערבלייבען טויד־טע גלויבענס, וואָס ריהרען ניט אָן, ניט דעם פערשטאַנד, ניט די געפיהלען, ניט די פּאַרשטעלונגס־קראַפט, קען דיענען פאַר א ביישפּיעל דער קריסטענטום, ווי דאָס רוב קריסטען האַלטען איהם. אונטער קריסטענטום מיין איך דאָסזעלבע, וואָס אַלע קירכען און סעקטען פערשטעהען אונטער דעם: די מצוות און די געבאָט,

וועלכע געפינען זיך אין דעם נייעם טעסטאמענט (ברית חדשה). אָט די געבאָט האלטען אלע קריסטליכע גלויביגע פאר היילig, און זיי ווערען אָנגענומען ווי געזעץ. דאָך וועט עס ניט זיין אי־בערטריבען ווען מיר זאָגען, אז ניט איינער פון א טויזענד קריס־טען רעגולירט זיין פערזענליכען לעבען און איז זיך נוהג לויט די געבאָט נאָך. דער מאסשטאב לויט וועלכען ער איז זיך יאָ נוהג, זיינען די זיטען פון זיין נאציאָן, פון זיין קלאס, אָדער פון זיין רעליגיעזער סעקטע. אט אזוי האָט ער אויף איין זייט א זאמלונג פון עטהישע כללים, וועלכע, ער גלויבט, זיינען איהם געגעבען געוואָרען מן השמים, כדי ער זאָל וויסען ווי זיך צו פיהרען; און פון דער אנדער זייט האָט ער א גאנצע קאָמפּלעקציע פון אלטעג־ליכע מיינונגען און געוועהנהייטען, וואָס א טייל פון זיי שטי־מען נאָך איין וויפיעל עס איז מיט יענע געזעצע, אנאנדער טייל שוין גאָר ווייניג, נור שטעהען אדרבא אין א דירעקטען ווידער־שפרוך מיט זיי, בעת אלע צוזאמע זיינען זיי ניט מעהר ווי א קאָמפּראָמיס צווישען דעם קריסטליכען גלויבען און די אינטע־רעסען און מיינונגען פון וועלטליכען לעבען. די כללים פון דעם ערסטען סאָרט גיט ער אָב כבוד, דעם אנדער סאָרט — פאָלגט ער טאקי. אלע קריסטען גלויבען, אז געבענשט זיינען די אָרימע, ־די שפּל'ע און די, וואָס עס געהט זיי שלעכט אויף דער וועלט; זיי גלויבען, אז עס איז לייכטער פאר א קעמעל דורכצוגעהן דורך דאָס לעכעל פון א נאָדעל, איידער פאר א רייכען אריינצוקומען אין די קעניגרייך פון הימעל; זיי גלובען, אז מען טאָר קיינעם ניט משפּט'ן, כדי אליין ניט גע'משפּט צו ווערען; אז שווערען זיך זאָל מען גאָר ניט; אז דעם נאכבאר מוז מען ליעב האָבען ווי זיך אליין; אז אויב איינער נעהמט זייער מאנטעל, זאָלען זיי איהם דעם ראָק אויך אוועקגעבען; אז פאר מאָרגען זאָלען זיי גאָר ניט זאָרגען; אז אויב זיי ווילען זיין פאָלקאָם, זאָלען זיי פערקוי־פען אלץ, וואָס זיי האָבען, און דאָס אוועקגעבען צו די ארימע. זיי זיינען אין הארצען ניט פאלש, ווען זיי זאָגען, אז זיי גלויבען אין די אלע זאכען. זיי גלויבען טאקי אין דעם — אָבער ווי?

אַט אזוי ווי מענשען גלויבען אין א סך זאכען, וועלכע זיי האָבען תמיד געהערט ווי מען לויבט, אָבער קיינמאָל ניט, ווי מען דיס־קוטירט זיי. אין דעם זין אָבער פון א לעבעדיגען גלויבען, וואָס זאָל רעגולירען זייער האנדלען און וואנדלען, גלויבען זיי אין דעם נור ב י ז צום פונקט, וואָס קען מאכען אויף זיי א ווירקונג, — ווייטער ניט. אַט די תורות קומען צוניץ אויף צו פערשטאָפּען שונאים די מיילער מיט זיי, און עס איז אן אָבגעמאכטע זאך, אז וואו מען קען נור, זאָל מען זיי אלע מאָל ארויסשטעלען פאר דער אור־זאכע פון יעדער גוטער טהאט, וואָס איינער טוט פאר דעם אנ־דערן. זאָל זיי אָבער ווער עס איז דערמאָנען, אז אַט די געבאָט פאָדערן טויזענדער זאכען, וואס עס פאלט זיי גאר קיינמאָל ניט איין צו טון, — איז אן עבירה די רייד: ער וועט נור אויספּיהע־רען, וואס מען וועט איהם באלד ארייגרעכענען אין דעם קלאס פון ניט־פּאָפּולערע פּערזאָנען, וועלכע גיבען זיך ארויס פאר פריי־מער ווי אלע זיינען. די תורות האָבען ניט קיין אָנהאלט ביי די געוועהנליכע גלויביגע, — זיי זיינען ניט קיין קראפט, וואָס ווירקט אויפ'ן פערשטאנד. זיי זיינען צוגעוועהנט צו האָבען דרך ארץ פאר דעם קלאנג פון די ווערטער; עס פעהלט זיי אָבער דער גע־פיהל, וועלכער קומט ארויס פון די ווערטער און בעציהט זיך אויף די זאכען גופא, און צווינגט דעם שכל ד י ז א כ ע ן ארייגצו־נעהמען אין קאָפּ און זעהען, אז זיי זאָלען שטימען מיט די ווער־טער פון דער תורה. ווען עס קומט א פראגע ווי זיך נוהג צו זיין, קוקט מען זיך ארום אויף רב דעם אָדער רב יענעם, ער זאָל זיי אָנווייזען, ווי ווייט מען קען געהן פאָלגען קריסטוס'עס תורה...

מיר קענען אָבער גאנץ זיכער זיין, אז ניט אזוי, נור גאר אויף אנאנדער אופן, האָבען זיך געפיהרט די ערסטע קריסטען. וואָלטען זיי זיך דאמאָלסט געפיהרט ווי איצטער, וואָלט דער קריסטענטום בשום אופן ניט דערלעבט צו ווערען פון אן אונ־בעקאנטער קליינער סעקטע פערהאסטע אידען די אָפיציעלע רע־ליגיאָן פון דער רוימישער אימפעריע. אויב זייערע שונאים פלע־גען אויף זיי זאָגען: „זעהט ווי אַט די קריסטען האָבען ליעב איי־

נער דעם אנדערן !" (א בעמערקונג, וועלכע היינט וועט דאכט זיך קיינער ניט מאכען), האבען זיי אודאי געמוזט האבען א לעבעדיגערען בעגריף פון זייער גלויבען, ווי זיי האבען עס זייט דאמאלסט. און דאס איז בלי ספק די הויפט סבה, פאר וואס דער קריסטענטום איצטער מאכט אזוי וועניג פארטשריט אין פרט פון אויסשפרייטען זיין הערשאפט און האלט זיך נאך אלץ, נאך 18 הונדערט יאהר ארבייט, ניט מעהר ווי אין איירא‍פא און צווישען אייראפעער. אפילו די שטארק רעליגיעזע קריסטען, וועלכע נעהמען זייער תורה גאנץ ערנסט און לעגען אריין אין איהר א סך מעהר מיינונג ווי דאס רוב מענשען טוען, — אפילו ביי זיי אין קאפ איז געוועהנליך יענער טייל פון די געבאט מעהר לעבעדיג, אין פערגלייך מיט די אנדערע, וועלכער איז געמאכט געווארען פון א ק א ל ו ו י ן, א נ א ק ס, אדער אנאנדער מענשען, וועלכער שטעהט לויט זיין כאראקטער פיעל נעהענטער צו זיי אליין. קריסטוס׳עס ווערטער ליעגען זיך גאנץ פאסיוו ביי זיי אין מוח צוזאמען מיט יענע און האבען אויף זיי קיין ווירקונג ניט, א חוץ דעם איינדרוק פון צוהערען זיך צו ליעבליכע אבער פוסטע ווערטער. עס איז קיין ספק ניט, אז עס זיינען פאראן א סך סבות, פארוואס די תורות, מיט וועלכע איין סעקטע צייכנעט זיך אויס פון אנאנדערער, האלטען איין זייער לעבעדיגקייט מעהר, איידער יענע תורות, וועלכע אלע סעקטעס האלטען צוזאמען, און פאר וואס זייערע לעהרער נעהמען זיך מעהר מיה צו געבען זיי א לעבעדיגע בעדייטונג; איין סבה איז אבער זיכער די, וואס די בעזונדערע תורות דיסקוטירט מען מעהרער, און מען מוז זיי אפטער פערטיידיגען אנטקעגען אפענע געגנער. ווען עס איז ניטא קיין שונא אויפ׳ן שלאכטפעלד, ווערען אי די רביים, אי די תלמידים איינגעשלאפען אויף זייערע פלעצער.

רעדענדיג בכלל, איז דיזעלבע זאך ריכטיג וועגען אלע געירשנ׳טע דאקטרינען — די לעהרען פון חכמת החיים, פון מאראל, אדער פון רעליגיאן. אלע שפראכען און אלע ליטעראטורען זיינען פול מיט בעמערקונגען אויפ׳ן לעבען, אי מכח ו ו א ס איז

לעבען, אי מכח די אויפפיהרונגען א י ן לעבען; בעמערקונגען, וועלכע יעדער איינער וויס, וועלכע יעדער איינער זאָגט נאָך אָדער שאָקעלט אויף דעם צו מיט'ן קאָפּ, וועלכע מען נעהמט אָן ווי וואָכעדיגע ווארהייטען, — און דאָך זייער ריכטיגע בעדייטונג פערשטעהען מענשען ערסט דעמאָלט, ווען די ערפאהרונג, די ביט־טערע ערפאהרונג, האָט זיי געגעבען צו פיהלען דעם טעם פון דעם אין דער ווירקליכקייט. ווי אָפט פאסירט עס, אז ליעגענ־דיג אין געהאקטע וואונדען פון עפּעס אן אונערווארטעטען אומ־גליק אָדער ענטטוישונג, דערמאָנט מען זיך אָן א בעקאנטען שפּרוך אָדער קלוג־ווערטעל, וואָס מען האָט געהערט און נאָכ־געזאָגט דעם גאנצען לעבען, אָבער אז מען וואָלט פריהער גע־פיהלט זיין בעדייטונג אזוי טיעף ווי איצטער, לאחר המעשה, וואָלט מען אפשר גאָר צו דעם אומגליק ניט געקומען. גאנץ גע־ווים זיינען דאָ ערקלערונגען פאר דעם, אנדערע ווי די ערקלע־רונג, וואָס עס פעהלען דיסקוסיאָנען: עס זיינען פאראן א סך ווארהייטען, וואס זייער ריכטיגע בעדייטונג ק ע ן מ ע ן נ י ט בעגרייפען, ביז וואנען די אייגענע ערפאהרונג האקט עס ניט גוט אין קאָפּ אריין. אָבער אפילו פון אָט די ווארהייטען וואָלט מען אויך געקענט פערשטעהן די בעדייטונג פיעל מעהר, און וואָס מען וואָלט פערשטאנען וואָלט געמאכט א טיעפערען איינדרוק אויפ'ן שכל, אויב מען וואָלט געוועהנט געווען צו הערען ויכוחים איבער דעם, פאר און געגען, פון מענשען, וועלכע האָבען עס יאָ פער־שטאנען. די טבע פון די מענשען אויפצוהערען דיינקען וועגען א זאך, וואָס שטעהט ניט מעהר אין ספק, איז די סבה פון א העלפט פון זייערע טעות'ן. א היינטיגער שרייבער האָט דאָס גוט אויסגעדריקט: „דער טיעפער שלאָף פון א בעשלאָסענער מיינונג“.

— וואס הייסט! (וועט מען דאָ קענען פרעגען) איז גאָר דאָס נ י ט־איינשטימען דער נויטיגסטער תנאי פון קריגען ריכטיגען וויסען? איז עס נויטיג, אז א טייל פון דער מענשהייט זאָל תמיד זיין אין טעות, כדי די איבעריגע זאָלען קענען בעגרייפען די ווארהייט? ווערט א גלויבען אוים לעבעדיג און ווירקליך, אזוי

באלד ווי אלע נעהמען איהם אן? און קען מען דען קיין מיי־נונג ניט פערשטעהן דורך און דורך, און זי ניט פיהלען ריכטיג, סיידען עס בלייבט נאך אלץ א שטיקעל ספק וועגען איהר? צי דען וויבאלד די מענשהייט האט א י י נ ש ט י מ י ג אנגענומען א ווארהייט, מוז די ווארהייט גלייך אבשטארבען ביי זיי? ביז איצט האט מען געדיינקט, אז דער העכסטער ציעל און דער בעס־טער רעזולטאט פון דער ענטוויקלונג פון מענשליכען שכל איז וואס מעהר צו פעראייניגען די מענשהייט, כדי אלע מענשען זא־לען אנערקענען די וויכטיגע ווארהייטען, — האט אויף דעם אופן די פערנונפט א קיום נור כל זמן אט דער צוועק איז ניט גע־גרייכט? ווערען דען די פרוכט פון א זיעג אלץ זיכערער חרוב, וואס מעהר פאלשטענדיג עס איז דער נצחון?

אזעלכע בעהויפטונגען הויב איך גאר ניט אן צו מאכען. אדרבא, איך מיין, אז וואס מעהר די מענשהייט פערבעסערט זיך, אלץ גרעסער וועט ווערען די צאהל פון די לעהרען, וועגען וועל־כע מען וועט ניט האבען קיינע ויכוחים, און עס וועט ניט זיין קיינע ספקות. מען קען מעסטען די גליקזעליגקייט פון דער מענש־הייט כמעט נאך דער צאהל נאך פון די וויכטיגע ווארהייטען, וועלכע האבען געגרייכט דעם פונקט, ווען קיינער קריעגט אויף זיי ניט מעהר. ווען איין פראגע נאך דער אנדערער הערט מיט דער צייט אויף ארויסצורופען ערנסטע ויכוחים, איז דאס איינע פון די נויטיגע פאלגען פון א פעראייניגונג פון מיינונגען — אן אחדות וואס ווירקט אזוי צו גוטען בנוגע ריכטיגע מיינונגען, ווי זי איז געפעהרליך און פערדערבליך בנוגע פאלשע מיינונגען. אבער הגם דאס, וואס ביסלעכוויים ווערט דער שטח פון חלוקי דעות אלץ שמעלער, איז א נויטווענדיגקייט, אין דעם דאפעלטען זין פון ווארט, ד. ה. אי אז עס מוז אזוי פארקומען, אי אז מען קען אהן דעם ניט אויסקומען, — זיינען מיר פון דעסטוועגען ניט מחויב צו דריינגען פון דעם, אז דער פועל יוצא פון דער אחדות איז גוט אין אלע פרטים. דער שאדען פון פערלירען אזא וויכטיגען מיטעל, ווי אזוי קלאר און לעבעדיג צו בעגרייפען א ווארהייט,

וואָס די נויטיגקייט צו פיהרען ויכוחים גיט אונז, מעג טאַקי ניט זיין אזוי גרויס, אז ער זאָל קענען אריבערוועגען די מעלות פון אלגעמיינע אחדות, פון דעסטוועגען איז עס דאָך ניט קיין קליי־נער חסרון פאַר אָט דער אחדות גופא. וואו מען קען שוין מעהר די נוצען פון דיסקוסיאָן ניט האָבען, בין איך זיך מודה, אז איך וואָלט געוועזען א בעלן צו זעהן, דאָס די לעהרער פון דער מענשהייט זאָלען זיך נעהמען די מיהע צו געפינען עפּעס אנאנדער מיטעל אנשטאט איהר; עפּעס א פּאַרטעל וואס זאָל אזוי נאַטוראַלגע פאַרשטעלען פאַר דעם לערנער די שוועריגקייטען פון דעם ענין, אקוראַט ווי עס וואָלט געשטאַנען פאַר זיינע אויגען א בריה א געגנער, וועלכער איז גערן איהם אָבצושמד׳ן אויף אנאנדער גלויבען.

אבער אנשטאט צו זוכען נייע פּאַרטלען פאַר אָט דעם צוועק, האָבען זיי פערלאָרען אפילו די אלטע, וואס זיי האָבען פריהער געהאט. אזא מין פּאַרטעל זיינען אמאָל געוועזען די סאָקראַטישע ויכוחים (דיאלעקטיקע), פון וועלכע מען קען געפינען גרויסאַר־טיגע ביישפּיעלען אין פּלאַטאָן׳ס „געשפּרעכען". די „ויכוחים" זיינען אין עצם געוועזען א נעגאַטיווע דיסקוסיאָן (א טאָמער־פער־קעהרט סברא — מ.) וועגען די גרויסע פראגען פון פילאָזאָפיע און לעבען, אָנגעפיהרט מיט א זעלטענער פעהיגקייט צו איבער־צייגען די, וועלכע האלטען זיך גלאט אזוי פון די אָנגענומענע תורות, אז זיי פערשטעהען ניט דעם ענין און בעגרייפען ניט די אינערליכע בעדייטונג פון די דאָקטרינען, אין וועלכע זיי גלוי־בען. דער שכל פון דעם איז, אז ווען א מענש וועט איינזעהן, אז ער איז אונוויסענד, וועט ער אפשר זוכען צו קריגען א פעסטע מיינונג, וועלכע זאָל זיין געבויט אויף א קלאָרען בעגריף אי פון דער בעדייטונג, אי פון די בעווייזען פון דער לעהרע, וועלכע ער האלט. כמעט דעם זעלבען צוועק האָבען געהאט די „סכאָלאסטי־שע" פּלפּולים פון מיטעל־אלטער. די כונה איז געווען צו זיין זיכער, אז דער תלמיד פערשטעהט זיין אייגענע שטה און (ממילא שוין אויך) דעם געגנער׳ס שטה און קען מיט די ריכטיגע ראיות

בעווייזען זיין צד און צוקלאפּען דעם אנדערנ'ס. אמת, די דאָזיגע פּלפּולים האָבען געהאַט דעם געפעהרליכען חסרון, וואָס זייערע גרונדזעצע זיינען ניט גענומען געוואָרען פון שכל, נור פון אויטאָריטעט; ווי א מיטעל צו שאַרפען דעם מוח זיינען זיי דעריבער אין יעדער בעציהונג געווען וועניגער וויכטיג, איידער די מעכטיגע דיאלעקטיקע פון דער סאקראטישער מעטאָדע. אָבער, אלץ צוזאמען, זיינען מיר זייביידען שולדיג א גרויסען חוב פאר די נוצען, וואס זיי האָבען געבראכט דער ענטוויקלונג פון מאָדערנעם געדאנק — מיר זיינען זיי באמת גרעסערע בעלי־חובות, ווי מיר ווילען עס מודה זיין, — בעת די היינטיגע מעטאָדען פון בילדונג האָבען גאָרנישט, וואָס זאָל אויף וועלכען עס איז אופן קענען פערנעהמען דעם פּלאַץ פון איין מיטעל אדער פון דעם אנדערן. דער מענש, וועלכער שעפּט זיין גאנצען וויסען פון ביכער אָדער פון לעהרער, אפילו אויב ער קען בייזשטעהן דעם גרויסען נסיון פון בענוגענען זיך מיט „זופען", פיהלט זיך קיינמאָל ניט געצוואונגען אויסצוהערעןביידע זייטען: דעריבער איז עס א זעלטענהייט, אפילו צווישען דיינקער, צו בעגעגענען איינעם, וואָס וויים ביידע זייטען; און ווען עס מאכט זיך אזעלכען צו ענטפערן א געגנער, גרייט ער אָן געוועהנליך דוקא דעם שוואכסטען ארגומענט, וואס ער קען געברויכען פאר זיין צד. היינטיגע צייטען איז די מאָדע צו פערראכטען די נעגאַטיווע לאָגיקע, ד. ה. די קריטיק, וועלכע צייגט אָן שוואכקייטען אין טעאָריע אָדער פעהלערן אין פּראקטיקע און גיט ניט אנשטאָט דעם קיין אנדערע פּאזיטיווע וואַרהייטען. אזא נעגאטיווע קריטיק וואָלט באמת טאַקי געווען א צו־בילינע זאַך, אויב עס וואָלט דערביי געבליבען; אָבער ווי א מיטעל צו דערגרייכען פּאזיטיווע וויסענשאפטען און איבערצייגונגען, וואָס זאָלען ווערטה זיין דעם נאמען, קען מען אָט די מעטאָדע צו־הויף קיינמאָל ניט אָבשאצען. ביז וואנען מענשען וועלען ניט ווידער געבילדעט ווערען סיסטעמאטיש אויף דעם אופן, וועלען מיר האָבען זעהר וועניג גרויסע דיינקער און א גאנץ נידעריגען דורכשניט פון אינטעליגענץ אין אלע צווייגען

פון דענקען, א חוץ אין די מאטעמאטישע און פיזישע אָבטיי־לונגען. אין אלע אנדערע ענינים פערדיענט קיינעם'ס מיינונג ניט דעם נאמען וויסענשאפטליך, סיידען נור ווען ער איז געווען געצוואונגען דורך אנדערע, אָדער ער האָט אליין פון־זיך דורכ־געמאכט דעמזעלבען גייסטיגען פראָצעס, וואָס ער וואָלט געמוזט דורכגעהן, אָנפיהרענדיג א שטארקען ויכוח מיט געגנער. היינט וויבאלד ויכוחים זיינען אזוי אונבעדינגט נויטיג, און עס איז אזוי שווער זיי צו שאפען ווען זיי פעהלען, איז ווי גרויס מוז שוין זיין דער אונזין צו פארווערען זיי, ווען זיי באָטען זיך אליין אָן! אויב עס זיינען פאראן מענשען, וואָס קריעגען אויף אָן אָנגע־נומענע מיינונג, אָדער זיי וואָלטען געקריעגט אויף איהר, אויב דאָס געזעץ און די עפענטליכע מיינונג וואָלט זיי געלאָזען, דארפען מיר זיי דאנקען דערפאר; דארפען מיר אָנשטעלען מויל און אויערן צו הערכען וואָס זיי זאָגען, און פרעהען זיך, אויב מיר האָבען נאָך א ברעקעל אכטונג פאר ריכטיגע אָדער לעבעדיגע איבערצייגונגען, וואָס עס געפינען זיך מענשען וועלכע טוען פאר אונז דאס, וואס מיר וואָלטען מוזען מיט פיעל מעהר מיה טון אליין.

* * *

עס בלייבט אונז אָבער צו רעדען וועגען נאָך איינע פון די הויפּטאורזאכען פאר וואָס חלוקי דעות בריינגען נוצען און ווע־לען נאָך בריינגען נוצען, ביז וואנען די מענשהייט וועט גרייכען אזא הויכע מדרגה פון גייסטיגער ענטוויקלונג, וועלכע איז דער־ווייל נאָך זעהר, זעהר ווייט פון אונז. ביז אהער האָבען מיר בע־טראכט נור צוויי מעגליכקייטען: איין פאל, וואו די אָנגענומענע מיינונג איז א פאלשע און בכן קען זיין אנאנדער מיינונג די ריכ־טיגע; אָדער דעם אנדער פאל, וואו די אָנגענומענע מיינונג איז די ריכטיגע, און עס איז וויכטיג פאר איהר צו פיהרען א קאמפּף מיט די טעות'ן פון איהרע געגנער, כדי ארויסצובריינגען א קלאָ־רען בעגריף און א טיעפען געפיהל פון איהר אייגענער ווארהייט. עס איז אָבער דאָ נאָך א דריטער פאל, וואס טרעפט אָפטער ווי

איינער פון יענע צוויי, און דאָס איז: ווען אנשטאט וואס איינע זאָל זיין כולו אמת און די אנדערע כולו שקר, איז דער אמת צוטיילט צווישען זיי ביידען, און מען מוז האָבען די געגנערישע מיינונג צו־צולעגען דעם טייל אמת, וואָס די אָנגענומענע מיינונג האָט ניט. פּאָפּולערע מיינונגען מכח זאכען, וואָס מען קען ניט אָנטאפּען מיט די חושים, זיינען אָפט אמת, אָבער זעלטען אָדער קיינמאָל ניט אין גאנצען אמת. זיי זיינען א טייל פון דעם אמת; אמאָל דער גרעסערער, אמאָל דער קלענערער טייל, אָבער תמיד איבערטריבען, פערדרעהט און אָבגעריסען פון די אנדערע וואר־הייטען, מיט וועלכע זיי דארפען געהן צוזאמען, כדי ניט אריי־בערצוטרעטען דעם גרענעץ. די אפּיקורסישע מיינונגען אויף דער אנדער זייט זיינען אָפט אָט די אונטערדריקטע און פערנאכלע־סיגטע וואַרהייטען, וואס האָבען צוריסען פון זיך די שטריק, מיט וועלכע מען האָט זיי געהאַלטען געבונדען. און, אָדער זיי זוכען א פעראייניגונג מיט דער וואַרהייט, וואָס ליעגט אין דער געוועהנ־ליכער מיינונג, אָדער זיי שטעלען זיך אוועק אנטקעגען איהר ווי שונאים און קומען ארויס מיט אזא שטאָלץ, גאָר ווי זיי וואָלטען אליין געווען די גאנצע וואַרהייט. ביז אהער איז דער אנ־ער „אָדער" אָפטער פאָרגעקומען, ווארים אין דער מענשליכער נאַ־טור איז אלע מאָל געווען איינזייטיגקייט דער רעגעל און פיעל־זייטיגקייט די אויסנאהמע. דעריבער איז אפילו אין צייטען פון רעוואָלוציעס אין מיינונגען אויף דער פאַל, אז איין טייל פון וואַרהייט פערגעהט, בעת אנאנדער טייל געהט אויף. אפילו דער פּראָגרעס, וועלכער דארף דאך מוסיף זיין, בייט אויך נור דאָס רוב אום איין צוטיילטע, ניט־פאָלקאָמענע וואַרהייט אויף אנאנ־דערע; עס האָט נור די מעלה, וואָס אין דעם נייעם ברעקעל וואַר־הייט נויטיגט מען זיך מעהר, און זי פּאסט זיך בעסער פאַר די פאָדערונגען פון דער צייט, איידער יענע וואַרהייט, וועמעס פּלאַץ זי פערנעממט.

הײנט װיבאלד די הערשענדע מיינונגען האָבען אָט אזא איינזייטיגען כאראקטער, אפילו ווען זייער פונדאמענט איז א

ריכטיגער, דארף דאָך יעדע נייע מיינונג, וועלכע שטעלט מיט זיך פּאָר א טייל פון דער ווארהייט, וואָס יענע לאָזען ארויס, זיין זעהר טייער ביי אונז, וויפיעל זי אליין זאָל ניט זיין געמישט מיט א גאנצער מאסע טעות'ן און פערווירונגען. קיין בעזאָנענער קעד נער פון מענשליכען לעבען איז ניט מחויב צו ווערען אויפגער רעגט, פאר וואס יענע, וועלכע קריכען אונז אין די אויגען מיט ווארהייטען, וואָס מיר וואָלטען אָהן זיי פערזעהן, פערזעהען אליין די טיילען ווארהייט, וואָס מיר זעהען יאָ. דער מענשען־קענער וועט זיך גיכער טראכטען: פערקעהרט, כל זמן די פּאָפּולערע ווארהייט איז איינזייטיג, איז שוין גלייכער אז די ניט־פּאָפּולערע ווארהייט זאל אויך האָבען איינזייטיגע פאָרשטעהער; וואָרים די איינזייטיגע זיינען געוועהנליך די העכסט ענערגישע טוער, און זיי וועלען גיכער צוציהען אונזער ניט־ווילענדיגע אויפמערק־זאמקייט צו זייער ברעקעל חכמה, וועלכע זיי פויקען פאנאנדער, אקוראט ווי זי וואָלט געווען די חכמה אין גאנצען.

אין 18טען יאָהרהונדערט, ווען כמעט אלע געלערנטע, ווי אויך יענע ניט־געלערנטע, וועלכע האָבען זיך געלאָזט פיהרען פון זיי, זיינען זיך צוגאנגען ליבענדיג די ציוויליזאציע און די וואונדער פון דער מאָדערנער וויסענשאפט, ליטעראטור און פילאָזאָפיע, און איבערשעצענדיג דעם חלוק צווישען די היינטיגע און פארצייטיגע מענשען, האָבען זיי הנאה געהאט צו גלויבען ,אז זיי האָבען דעם גאנצען יתרון, — וואס פאר א טייערער קלאפּ עם זיינען דאן געווען רוסאָ'ס פאראדאָקסען, וועלכע האָבען עקספּלאָדירט ווי באָמבעס אין זייער מיטען און האָבען צוריסען די הארטע מאסע פון איינזייטיגע מיינונגען, און האָבען געצוואונגען די איינצעלנע שטיקער צוזאמענצובינדען זיך אין א בעסערע פאָרמע, און מיט צוגעלעגטע חלקים! ניט דעריבער איז דער קלאפּ געווען טייער, ווייל די הערשענדע מיינונגען זיינען בכלל געשטאנען ווייטער פון דער ווארהייט, איידער רוסאָ'ס מיינונגען; ניין, פערקעהרט, זיי זיינען גאר געשטאנען נעהענטער; זיי האָבען געהאט אין זיך מעהר פאזיטיווע ווארהייט און א סך וועניגער טעות'ן. דאָך אָבער

איז געלעגען אין רוסאָ'ס לעהרע, און עס איז מיטגעשוואומען אין שטראם פון מיינונגען וואָס האָט דאמאלסט פערפלייצט די געזעלשאפט, א היבשע סומע פונקט פון אָט יענעם סאָרט וואר־הייטען, וועלכע די פּאָפּולערע מיינונגען האָבען ניט געהאט: ווען די פערפלייצונג האָט אויפגעהערט, זיינען אָט די וואַרהייטען געבליבען ליעגען ווי אן אָבזעצונג אויפ'ן ברעג. די אידעען ווע־גען דעם העכערען ווערטה פון אן איינפאכען לעבען און וועגען די שעדליכקייט פון די פלאָנטערס און היפּאָקריטסטווע פון א געקינסטעלטער געזעלשאפט זיינען ניט ארוים פון די געדאנקען פון אלע געבילדעטע קעפּ זייט רוסאָ'ס שרייבען; און זיי וועלען נאָך מיט דער צייט ברייגנען זייער ריכטיגע ווירקונג, הגם מען דארף זיי היינט נאָך אויך פּרעדיגען, אָבער מיט טהאטען, ניט מיט ווערטער, וואָרים די רייד וועגען דעם האָבען שוין כמעט פערלאָרען זייער קראפט.

אין דער פּאָליטיק וויעדער איז עס כמעט אן אלגעמיין אָנ־גענומענער כלל, אז אי א קאָנסערוואטיווע פארטיי, וועלכע האלט פאר דער אָרדנונג ווי זי איז, אי א פּראָגרעסיווע פארטיי, וועל־כע זוכט איינצופיהרען רעפאָרמען, זיינעןביידע נויטיגע עלע־מענטען פאר דעם געזונדען צושטאנד פון פּאָליטישען לעבען. זייער נויטיגקייט וועט נור יעמאָלט אויפהערען, ווען איינע אדער די אנדערע וועט האָבען אזויפיעל ברייטער געמאכט איהר גייס־טיגען שטאנדפונקט, אז זי וועט זיין צוגלייך א פארטיי, אי פון אָרדנונג, אי פון פּראגרעס, און וועט וויסען און קענען אונטער־שיידען די זאכען, וואָס דארפען בלייבען, פון די זאכען, וואָס דארפען אָבגעשאפט ווערען. יעדע איינע פון די פארטייען מיט זייערע בעזונדערע בליקען ציהט איהר ניצליכקייט פון די חסרונות, וואָס די אנדערע האָט; אָבער די הויפטזאך איז די אָפּאָזיציע, די געגנערשאפט פון דער אנדערער, וואָס עס האלט יעדע איינע אין א געזונטען צושטאנד און לאָזט קיינע ניט ארויסגעהן פון די גרענעצען פון פערשטאנד. כל זמן מיינונגען, וועלכע האלטען פאר א דעמאָקראטישע ווי פאר אן אריסטאָקראטישע רעגירונג,

וועלכע האלטען פאר פריוואט־אייגענטום ווי פאר גלייכהייט, פאר קאָאָפעראציע ווי פאר קאָנקורענץ, פאר לוקסוס ווי פאר שפּאָר־זאמקייט, פאר געזעלשאפטליכקייט ווי פאר אינדיווידואליטעט, פאר פרייהייט ווי פאר דיסציפּלין, ווי פאר אלע אנדערע שטענ־דיגע היפּכים פון פראקטישען לעבען, — כל זמן מען וועט ניט טאָרען אויסדריקען די מיינונגען פאר איין זאך ווי פאר דער אנדערער מיט דערזעלבער פרייהייט און ניט קענען פערטיידיגען די ארגומענטען מיט דערזעלבער פעהיגקייט און ענערגיע, אזוי לאנג וועלען ביידערליי עלעמענטען ניט קריעגען זייערע רעכט ווי עס קומט זיי, נור זיי וועלען זיך ביידע וויגען ווי אויף א וואָגשאָל, איינע ארויף, די אנדערע ארונטער. וואו עס איז נוגע די גרויסע פראקטישע שייכות פון לעבען, איז די ווארהייט נישט מעהר ווי א פראגע פון פערייניגען און מאכען שלום צווישען היפּכים, און דאָס איז אזא איידעלע שטיקעל ארבייט, אז עס איז א זעלטענהייט צו געפינען געניג ברייטע און אונפּארטייאישע קעפּ, וועלכע זאָלען עס קענען אָבטון מיט א סמן פון פּינקטליכ־קייט: דעריבער מוז די ארבייט געטאָן ווערען אויף א גראָבען אופן, דורך א קאמפּף פון שטרייטער, וועלכע פעכטען אונטער פיינדליכע פאָהנען. אויב מיר זאָלען קלערען, וועלכער פון די ביידע צדדים אין די אויבענדערמאָנטע גרויסע, אָפענע פראגען האָט א גערעכטערע טענה און מעג פערלאנגען מען זאָל, ניט נור זיין טאָלעראנט צו איהם, נור אפילו שטיצען און צוגעבען איהם מוט, דארף עס זיין דער צד, וועלכער איז בעת מעשה דער צד פון דער מינאָריטעט. זיין מיינונג איז די, וואס פערטרעט דא־מאָלסט די פערנאכלעסיגטע אינטערעסען; ער איז דער צד פון מענשליכען וואהלזיין, וועלכער שטעהט אין סכנה צו קריגען א קלענערען חלק וויפיעל איהם קומט. איך ווייס אפילו, אז ביי אונז אין לאנד איז פאר מיינונגס־פערשידענהייטען פון דעם סאָרט ניטאָ קיין אונטאָלעראנץ; איך האָב נור געוואָלט בעוויי־זען מיט עטליכע אָנגענומענע ביישפּיעלע, ווי אלגעמיין ריכטיג דער פאקט איז, אז ביי דעם היינטיגען צושטאנד פון מענשליכען

פערשטאנד האָט די ווארהייט קיין אנדער מעגליכקייט ניט ארויס־ צואווייזען זיך פון אלע זייטען, סיידען דורך א פרייען אויסדרוק פון אלערליי חלוקי דעות. ווען נור עס געפינען זיך מענשען, וועלכע האָבען עפּעס אויסצוזעצען אנטקעגען א זאך, בנוגע צו וועלכער עס דאכט זיך, אז די גאנצע וועלט שטימט איין, און זאָל אפילו זיין אז די וועלט איז גערעכט, איז עס אלעמאָל גאנץ וואהרשיינליך, אז די געגנער האָבען עפּעס צו זאָגען וואָס עס איז ווערטה צו הערען און אז דורך זייער שווייגען וועט די וואר־ הייט עפּעס פערלירען.

„דאָך אבער, קענען אנדערע טענה'ן, זיינען פאראנען געוויסע אָנגענומענע פּרינציפּען, ספּעציעל מכח די העכסטע און וויכטיגסטע ענינים, וועלכע זיינען זיכער מעהר ווי האלבע ווארהייטען. דהיינו למשל, די קריסטליכע מאָראל איז בנוגע דעם ענין פון מאָראל טאקי די גאנצע ווארהייט, און בכן איז יעדער איינער, וואס פּרעדיגט אנאנדער מאָראל, אין גאנצען אין טעות".

— אזוי ווי אָט דער פּונקט איז אין פּראקטיקע וויכטיגער פון אלע אנדערע, איז ער טאקי דער פּאסיגסטער צו פּרובירען מיט איהם דעם אלגעמיינעם כלל. נור איידער מיר וועלען ערקלערען, וואָס די קריסטליכע מאָראל איז און וואָס זי איז ניט, איז כדאי אפּרי־ הער צו בעשליסען וואָס פערשטעהט מען איבערהויפּט אונטער דעם נאמען קריסטליכע מאָראל. אויב מען מיינט דערביי די מאָראל פון „נייעם טעסטאמענט", וואונדערט מיר, ווי אזוי א מענש, וואָס האָט געשעפּט זיינע ידיעות וועגען דעם פון דעם בוך גופא, קען מיינען, אז דאָס, וואָס דאָרט שטעהט, איז נעגעבען געוואָרען, אָדער בעצוועקט געוואָרען פאר א פאָלשטענדיגע לעהרע פון מאָראל. דער ברית חדשה בעציהט זיך נאָכאנאנד אויף א פריהערדיגע מאָראל און ער בעשריינקט זיין אייגענע תורה אויף אין גאנצען עטליכע פּרטים, וואו די פרי־ הערדיגע דארף אויסגעבעסערט ווערען, אָדער זי דארף איבער־ געהן אין א ברייטערע און העכערע מאָראל. א חוץ דעם, זיינען די געדאנקען דארטען אויסגעדריקט אין אזעלכע אלגעמיינע ווער־

טער, אז עס איז אָפטמאָל גאָר אונמעגליך זיי צו נעהמען ווי זיי געהען; זיי מאכען גיכער דעם איינדרוק פון פּאָעזיע אָדער מליצה, איידער פון גענויער געזעצגעבונג. ארויסציהען פון אָט דעם בוך א זאמלונג פון עטהישע לעהרען איז קיינמאָל ניט געוועז מעג־ליך, סיידען מען זאָל עס ארויסקוועטשען פון אלטען טעסטאַ־מענט (תורת משה), — א סיסטעם, וואָס איז טאקע גענוג אויס־געארבייט, וועלכער איז אָבער אין פיעלע פּרטים א בארבארישער סיסטעם, געמאכט פאר א בארבארישען פאָלק. סאנקט פּאָול, וועל־כער איז נעוועזן אַן אויסגעשפּראָכענער פיינד פון דער מעטאָדע אויסצוטייטשען די לעהרע פון זיין רבי'ן לויט דעם זין פון דער אידישער תורה, בעציהט זיך אויך אויף א פריהערדיגע מאָראל, אויף די גריכישע און רוימישע; און זיינע „עצות צו קריסטען“ זיינען אין א היבשען ערך א צוגעפּאסטער סיסטעם צו יענע לעה־רען, מיט וועלכע ער געהט אזוי ווייט צוזאמען, אז ער גיט אפילו א געוויסע הסכמה אויף שקלאפעריי. דאָס, וואָס מען רופט אָן קריסטליכע, אָבער וואס מען דארף ריכטיגער אָנרופען, ט ע אָ־ל אָ ג י ש ע מאָראל, איז אייגענטליך גאָר ניט געוועזן די ארבייט פון קריסטוס אָדער פון זיינע אפּאָסטאָלען, נור זי שטאמט פון א צייט שפּעטער, ווען זי איז ביסלעכוויים אויפגעבויט געוואָרען פון דער קאטאָלישער קירכע אין די ערסטע פינף יאהרהונדער־טען; און הגם די מאָדערנע קריסטען און די פּראָטעסטאנטען האַ־בען זי ניט אין גאנצען אָנגענומען, איז זי אָבער א סך ווייניגער געענדערט געווארען פון זיי, ווי מען וואָלט דאָס געמעגט דער־ווארטען. מעהרסטענטיילס האָבען זיי זיך צופרידען געשטעלט, ארויסוואָרפענדיג די הוספות, וואָס די גלחים פון מיטעלאלטער האָבען צוגעגעבען צו דער תורה; אָבער אנשטאט יענע האָט יע־דע סעקטע צוגעלעגט איהרע אייגענע, ווי עס האָט זיך בעסער געפּאסט לויט איהר כאראקטער נאָך. אז די מענשהייט איז שול־דיג א גרויסען חוב צו אָט דער מאָראל און צו איהרע ערסטע לעה־רער, בין איך ניט דער מענש אָבצולייקענען; איך וועל זיך אָבער ניט אָבהאלטען צו זאָגען, אז זי איז אין א סך וויכטיגע פּרטים

איינזייטיג און ניט־פּאָלקאָם, און אז, אויב אנדערע אידעען און געפיהלען, צו וועלכע זי האָט ניט מסכים געווען, וואָלטען ניט געהאָלפען בילדען דעם כאראקטער פון אייראָפּייאישען לעבען, וואָלטען די מענשליכע עסקים געווען אין אן ערגערער לאגע, ווי זיי זיינען איצטער.

די קריסטליכע לעהרע (ווי זי רופט זיך) האָט אין זיך אלע סמנים פון א רעאקציע; א גרויסער טייל פון איהר איז א פּראָטעסט אנטקעגען דעם הייךענטום. איהר אידעאל איז מעהר א נעגאטיווער, איידער א פּאָזיטיווער, מעהר פּאסיוו, איידער אקטיוו; עס איז מעהר אן אידעאל פון אונשולד, איידער פון נאָבעלקייט, מעהר א לעהרע אָבצוהאלטען זיך פון צו טון שלעכטס, איידער א לעהרע ענערגיש צו שטרעבען צו טון גוטס; אין איהרע געבאָט, (ווי עס איז ריכטיג בעמערקט געווארען) הערשט מעהר די לא תעשה, דער אָנזאָג „דו זאָלסט ניט!“, איידער די עשה, דער אָנזאָג „דו זאָלסט!“ זי ציטערט אזויפיעל פאר די תאוות, אז זי האָט געמאכט אן אָבגאָט פון אסקעטיציזם (די אידעע פון פּייניגען דעם גוף — מ.). ביסלעכווייס אָבער האָבען איהרע נאָכפאָלגער זיך איינגעלאָזט אויף א פשרה מיט דעם דאָזיגען אָבגאָט און ציטערן נור פאר'ן געזעץ... די קריסטליכע מאָראל שטעלט ארויס די האָפנונג אויף עולם הבא און די מורא פאר'ן גיהנום, ווי די בעשטימטע און פּאסיגע מאָטיווען פאר פיהרען א זיטליכען לעבען: אין דעם פּרט שטעהט זי פיעל ניעדעריגער, איידער די בעסטע מאָראל פון אלטערטום, ווארים זי העלפט דערמיט אוועקצושטעלען דעם עצם פון דער מענשליכער מאָראל אויף אן אייגענוציגען פוס, אָבבינדענדיג יעדען מענשען'ס פליכט־געפיהל, פון די אינטערעסען פון זיינע מיטמענשען, א חוץ נור אויף וויפיעל זיינע אייגענע אינטערעסען ברייינגען איהם מיט צו פיהלען א התחיבות צו אנדערע מענשען. די קריסטליכע מאָראל איז אין עצם א לעהרע פון פּאסיווער געהאָרכזאמקייט; זי פּרעדיגט אונטערטעניגקייט צו אלע אויפגעשטעלטע אויטאָריטעטען, וועמען, טאקי אמת, מען דארף ניט פאָלגען בידים, יוען זיי

הייסען טון וואָס די רעליגיאָן פערבאָט, אָבער מען טאָר זיי ניט זיין דערווידער, אָדער ח"ו גאָר שטעלען זיך אנטקעגען, זוען זיי טוען מי יודע וויפיעל אונרעכט געגען אונז אליין. און בעת אין דער מאָראל פון די בעסטע היידען־פעלקער פערנעהמט די התחיבות צו דער געזעלשאפט גאָר א צו־גרויסען פּלאַץ, אָנגרייפענדיג אפילו די געדעכטע פרייהייט פונ'ם איינצעלנעם, איז אין דער ריין־קריסטליכער זיטען־לעהרע אָט די גרויסע אבטיילונג פון התחיבות'ן קוים דערמאָנט אָדער אנערקענט געוואָרען. אין קאָראַן, ניט אין ברית חדשה, געפינען מיר דעם גרויסען כלל, אז „אויב א הער־שער גיט איינעם אן אמט, ווען אין זיינע לענדער געפינט זיך אנאנדער מענש, וועלכער פּאסט זיך בעסער פאר דער שטעלע, זינדיגט ער אנטקעגען גאָט און דער געזעלשאפט". דאָס ביסעל פון דער אידעע פון חובות צום פובליקום, וואָס עס געפינט זיך אין דער היינטיגער מאָראל, איז עס אויך גענומען געוואָרען פון גריכישע און רוימישע קוואלען, ניט פון קריסטליכע. דאָס גלייכען אויך בנוגע די מאָראל פון פּריוואט לעבען: וויפיעל מיר האָבען פון די געפיהלען פון גרויסהארציגקייט, נאָבעלקייט, פער־זענליכער ווירדע, אָדער אפילו פון דעם געפיהל פון עהרע, שטאַמען זיי אלע אָב פון דאָס ריין־מענשליכע, ניט פון דעם רעלי־גיעזען טייל פון אונזער ערציהונג; ווארים עס איז אונמעגליך, אז אָט די מדות זאָלען קענען ארויסוואקסען פון א זיטען־לעהרע, וועלכע אנערקענט אויסדריקליך נור איין מדה פאר א זוטע — די מדה פון פאָלגען און זיין געהאָרכזאם.

איך האָב אזוי ווייניג בדעה ווי ווער עס איז צו מאכען די בעהויפּטונג, אז אָט די פעהלערן ליגען אין עצם פון דער קריסט־ליכע עטהיקע, אויף וואָס פאר אן אופן מען זאָל זי ניט אויס־טייטשען; אָדער אז די פיעלע פונקטען פון א פאָלקאָמענער מאָ־ראלער לעהרע, וועלכע זי האָט ניט, קענען בשום אופן ניט פער־איינינגט ווערען מיט איהר. נאָך ווייניגער וואָלט איך געבראכט אזא חשד אויף די תורות און פארשריפטען, וואָס קריסטוס אליין האָט געגעבען. איך גלויב, אז קריסטוס'עס שפּרוכען זיינען, ווי

ווייט איך קען דערקענען, אלץ וואָס ער האָט געוואָלט זיי זאָלען זיין; אז מען קען זיי פערבינדען מיט אלע איבעריגע פונקטען, וואָס א פאָלקאָמענע מאָראל־לעהרע דארף אין זיך איינהאלטען; אז מען קען אריינלעגען אין זיינע ווערטער אלץ, וואָס איז דאָ גרויס־ארטיגעס אין עטהיקע, און ניט אנטון דערביי מעהר געוואלט צו דער מיינונג פון זיין שפּראך, ווי אנדערע, וועלכע האָבען אין זיי געפונען א פּראקטישען סיסטעם פאר מענשליכע האנדלונ־גען, האָבען עס געטון. מיט דעם אלעם אָבער איז גאנץ מעג־ליך צו גלויבען, אז זיינע ווערטער האלטען דאָך ניט מעהר איין ווי א ט י י ל פון ווארהייט, און ער האָט גאר קיינמאָל ניט גע־מיינט זיי זאָלען איינהאלטען מעהר; אויך, אז פיעלע גרונד־עלע־מענטען פון דער העכסטער מאָראל זיינען ניטאָ און עס איז גאר קיין כונה ניט געווען זיי זאָלען זיין אין די שריפטען, וועלכע זיינען אונז איבערגעגעבען געוואָרען פון דעם גריינדער פון קריס־טענטום, — וויכטיגע עלעמענטען, וועלכע די קריסטליכע קירכע האָט דוקא אין גאנצען אויסגעלאָזען פון דעם עטהישען סיסטעם, וואָס זי האָט אויפגעבויט. און אויב אזוי, דיינק איך, אז עס איז א גרויסער טעות צו מאטערן זיך נאָכאנאנד צו געפינען אין דער קריסטליכער לעהרע אזעלכע פאָלקאָמענע כללים ווי צו פיהרען זיך אין לעבען, וועלכע איהר פערפאסער האָט נור בכונה געהאט, אז זי זאָל גוטהייסען און בעשטעטיגען, אָבער געגעבען האָט ער נים. איך גלויב אויך, אז אָט די ענגע טעאָריע ווערט פּראקטיש א געפעהרליכע סתירה פאר דער ארבייט פון מאָראלער ערציהונג און בעלערנונג, מיט וועלכער א סך גוטע מענשען הויבען זיך אָן די לעצטע צייט אָבצוגעבען. איך האָב זעהר מורא, אז אוועקלע־גענדיג כחות צו בילדען דעם גייסט און די געפיהלען אויסשליסליך נאָך א רעליגיעזען מוסטער און אוועקווארפענדיג די „וועלט־ליכע" מוסטערן, וועלכע האָבען אין די פריהערדיגע צייטען מיט־געווירקט מיט דער קריסטליכער עטהיקע, נעהמענדיג עטוואָס פון איהר גייסט און געבענדיג איהר אביסעל פון זייערען, וועט דער־פון ארויסקומען — די רעזולטאטען ווייזען זיך שוין ארויס איצ־

טער — א נידעריגער, געמײנער, שקלאַפֿישער טיפּ פֿון א כאַראַק־טער, װעלכע װאַרפֿט זיך אונטער צו דאָס, װאָס ער רופֿט אָן דער „העכסטער װילען״, און איז אָבער ניט בכח צו בעגרײפֿען און סימפּאַטיזירען מיט דאָס „העכסט גוטע״. איך גלויב, אז כדי צו שאַפֿען א מאָראַלע אויפֿלעבונג בײ דער מענשהײט, װעלען מוזען עקזיסטירען צוזאַמען מיט דער קריסטליכער אויך אַנדערע מאָ־ראַל־לעהרען, װעלכע מען קען ניט שעפּען פֿון נור־קריסטליכע קװעלען; און איך בין זיכער, אז דער קריסטליכער סיסטעם איז ניט קײן יוצא מן הכלל; אז כל זמן דער מענשליכער פֿערשטאַנד איז ניט פֿאָלקאָם, פֿאָדערט זיך, אין די אינטערעסען פֿון דער װאַרהײט, עס זאָלען עקזיסטירען חלוקי דעות אויך אין דעם פּרט. עס איז גאָר ניט נויטיג, אז װען מען הערט אויף צו איגנאָרירען די מאָראַלע װאַרהײטען, װעלכע זײנען ניטאָ אין קריסטענטום, זאָל מען איגנאָרירען דעריבער יענע װאַרהײטען, װעלכע זײנען יא דאָ בײ איהם. האָבען אזעלכע פֿאָראורטײלע, אדער מאַכען אזא פֿערזעהן, איז ארום און ארום א שלעכטע זאַך; דאָס איז אָבער אזא צרה, פֿון װעלכער מיר קענען ניט האָפֿען אלע מאָל צו זײן פֿרײ, און מען מוז עס פּשוט בעטראַכטען װי א פּרײז, װאָס מען בעצאָהלט פֿאַר זעהר א װיכטיגער טובה. מען דאַרף און מען מוז פּראָטעסטירען אנטקעגען א לעהרע, װעלכע איז נור א טײל פֿון װאַרהײט, װען זי האָט פּרעטענזיעס ארויסצוגעבען זיך דורכאויס פֿאַר דער גאַנצער װאַרהײט; און װען דורך דעם אימפּעט פֿון א רעאַקציע װערען די פּראָטעסטירער גופא אונגערעכט פֿון זײער צד, קען מען זײער אײנזײטיגקײט אויך אזוי בעדויערן װי יענע, אָבער מען מוז זײ דולדען. אויב קריסטען װילען לערנען די אונגלויּ־בער צו זײן עהרליך צום קריסטענטום, מוזען זײ אלײן זײן עהר־ליך צום אונגלויבען. עס װעט קײן טובה ניט טון דער װאַרהײט צו פֿערבויגען דעם פֿאַקט, װאָס אלע, װעלכע זײנען פֿיעל װעניג בעקאַנט מיט דער געשיכטע פֿון ליטעראַטור, װײסען, אז א גרוי־סער טײל פֿון די העכסט נאָבעלע און װיכטיגסטע מאָראַלע לעה־רען איז געשאַפֿען געװאָרען פֿון מענשען, װעלכע האָבען אָדער

גאָר ניט געקענט דעם קריסטענטום, אָדער זיי האָבען איהם יא געקענט און דוקא ניט געהאלטען פון איהם.

איך האָב ניט קיינע פּרעטענזיעס צו דיינקען, אז אויב די פרייהייט אויסצושפּרעכען אַלע מעגליכע מיינונגען וועט לחלוטין ניט זיין בעשרענקט, וועט נעהמען א סוף צו אַלע רעליגיעזע אָדער פילאָזאָפישע סעקטירעריי. יעדע וואַרהייט, פאַר וועלכער מענשען מיט ענגע מוחות כאַפּען זיך אָן, וועט אַלע מאָל פאנאנדערגעשמירט און אויסגעפּויקט ווערען און אויף פיעלע אופנים אויך דורכגעפיהרט ווערען, אקוראט ווי עס וואָלט קיין אנדער וואַרהייט אויף דער וועלט ניט געווען, אָדער לכל הפּחות, אקוראט ווי קיין אנדער וואַרהייט וואָלט זי ניט געקענט ענדערען אָדער בעשריינקען. איך בין מודה, אז די טבע פון אַלע מיינונגען צו פאַרמירען זיך אין סעקטען וועט אפילו דורך די פרייעסטע דיסקוסיאָנען ניט ווערען אויסגעקורירט, נור פערקעהרט דער פעהלער ווערט אָפטער דורך דעם גופא נאָך גרעסער און שטאַרקער: ווארים די וואַרהייטען, וועלכע מען האָט געדאַרפט זעהן נור מען האָט ניט געזעהן, ווערען אמאָל מיט מעהר כעס צוריקגעוויזען, ווייל מען האלט זייערע פערטרעטער פאַר אפּאָנענטען, פאַר שונאים. אָבער מען רעדט דאָ ניט וועגען די היציגע חסידים; דער צוזאמענשטוס פון פערשיעדענע מיינונגען מאכט זיין גוטע ווירקונג אויף די רוהיגערע און וועניגער פעראינטערעסירטע מענשען. די גרויסע צרה איז ניט, וואָס עס קומען פאָר שטאַרקע מחליקות צווישען די שטיקלעך טיילען פון דער וואַרהייט: די צרה איז, וואָס מען וויל שטילערהייט איין העלפט אין גאנצען אונטערדריקען. ווען מענשען זיינען געצוואונגען אויסצוהערען ביידע צדדים, איז נאָך דאָ א האָפנונג; הערען זיי אָבער תמיד נור איין צד, ווערען זייערע טעות'ן פערהארטעוועט אין פּאַראורטיילע, און דער טייל אמת גופא פערלירט די ווירקונג פון אמת, ווייל ער ווערט איבערטריבען אין א פאלשקייט. און אזוי ווי קיין זאך איז ניט אזוי זעלטען צו געפינען, ווי די פעהיגקייט צו אורטיילען ריכטיג א פראגע, וואָס

האָט צוויי זייטען, ווען נור איין זייט איז פערטראָטען דורך אן אדוואָקאט, האָט דעריבער די ווארהייט אן אויסזיכט נור אין דעם ערך, אויף וויפיעל יעדע זייט איהרע, יעדע מיינונג, וואָס האלט איין דעם קלענסטען חלק פון אמת, געפינט זיך איהרע אד־וואָקאטען, און גוטע אדוואָקאטען, וועלכע קענען פועל'ן מען זאָל זיי אויסהערען.

מיר האָבען, הייסט עס, אויסגעפונען פיער בעזונדערע טעמים, פאר וואס די פרייהייט צו האלטען און אויסצושפרעכען מיינונ־גען איז א נויטיגע זאך פאר דעם גייסטיגען וואהלזיין (און במילא אויך פאר'ן ג א נ צ ע ן וואהלזיין) פון דער מענשהייט. לאָמיר זיי איצטער אין קורצען איבער'חזר'ן:

ערסטענס, אויב א מיינונג איז געצוואונגען צו בלייבען שטום, קען זיין — ווער קען זיכער וויסען, אז ניט? — אז אָט די מיי־נונג איז דוקא א ריכטיגע. דאָס צו לייקענען הייסט, אז מיר האל־טען זיך אליין פאר אונפעהלבאר.

צווייטענס, אויב אפילו די אונטערדריקטע מיינונג איז א פאל־שע, קען דאָך אָבער זיין (און דאָס רוב איז עס טאקי אזוי), אז זי האלט איין א ט י י ל ווארהייט; און אזוי ווי די אלגעמיינע אָדער הערשענדע מיינונג וועגען וועלכען עס איז ענין איז זעל־טען אָדער קיינמאָל ניט די גאנצע ווארהייט, דעריבער קען דער אויסגעבליבענער טייל נור יעמאָלט האָבען א מעגליכקייט אָנגענו־מען צו ווערען, ווען אלע געגנער'שע מיינונגען שטויסען זיך צו־זאמען און ווערען פריי דיסקוטירט.

דריטענס, אפילו ווען די אָנגענומענע מיינונג איז ניט נור אמת, נור דער ג א נ צ ע ר אמת, איז אויך כל זמן מען וועט ניט דערלאָזען ארויסטרעטען אנטקעגען איהר, און כל זמן עס וועלען ניט זיין אזעלכע וואָס טרעטען טאקי בפועל ממש ארויס אנטקעגען איהר, וועלען דאָס רוב פון איהרע „חסידים“ פערלי־רען מיט דער צייט דעם בעגריף און דעם געפיהל פון איהר שכל'־

דיגען גרונד און זיי וועלען זי האלטען ווי מען האלט א פשוט'ן פּאַראורטייל. און ניט נור דאָס, נור —

פיערטענס, א חוץ וואָס איהרע אָנהענגער וועלען פערגעסען איהר שכל'דיגען גרונד, איז א סכנה, אז די בעדייטונג גופא פון דער דאָקטרין וועט פערלאָרען געהן, אדער וועט ווערען אָבגע־שוואכט און בערויבט פון איהר לעבעדיגער ווירקונג, וואָס זי דארף האָבען אויפ'ן כאראקטער און אויף די מענשליכע פיהרונגען. פון דער דאגמא ווערט פשוט א פאָרמאלנע פּראָפעסיאָן, וועלכע האָט ניט בכח צו טון גוטעס, נור זי לעגט שטיינער אויפ'ן וועג און לאָזט ניט אויסוואקסען אנאנדערע, אן אמת - דורכגעפיהל־טע איבערצייגונג, צו וועלכער מען קומט מיט'ן שכל אָדער דורך אייגענער ערפאהרונג.

איידער מיר פערלאָזען דעם ענין פון מיינונגס־פרייהייט, פּאסט זיך צו מאכען א בעמערקונג וועגען דעם פונקט, וואָס איי־ניגע האלטען, אז פריי אויסדריקען אלערליי מיינונגען דארף זיין ערלויבט נור בתנאי, ווען די פאָרמע איז אן אנשטענדיגע און זי טרעט ניט אריבער די גרענעצען פון אן עהרליכער דעבאטע. מילא ערסטענס, איז דאָ א סך וואָס צו זאָגען, ווי עס איז גלאט אונמעג־ליך אבצופּסק'נען, וואו מען זאָל אוועקשטעלען דעם גרענעץ; ווארים אויב די פּראָבע איז, צי די דיסקוסיאָן בעליידיגט די אָנ־געגריפענע געדאנקען, דיינק איך, אז די פראקטיקע בעווייזט, אז די אטאקירטע פיהלען זיך אלע מאָל בעליידיגט, ווען נור די אטא־קע איז א שטארקע און זי טרעפט דעם פונקט: יעדער געגנער, וועלכער דריקט זיי גוט צו צום וואנד, און זיי ווייסען ניט וואָס איהם צו ענטפערען, קוקט זיי אויס ווי א מענש מיט א בייזען טעמפּעראמענט, אויב ער רעדט נור מיט הארץ. אָבער הגם דאָס אליין, פון א פראקטישען שטאנדפונקט בעטראכט, איז שוין א גענוג וויכטיגער ארגומענט, פיהרט עס נאָך אויסער דעם צו א וויכטיגערער און מעהר פונדאמענטאלער טענה. גאנץ געוויס קען אמאָל די פאָרמע, אין וועלכער מען זאָגט ארויס א מיינונג, אפילו א ריכטיגע מיינונג, זיין זעהר ניט קיין פּאסיגע און פער־

דיענט כשר, מען זאָל זי טאדלען דערפאר. די הויפט עולות אָבער פון דעם סאָרט זיינען דאָס רוב, סיידען מען כאפט זיך אליין אין דעם על פי סבה, אונמעגליך צו איבערציינגען זיך אליין, אז מען האָט עס געטאָן. ארגומענטירען סאָפיסטיש, אונטערדריקען פאַק־טען אדער ארגומענטען, איבערגעבען ניט־ריכטיג די הויפט פונק־טען פון דער פראגע, אָדער פאָרשטעלען פאלש דעם געגנער׳ס מיינונג, זיינען די ערגסטע פון יענעם סאָרט עולות. אָבער אָט די אלע חטאים, אפילו אין ערגסטען גראד, ווערען אזוי אָפט בעגאַנ־גען מיט א ריינעם געוויסען, פון אזויפיעל מענשען, וועלכע מען רע־כענט ניט, און פערדיענען ניט אין א סך פרטים מען זאָל זיי רעכע־נען, פאר אונוויסענדע אָדער אונפעהיגע, אז עס איז זעלטען ווען מעגליך אָנצורופען מיט געגוג גרונד און א ריינעם געוויסען אָט אזא מין האנדלונג א פשוט׳ער מאָראלער פערברעכען. נאָך וועניגער גרונד וואָלט געווען פאר דעם געזעץ זיך אריינצומישען אין אזעלכע ויכוחים־עולות. בנוגע צו די דיסקוסיאָנען, וועלכע מען בעצ־ייכענט געוועהנליך מיט׳ן נאָמען ניט־איינגעהאלטענע, ווי דהיינו, ווען מען געברויכט גראָבקייטען, שטעכווערטלעך, פערזענ־ליכקטען און ד. גל., וואָלט די פערדאמונג פון אזעלכע מיטלען פערדיענט א סך מעהר סימפאטיע, אויב מען וואָלט ווען עס איז פאָרגעשלאָגען צו פערבאָטען זיי אויף ביידע זייטען גלייך. אין אמת׳ן אָבער וויל מען זיי פערווערען צו געברויכען נור אנטקע־גען די הערשענדע מיינונג: אנטקעגען די נייע וועט מען ניט נור קיינעם א וואָרט ניט זאָגען דערפאר, נור אדרבא מען וועט איהם מסתמא נאָך לויבען, פאר וואָס ער ווייזט ארויס אזא גערעכטען אייפער און עהרליכען גרים־צאָרן. און די מעשה איז דאָך פער־קעהרט: דער שאָדען, וואָס קומט פון אזעלכע ניט־איינגעהאל־טענע דיסקוסיאָנען, פאלט תמיד שווערער אויף די נייע, ניט־בעשיצטע מיינונג; בעת אלע אונעהרליכע נוצען, וועלכע מען קען ציהען פון דעם, קריגט עס כמעט אלע מאָל נור די הער־שענדע מיינונג אליין.

די ערגסטע עולה פון דעם סאָרט, וואָס א דעבאטאנט קען

בעגעהן, איז ארויסצושטעלען די, וועלכע האלטען פערקעהרטע מיי־נונגען פון איהם, פאר שלעכטע און אונמאָראלישע מענשען. די פערטרעטער פון ניט־פאָפולערע מיינונגען זיינען בעזונדערס אויס־געזעצט צו ליידען פון אזעלכע פערלוימדונגען, ווייל זיי זיינען ווענינ אין צאָהל, אָהן איינפלוס, און קיינעם ארט ניט צו זעהן, אז מען זאָל זיי עהרליך בעהאנדלען. זיי וויעדער קענען אזעלכע וואפען געגען די פערטרעטער פון דער הערשענדער מיינונג ניט געברויכען; ערסטענס, ווייל עס קען פשוט שטעקען אין דעם א פערזענליכע געפאהר, און צווייטענס, ווייל אזא טאקטיקע וואָלט גיכער געשאט זייער אידעע איידער איהר גוטס געטאָן. אין אל־געמיין קען מען זאָגען, אז נייע מיינונגען, וועלכע געהען להיפך צו די אָנגענומענע, געווינען פאר זיך צוהערער נור דורך אויס־געמארקירטע געלאסענע ווערטער, און אויסמיידענדיג מיט דער גרעסטער פּאָרזיכטיגקט אלע נישט־נויטיגע בעליידיגונגען; וואָ־רים טאָמער ווייכען זיי אָב איין האָר פון וועג, פערלירען זיי באלד זייער באָדען, בעת פערקעהרט, די שרעקליכסטע פערלוימדונגען און די ביטערסטע בעשולדיגונגען, וואָס די פערטרעטער פון דער הערשענדער מיינונג קענען געברויכען, שרעקען ווירקליך אָב גע־וויסע מענשען פון אָנצונעהמען נייע מיינונגען, אָדער אפילו צו געהן הערען די, וואָס פרעדיגען זיי. עס איז דעריבער א סך וויכטיגער, אין די אינטערעסען פון ווארהייט און גערעכטיגקייט, צו בעשריינקען דעם געברויך פון בייסיגע אויסדריקען אויף דער זייט פון דער הערשענדער מיינונג, איידער אויף דער אנדער זייט; און אויב מען וואָלט, צום ביישפּיעל, זיך געדארפט אויסקלייבען צווישען די ביידע, וואָלט געווען א סך נויטיגער ניט צו דערלאָזען שארף אטאקירען אפיקורסות, איידער צו פערווערען שארף אטאקירען די רעליגיאָן. עס איז אָבער גאנץ קלאָר, אז עס איז ניט דעם גע־זעץ'ס אָדער דער אויטאָריטעט'ס עסק צו פערווערען איינעם אָדער דעם אנדערן; די עפענטליכע מיינונג דארף יאָ געבען איהר פסק, לויט די אומשטענדען נאָך, אין יעדען פאל בעזונדער. זי דארף פערדאמען יעדען איינעם, אויף וועלכען צד ער זאָל ניט שטעהן,

אויב אין זיין אופן פון ארגומענטירען ווייזען זיך ארויס די שעדליכע מדות פון בייזוויליגקייט, ניט־אויפריכטיגקייט, צבוע־יאצטווע און אונטאָלעראנץ, ד. ה. זי דארף פערדאמען פאר אזעלכע מעטאָדען, ווען ווער עס איז געברויכט זיי טאקי בפועל ממש, אָבער זי טאָר בשום אופן ניט האלטען, אז ער מוז מסתמא האָבען אלע פעהלערען, ווייל ער געהערט צו יענעם צד, וועלכער איז געגען איהר. פערקעהרט וויעדער, דארף די עפענטליכע מיינונג אָבגעבען כבוד יעדען איינעם, קיין חילוק וואָס פאר א מיינונגען ער זאָל ניט האלטען, וועלכער בעזיצט גענוג ישוב הדעת איינצוזעהן און גענוג עהרליכקייט ארויסצוזאָגען דעם אמת וועגען זיינע געגנער און זייערע מיינונגען, און וועלכער איבערטרייבט קיין זאך ניט, כדי זיי צו דיסקרעדיטירען, און האלט ניט צוריק קיין זאך, וואָס קען רעדען פאר זייער טובה.

דאָס איז די ריכטיגע מאָראל פון עפענטליכע דיסקוסיאָנען; און אויב אָט די מאָראל ווערט אָפט געבראָכען, מאכט מיר אָבער פרייד צו דיינקען, אז עס זיינען פאראן פיעלע דעבאטאנטען, וועלכע היטען זי אָב אין א גרויסען טייל, און נאָך א גרעסערע צאָהל דעבאטאנטען, וועלכע שטרעבען דערצו מיט זייער גאנצען הארצען.

דריטער קאפיטעל

די אינדיווידואַליטעט, אַלס איינער פון די עלעמענטען פון מענשליכען וואהלזיין.

נאכדעם ווי מיר האָבען ערקלערט די טעמים פאר וואָס עס איז אזוי וויכטיג, אז מענשען זאָלען זיין פריי צו קריגען מיינונגען און אויסצושפּרעכען זייערע מיינונגען אָהן אן אָבהאלט; און נאָכדעם ווי מיר האָבען בעוויזען די שעדליכע פאָלגען פאר דעם מענשליכען פערשטאנד און ממילא אויך פאר זיין מאָראלער נאטור, אויב אָט די פרייהייט ווערט ניט בעוויליגט, אָדער מען נעהמט זי ניט אליין, ווען זי איז פערבאָטען, — לאָמיר איצטער אונטערזוכען, צי דיזעלבע טעמים פאָדערן ניט, אז מענשען זאָלען זיין פריי **אויסצופיהרען** זייערע מיינונגען, זיי מוציא זיין מכח אל הפּועל, אָהן א שום שטערונג פון זייערע מיטמענשען, ניט פיזיש און ניט מאָראליש, כל זמן זיי זיינען מרוצה צו נעהמען אויף זיך די אחריות פון דאָס, וואס זיי טוען.

דער לעצטער תנאי, פערשטעהט זיך, איז זעהר א נויטיגער. קיין מענש פּרעטענדירט ניט, אז מעשים זאָלען זיין אזוי פריי ווי מיינונגען. אדרבא, אפילו מיינונגען פערלירען זייער פרייהייט, ווען די אומשטענדען, בעת מען שפּרעכט זיי ארויס, זיינען אזעלכע, אז דאָס אויסשפּרעכען גופא קען זיך רעכענען פאר א קלאָרע אויפרייצונג צו טון עפּעס א שעדליכען אקט. א מיינונג, דהיינו, אז תבואה־הענדלער זיינען שולדיג, וואס אָרימע לייט שטארבען פון הונגער, אָדער די מיינונג בכלל, אז־פּריוואט אייגענטום איז גזילה, טאָר ניט גע'רודפ'ט ווערען, ווען מען פערשפּרייט עס נור שריפטליך, אָבער זי קען מיט רעכט פערדיענען א שטראף, אויב מען שרייט זי אויס אין די גאסען צו אן

(מילל 154)

אויפגערעגטען המון, וועלכער האָט זיך ארומגעקליבען ארום דאָס הויז פון א תבואה־הענדלער, אָדער מען טיילט זי אויס צו אזא המון אין דער פאָרמע פון פלוגשריפטען. אלערליי מינים אקטען, וואס טוען אָהן א גערעכטע אורזאכע דעם אנדערן א שאָדען, דאר־פען קאָנטראָלירט ווערען, און וואו עס איז נוגע וויכטיגע ענינים, מ ו ז ע ן זיי לחלוטין ווערען קאָנטראָלירט, ענטוועדער דורך דער מענשהייט'ס אויסדרוק פון אונצופרידענהייט מיט זיי, אָדער, אויב מען מוז, אפילו מיט געוואלט. אין דעם ערך מוז דעם יחיד'ס פרייהייט בעגרענעצט ווערען; ער טאָר ניט זיין אן אָנשיקעניס אויף אנדערע מענשען. אויב אָבער ער פערטשעפּעט קיינעם ניט, וואו עס איז נוגע יענעם, נור ער טוט זיך זיין זאך, לויט זיין געשמאַק און זיין מיינונג, וואו עס איז איהם אליין נוגע, דאמאָלסט קע־נען דיזעלבע טעמים, וואָס בעווייזען, פאר וואָס מיינונגען זאָ־לען זיין פריי, אויך דיענען צו בעווייזען, פאר וואָס ער זאָל מע־גען אָהן א שום שטערונג אויספיהרען זיינע מיינונגען אין פּראק־טיקע אויף זיינע אייגענע אחריות. אז די מענשהייט איז ניט אונ־פעהלבאר; אז איהרע ווארהייטען זיינען דאָס רוב נור האלבע ווארהייטען; אז אחדות אין מיינונגען, סיידען די אחדות קומט ארויס פון דער העכסט פרייער און פולער פערגלייכונג מיט געג־נערשע מיינונגען, איז גאָר ניט כדאי צו ווען, און חלוקי דעות איז גאָר ניט קיין חסרון, נור אדרבא א מעלה, כל זמן די מענש־הייט וועט ניט זיין פיעל מעהר פעהיג ווי איצטער צו זעהן אלע זייטען פון א ווארהייט, — אָט די אלע פּרינציפּען קענען פּונקט אזוי גוט אָנגעווענדעט ווערען אויף מענשליכע מעשים, ווי אויף זייערע מיינונגען. פּונקט ווי עס איז ניצליך, אז די מענשהייט, כל זמן זי איז ניט פאָלקאָמען, זאָל האָבען פערשיידענע מיינונגען, אזוי איז אויך ניצליך, עס זאָלען זיין פערשיידענע פיהרונגען אין לעבען. עס איז נויטיג, אז די פערשיידענע כאראקטערען זאָלען האָבען, ווען קיינעם איז דערפון קיין היזק ניט, פרייען רוים זיך צו ענטוויקלען; אז יעדער איינער, וואָס וויל פּרובירען, זאָל קע־נען פּראקטיש בעווייזען דעם ווערטה פון פערשיידענע אופנים

פון לעבען. קורץ, עס איז ווינשענסווערטה, אז די אינדיווידואלי־טעט, דער עצם „איך" פון יעדען יחיד, זאָל קענען זיך אין גאנ־צען ארויסווייזען אין די פּרטים, וואו לכתחילה איז עס דעם אנ־דערן ניט נוגע. וואו ניט דעם מענשענ'ס אייגענער כאראקטער, נור די טראדיציע אָדער דער מנהג דיענט איהם פאר א רעגעל פון אויפפיהרונג, דאָרטען פעהלט איינער פון די הויפּטטיילען פון מענשליכען גליק, און דער עיקר הויפּטטייל פון אינדיווידו־עלען און געזעלשאפטליכען פּראָגרעס.

האלטענדיג פון אָט דעם פּרינציפּ, געפינען מיר, אז די צרה איז ניט, וואָס עס איז אזוי שווער צו שעצען די מיטלען, וועלכע פיהרען צו דעם בעשטימטען צוועק, נור פשוט וואָס די מענשען אין אלגעמיין זיינען אזוי קאלט צום צוועק גופא. ווען מען וואָלט געפיהלט, אז די פרייע ענטוויקלונג פון מענשענ'ס „איך" איז איינער פון די ערסטע עיקרים פון זיין וואָהלזיין; אז דאָס איז ניט נור איין עלעמענט, וואָס געהט האנד אין האנד מיט אַלץ, וואָס ווערט אָנגערופען קולטור, בילדונג, ציוויליזאציע, נור אז אָט די פרייע ענטוויקלונג איז אליין א נויטיגער טייל און א פאָר־בעדינגונג פאר די אלע זאכען, — ווען מען וואָלט דאָס געפיהלט, וואָלט גאר קיין סכנה ניט געווען, טאָמער וועט מען די פרייהייט ניט גענוג שעצען, און עס וואָלט אויך גאר ניט געווען אזוי מורא'דיג שווער צו געפינען דעם ריכטיגען גרעניץ צווישען דער פרייהייט פון איינצעלנעם און דעם קאָנטראָל פון דער געזעלשאפט. די צרה איז אָבער, וואס דער דורכשניטס־פערשטאנד בעגרייפט גאָר ניט, אז די פערזענליכע איניציאטיווע האָט א וועלכען עס איז אינער־ליכען ווערטה, און אז זי פערדיענט צו ווערען געאכטט ווי א גוטע מעלה פאר זיך אליין. היות ווי די מאיאָריטעט איז צופרידען מיט די מענשליכע פיהרונגען ווי זיי זיינען (ווארים זי אליין מאכט דאָך זיי זאָלען אזוי זיין), קען זי דעריבער ניט בעגרייפען, פאר וואָס די דאָזיגע פיהרונגען זאָלען ניט זיין גוט גענוג פאר יעדען איי־נעם. און ניט נור דער המון־עם, נור אפילו דאס רוב מאָראליסטען און געזעלשאפטליכע רעפאָרמאטאָרס נעהמען אויך ניט אריין די

פערזענליכע איניציאטיווע ווי א טייל פון זייער אידעאל; אפילו זיי קוקען אויף דעם מיט שנאה, ווי אויף א צרה'דיגע און ווידער־שפעניגע שטערונג, וועלכע דערלאזט ניט, אז אלע זאלען זיך פיה־רען אויף דעם אופן, ווי זיי, די רעפארמאטארס, מיינען אז עס וואלט זיין דאס בעסטע פאר דער גאנצער מענשהייט. עס זיינען פאראן קנאפ־וואס מענשען, מחוץ פון דייטשלאנד, וועלכע האבען אפילו ניט מעהר ווי א בעגריף פון דער לעהרע, וואס ווילהעלם פאן הומבאלדט, דער בעריהמטער געלעהרטער און שטאטס־מאן, האט פערעפענטליכט אין זיין בוך „די גרענצען דער ווירקזאמקייט דעם שטאאטעס".*) ער זאגט דארט אזוי: „דער אמת'ער צוועק פון מענשען, דער צוועק, וואס די אייביגע פערנונפט שרייבט אונז פאר, ניט די אונבעשטימטע פערלאנגען, וועלכע בייטען זיך אלע וויילע, איז די העכסטע הארמאנישע ענטוויקלונג פון אלע קרעפטען, וואס שטעלען צוזאמען א פאלקאמענעם גאנצען מענ־שען". און דעריבער לערנט ער אונז, אז „דער ציעל, צו וועלכען יעדער מענש מוז שטרעבען און וועלכען קיינע פון די, וואס ווי־לען ווירקען אויף'ן מענשען, טארען קיינמאל פון אויג ניט ארויס־לאזען, איז די א י נ ד י ו ו י ד ו א ל י ט ע ט פון זיין ענטוויק־לונג און קראפט". צוויי זאכען, לערנט ער אונז, האט מען נויטיג פאר אט דעם צוועק: „פרייהייט און פערשיידענארטיגע אומ־שטענדען", פון וועמעס פעראייניגונג עס ווערען געבארען „א י נ־ד י ו ו י ד ו ע ל ע ש ט א ר ק י י ט א ו ן פ י ע ל ז י י ט י ג־ק י י ט", וועלכע שטעלען צוזאמען „א ר י ג י נ א ל י ט ע ט".

---

*) עס איז כדאי צו בעמערקען, אז זייט דעם מחבר'ס צייט, א 50 יאהר צוריק, איז ניט אין אן ערך געשטיגען די צאהל פון די מענשען, וועלכע האבען א קלארען בעגריף פון הומבאלדט'ס בריליאנטע־נע געדאנקען. די ווייטערע ענטוויקלונג פון זיינע אידעען דורך די אינדיווידואליסטישע און אנארכיסטישע טעארעטיקער קען מען היינ־טיגע צייטען מעהר געפינען אויסער דייטשלאנד, ווי אין דייטשלאנד. — דער איבערזעצער.

דאָך, ווי ווייניג דער עולם איז געוועהנט צו הערען אזעלכע גע־ דאנקען ווי פאָן הומבאָלדט׳ס, און ווי איבערראשט ער זאָל ניט זיין צו געפינען, אז די אינדיווידואליטעט ווערט אזוי הויך געשעצט, פון דעסטוועגען קען מען זאָגען, אז דער געדאנק איז קיינעם ניט גאָר אין גאנצען פרעמד; עס איז נור א חילוק אין גראד. קיינער וועט ניט זאָגען, אז דער בעסטער כלל פאר דער מענשליכער אויפ־ פיהרונג איז צו קאָפּירען איינער דעם אנדערן. קיינער וועט ניט זאָגען, אז מענשען דארפען ניט אריינטון אין זייער ארט לעבען, אין די פיהרונג פון זייערע עסקים עפּעס אן איינדרוק פון זייער אייגענעם אורטייל, פון זייער אייגענעם כאראקטער. פערקעהרט ווידער וואָלט געוועזען אן אונזין צו זאָגען, אז מענשען דארפען לע־ בען אזוי, ווי קיינער אויף דער וועלט וואָלט גאָרנישט ניט געוואוסט איידער זיי זיינען געבאָרען געווארען; אזוי ווי די פּראקטיקע וואָלט ביז איצט אונז גאָר ניט געוויזען, אז איין ארט לעבען איז בעסער ווי אנאנדער ארט לעבען. קיינער לייקענט ניט, אז מען דארף מענשען לערנען און ערציהען אין דער יוגענד, כדי זיי זאָלען וויסען די פעסטגעשטעלטע רעזולטאטען פון דער פריהערדיגער מענשליכער ערפאהרונג. יעדער ערוואקסענער מענש אָבער דארף האָבען די פּריווילעגיע און די געלעגענהייט צו געברויכען און אויסטייטשען די ערפאהרונג אין זיין אייגענעם וועג. עס איז זיין זאך אויסצוגעפינען, וועלכער טייל פון דער בע־ וואוסטער מענשליכער ערפאהרונג פאסט זיך ריכטיג פאר זיין לאַ־ גע און פאר זיין כאראקטער. די טראדיציעס און די מנהגים פון אנדערע מענשען זיינען ביז א געוויסען גראד די עדות פון דער פּראקטיקע, וואָס י ע נ ע האָבען געלערנט: עס איז השערה׳דיגע עדות און אין דעם ערך דארף זיי א מענש שיינקען זיין אכטונג. אָבער ערסטענס קען זיין, אז אָדער זיי האָבען ניט געהאט גענוג ערפאהרונג, אָדער זיי האָבען דאָס ניט אויסגעטייטשט ריכטיג. צווייטענס קען זיין, אז זייער אויסטייטשונג איז געווען א ריכטי־ גע, נור זי פאסט זיך ניט פאר איהם. מנהגים ווערען געמאכט פאר געוועהנליכע אומשטענדען און פאר געוועהנליכע כאראקטערען,

און זיינע אומשטענדען אדער זיין כאראקטער קענען זיין אונגע־וועהנליכע. דריטענס, די מנהגים מעגען זיך זיין גאנץ גוטע און מעגען טאקע פאסען פאר איהם אויך, און דאך פאלגען זיי סתם דערפאר, ווייל דער מנהג איז אזוי, טויג אלץ ניט, מחמת אזא פיה־רונג וועט ניט בילדען און ניט ענטוויקלען אין איהם קיינע פון די אייגענשאפטען, מיט וועלכע א מענש צייכענט זיך אויס פון אלע אנדערע ברואים. די מענשליכע פעהיגקייטען פון בעגרייפען, אורטיילען און פיהלען אויף א געוויסען אופן; אלע גייסטיגע טהעטיגקייטען, און אפילו די בחירה פון מדות ארבייטען זיך אויס נור וועהלענדיג און איבערקלייבענדיג. דער וואס טוט עפּעס נור דעריבער, ווייל עס איז א מנהג אזוי צו טון, דער האט ניט קיין אייגענע בחירה. ער געווינט ניט קיין פּראקטיקע, ניט אין קענען אונטערשיידען וואס גוט איז, ניט אין וועלען וואס גוט איז. דער כח פון שכל און פון מאראל, אזוי גוט ווי דער כח פון די מוס־קולען, ענטוויקעלט זיך נור ווען מען געברויכט איהם. ווען מען טוט עפּעס נור דערפאר, ווייל אנדערע טוען אויך אזוי, האבען די חושים ניט קיין איבונג: עס איז פּונקט ווי מען גלויבט אין עפּעס, ווייל אנדערע גלויבען אויך אין דעם. ווען א מענש נעהמט אן א געוויסע מיינונג, ניט זייענדיג איבערצייגט מיט זיין שכל, אז זי איז ריכטיג, וועט דערפון זיין שכל ניט ווערען שטאר־קער, נור גיכער שוואכער: אזוי אויך ווען ער טוט עפּעס א זאך, וואס איז ניט אנגעמאסטען צו זיין כאראקטער און זיינע געפיה־לען (מען רעדט ניט, וואו עס איז נוגע פריינדשאפט אדער אנ־דערע מענשען׳ס רעכט), ברייננט עס מיט, אז זיינע געפיהלען און זיין כאראקטער ווערען פויל און טעמפּ, אנשטאט ענערגיש און טהעטיג.

דער מענש, וועלכער לאזט דער וועלט, אדער זיין אייגען „וועלטעל", אויסקלייבען פאר איהם דעם פּלאן פון זיין לעבען, נויטיגט זיך אין קיין אנדער פעהיגקייט, א חוץ די אבעזיאנעס פעהיגקייט — נאכצואפען. דער מענש וועלכער קלייבט זיך אויס זיין פּלאן פון לעבען פאר זיך, דער געברויכט אלע זיינע פעהיג־

קייטען. אזא מענש מוז געברויכען די קראפט פון בעאָבאכטען, כדי צו זעהען; דעם פערשטאנד און די אורטיילונגס־קראפט — כדי פאָראויסצוזעהן; טהעטיגקייט כדי צו קלייבען מאטע־ריאל פאר זין בעשלוס, אונטערשיידונגס־קראפט כדי צו בעשלי־סען; און ווען ער האָט בעשלאָסען, מוז ער געברויכען שטייפקייט און זעלבסטבעהערשונג כדי צו האלטען זיך ביי זיין אָבגעמאכטען בעשלוס. און וואָס מעהר זיין אויפפיהרונג ווערט בעשלאָסען לויט זיין אייגענעם שכל און געפיהל, אלץ מעהר מאכט ער געברויך פון זיינע פעהיגקייטען, אלץ מעהר בילדעט ער זיי אויס. א מענש קען אפשר אָהן די אלע זאכען אויך אויסגעהיט ווערען פון שלעכטס און געפיהרט ווערען אויף א גוטען וועג; אָבער וואס פאר א ווערטה אין פערגלייך קען אזא איינער האָבען אלס מענש? ווירק־ליך וויכטיג איז ניט נור וואָס מענשען ט ו ע ן, נור וואס פאר א מ ע נ ש ע ן זיי זיינען די, וואס טוען עס. דער ערסטער אין וויכטיגקייט פון אלע מענשליכע ווערק, פאר וועלכע מען גיט דעם לעבען אוועק כדי זיי צו מאכען שעהנער און פאָלקאָמאָנער, איז גאנץ געוויס דער מענש אליין. שטעלט זיך פאָר, אז עס וואָלט מעגליך געווען צו בויען הייזער, צו מאכען תבואה זאל וואקסען, האלטען מלחמות, אָנפיהרען משפטים, בויען שולען און אפילו מתפלל זיין דאַוונען, אלץ דורך מאשינעריע, דורך אויטאָמאטען אין מענשליכער געשטאלט; — עס וואָלט געווען א היבשער היזק צו פערבייטען אויף אזעלכע אויטאָמאטען אפילו די היינטיגע מע־נער און פרויען פון דער ציוויליזירטער וועלט, וועלכע זיינען לכל הדעות ניט מעהר ווי פערדארטע עקזעמפּלארען פון דאָס, וואָס די נאטור קען און וועט שאפען. די מענשליכע נאטור איז ניט קיין מאשינע, וועלכע מען בויט נאָך א מוסטער און מען שטעלט זי אָן אקוראטנע אָבצוטון דאס, וואס מען האָט פריהער אויסגע־רעכענט: זי איז א בוים, וועלכער וויל זיך פאנאנדערוואקסען און ענטוויקלען אויף אלע זייטען, ווי עס פאָדערן זיינע אינערליכע קרעפטען, וועלכע מאכען איהם פאר א לעבעדיגע זאך.

מען וועט אונז מסתמא מודה זיין, אז עס איז טאקי כדאי

מענשען זאָלען בילדען זייער פערשטאנד, און אז פאָלגען א מנהג מיט שכל, אדער אפילו ווען ניט ווען אָבטרעטען מיט שכל פון א מנהג, איז בעסער איידער פאָלגען בלינדערהייט און סתם אזוי, מעכאניש. ביז א געוויסען גראד איז מען אפילו מודה, אז א שכל דארף מען האָבען אן אייגענעם; אָבער אז מען דארף אויך האָבען אייגענע פערלאנגען, אן אייגענעם ווילען און תשוקות (אימפולסען), אָדער אז אזעלכע תשוקות, איבערהויפט נאָך שטארקע, זיינען ניט א געפאהר און א נסיון פאר א מענשען, — דאָס וויל מען שוין ניט מודה זיין. און דאָך, זיינען די פערלאנגען און אימפולסען פונקט אזויפיעל א טייל פון דעם פאָלקאָמענעם מענשען, ווי זיינע מיינונגען און ווי די פעהיגקייט גופא צו קענען זיך גובר זיין. שטארקע אימפולסען זיינען געפעהרליך, ווען זיי זיינען ניט ריכטיג באלאנסירט, ד. ה. ווען איין סדר פון בעשטרעבונגען און צוועקען איז שטארק ענטוויקעלט, בעת אנדערע סדרים, וועלכע דארפען זיך געפינען צוזאמען מיט איהם, בלייבען שוואך און ניטטהעטיג. מענשען פיהרען זיך אויף שלעכט, ניט ווייל זייערע געלוסטען זיינען צו־שטארק, נור ווייל זייער ג ע ו ו י ס ע ן איז צו־שוואך. קיין נאטירליכע פערבינדונג צווישען שטארקע געלוסטען און א שוואכען געוויסען איז ניטאָ. אדרבא, די נאטירליכע פערבינדונג איז פונקט פערקעהרט. זאָגט אויף א מענשען, אז זיינע געפיהלען און פערלאנגען זיינען שטארקער און מעהר פערשידענארטיג איידער אנאנדערנ'ס, זאָגט איהר נור דערמיט, אז ער בעזיצט מעהר איידער אנאנדערער דעם רויען מאטעריאל, פון וועלכען די מענשליכע נאטור ווערט געבויט; און דעריבער איז ער אפשר מעהר מסוגל צו טון שלעכטס, אָבער דערפאר אויך אודאי מעהר צו טון גוטס. שטארקע אימפולסען — דאָס איז נור אנאנדער נאמען פאר ענערגיע. ענערגיע קען בענוצט ווערען צו טון שלעכטס, אָבער מעהר גוטעס קען תמיד אויפגעטאָן ווערען פון אן ענערגישער נאטור, איידער פון א פוילער און אָבגעלאָזענער נאטור. די, וועלכע האָבען די מעהרסטע נאטור־געפיהלען, זיינען די מענשען, וועמעס קולטור־געפיהלען קענען ווערען די שטארקסטע.

די שטאַרקע עמפּפענגליכקייט פון אַ מענשענ'ס נאַטור, וועלכע מאַכט לעבעדיג און קרעפטיג זיינע פּערזענליכע אימפּולסען, איז אויך דער קוואַל פון וואַנען עס נעהמט זיך די ליידענשאַפטליכע ליעבשאַפט צו גוטע מדות, און דער מקור פון דער שטרענגסטער זעלבסטבעהערשונג. נור יעמאָלט, ווען די געזעלשאַפט בילדעט אַט די נאַטור־געפיהלען, טוט זי איהר פליכט און בעשיצט אויך איהרע אינטערעסען; ניט ווען זי פער'מיאוסט דעם שטאָף, פון וועלכען העלדען ווערען בעשאַפען, דערפאַר ווייל זי ווייס ניט ווי מען בע־שאַפט זיי. אַ מענש, וועמענס פערלאַנגען און אימפּולסען זיינען ווירקליך זיינע אייגענע — דער אויסדרוק פון זיין אייגענער נאַ־טור, ענטוויקעלט און געענדערט דורך זיין אייגענע בילדונג, — דער מענש, קען מען זאָגען, האָט אַ כאַראַקטער. דער אָבער, וועמענס פערלאַנגען און אימפּולסען זיינען ניט זיינע אייגענע, האָט אַזוי אַ כאַראַקטער, ווי אַ דאַמפּף־מאַשין האָט אַ כאַראַקטער. אויב איינער האָט ניט נור אייגענע, נור אויך ש ט אַ ר ק ע אימפּול־סען, און זיי זיינען בעהערשט פון אַ שטאַרקען ווילען, דאַמאָלסט האָט ער אַ שטאַרקען כאַראַקטער. ווער עס דיינקט, אַז עס איז ניט כדאי צו העלפען ענטוויקלען די אינדיווידואַליטעט בנוגע צו די געלוסטען און אימפּולסען, ביי דעם מוז הפנים אויסקומען, אַז די געזעלשאַפט דאַרף ניט האָבען קיין שטאַרקע נאַטורען, אַז זי איז ניט בעסער וואָס מעהר מענשען מיט כאַראַקטער זי האָט, און אַז בעזיצען דורכשניטליך אַ גרויסע מאָס פון ענערגיע איז גאָר ניט אַזוי כדאַי צו ווינשען.

אין אַמאָליגע צייטען האָבען אַט די דאָזיגע קרעפטען גע־קענט זיין — און זיי זיינען טאַקי געווען — שטאַרקער פאַר דער קראַפט, וואָס די געזעלשאַפט האָט געהאַט זיי צו קאָנטראָלירען און האַלטען אונטער איהר דיסציפּלין. עס איז געווען אַמאָל אַ צייט, ווען עס האָט זיך איינגעפונען אַן איבערפלוס פון מענשען מיט איניציאַטיווע און שטאַרקע כאַראַקטערען, און דער געזעלשאַפטלי־כער פּרינציפּ האָט געהאַט צו פיהרען מיט זיי אַ שווערען קאַמפּף. די שווערקייט איז בעשטאַנען אין דעם, ווי צו פּועל'ן אַז די קער־

פערליך אדער גייסטיג שטארקע מענשען זאָלען פאָלגען די רעגעלן, וועלכע זיינען געמאכט געוואָרען צו קאָנטראָלירען זייערע אימ־פולסען. כדי בייצוקומען אָט די שווערקייט האָט דאס געזעץ און די דיסציפלין, גאר ווי אמאָל די רוימישע פאפסטען אין זייער קאמפף אנטקעגען די קסרים, אויפגעשטעלט א מאכט איבער דעם ג א נ צ ע ן מענשען, ד. ה. זיי האָבען געזוכט צו קאָנטראָלירע זיין ג א נ צ ע ן לעבען, כדי במילא צו קאָנטראָלירען זיין כא־ראקטער, וועלכען די געזעלשאפט האָט ניט געקענט בינדען מיט קיינע אנדערע מיטלען. היינטיגע צייטען אָבער האָט די געזעל־שאפט שוין גאנץ היבש בייגעקומען די אינדיווידואליטעט, און די געפאהר וואס שטעהט איצטער פאָר דער מענשליכער נאטור, איז ניט דער איבערפלוס, נור פערקעהרט דער מ א נ ג ע ל פון פער־זענליכע ווילענס און אימפולסען. די לאגע האָט זיך זעהר פיעל געענדערט זייט יענער צייט, ווען די ליידענשאפטען פון די נאַ־טור־שטארקע און פאָליטיש־מעכטיגע מענשען האָבען תמיד גע־שטעלט זיך אנטקעגען די געזעצען און די רעגעלן און האָבען תמיד געמוזט שטרענג איינגעצוימט ווערען, כדי די מענשען ארום זאָ־לען פיעל־ווייניג זיך קענען פיהלען זיכער פון זיי. אין אונזער צייט לעבט יעדערער, סיי ער איז פון די העכסטע, סיי פון די ני־דעריגסטע קלאסען, אויף די אויגען, אזוי צו זאָגען, פון א פיינד־ליכער און שרעקליכער צענזור. ניט נור וואו עס איז נוגע אנדערע, נור אפילו וואו עס איז זיי אליין נוגע, פרעגט זיך ניט איצטער א מענש, אדער א פאמיליע: „וואס וויל א י ך בעסער? וואס וואָלט בעסער פאסען פאר מ י י ן נאטור און מ י י ן כאראק־טער? וואָס וועט גיכער געבען דעם בעסטען און העכסטען טייל פון מיין נאטור די מעגליכקייט צו וואקסען און געדייהען? זיי פרעגען זיך אנשטאט דעם: וואס פאסט זיך בעסער פאר מיין פ אָ ז י צ י ע אין דער געזעלשאפט? וואס טוען מענשען אין אזא לאגע ווי מיינע און אין אזא מ צ ב פ ו ן ר י י כ ט ו ם, אין וועלכען איך בין? אָדער (וואָס איז נאָך ערגער): וואס טוען לייט, וועלכע זיינען רייכער פאר מיר און שטעהען אין א העכערע

לאגע ווי איך? איך מיין דערמיט ניט צו זאגען, אז זיי פאָלגען בכיון בעסער דער מאָדע, איידער זייערע אייגענע נייגונגען. ניין, עס פאלט זיי גאָר ניט איין צו האָבען אנדערע מיינונגען ווי די, וואס זיינען אין מאָדע. אָט אזוי בויגט זיך דער גייסט גופא אונ־טער'ן יאָך: אפילו זייערע פערגעניגענס נעהמען זיי נאָך דער מאָדע נאָך; זיי האָבען ליעב וואָס דער המון האָט ליעב; ווען זיי קלייבען שוין יאָ איבער, איז דאָס נור פון די זאכען, וואָס אלע טוען. דערהויפּט אין געשמאק־זאכען בפרט: האָבען עפּעס אן אייגענעם געשמאק, אָדער גאָר ח"ו א זאָנדערבארע בענעה־מונג — דאָס מיידט מען אויס ווי די פּעסט. זיי פאלגען ניט זייער נאטור אזוי לאנג, ביז עס בלייבט זיי ניט קיין אייגענע נאטור וואס צו פאָלגען: זייערע מענשליכע פעהיגקייטען ווערען אויסגעמאָרעט און פערדארט; זיי ווערען אונפעהיג צו פיהלען א שטארקען פערלאנג, אָדער א חשק צו עפּעס א נייעם סאָרט פער־גענינגען. און זיי לעבען בכלל אָהן הערצליכע געפיהלען און אָהן מיינונגען, וועלכע זאָלען ריכטיג קענען הייסען אייגענע. היינט, פרעגט זיך, דארף אזוי זיין די מענשליכע נאטור, אָדער זי דארף ניט זיין אזוי?

נאָך דער קאלוויניסטישער טעאָריע נאָך קומט אויס, אז זי דארף אזוי זיין. לויט אָט דער טעאָריע איז דעם מענשענ'ס איינ־ציגער גרויסער חטא צו האָבען אן אייגענעם ווילען. אל'דאָס גו־טע, וואס די מענשהייט קען אויפטון, בעשטעהט אין איין זאך — געהאָרכזאמקייט. דו האָסט ניט קיין ברירה, אזוי מוזטו טון און ניט אנדערש, ווארים: „וואס עס איז ניט א חוב און א מצוה צו טון, איז אן עבירה". אזוי ווי די מענשליכע נאטור איז פון גרונד אויס פערדאָרבען (כי יצר לב האדם רע מנעוריו), קען דע־ריבער ניט זיין קיין ערלייזונג, ביז וואנען די נאטור וועט ניט ווערען אין איהם געטויט. פאר דעם, וואָס האלט פון אזא בליק אויפ'ן לעבען, איז די פערניכטונג פון אלע מענשליכע אייגענ־שאפטען, פעהיגקייטען און געפיהלען גאר ניט קיין אומגליק, ווארים וואָס דארף א מענש פעהיגקייטען א חוץ אויף צו קענען

זיך איבערגעבען אין גאנצען צום ווילען פון גאָט? און טאָמער געברויכט ער זיינע פעהיגקייטען אויף עפּעס אנאנדער צוועק, איז שוין בעסער ער זאָל זיי גאר ניט האָבען. אָט דאס איז קאלוויניזם; און עס האלטען פון דעם, נור אין עטוואָס א ווייכערער פאָרמע, א סך אנדערע, וועלכע האלטען זיך ניט פאר קאלוויניסטען. ווייכער זיינען זיי דערמיט, וואס זיי טייטשען אויס דעם אָנגענומענעם ווילען פון גאָט א ביסעל וועניגער אסקעטיש: זיי גלויבען, אז עס איז זיין רצון, אז די מענשען זאָלען יא אביסעל צופריעדען שטעלען זייערע נייגונגען; עס פערשטעהט זיך אָבער, ניט ווי זיי אליין וואָלטען דאָס געוואָלט, נור אלץ באופן פון געהארכזאמקייט, ווי די פרומע לייט הייסען זיי צו גוטען טון, דאָס הייסט, נאָך איין מוסטער, וועלכער איז גוט פאר אלעמען גלייך.

היינטיגע צייטען געפינט זיך, אויף אָט אזא מין שטילען אופן, א שטארקע טענדענץ צו האלטען פון אָט דעם ענגען בליק אויפ'ן לעבען און צו נעהמען אונטער איהר שוץ די טעאָריע פון א פערדארטען, געבונדענעם סאָרט מענשליכען כאראקטער. בלי ספק דיינקען א סך מענשען מיט'ן גאנצען הארצען, אז דער בורא האָט טאקי מכון געווען, מענשען זאָלען זיין אזעלכע פערקריפּעלטע קארליקעס: עס זיינען דאָך פאראן מענשען, וועלכע דיינקען למשל, אז ביימער זעהען אויס פיעל שעהנער, ווען מען שניידט אונטער זייערע צווייגען, אָדער מען האקט אויס פון זיי פיגורען פון חיות, איידער ווען מען לאָזט זיי וואקסען, ווי די נאטור האָט זיי געמאכט. אויב אָבער עס איז א טייל פון דער אמונה צו גלויבען, אז דער מענש איז בעשאפען געווארען פון א „אל רחמים“, שטימט דאכט זיך ריכטיגער צו גלויבען, אז אָט דער „בארמהערציגער“ האָט דעם מענשען געגעבען פעהיגקייטען, כדי זיי צו בילדען און ענטוויקלען, ניט אויסצואָווארצלען און פערדארבען, און אז ער האָט הנאה, וואס מעהר זיינע ברואים דערנעהנטערן זיך צו דעם בעגריף פון אידעאל, וועלכען ער האָט פערקערפּערט אין זיי, און וואָס מעהר זיי ענטוויקלען זייערע כחות צו פערשטעהן, טון און געניעסען. עס איז דאָ אנאנדער טיפּ פון מענשליכער גרויס־

קייט איידער דער קאלוויניסטישער: עס איז פאראן א בעגריף, אז דער מענשהייט איז געגעבען געווארען איהר נאטור פאר אנדערע צוועקען, איידער צו פערניכטען זי. „די *זעלבסטבעהויפטונג* פון די היידען איז אזוי גוט א טייל פון מענשליכער גרויסקייט, ווי די קריסטליכע *זעלבסטפערלייקענונג*", זאָגט סטערלינג. עס איז דאָ א גריכישער אידעאל פון *זעלבסטענטוויקלונג*, מיט וועלכען דער פלאטאָנישער און קריסטליכער אידעאל פון *זעלבסטבעהערשונג* געהט צוזאמען, אָבער פערנעהמט ניט זיין פלאץ. עס איז אפשר בעסער צו זיין א מענש ווי *דזשאהן נאקס* איידער ווי *אלקיביאדעס*; עס איז אָבער בעסער צו זיין א מענש ווי *פעריקלעס*, איידער ווי איינער פון יענע ביידע; און וואָלטען מיר היינטיגע צייטען געהאט א פעריקלעס, וואָלט זיכער אין איהם ניט געפעלט קיין גוטע זייט, וועלכע דזשאהן נאקס האָט געהאט.*)

ניט ווען מען רייבט אָפּ יעדע בעזונדערע אייגענשאפט פון מענשען ביז עס בלייבט ביי אלעמען איין פנים, נור פערקעהרט, ווען מען ענטוויקעלט און רופט ארויס יעדען כאראקטעריסטישען צייכען, באופן וואָס זאל ניט שאדען די אינטערעסען און רעכט פון אנדערע מענשען, קען ער ווערען אזא נאָבעלער, גרויסארטיגער געוואוקס, וואָס איז שעהן אויף איהם צו קוקען. און אזוי ווי א ווערק טראגט אויף זיך דעם כאראקטער פונ'ם מייסטער, וואָס האָט עס געמאכט, אזוי אויך, אויף'ן זעלבען אופן, ווערט דאָס לעבען רייך, פערשיעדענפאָרמיג און מונטער, שאפענדיג רייכע שפּייז פאר הויכע געדאנקען און ערהאבענע געפיהלען, און שטארקער מאכענדיג די פערבינדונג פון יחיד צום כלל, ווייל

---

*) דזשאַהן נאַקס איז געוועזן אַ שאָטלענדישער גייסטליכער רעפאָרמאַטאָר אין 16טען י. ה. אלקיביאדעס איז געוועזן אַ גריכישער גענעראַל, 450 יאָהר פאר קריסטוס. פעריקלעס איז געוועזן אַ בעריהמטער שטאַאטס־מאן, קעמפפער, פּאָעט און געלעהרטער אין אטהען, גריכענלאַנד, א יאָהר 500 פאר קריסטוס. — דער איבערזעצער.

דער כלל ווערט דאמאָלסט אזויפיעל מעהר ווערטה צו זיין צוגע־
בונדען צו איהם. אין דעם ערך וויפיעל זיין אינדיווידואליטעט
ענטוויקעלט זיך, אזויפיעל מעהר ווערטה קריגט ער פאר זיך און
קען אויך דעריבער האָבען מעהר ווערטה פאר אנדערע. זיין איי־
גען לעבען ווערט פולער, און ווען די איינצעלנע האָבען מעהר
לעבען, איז אויך פאראן מעהר לעבען אין דער מאסע, וועלכע
בעשטעהט פון איינצעלנע. אמת, מען מוז וויפיעל נויטיג איינצווי־
מען די שטארקע נאטורען, כדי זיי זאָלען ניט אָנגרייפען די רעכט
פון אנדערע מענשען; דאָס לוינט זיך אָבער אפילו פון שטאנד־
פונקט פון מענשליכער ענטוויקלונג. ווארים וואס איינער וואָלט
געוואונען אין זיין ענטוויקלונג, וואָלט דער אנדערער געמוזט פער־
לירען, אויב קיינער וואָלט ניט זיין געשטערט צו בעפרידיגען זיי־
נע געלוסטען דורך מיטלען, וועלכע קענען אנאנדערן בריינגען
שאדען. און אפילו פאר'ן יחיד אליין לוינט זיך דאָס אויך, ווייל
דורך די בעשריינקונג פון זיין ע ג אָ א י ס ט י ש ע ר נאטור
ווערט בעסער ענטוויקעלט דער ג ע ז ע ל ש א פ ט ל י כ ע ר טייל
פון זיין נאטור. ווען מען איז געצוואונגען צו האלטען זיך שטרענג אָן
די רעגעלן פון גערעכטיגקייט פון אנאנדערנ'ס טובה וועגען, ווע־
רען בעסער ענטוויקעלט די געפיהלען און די כחות, וועמעס ציעל
עס איז צו טון גוטעס צו אנדערע מענשען (די א ל ט ר ו א י ס ט י־
ש ע געפיהלען, ווי מען רופט זיי איצטער. — מ.). אָבער זיין
איינגעצווימט ניט צוליב יענעמ'ס טובה, נור ווייל עס געפעלט זיי
ניט, גלאט אזוי, וואָס איינער וויל טון — דאָס ענטוויקעלט ניט
קיין גוטע זייט אין א מענשען, א חוץ אפשר א געוויסע שטאר־
קייט פון כאראקטער צו שטעלען זיך אנטקעגען דעם. אויב מען
פערשווייגט אזעלכע אומזיסטע איינצווימונגען, ווערט די גאנצע
מענשליכע נאטור טעמפּ און אָבגעשוואכט. כדי צו געבען יעדען
איינעמ'ס נאטור א פרייע געלעגענהייט, איז לחלוטין נויטיג צו
ערלויבען פערשיידענע מענשען צו פיהרען פערשיידענע לעבענס.
אין דעם ערך וויפיעל אזוינע פרייהייטען האָבען עקזיסטירט אין
א געוויסער צייט, אויף אזויפיעל האָט יענע צייט זיך געמאכט א

נאמען אין געשיכטע. אפילו א דעספאָטיזם ברייננט ניט זיינע ערגסטע פרוכט, כל זמן די אינדיווידואליטעט עקזיסטירט אונ־טער איהם; פערקעהרט אבער, אלץ וואס אונטערדריקט די אינ־דיווידואליטעט איז דעספאָטיזם, מיט וואס פאר א נאמען מען זאָל דאָס ניט אָנרופען, און סיי דאָס ווערט געטון אין דעם נאמען פונ'ם ווילען פון גאָט, סיי אין דעם נאמען פון א מענשליכען געבאָט.

נאכדעם ווי מיר האָבען שוין געזאָגט, אז אינדיווידואליטעט איז די זעלבע זאך וואָס ענטוויקלונג, און אז נור די אויסבילדונג פון דער אינדיווידואליטעט ברייננט ארויס, אָדער קען ארויס־ברייננען גוט־ענטוויקעלטע מענשען, וואָלט איך דערמיט שוין גע־קענט שליסען דעם ארגומענט. וואָרים וואס נאָך קען מען זאָגען, אָדער וואס פאר א בעסערען שבח קען מען זאָגען וועגען א געווי־סען צושטאנד, ווי אז ער העלפט מענשען צו גרייכען דאס בעס־טע, וואס זיי קענען זיין? אָדער וואס קען מען זאָגען ערגערעס וועגען וועלכע עס איז מניעה פון גוטעס, ווי אז זי דערלאָזט ניט מענשען צו גרייכען דאָס בעסטע, וואס עס קען פון זיי ווערען? אָט די ארגומענטען אָבער וועלען אודאי נאָך ניט זיין גענוג צו איבערצייגען די, וועלכע נויטיגען זיך אם מעהרסטען אין איבער־צייגונג; און מען דאַרף אויך ווייטער בעווייזען, אז אָט די ענט־וויקעלטע מענשען ברייננען געוויסע נוצען פאר די ניט־ענטוויקעל־טע — מען דאַרף אויסטייטלען פאר יענע, וועלכע האָבען קיין פערלאנג ניט נאָך פרייהייט און ווילען זיך ניט בענוצען דער־מיט, אז עס קען אמאָל גאנץ קלאָר זיך לוינען פאר זיי צו ער־לויבען אנדערע מענשען צו מאכען געברויך דערפון אונגעשטערט.

ערסטענס, מילא, וואָלט איך דערמאָנט, אז עס איז אפשר מעגליך זיי זאָלען קענען עפּעס לערנען פון יענע. קיינער וועט דאָך ניט אָבלייקענען, אז אָריגינאליטעט איז זעהר א טייערע זאך פאר מענשליכע עסקים. עס איז תמיד פאראן א דוחק, ניט נור אויף מענשען וואס זאָלען ענטדעקען נייע ווארהייטען, אָדער בע־ווייזען אז די אלטע זיינען ניט וואהר, נור וואס זאָלען אויפברעכען

נייע ווענען און געבען ביישפּיעלען פון מעהר אויפגעקלערטע פיהרונגען, פון בעסערע געשמאקען, פון טיעפערע בעדייטונגען פון לעבען. דאָס קען, דאכט זיך, ניט אָבגעלייקענט ווערען פון קיינעם ניט, וועלכער גלויבט ניט, אז די וועלט האט שוין דערגרייכט פאָלקאָמענהייט אין אלע איהרע ווענען און האנדלונגען. עס איז אמת, ניט אלע מענשען האָבען גלייך בכח צו געבען דער וועלט אזעלכע מתנות: עס איז פאראן נור א קליינע צאָהל אין פער־גלייך מיט דער גאנצער מענשהייט, וועמעס עקספּערימענטען, אז מען זאָל זיי אָננעהמען, וואָלטען זיך ארויסגעוויזען צו זיין פיעל בעסער, איידער די פיהרונגען, וואָס עקזיסטירען איצטער. אָבער טאקי אָט די קליינע צאָהל מענשען זיינען „דאָס זאלץ פון דער ערד"; אָהן זיי וואָלט דאָס מענשליכע לעבען געוואָרען ווי א גרין־פערשימעלטער געמייזאכץ. ניט נור זיינען זיי דאָס אָט די, וועלכע ברייננען אריין די גוטע זאכען, וואָס זיינען פריהער ניט געווען, נור זיי זיינען אויך די דאָזיגע, וואָס האלטען אויף דאָס לעבען פון די זאכען, וואס זיינען שוין דאָ. און ווען עס וואָלט שוין גאָר ניט געווען, וואָס אויפצוטון נייעס, וואָלט דען דער מענשליכער שכל געוואָרען גאָר אן איבעריגע זאך? וואָלט עס גע־ווען א שכל, אז די וואס טוען די אלטע זאכען זאָלען פערגעסען, פארוואָס זיי טוען עס? זאָלען עס טון ווי בהמות, ניט ווי מענ־שען? אפילו אונזערע בעסטע מיינונגען און פיהרונגען האָבען די טבע ארונטערצוזינקען מיט דער צייט און ווערען מעכאנישע מנהגים: ווען עס וואָלטען, איינע נאָך די אנדערע, ניט געקומען מענשען מיט פרישע, אָריגינעלע אידעען, וועלכע דערלאָזען ניט יענע מיינונגען און פיהרונגען זאָלען ווערען ביי אונז פּשוט'ע טראדיציעס, וואָלט אָט דער טויטער שטאָף ניט געקענט ביישטעהן דעם קלענסטען קלאפּ פון א וועלכער עס איז ווירקליך לעבעדי־גער קראפט און עס וואָלט קיין גרונד ניט געווען, פאר וואס די ציוויליזאציע זאָל ניט אויסשטארבען ווי אין דער ביזאנטישער אימפּעריע. עס איז אמת, געניאלע מענשען זיינען און וועלען מסתמא תמיד זיין א קליינע מינאָריטעט; כדי אָבער צו האָבען

זיי, מוז מען גוט אָבהיטען דאָס פעלד, אויף וועלכען זיי וואקסען. זשעניען קענען פריי אָטעמען נור אין א לופט פון פרייהייט. זשעניען זיינען — דאָס איז פון זיך אליין געדרונגען — מעהר יחיד'דיג ווי אנדערע מענשען, הייסט עס, אז זיי קענען וועניגער ווי אנדערע אריינשטופען זיך — און דערביי ניט גע'ניזק'ט ווערען פון דער קוועטשענים — אין איינעם פון די עטליכע פורעמס, וואָס די געזעלשאפט בעזאָרגט פאר איהרע מיט־גליעדער, כדי זיי איינצושפאָרען די טרחה פון בילדען אן אייגענעם כאראקטער. אויב זיי האָבען ניט קיין מוט און לאָזען זיך אריינקוועטשען אין איינעם פון אָט די פורעמס, און לאָזען פערפאלען געהן יענעם טייל פון זיך, וועלכער קען זיך ניט אויסשפרייטען, ווען מען דריקט איהם, וועט די געזעלשאפט זיין קנאפּוואס געהאָלפען פון זייער זשעניע. פערקעהרט, אויב זיי האָבען א שטארקען כאראקטער און זיי צוברעכען זייערע קעטען, טייטעלט דאמאָלסט אויף זיי מיט די פינגער אָט דיזעלבע געזעלשאפט, ווענען עס איז ניט געלונגען צו מאכען פון זיי מיטעלמעסיגע בירגער, און זי רופט זיי אָן „ווילדע", „ניט איינגעהאלטענע", און נאָך אזוינע נעמען. איהר שרייען האָט א פּנים, ווי איינער וואָלט מתרעם געווען אויפ'ן טייך ניאגארא, פאר וואס ער פליסט ניט אזוי שטיל און גלאטלעך, ווי עס פליסט זיך בנעימות'דיג א האָלענדישער קאנאל צווישען זיינע געמאכטע ברעגעס...

איך בעשטעה אזוי שטארק אויף דער וויכטיגקייט פון זשעניע און אויף דער נויטיגקייט צו לאָזען איהם זיך פריי ענטוויקלען, אי אין געדאנקען, אי אויף דער פראקטיקע, — הגם איך וויים גאנץ גוט, אז קיינער וועט מיין פּאָזיציע ניט אָבלייקענען אין טעאָריע, — ווייל איך וויים אויך, אז אין דער ווירקליכקייט איז יעדער איינער גאנץ גלייכגילטיג צו דעם. מענשען האלטען געוועהנליך די געניאליטעט (גאונות) פאר א גאנץ פיינע זאך, ווען עס גיט איינעם די פעהיגקייט אָנצושרייבען א רייצענדע פּאָעמע, אָדער אָנצומאָלען א בילד. אין דעם ריכטיגען זין אָבער פון זשעניע, אין דעם זין פון אָריגינאליטעט אין געדאנקען און טהאטען, הגם קיי־

נער זאָגט ניט, אז מען דארף עס ניט בעוואונדערן, דאָך אין הארצען טראכטען זיך כמעט אלע, אז זיי קענען גאנץ גוט אויס־קומען אָהן דעם. צום אומגליק, איז עס אזוי נאטירליך, אז עס איז ניטאָ זיך וואס צו וואונדערן דעריבער. אָריגינאליטעט איז די עיקר־זאך, וואָס ניט־אָריגינעלע מענשען קענען ניט בעגריי־פען צו וואס מען דארף עס. זיי קענען ניט זעהן, וואָס אָריגי־נאליטעט קען פאר זיי אויפטון. אין אמת'ן, ווי זאָלען זיי דאָס טאקי זעהן? אויב זיי וואָלטען געקענט זעהן, וואס זי קען אויפ־טון פאר זיי, וואָלט עס דאָך ניט געווען קיין אָריגינאליטעט! די ערסטע ארבייט, וואָס די אָריגינאליטעט דארף טון פאר זיי, איז עפענען זיי די אויגען: אָבער וויבאלד מען וואָלט זיי איינמאָל די אויגען גוט פאנאנדערגעעפענט, וואָלטען זיי דאָך געהאט א מעג־ליכקייט אליין צו ווערען אָריגינעל. דערווייל אָבער, אז מען דערמאָנט זיך, אז אלץ וואָס איז ווען געטון געוואָרען, האָט דאָס אמאָל איינער געטון דער ערסטער, און אז אלע גוטע זאכען, וואָס זיינען דאָ, זיינען די פרוכט פון אָריגינאליטעט, איז זאָלען זיי זיין גענוג עניו'דיג צו גלויבען, אז עס איז נאָך עד היום עפּעס גע־בליבען פאר איהר וואָס אויפצוטון; און זאָלען זיי זיין גאנץ זי־כער, אז וואָס ווייניגער זיי פיהלען די נויטיגקייט פון אָריגינא־ליטעט, אלץ מעהר האָבען זיי איהרווירקליך נויטיג.

דער טרוקענער אמת איז, אז וויפיעל מען זאָל ניט רעדען און וויפיעל מען זאָל ניט שעצען די אמת'ע אדער כלומר'שטדיגע גאונות, די טענדענץ בכלל אין דער גאנצער וועלט איז אָבצוטרע־טען דער מיטעלמעסיגקייט דעם וועג און לאָזען איהר עולה לגדולה זיין ביי דער מענשהייט. דער יחיד איז געווען א מאכט פאר זיך אין די גאנץ אלטע צייטען, אין מיטעלאלטער און — ביסלעכווייס אלץ ווייניגער און ווייניגער — אין דער לאנגער איבערגאנג־פּע־ריאָדע פון דעם פעאָדאליזם ביז היינטיגער צייט; און אזעלכער, וואָס האָט געהאט גרויסע טאלאנטען, אָדער א הויכע געזעלשאפט־ליכע פּאָזיציע, איז דאמאָלסט געווען גאר א היבשע מאכט. היינ־טיגע צייטען ווערען די איינצעלנע פערלאָרען אינ'ם המון. פון

דער פּאָליטיק איז אָבגערעדט: די עפענטליכע מיינונג רעגירט היינט די וועלט. די איינציג־ווירקליכע מאכט היינטיגען טאָג איז די מאכט פון די מאסען, אָדער פון די רעגירונגען, בעת זיי שטע־לען מיט זיך פאָר די טענדענצען און אינסטינקטען פון די מאסען. דאָס איז א פאקט בנוגע די מאָראלע און געזעלשאפטליכע שייכות פון פּריוואט לעבען, אזוי גוט ווי אין קהל'שע ענינים. ניט אלע מאָל איז עס דערזעלבער סאָרט עולם, וועמעס מיינונגען עס געהן אונטער דעם נאמען די „עפענטליכע מיינונג": אין אמעריקא, א שטייגער, איז עס די גאנצע בעפעלקערונג פון די ווייסע (לגבי די שווארצע בעפעלקערונג. — מ.), אין ענגלאנד — דאָס רוב די מיטעלקלאסע. זיי זיינען אָבער אלע מאָל א מ א ס ע, דאָס הייסט — די מיטעלמעסיגקייט בכלל. און נאָך א גרעסערער חדוש איז, וואס די מאסען היינטיגע צייטען נעהמען שוין ניט מעהרער זיי־ערע מיינונגען, ניט פון די גדולים פון דער קירכע און פון שטאאט, ניט פון די בעקאנטע פיהרער, און אויך ניט פון ביכער. היינטיגע צייטען נעהמען זיי פארטיגערהייט זייערע געדאנקען פון מענ־שען, וואס שטעהען מיט זיי כמעט אויף איין שטופע, וועלכע ווענדען זיך צו זיי, אָדער רעדען אין זייער נאמען וואס עס קומט זיי אויס אינ'ם מאָמענט, דורך די צייטונגען. איך בעקלאָג זיך ניט אויף די אלע זאכען. איך זאָג ניט, אז ביי היינטיגען נידעריגען מצב פון מענשליכען גייסט קען בכלל פאָרקומען עפעס בע־סערעס. אָבער דאָס ענדערט דאָך ניט דעם פאקט, אז א הערשאפט פון מיטעלמעסיגקייט איז א מיטעלמעסיגע הערשאפט...

קיין דעמאָקראטישע רעגירונג און קיין רעגירונג פון א צאהל־רייכער אריסטאָקראטיע האָט זיך קיינמאָל ניט אויפגעהויבען און זיך ניט געקענט אויפהויבען, סיי אין איהר פּאָליטישען אויפטון, סיי אין די מיינונגען און אין דעם גייסטיגען טאָן, וואָס זי האָט געשאפען, העכער פאר דער מיטעלמעסיגקייט, — סיידען נור אין דעם ערך, ווי ווייט דער זעלבסטשטענדיגער רבים האָט זיך גע־לאָזען מדריך זיין (וואָס אין זייערע בעסטע צייטען האָבען זיי עס תמיד געטון) פון די עצות און דעם איינפלוס פון א מעהר בע־

גאבטען און בעסער אונטעררריכטעטען א י י נ ע ם אָדער א י י־נ י ג ע. די איניציאטיווע פון אלע קלוגע אָדער נאָבעלע זאכען קומט און מ ו ז קומען פון איינצעלנע, און געוועהנליך צום אלעם ערס־טען — פון א י י ן איינצעלנעם. פאר׳ן דורכשניטס־מענשען איז שוין דאָס אליין א כבוד און א שבח, וואס ער איז פעהיג איבערצו־נעהמען דעם איינצעלנעמ׳ס איניציאטיווע; וואָס די קלוגע און נאָבעלע זאכען געפינען אן אָבקלאנג ביי איהם אין מח, און ער קען זיך לאָזען פיהרען פון זיי מיט אָפענע אויגען. איך אונטער־שטיץ דאָ ניט יענעם סאָרט „העלדען־פערעהרונג“, וועלכער פאטשט בראוואָ דעם שטארקען זשעניע, פאר ארייכנאפען מיט געוואלט די הערשאפט פון דער וועלט און צווינגען זי צו טון וואס ער הייסט אנטקעגען איהר ווילען. אלץ וואָס דער זשעניע קען פאָדערן, איז נור — די פרייהייט אָנצוצייגען דעם וועג. די מאכט צו צווינגען אלעמען צו געהן אויף דעם וועג, וואס ער ווייזט אָן, איז ניט נור סותר די פרייהייט און די ענטוויקלונג פון אלע אנדערע מענשען, נור עס פערדארבט איהם, דעם שטארקען מאן, גופא. עס זעהט אָבער אוים, אז וויבאלד די מיינונגען פון דעם המון פון פשוט׳ע דורכשניטס־מענשען זיינען געווארען, אָדער ווערען אומעדום די הערשענדע מאכט, איז דאָס איינציגע, וואָס וואָלט געקענט זיין דאָס געגענגעוויכט און דער קאָרעקטיוו פון דער טענדענץ, די אלץ מעהר און מעהר קענטיגע אינדיווידואליטעט פון די מענשען, וועלכע שטעהען אויף די העכערע שטאפלען פון געדאנק. אָט ביי די אומשטענדען איבערהויפט איז עס נויטיג, אז אנשטאט זיי אָבצוהאלטען, זאָל מען די אויסנאהמס־מענשען, די יוצאים מן הכלל, צוגעבען חשק צו פיהרען זיך אנדערס ווי דער המון. ביי אנדערע צייטען איז דאָס קיין פעולה ניט געווען, סיידען זיי האָ־בען זיך געפיהרט ניט נור אנדערס, נור אויך ב ע ס ע ר ווי דער המון. היינטיגע צייטען איז דער ביישפיעל פון ניט־שטימען אליין, דאָס אָבזאָגען־זיך צו בויגען די קניע פאר׳ן מנהג, שוין אליין א פעולה. פונקט דעריבער, ווייל די עפענטליכע מיינונג איז איצט אזוי טיראניש, אז דער נאמען עקסצענטריק (בעל־שגעון) איז גע־

ווערען א זידעל־ווארט, איז כדי דורכצוברעכען אט די טיראניי ווינשענסווערטה, אז מענשען זאלען דוקא זיין עקסצענטריש. ווען און וואו עס זיינען געווען א סך שטארקע כאראקטערען, זיינען תמיד גע־ווען א סך עקסצענטריקער: זייער צאהל אין א געזעלשאפט איז גע־ווען לפי ערך גלייך צו דער סומע פון זשעניע, גייסטיגער קראפט און מאראלישען קוראזש, וואס די געזעלשאפט האט געהאט. וואס איצטער זיינען דא אזוי ווייניג מענשען, וועלכע וואגען צו זיין עקסצענטריש, איז דער סמן, וואס ווייזט אן אויף די הויפט גע־פאהר פון אונזער צייט.

איך האב געזאגט, אז עס איז וויכטיג צו געבען וואס מעהר פרייהייט צו טון אונגעוועהנליכע זאכען, כדי אז מיט דער צייט זאל זיך קענען ארויסווייזען, וועלכע פון די זאכען פאסען זיך אנ־געגנומען צו ווערען ווי מנהגים. אבער ניט צוליב דעם טעם אליין, וואס מען קען אויף דעם אופן אויסגעפינען בעסערע פארמען פון מעשים און מעהר ווירדיגע מנהגים צו האלטען, איז כדאי צו זיין אונאבהענגיג אין פרט פון טון, און פריי ניט צו פאלגען די אל־טע מנהגים. אויך איז גאר ניט געזאגט, אז נור מענשען, וואס בעזיצען העכערע גייסטיגע פעהיגקייטען, האבען א רעכט צו געהן אין זייער אייגענעם וועג. עס איז קיין אורזאכע ניטא, פאר וואס דאס גאנצע מענשליכע לעבען זאל איבערהויפט זיין געבויט לויט איין געוויסען מוסטער, אדער נור לויט עטליכע געוויסע מוסטערן נאך. אויב א מענש בעזיצט וויפיעל עס איז געזונטען פערשטאנד און ערפאהרונג, איז זיין אייגענער פלאן פון לעבען דער בעסטער; ניט ווייל ער איז אין עצם דער בעסטער, נור ווייל עס איז ז י י־נ ע ר, זיין א י י ג ע נ ע ר פלאן. מענשען זייינען ניט גלייך צו שעפסען, און אפילו שעפסען צווישען זיך זיינען אויך ניט אלע גלייך. א ראק אדער א פאר שטיוועל קען א מענש זיך ניט צו־קלייבען, סיידען מען נעהט זיי אויף זיין מאס, אדער ער האט א גאנצען מאגאזין, פון וואנען זיך אויסצוקלייבען; איז דען לייכטער צו־צופאסען איהם א לעבען, איידער א ראק? זיינען דען מענ־שען מעהר עהנליך צו די אנדערע אין זייער גאנצען פיזישען און

גייסטיגען געביי, איידער זיי זיינען אין דער פֿאָרמע פון זייערע פּיס? אפילו ווען דער חלוק וואָלט נור בעשטאַנען אין דעם, וואס יעדער מענש האָט זיך זיין געשמאַק, וואָלט דאס אליין געווען גענוג אורזאַך, פאר וואס מען זאָל נ י ט פּרובירען אלעמען צושניידען נאָך איין מוסטער נאָך. אָבער פערשיידענע מענשען פֿאָדערן אויך, א חוץ דעם, א פערשיידענע סביבה פאר זייער גייסטיגע ענטוויקלונג; און אזוי ווי ניט אלע פלאַנצען קענען עקזיסטירען אין איין קלימאַט, אזוי קענען ניט אלע מענשען פיהרען א גע־זונטען לעבען אין דערזעלבער מאָראלער אַטמאָספערע. דיזעלבע זאַכען, וואס ־פאר איין מענשען זיינען זיי א שטיצע צו בילדען זיין העכערע נאַטור, זיינען פאר אנאַנדער מענשען גאר א שטע־רונג. דערזעלביגער סאָרט לעבען פערשאַפט פאר איינעם א געזונ־טען רייץ און האלט אלע זיינע פעהיגקייטען פון טון און געניסען אין בעסטער אָרדנונג, בעת פאר אנאנדערן איז דאָס א שווערע לאַסט, וואס צודריקט אָדער צוברעכט זיין גאַנצען אינערליכען לעבען. אזוי פערשיידען זיינען מענשען אין זייער פיהלען פער־גניגען און שמערצען און אין דער ווירקונג, וואס פערשיידענע מאָראלע און פיזישע אורזאַכען מאַכען אויף זיי, אז וואו עס איז ניטאָ א ריכטיג־צוגעפּאַסטע פערשידענאַרטיגקייט אין די אופנים פון זייער לעבען, קענען זיי ניט קריגען ניט דעם חלק גליק, וואס עס קומט זיי, ניט די ענטוויקלונג ביז צו דער גייסטיגער, מאָראַ־לער און עסטעטישער מדרגה, וואס זייער נאַטור איז מסוגל צו גרייכען. היינט פאר וואס זאָל די טאָלעראַנץ פון פּובליקום ניט גרייכען ווייטער, ווי ביז יענע געשמאַק־פאָרמען און אופנים פון לעבען, וועלכע האָבען פועל געווען מען זאָל זיי דולדען, מחמת דער גרויסער צאָהל פון אָנהענגער וואס זיי האָבען? אין ערגעץ ניט (א חוץ אין געוויסע מאָנאַסטירען) איז פערשיידענהייט אין געשמאַק־זאַכען אין גאַנצען טריף; עס איז ניט קיין חרפּה פאר א מענשען יאָ ליעב צו האָבען אָדער ניט ליעב צו האָבען אזעל־כע זאַכען ווי שיפען־זיך, רויכערן, גימנאַסטיקע מאַכען, מוזיק, שאָך, קאָרטען־שפּיעלען אָדער לעזען, ווייל אי פון די, וועלכע האָ־

בען ליעב אזעלכע זאכען, אי פון די, וועלכע האָבען זיי ניט ליעב, זיינען פאראן צופיעל, מען זאָל זיי קענען אונטערדריקען. ווען אָבער א מאן, און על אחת כמה וכמה א פרוי, ערלויבט זיך, אָדער צו טון „וואָס קיינער טוט ניט“, אָדער ניט צו טון „וואָס אלע טוען“, מוזען זיי אויסשטעהן אזויפיעל חרפות־ביושים, אקוראט ווי ער אָדער זי וואָלט עפּעס אָבגעטאָן א שווערען מאָראלען פּער־ברעכען. מענשען מוזען בעזיצען א טיטול, אָדער עפּעס אנאנדער צייכען פון א געוויסען ראנג, אָדער זיי מוזען זיין מקורבים צו מענשען וואס האָבען א ראנג, כדי צו קענען אביסעלע זיך פּערגי־נען דעם לוקסוס פון טון וואס זיי ווילען, און זייער כבוד זאָל צוליב דעם ניט געמינדערט ווערען. איך זאָג נאָך א מאָל: א ביסעל זיך פּערגינען, ווארים ווער עס ערלויבט זיך א סך פון אזא פּערגעניגען, ריזיקירט ניט נור בערעדט צו ווערען, נור ער איז פּשוט אין געפאהר געשטעלט צו ווערען פאר א קאָמיסיע איבער משוגעים, וועלכע קען צו׳פּסק׳נען מען זאָל אוועקנעהמען ביי איהם זיין פערמעגען און עס אוועקגעבען צו זיינע קרובים.*)

---

*) עס נעהמט אָן אַ מורא און אַן עקעל צו־צוזעהען אויף וואס פאַר אַ מין בעווייזען אַ מענש קען דאָ די לעצטע צייט געריכטליך ערקלערט ווערען אלס אונפעהיג צו פּערוואלטען זיינע געשעפטען, און ווי מען קען בטל מאַכען זיין צוואה מכח די צוטיילונג פון זיינע גיטער נאָכ׳ן טויט, אויב די ירושה קלעקט אויף די הוצאות וואָס עס קאָסט אָנצופיהר־רען משפּטים — אויפ׳ן חשבון פון דער ירושה גופא. מען קריכט אריין אין די קלענסטע פּרטים פון זיין טעגליכען לעבען, און אויב אַ פּחות שבפּחותים קען מיט זיינע שמאָלינקע אויגלעך און שווערען צינגעל דערזעהן און דערצעהלען עפּעס פון זיין פיהרונג, וואָס איז ניט אַב־סאָלוט באַנאַל און וואָכעדיג, ווערט עס פאָרגעלעגט פאר די געשוואָרע־נע ווי בעווייזען פון משוגעת ,און עס ווערט אָפט אזוי אָנגענומען: ווארים די געשוואָרענע זיינען ניט וועניגער וואולגאַר אן אונוויסענד פאר די עדות, בעת די ריכטער, מיט זייער אויסערגעוועהנליכען ניט־קענען דאָס לעבען און ניט־פערשטעהן די מענשליכע נאַטור, וואָס מיר

עס איז פאראן איין כאראקטער־שטריך פון דעם היינטיגען
גאנג פון דער עפענטליכער מיינונג, וועלכער איז אייגענס אָנגע־
מאָסטען אויף דעם, אז זי זאָל ניט קענען פערליידען קיין
שארפען אויסדרוק פון אינדיווידואליטעט. דער אלגעמיינער
דורכשניט פון מענשען זיינען ניט נור קליינע מוחות, נור אויך
קליינע וועלערס: זיי האָבען ניט קיין גענוג־שטארקע פערלאנגע
אָדער געשמאקען, וועלכע זאָלען זיי בעוועגען צו טון עפּעס אונ־
געוועהנליכעס, און דעריבער פערשטעהען זיי ניט יענע מענשען,
וועלכע האָבען יאָ אזעלכע פערלאנגען, און זיי שטעלען זיי דעריבער

טרעפען אָן נאָכאַנאַנד צו אונזער גרויסען ערשטוינען ביי די ענגלישע
יוריסטען, העלפען נאך אָפט אליין מיט צו פערפיהרען די געשוואָרע־
נע. אָט די משפטים רעדען מעהר איידער שווערע ביכער מכח דעם צו־
שטאַנד פון די געפיהלען און מיינונגען פון וואולגארען המון בנוגע
צו דער מענשליכער פריהייט. אזוי וואויט זיינען זיי פון צו דיינקען
אז די אינדיווידואליטעט האָט עפּעס אַ ווערטה — אזוי וואויט זיינען
זיי פון צו שעצען דאָס רעכט פונ'ם יחיד צו האָבען אן אייגענע מיי־
נונג און צו טון וואס איהם געפעלט וואו עס איז קיינעם ניט נוגע —
אז אי די ריכטער, אי די געשוואָרענע קענען אפילו גאָר ניט בעגריי־
פען ווי אַ מענש ביים פולען זינען קען גאָר וועלען האָבען אַזעלכע
פריהייטען. פארציימיגע יאָהרען, אַז מען פלעגט רעדען וועגען פער־
ברענען אַטעאיסטען, פלעגען „באַרמהערציגע לייט“ פאָרשלאָגען מען זאָל
זיי אַנשטאַט פערברענען בעסער אוועקשיקען אין אַ דול־הויז: היינטי־
גען טאָג וואָלט עס אונז גאָר ניט איבערראַשט, ווען עס וואָלט אונז
אויסגעקומען צו זעהן ווי זיי פיהרען אויס דעם דאָזיגען פאָרשלאַג
מכח אל הפועל און פּאטשען נאָך דערצו זיך אליין בראַוואָ פאר זייער
„ריין־מענשליכע און קריסטליכע“ מעטאָדע, מיט וועלכער זיי בעהאַנדלען
די דאָזיגע „אומגליקליכע“ — בשתיקה האָבענדיג דערביי א הנאה און
טראַכטענדיג זיך: אַ שעהנע, ריינע כפרה אויף די טריפ'ניאַקעס, די
אפיקורסים.

אריין אין דעם קלאס פון די ווילדע ניט־איינגעהאלטענע נאטורען, אויף וועמען זיי זיינען געוועהנט צו קוקען פון אויבען ארונטער. איצטער לאָמיר נאָך, ווי א צוגאָב צו אָט דעם פאקט, וועלכער איז אן אלגעמיינער, זיך פאָרשטעלען, אז עס איז געווארען א שטארקע בעוועגונג, וואס זוכט אויסצובעסערן די מאָראל, — און עס איז קלאָר אויפ׳ן קוק, וואָס מיר קענען דערווארטען. היינטי־גע צייטען איז פונקט געווארען אָט אזא בעוועגונג; עס איז ווירק־ליך פיעל אויפגעטון געווארען איינצופיהרען מעהר רעגעלמעסיג־קייט און וועניגער הולטאיסטווע; און עס האָט אָנגעהויבען ארומ־צוגעהן אין לאנד א מין פילאנטראָפּישער גייסט, וועלכער קען זיך גאָר ניט געפינען קיין בעסער פעלד פאר זיין אר־בייט, ווי צו נעהמען זיך אויסראָטען חטאים און אויפ־קוקען אויף דער מאָראל פון אונזערע זינדיגע ברידער און שוועסטער. אָט די טענדענצען פון אונזער צייט זיינען גורם, אז דער עולם איז איצטער מעהר גענייגט ווי אין דאָם רוב פריהעריגע פעריאָדען ארויסצוגעבען אלגעמיינע אויפפיהרונגס־רעגלען און אוועקלעגען כחות אויף דעם, אז יעדער איינער זאָל פאָלגען די תקנות, לויט דעם כלל, וואָס מען האָט אָבגעמאכט. און סיי מען האלט עס בשתיקה, אָדער מען זאָגט עס ארוים אָפען, דער גרוי־סער כלל אָדער מאסשטאב איז — מען טאָר קיין זאך ניט בע־געהרען מיט א שטארקען חשק. דעם עולם׳ס אידעאל פון א כא־ראקטער איז, עס זאָל ניט זיין קיין קענטיגער כאראקטער; מען זאָל פערקריפּלען, צוזאמענדריקענדיג, ווי די פיס פון א כינעזער דאמע, יעדען טייל פון דער מענשליכער נאטור, וועלכער איז נור עפּעס בולט און האָט די טבע צו מאכען איינעם אויסזעהן קענטי־גער אין זיינע אויסערליכע שטריכען פון אלע מענשען פון א גאנץ יאָהר.

ווי עס איז געוועהנליך דער שטייגער מיט אידעאלען, וועל־כע לאָזען ארוים א העלפט פון וואָס מען דארף, אזוי אויך ברייננט דער איצטיגער מאסשטאב פון גוטס ניט מעהר ווי א ביליג־נאכ־געמאכטע קאָפּיע פון דער אנדער העלפט. אנשטאָט ארויסצו־

ברייננען גרויסע כחות, געפיהרט פון א קרעפטיגען פערשטאנד און שטארקע געפיהלען, קאָנטראָלירט פון א שטארקען בעוואוס־טען ווילען, איז דער רעזולטאט שוואכע געפיהלען און שוואכע כחות, וועלכע מען קען דריבער לייכט האלטען אין די רעמלעך פון מנהג אָהן ווילענס־קראפט און אָהן פערשטאנד. ענערגישע כאראקטערען, אזוי אויפ'ן גרויסען שטייגער, ווערען שוין איצ־טער א זעלטענהייט, א טראדיציע. עס איז איצטער דאָ אין לאנד כמעט ניטאָ קיין אויסגאנג פאר ענערגיע א חוץ אין מסחר. די ענערגיע, וואָס מען פערבריינגט אויף מסחר, איז דערווייל־ע נאָך ניש־קשה'דיג. דאָס ביסעל, וואָס בלייבט, ווערט פערבראכט אויף עפּעס, אין וואָס איינער שמאקעוועט זיך איין, זיין „שטע־קען־פערדעל", ווי מען רופט עס, וועלכער קען אמאָל זיין עפּעס א ניצליכער, אמאָל אפילו א פילאנטראָפּישער „פערדעל", אָבער אלע מאָל נור איין געוויסע זאך, און געוועהנליך א גאנץ קליינטשינקע זאך. ענגלאנד'ס גרויסקייט איז איצטער נור א כלל־גרויסקייט; איינציגווייז קליין, זעהען מיר נור אויס, ווי מיר וואָלטען פעהיג זיין צו טון עטוואָס גרויסעס, דורך אונזער טבע פון צוזאמענבינדען זיך; און אונזערע מאָראלע און רעליגיעזע פילאנטראָפּען זיינען גאנץ קאָנטענט דערמיט. אָבער מענשען פון אנאנדער שניט האָבען געמאכט פון ענגלאנד, וואָס זי איז אמאָל געווען, און עס וועלען מוזען אויפשטעהן מענשען פון אנאנדער שניט צו פערמיידען זי זאָל ניט ווערען ערגער ווי זי איז.

דער דעספּאָטיזם פון מנהג איז אומעדום די אייביגע שטע־רונג פון מענשליכען פּאָרטשריט, ווייל ער שטעהט תמיד אויף מעסערס מיט דעם געפיהל צו שטרעבען נאָך עפּעס, וואָס איז בעסער איידער דער מנהג, — מיט דעם געפיהל, וועלכער, לויט די אומשטענדען נאָך, רופט זיך אמאָל דער גייסט פון פרייהייט, און אמאָל דער גייסט פון פּראָגרעס און פערבעסערונג. דער גייסט פון פערבעסערונג איז ניט אלע מאָל א גייסט פון פריי־הייט, ווארים אמאָל קען ער ציעלען איינצופיהרען פערבעסערונ־

גען אנטקעגען דעם פאָלק'ס ווילען; און דער גייסט פון פריי־הייט, אין דעם ערך אויף וויפיעל ער שטעלט זיך אנקעגען אזעלכע געצוואונגענע טובות, קען זיך, אין א געוויסען פלאץ און פאר א געוויסע צייט, פעראייניגען מיט די געגנער פון די דאָזיגע רעפאָרמען; אָבער דער איינציגער שטענדיגער קוואל, וואָס פארפעהלט קיינמאָל ניט צו ברייגגען פערבעסערונגען, איז פריי־הייט; ווארים האָט מען פרייהייט, קען יעדער איינצעלנער ווע־רען א זעלבסטשטענדיגער קוואל פון פערבעסערונגען. דער פראָג־רעסיווער פרינציפ על כל פנים, סיי אין דער פאָרמע פון ליעבע צו פרייהייט, סיי פון ליעבע צו רעפאָרמען, איז אלע מאָל א פיינד פון דער הערשאפט פון מנהג און ער בעדייט די בעפרייאונג לכל הפחות פון אָט דעם יאָך; און די מלחמה, וואָס געהט אָן צווי־שען דיביידע, איז דער אינטערעסאנטעסטער טייל פון דער גאנ־צער געשיכטע פון דער מענשהייט. ריכטיג גערעדט, האָט דער גרעסטער טייל פון דער וועלט גאָר קיין געשיכטע ניט, ווייל דער דעספאָטיזם פון מנהג איז א פאָלשטענדיגער. דאָס איז דער פאל אין אלע מזרח־לענדער. דער מנהג איז דאָרטען אין אלע זאכען דער העכסטער געריכט; יושר און גערעכטיגקייט מיינט איינשטימונג מיט'ן מנהג; אנטקעגען די חזקה פון מנהג דיינקט גאָר קיינער ניט צו שטעלען זיך, סיידען א וועלכער עס איז טיראַן, וואָס איז בערוישט פון זיין מאכט. און מיר זעהען דעם סוף דערפון. יענע פעלקער האָבען אמאָל געמוזט האָבען אָריגינאַליטעט: זיי זיינען דאָך ניט פון הימעל ארונטערגעפאַלען מיט איין מאָל אזוי צאָהלרייך, אזוי געלערנט און ערפאהרען אין פיעלע קונסטען פון לעבען; זיי האָבען אליין זיך דאָס אלע געשאפען, און זיי זיינען דאמאלסט געוועזען די שטארקסטע נאציאָ־נען אין דער וועלט. וואָס זיינען זיי איצטער? איצטער זיינען זיי אונטערטעניג צו אזעלכע פעלקער־שטאממען, וועמעס אור־על־טערן האָבען נאָך געלעבט אין די וועלדער בעת זייערע האָבען שוין געהאט פראכטפאָלע פאלאסטען און גרויסארטיגע טעמפ־לען; אָבער דערפאר האָט ביי יענע דער מנהג ניט געהאט אזא

שליטה, נור ער האָט זיך געמוזט טיילען אין זיין ממשלה מיט
דער פרייהייט און דעם פּראָגרעס. עס זעהט אויס, אז א פּאָלק
קען פאר א געוויסע צייט זיין פּראָגרעסיוו און נאָכדעם אויפהער־
רען: ווען הערט עס אויף? ווען עס הערט אויף צו בעזיצען
אינדיווידואליטעט. ווען אָט אזא ענדערונג זאָל טרעפען ביי די
נאציאָנען אין אייראָפּא, וועט עס ניט טראָגען פּונקט דעמזעל־
בען כאראקטער: דער דעספּאָטיזם פון מנהג, וועלכער זאָגט אָן
צרות אָט די נאציאָנען, פּיהרט ניט אקוראט צו אונבעוועגליכ־
קייט. ער פערבאָט אייגענארטיגקייט, איינצעלקייט, אָבער ער
שליסט ניט אויס קיין שנוים, קיין ענדערונגען, בתנאי ווען אלע
ענדערען זיך צוזאמען. מיר האָבען אוועקגעוואָרפען די סקאָר־
באָווע קאָסטיומען פון אונזערע אורעלטערן; אָבער יעדער איי־
נער מוז דאָך געהן געקליידעט ווי אלע אנדערע מענשען, נור דער
פאסאָן קען זיך בייטען איין מאָל אָדער צוויי מאָל א יאָהר. מיר
גיבען אכטונג אויף דעם אופן, אז ווען עס קומט אָן ענדערונג,
זאָל עס זיין לשמה, ד. ה. צוליב דער ענדערונג גופא, ניט צוליב
א וועלכער עס איז אידעע פון שענקייט אָדער בעקוועמליכקייט;
ווארים דיזעלבע אידעע פון שענקייט אָדער בעקוועמליכקייט קען
דאָך ניט אריינפאלען אלעמען אין קאָפּ אין דערזעלבער מינוט,
און זי קען דאָך ניט ווידער ארויסגעוואָרפען ווערען פון אלע־
מענס קאָפּ גלייך אין אנאנדער מינוט.

אָבער מיר זיינען אויך פּראָגרעסיוו, אזוי גוט ווי מיר ענדערען
זיך. מיר מאכען נאָכאנאנד ערפינדונגען אין מעכאנישע זאכען
און מיר האלטען זיי, ביז וואנען זיי ווערען ווידער פערביטען
אויף בעסערע זאכען. מיר זיינען גערן נאָך רעפאָרמען אין דער
פּאָליטיק, אין בילדונג, אפילו אין מאָראל, הגם בנוגע דער מאָראל
בעשטעהט הויפּטזעכליך אונזער אידעע פון רעפאָרם אין וועלען
איינריידען אָדער צווינגען אנדערע מענשען זיי זאָלען זיין אזוי
גוט און פרום, ווי מיר זיינען. עס איז ניט אנטקעגען דעם פּראָג־
רעס וואָס מיר זעצען אויס; אדרבא, מיר בעריהמען זיך דער־
מיט, וואָס מיר זיינען דאָס העכסט־פּראָגרעסיווע פאָלק, וואָס

האָט ווען עס איז געלעבט. עס איז אנטקעגען די אינדיווידו־
אליטעט, וואָס מיר פיהרען א מלחמה: מיר מיינען, אז מיר וואָל־
טען אויפגעטאָן וואונדער, ווען מיר וואָלטען נור געקענט מאכען
אלע זאָלען זיין גלייך; פארגעסענדיג, אז דוקא די ניט־גלייב־
קייט פון איין מענשען צו אנאנדערען איז געוועהנליך די ערסטע
זאך, וואָס ציהט יעדערענ'ס אויפמערקזאמקייט אויף די חסרונות
פון זיין אייגענעם טיפּ און אויף די מעלות פון אנאנדער טיפּ,
אָדער אויף די מעגליכקייט, דורך א פעראייניגונג פוןביידענס
גוטע זייטען, צו שאפען עטוואס בעסערס, ווי יעדער איינער איז
בעזונדער. מיר קענען זיך אָבנעהמען א מוסר השכל פון כינא
— א נאציאָן, וואָס האָט א סך טאלאנט און אין געוויסע פּרטים
חכמה אויך, צו פערדאנקען איהר זעלטענעם גוטען מזל וואָס זי
איז פערזאָרגט געווען אין פריה־מאָרגען פון איהר געשיכטע מיט
א בעזונדערס־גוטען סדר פון מנהגים, וועלכע זיינען טיילוויים
געווען די ארבייט פון מענשען, ועמען אפילו אונזערע העכסט־
אויפגעקלערטע אייראָפּייער מוזען אונטער געוויסע בעדינגונגען
געבען סמיכה פאר חכמים און פילאָזאָפען. זיי זיינען אויך
מערקווירדיג דערמיט, וואָס זיי האָבען אזא פּאָרטרעפליכען מע־
כאניזם אויף איינצודריקען, ווי ווייט מעגליך, אין קאָפּ פון יע־
דען איינעם פון דער געמיינדע די בעסטע חכמה, וואָס זיי בע־
זיצען, און צו פּועל'ן אז יענע, וועלכע האָבען זיך אָנגענומען
מיט מעהר חכמה, זאָלען פערנעהמען די עהרען־פּלעצער און די
שטעלען פון מאכט. וואָלט מען אודאי געקענט מיינען, אז א
פאָלק, וואָס האָט אָט דאָס געטון, האָט מסתמא ענטדעקט דעם
סוד פון מענשליכען פּאָרווערטס־גאנג און האָט זיך שטענדיג גע־
מוזט האלטען אויפ'ן שפּיץ פון דער וועלט־בעוועגונג. לאָזט זיך
גאָר אויס דער היפּך: זיי זיינען געוואָרען אונבעוועגליך און
זיינען געבליבען שטעהן אויף איין אָרט פאר טויזענדער יאָה־
רען; און אויב עס איז זיי בעשערט ווען עס איז צו ווערען רע־
פאָרמירט, וועלען פרעמדע דאָס מוזען טון פאר זיי. זיי האָבען
פּועל געווען ווייט איבער אלע האָפנונגען דאָס, וואָס אונזערע

ענגלישע פילאנטראָפּען ארבייטען אזוי פלייסיג פּועל צו זיין — צו מאכען אלעמען פון פאָלק גלייך איינע צו די אנדערע, אלע זאָלען רעגולירען זייערע געדאנקען און פיהרונגען דורך דיזעלביגע כללים און רעגעלן. און דאָס זיינען די פּרוכט פון דעם! דער היינטיגער רעזשים פון דער עפענטליכער מיינונג איז אין א ניט־אָרגאניזירטער פאָרמע דאָסזעלבע, וואָס די כינעזישע סיסטעמען פון בילדונג און פּאליטיק זיינען אין אן ארגאניזירטער פאָרמע; און סיידען די אינדיווידואליטעט וועט זיין ביכולת צו שטעלען זיך מיט ערפאָלג אנטקעגען אָט דעם יאָך, וועט אייראפּא, ניט אכטענדיג אויף איהר נאָבעלע פערגאנגענהייט און אויף איהר אָפענע אנערקענונג פון קריסטענטום, נוטה זיין צו ווערען נאָך א כינא.

וואָס איז עס אזוינס, וואָס האָט אויסגעהיט אייראָפּא פון אזא גורל ביז איצטער? וואָס האָט געמאכט די אייראָפּייאישע פאמיליע פון נאציאָנען פאר א פּראָגרעסיווען אנשטאט א שטיל־שטעהעדיגען טייל פון דער מענשהייט? עס איז ניט עפּעס א העכערע מעלה, וואָס ליעגט אין זיי אליין, וועלכע אויב זי איז דאָ, געפינט זי זיך ווי א פ א ל ג ע פון פּראָגרעס, ניט ווי די אורזאך פון זייער פּראָגרעס; דאָס איז נור זייער מערקווירדיגע פערשיידענהייט אין כאראקטער און קולטור. איינצעלנע מענשען, קלאסען און נאציאָנען זיינען געווען זעהר ניט־גלייך איינע צו די אנדערע: זיי האָבען זיך אוועקגעלאָזען אין טויזענדער פערשיידענע וועגען, און יעדער וועג האָט געפיהרט צו עפּעס רעכטס; און הגם די, וואָס זיינען געגאנגען אין פערשיידענע וועגען, זיינען קיינמאָל ניט געווען טאָלעראנט איינער צום אנדערען, און יעדער איינער וואָלט עס געהאלטען פאר אן אויסגעצייכענטע זאך, אויב ער וואָלט געקענט צווינגען אלע אנדערע צו געהן אין זיין וועג, האָט אָבער זייער סטארען־זיך צו שטערען איינער דעם אנדערען אין זייער ענטוויקלונג זעלטען־ווען געהאט א שטענדיגען ערפאָלג, און די צייט איז סוף כל סוף געקומען פאר יעדערען מקבל צו זיין די טובות, וואָס דער אנדערער האָט איהם אָנגעבאָ־

טען. אייראפא האָט נאָך מיין מיינונג, אין גאנצען צו פערדאנ־
קען אָט דער פיעלפאכקייט פון פערשייעדענע דרכים פאר איהר
פראָגרעסיווע און פיעלזייטיגע ענטוויקלונג. אָבער זי הויבט שוין
אָן צו בעזיצען די דאָזיגע ברכה אין א פיעל קלענערער מאָס. זי
שפרייזט גאנץ בעשטימט אלץ נעהענטער צום כינעזישען אי־
דעאל פון מאכען אלע מענשען גלייך. ד ע ־ ט אָ ק ו ו י ל אין
זיין לעצטען וויכטיגען בוך בעמערקט, וויפיעל מעהר די היינטי־
גע פראנצויזען זיינען עהנליך איינע צו די אנדערע, איידער זיי
זיינען געווען אפילו נישט מעהר ווי מיט איין דור פריהער. די־
זעלביגע בעמערקונג וואָלט מען געקענט מאכען אין א סך א גרע־
סערער מאָס וועגען די ענגלענדער.

אין א פלאץ פון ווילהעלם פאָן הומבאָלדט'ס בוך, וואָס מיר
האָבען שוין פריהער געבראכט, ווייזט ער אָן אויף צוויי בעדינ־
גונגען, וועלכע זיינען נויטיג פאר דער מענשליכער ענטוויקלונג,
ווייל אָט די בעדינגונגען זיינען נויטיג פועל צו זיין, אז מענשען
זאָלען ניט זיין גלייך איינער צום אנדערען; דאָס זיינען — פריי־
הייט און פערשיידענע ארטען פון אומשטענדען. דער צווייטער
פון די ביידע פונקטען ווערט דאָ אין ענגלאנד וואָס א טאָג ווע־
ניגער. די אומשטענדען, וועלכע רינגלען ארום אלערליי קלאסען
און איינצעלנע מענשען און וועלכע בילדען זייערע כאראקטערען,
ווערען וואָס ווייטער אלץ מעהר אסימילירט. אמאָל האָבען די
פערשיידענע ראנגען, די פערשיידענע נאכבארשאפטען, די פער־
שיידענע מלאכות און פראָפעסיאָנען געלעבט, קען מען זאָגען, אין
פערשיידענע וועלטען; היינט לעבען זיי ביז א געוויסען גראד
אין דערזעלבער וועלט. פערהעלטניסמעסיג גערעדט, לעזען זיי
איצטער דיזעלביגע ביכער, זיי הערען און זעהען דיזעלביגע זא־
כען, זיי געהען אין דיזעלביגע פלעצער, זיי האָבען דיזעלביגע
האָפנונגען און שרעקען זיך פאר דיזעלביגע געפאהרען, זיי האָבען
דיזעלביגע רעכט און פרייהייטען, און דיזעלביגע מיטלען איינ־
צושטעלען זיך פאר זיי. גרויס ווי עס איז נאָך פערבליבען דער
חילוק אין זייער לאגע, איז עס גערעכענט ווי גאָרנישט לגבי די

חלוקים, וואָס זיינען שוין מעהר ניטאָ. און די אסימילאציע געהט גאָך אַלץ אָן. אַלע פּאָליטישע ענדערונגען פון היינטיגער צייט העלפען דערצו, אזוי ווי זיי האָבען אַלע איין טענדענץ צו ערהויבען די נידעריגע און צו ערנידעריגערען די הויכע. יעדע אויםשפּרייטונג פון בילדונג העלפט דערצו, ווייל בילדונג ברייננט אַלע מענשען אונטער געמיינשאפטליכע איינפלוסען, און עס גיט אַלעמען א צוטריט צו דעם אַלגעמיינעם אוצר פון פאקטען און מיינונגען. די פערבעסערונגען אין די מיטלען פון קאָמוניקאציעם העלפען דערצו, ווייל די איינוועהנער פון ווייטע מקומות ווערען געבראַכט אין פּערזענליכער בעריהרונג, און עס האלט אויף א צושטאַנד פון א שנעלער עמיגראציע פון איין אָרט אין דעם אַנדערען. די פערגרעסערטע קאָמערציע און מאַנופאַקטור העלפט דערצו, ווייל זי פערשפּרייט אַלץ ווייטער די מזל־ברכות פון א גרינגער מערכה, און זי עפענט א וועג פאר אַלעמען צו וועלען דערגרייכען זייערע אמביציעס אפילו אין די גרעסטע ענינים, אזוי אַז דער פערלאַנג צו שטייגען אַלץ העכער איז שוין ניט מעהר די טבע פון איין געוויסען קלאַס, נור פון אַלע קלאַסען. און נאָך א שטאַרקערע סבה אפילו פאר אָט די אַלע, וועלכע רופט ארויס אַן אַלגעמיינע עהנליכקייט צווישען מענשען, איז די פּאָלשטענדיגע הזקה, וואָס די עפענטליכע מיינונג דאָ ביי אונז, ווי אויך אין אַנדערע פרייע לענדער, האָט געקראָגען אויף דער געזעלשאַפט. אזוי ווי די פערשיידענע הויכע געזעלשאַפטליכע שטעלען, וועלכע האָבען געגעבען א מעגליכקייט די תושבים פון דאָרטען מבטל צו זיין די מיינונגען פונ׳ם המון, ווערען ביסלעכווייס ארונטערגעהאַקט; אזוי ווי די פּראַקטישע פּאָליטיקער הערען אויף וואָס ווייטער אַלץ מעהר גאָר בדעה צו האָבען צו געהן אַנטקעגען דעם ווילען פון פּובליקום, ווען זיין ווילען ווייזט זיך קלאָר ארויס, — הערט אַלץ מעהר און מעהר אויף צו עקזיסטירען א וועלכער עס איז געזעלשאַפטליכער אָנהאַלט פאר התנגדות: עס געפינט זיך ניט מעהר קיין ממשות׳דיגע קראַפט אין דער געזעלשאַפט, וועלכע היות ווי זי איז אַליין דאַגעגען, אַז

דער כח פון רבים זאָל אזוי עולה לגדולה זיין, זאָל זיך אינטערע־סירען צו נעהמען אונטער איהר שוץ די מיינונגען און דרכים, וועלכע געהען להיפך צו די מיינונגען פון פובליקום.

אָט די אלע אורזאכען צוזאמענגענומען רופען ארויס אזא גרויסע מאסע איינפלוסען, וועלכע זיינען שונאים פון דער אינדי־ווידואליטעט, אז עס איז שווער צו זעהן, ווי אזוי זי קען האָבען א קיום אנטקעגען זיי: וואָס ווייטער וועט איהר זיין אלץ שווע־רער אויסצוהאלטען, סיידען מען וועט קענען פועל'ן, אז דער אינטעליגענטער טייל פון פובליקום זאָל אָנהויבען צו פיהלען איהר ווערטה, — ער זאָל איינזעהען, אז עס איז גוט עס זאָלען זיין חלוקי דעות; אז עס איז גוט אפילו, ווען די נייע דעות זיינען ניט קיין בעסערע; אפילו, ווי עס קען זיך אויסדרוכטען, אז אנ־דערע פון זיי זיינען גאָר ערגערע. אויב די אינדיווידואליטעט וועט ווען עס איז זיך מוזען איינשטעלען פאר איהרע רעכט, איז דאָס איצטער די צייט, איידער די געצוואונגענע אסימילאציע איז פאָלשטענדיג איינגעפיהרט געוואָרען. נור בעת מען האלט נאָך ביי די ערסטע שטופען, קען מען עפעס פועל'ן אנטקעגען די סכנה. די פאָדערונג, אז אלע אנדערע מענשען זאָלען האָבען איין פנים ווי מיר, וואקסט דורך איהר נצחון וואָס ווייטער מעהר. אויב מיר וועלען ווארטען מיט אונזער קאמפף, ביז דאָס לעבען וועט ארונטערגעבראכט ווערען כמעט ביז אן איינפאָרמיגען טיפ, וועט יעדע קלענסטע אָבווייכונג פון דעם דאָזיגען טיפ בעטראכט ווע־רען אפיקורסות'דיג, אונמאָראליש, אָדער גאָר ווי מעשי־שטן און עפעס, וואָס געהט אנטקעגען דער נאטור. מענשען פערלירען אויף גיך זייער השגה פון פערשיידענארטיגקייט, ווען זיי געוועה־נען זיך אָב זי צו זעהען פאר א לענגערע צייט.

פיערטער קאפיטעל

די בעגרעניצונג פון דער געזעלשאַפט'ס אויטאָריטעט איבער'ן יחיד

וואו איז דער גערעכטער גרעניץ פון דעם יחיד'ס הערשאפט איבער זיך אליין? וואו הויבט זיך אָן די אויטאָריטעט פון דער געזעלשאפט? וויפיעל פון דעם מענשליכען לעבען זאָל געהערען צו דער אינדיווידואליטעט און וויפיעל צו דער געזעלשאפט?

יעדער צד וועט קריגען זיין ריכטיגען חלק, אויב יעדערער וועט האָבען דאס, וואָס איז איהם מעהר ווי אלץ נוגע. צו דער אינדיווידואליטעט זאָל געהערען דער טייל פון לעבען, אין וועלכען דער אינדיווידום (יחיד) איז איבערהויפט פעראינטערעסירט; צו דער געזעלשאפט — דער טייל, וועלכער אינטערעסירט איבערהויפט די געזעלשאפט.

הגם די געזעלשאפט איז ניט אויפגעבויט געוואָרען אויפ'ן יסוד פון א קאָנטראקט,*) און הגם דער גאנצער איינפאל פון א קאָנטראקט איז ניט מעלה און ניט מוריד צום ענין פון געזעלשאפטליכע חובות, פון דעסטוועגען איז קלאָר, אז יעדער איינער, וואָס קריגט פראָטעקציע פון דער געזעלשאפט, איז איהר

*) ווי די אַלטע סאָציאָלאָגען, דהיינו האָבבס, האָבען זיך פאָרגעשטעלט, אַז די, וועלכע האָבען „געגרינדעט" די מענשליכע געזעלשאַפט, האָבען כלומר'שט אָבגעמאַכט אַ קאָנטראַקט צווישען זיך אָבצוגעבען געוויסע טיילען פון זייער פריהייט צו דער געזעלשאַפט, כדי זי פון איהר צד זאָל, ווי א כלל, בעשיצען איהרע מיטגלידער צום וואָהל און בעסטען פון אלעמען. — דער איבערזעצער.

עפעס שולדיג דערפאר; און אז דער פאקט אליין, וואָס מען לעבט אין געזעלשאפט, איז מחיב, אז יעדער איינער מוז אָבהי־טען א געוויסען רעגעל אין זיינע שייכות צו אלע אנדערע מענ־שען. אָט דער רעגעל בעשטעהט פון צוויי פונקטען: ערסטענס, טאָר קיינער ניט שאדען דעם אנדערנס אינטערעסען, ד. ה., ריכ־טיגער געזאָגט, אזעלכע אינטערעסען, וואָס סיי מחמת זיי זיי־נען קלאָרע געזעצליכע תקנות, סיי מחמת אלע זיינען ביי־זיך איייניג וועגען דעם, מוזען זיי ווערען בעטראכט פאר „מענשליכע רעכט“. און צווייטענס איז דער רעגעל מחיב, אז יעדער איינער מוז בייטראָגען זיין חלק (וויפיעל עס ווערט בעשטימט נאָכ'ן יושר) פון ארבייט און אנדערע אָפּפערונגען וואָס עס קאָסט, כדי צו בעשיצען די געזעלשאפט אָדער איהרע מיטגלידער פון אָנ־גרייפונגען און הזיקות. אָט די צוויי תנאים האָט די געזעלשאפט א רעכט אויפצומאָנען אום יעדען פרייז פון די, וואָס ווילען ניט נאָכקומען זייער חוב. און דאס איז נאָך אויך ניט אלץ, וואס די געזעלשאפט מעג טון. איינעמ'ס האנדלונגען קענען זיין אָדער דירעקט שעדליך פאר אנדערע, אָדער עס קען זיך אין זיי אויס־דריקען אן אונעהרליכע גלייכגילטיגקייט צו דעם אנדערנ'ס אינ־טערעסען, אפילו אז ער איז דערביי ניט עובר אין גאנצען דעם דין פון זייערע בעשטימטע רעכט. דער שולדיגער מעג יעמאָלט על פי יושר בעשטראָפט ווערען פון דער עפענטליכער מיינונג, הגם ער טאָר דערפאר ניט בעשטראָפט ווערען פון געזעץ. וויבאלד וועלכער עס איז פרט פון א מענשענ'ס אויפפיהרונג האָט א וויר־קונג לרעה אויף אנאנדערנ'ס אינטערעסען, האָט די געזעלשאפט א דעה איבער דעם אין דין, און די שאלה, צי עס וועט זיין בע־סער פאר'ן כלל, זי זאָל זיך אריינמישען אין דעם צי ניין, ווערט דאמאָלסט אן אָפענע פראגע. עס איז אָבער גאר א ברעקעל קיין פראגע ניט, בעת איינעמ'ס האנדלונג איז קיין אנדערן א חוץ איהם אליין ניט נוגע, אָדער מוז ניט נוגע זיין, אויב זיי ווילען ניט (עס פערשטעהט זיך, מיר רעדען דאָ אין אלעמען וועגען דערוואקסענע מענשען מיט א דורכשניטליכען פערשטאנד). אין

אלע אזלעכע פעלע מוז זיין פאלקאמענע פרייהייט, אי געזעצלי־כע, אי געזעלשאפטליכע צו טון וואס מען דארף, און נעהמען אויף זיך די אחריות.

עס וואלט זיין א גרויסער טעות, אויב מען וואלט מיינען אויף אט דער לעהרע, אז זי פרעדיגט עגאאיסטישע קאלטבלו־טיגקייט, ד. ה., אז עס איז קיינעמ'ס עסק ניט, ווי ווער פיהרט זיך אין לעבען, און אז כל זמן די אייגענע אינטערעסען ליידען דערביי ניט, דארף גאר קיינעם ניט אנגעהן, וואס דער אנדע־רער טוט און וואס ער מאכט. אדרבא פערקעהרט, אנשטאט וואס וועניגער איז גאר נויטיג וואס מעהר זיך מתעסק צו זיין פאר דעם אנדערנ'ס טובה. אבער די ריינע וואהלטהאט קען געפינען אנדערע אינסטרומענטען, איידער ביימשען און שטריק אין פשוט'ן פשט פון ווארט, אדער בדרך משל גערעדט, ווי אזוי מזכה צו זיין מענשען מיט טובות. איך בין ווייט ניט דער מענש צו ווע־לען חלילה אוועקמאכען מיט'ן האנד די גוטע מדות פון אייגען־נוצען; זיי זיינען כמעט, אויב ניט אין גאנצען, אזוי וויכטיג ווי די געזעלשאפטליכע מדות. עס איז דער עסק פון דער ער־ציהונג אויסצובילדען זיי ביידען. אבער אפילו די ערציהונג ווירקט דורך איבערצייגונג און אויפקלערונג אזוי גוט ווי דורך צוואנג, און אויף די, וואס זיינען שוין ארויס פון חדר, דארף מען וויר־קען און אריינדרענגען זיי אין מוח די מדות פון אייגען־נוצען נור מיט די מיטלען פון איבערצייגונג אליין. מענשען זיינען מחויב צו העלפען איינער דעם אנדערן אונטערשיידען וואס איז בעסער און וואס איז ערגער, און אויך צוצוגעבען חשק איינער דעם אנדערן אויסצוקלייבען דאס ערסטע און אויסצומיידען דאס אנדערע. זיי דארפען תמיד האלטען אין אויפמונטערן איינער דעם אנדערן אלץ שטארקער אויסצואיבען זייערע העכערע פע־היגקייטען, און אלץ מעהר מדריך צו זיין זייערע געפיהלען און שטרעבונגען צו זוכען קלוגע אנשטאט נארישע זאכען, רעיונות וואס ערהויבען אנשטאט אזעלכע וואס ערנידעריגען. אבער קיין איינציגער מענש, און קיין צאהל מענשען צוזאמען, האבען קיין

רעכט ניט צו בעפעהלען אנאנדער מענשען אין דערוואקסענע יאָה־רען, אז ער זאָל ניט טון מיט זיין לעבען, וואָס ער וויל מיט איהם טון, פון זיין אייגענער טובה וועגען. ער איז דער מענש, וואָס האָט דעם גרעסטען אינטערעס אין זיין אייגענעם וואָהל־זיין: דער אינטערעס, וואס יעדער אנדער מענש, א חוץ א גרוי־סער פערזענליכער פריינד, קען האָבען אין דעם, איז ווי גאר נישט גערעכענט לגבי דעם, וואס ער אליין האָט. דער אינטע־רעס, וואָס די געזעלשאפט האָט אין איהם ווי א יחיד (א חוץ בנוגע זיינע האנדלונגען אנטקעגען אנדערע), איז נור א קליין טיילכעל, און דאָס אויך ניט דירעקט; בעת אפילו דער פשוט'סטער מענש, מאן אָדער פרוי, האָט אין פרט פון זיינע אייגענע געפיה־לען און זיין אייגענער מערכה גאָר ניט אין אן ערך פיעל מעהר מבינות, איידער וועלכער עס איז מענש אויף דער וועלט. דער געזעלשאפט'ס רעכט אריינצומישען זיך און אריבערוועגען דעם איינצעלנעמ'ס מיינונג בנוגע זיינע פערזענליכע צוועקען, קען זיין בעגרינדעט נור אויף אלגעמיינע סברות; אָבער ערסטענס קע־נען זיי זיין גאָר אין גאנצען פוסטע סברות; און ווען שוין אפילו ריכטיגע, איז אויך מעגליך, אז אין בעזונדערע פעלע וועלען זיי פאסען אקוראט קאפויער, ווי באלד עס וועלען זיך נעהמען מי־שען אין דעם זייטיגע מענשען, וועלכע קוקען אויף יענעמ'ס אינטערעסען פון דרויסען און האָבען קיין ברעקעל בעקאנטשאפט ניט מיט זיינע אומשטענדען. די אינדיווידואליטעט געפינט דע־ריבער אין אָט דער אבטיילונג פון מענשליכע עסקים איהר ריכ־טיג פעלד פון טהעטיגקייט. אין זאכען, וואס קומען פאָר בין אדם לחבירו, איז נויטיג מען זאָל דאָס רוב אָבהיטען אלגעמיי־נע רעגעלן, כדי מענשען זאָלען וויסען, וואס זיי האָבען צו דער־ווארטען: אָבער אין יעדען מענשענ'ס פערזענליכע עסקים, האָט זיין אייגענע איניציאטיווע א רעכט פריי צו פּרובירען זיך אויף אלע כלים. ארגומענטען צו העלפען זיין אורטייל, מוסר־רייד צו שטארקען זיין ווילען, קען מען איהם אָנבאָטען ער זאָל אויסהערען, אָדער אפילו אָנטשעפּען זיך דערמיט אויף איהם, — דער ריכ־

טער אָבער, וואָס גיט ארוים דעם פסק, איז ער אליין. אלע טעות'ן, וואָס ער איז עלול צו מאכען, ניט־פאָלגענדיג די עצות און וואר־נונגען, וואס מען גיט איהם, האָבען קיין בעטרעף ניט אנטקעגען די צרות פון ערלויבען אנדערע צו נויטען איהם טון, וואס זיי דיינקען אז עס איז זיין טובה.

איך מיין ניט צו זאָגען, אז א מענשענ'ס פערזענליכע מעלות אָדער זיינע פערזענליכע חסרונות דארפען גאָר קיין חלוק ניט מאכען אויף די געפיהלען וואס אנדערע מענשען האָבען וועגען איהם. דאָס איז ניט מעגליך, אי גאָר ניט כדאי. אויב ער איז רייך אין אזעלכע מדות, וועלכע ברייננגען מיט זיין אייגענע גליק, איז ער אויף אזוי פיעל א מענש, וואָס פערדיענט געאכט צו ווערען, און אין דעם ערך שטעהט ער נעהענטער צום אידעאל פון מענש־ליכער פאָלקאָמענהייט. פערקעהרט, איז ער שטארק הינטערשטע־ליג אין אזוינע מדות, וועט ער ביי אונז ארויסרופען דעם היפך פון אכטונג און שעצונג. עס גיט א שטופע פון נארישער אויפ־פיהרונג, אָדער א שטופע, וואָס מען קען אָנרופען (דער אויס־דרוק וועט אפילו ניט זיין דער בעסטער) פון געמיינהייט און ניעדעריגען געשמאק, וועלכע בערעכטיגט טאקי ניט מען זאָל דעם מענשען, וואָס ווייזט זיי ארויס, טון שלעכטעס דערפאר; אָבער עס מוז ווירקען, און עס איז ניט מעהר ווי רעכט עס זאָל ווירקען אויף אונז אזוי, אז מיר זאָלען איהם דערפאר ניט קע־נען ליידען און אין זעהר שלעכטע פעלע אפילו אויך פערהאסען, אויב א מענש האָט ניט דאָס געפיהל צו פעראכטען אזוינע אויפ־פיהרונגען, קען ער ניט האָבען שטארק גענוג די מדות, וועלכע זיינען דער היפך פון דעם. איינער טוט, דאכט־זיך, קיינעם קיין אונרעכט ניט, דאָך קען ער זיך אזוי אויפפיהרען, אז עס זאָל אונז צווינגען צו פעראורטיילען איהם, צו האלטען איהם פאר א שוטה, אָדער פיהלען וועגען איהם, ווי ער וואָלט געווען עפעס א מין נידעריגערע בריאה; און אזוי ווי ער וואָלט דאָך אודאי ניט וועלען מען זאָל האָבען וועגען איהם אזא שלעכטע מיי־נונג, טוט מען איהם אייגענטליך א טובה, ווען מען ווארענט איהם

וועגען דעם א פריהער, אזוי גוט ווי ווען מען ווארענט איהם וועגען א וועלכע עס איז אנדער זאך, וואס קען ווערען פאר איהם אונ־אנגענעהם. עס וואָלט באמת געווען א גוטע זאך, אויב אָט אזעל־כע טובות וואָלטען געטאָן געווארען אָפטער, איידער ווי די היינ־טיגע מאָדע פון העפליכקייט ערלויבט דאָס: עס וואָלט גוט גע־ווען, ווען א מענש וואָלט בתמימות געקענט אָנווייזען דעם אנדערן אויף די פעהלערן, וואָס ער געפינט אין איהם, און דער אַנדע־רער זאָל דאס ניט רעכענען פאר עזות׳קייט און אונארטיגקייט.

און ניט נור מעגען מיר האָבען אונזער מיינונג וועגען א מענשען׳ס אויפפיהרונג, נור מיר מעגען אויך אויף געוויסע אופנים האנדלען לויט אונזער מיינונג, — ניט אויף אן אופן, וואָס זאָל אונטערדריקען יענעם׳ס אינדיווידואליטעט, נור אויף אן אופן, וואס זאָל אויסדריקען אונזער אייגענע. מיר זיינען, צ. ב. ש., ניט מחויב צו זוכען זיין געזעלשאפט; מיר האָבען א רעכט איהם אויסצומיידען (הגם עס איז ניט רעכט צו מאכען א פאראד פון דעם פאקט, וואס מיר מיידען איהם אויס), ווארים מיר האָבען דאך א רעכט אויסצוקלייבען זיך די געזעלשאפט, וועלכע איז אונז אנגענעהמער. מיר האָבען א רעכט, און אמאָל קען עס גאָר זיין אונזער חוב, צו ווארענען אנדערע זיי זאָלען איהם אויסמיידען, אויב מיר דיינקען, אז זיינע רייד און דער ביישפיעל פון זיינע מעשים קענען האָבען א שלעכטע ווירקונג אויף די, וועל־כע קומען זיך מיט איהם צוזאמען. מיר מעגען, וואו עס האלט ביי א טובה טון וועמען עס איז, געבען אנאנדערן דעם פאָרצוג איי־דער איהם, א חוץ וואו די טובה גופא וואָלט זיין א פעולה פאר איהם צו ווערען בעסער. אויף די אלע פערשיידענע אופנים קען איינער אויסשטעהן פון זיינע מיט־מענשען גאנץ שווערע בע־שטראָפונגען פאר פעהלערן, וועלכע זיינען דירעקט נוגע נור איהם אליין; ער שטעהט אבער אוים אָט די בעשטראָפונגען נור אין דעם ערך, וויפיעל זיי זיינען די נאטירליכע פאָלגען פון די פעה־לערן אליין, ניט ווייל מען טוט עס איהם אָב בכיון כדי איהם צו בעשטראָפען. א מענש, וועלכער ווייזט ארוים אונבעזאָנענקייט,

עקשנות אָדער גאוה, וועלכער פערלעבט מעהר, וויפיעל זיינע מיט־לען ערלויבען איהם, וועלכער קען זיך ניט אָבהאלטען פון שענד־ליכע תאוות, וועלכער לאָזט זיך אריין אין גראָבע תענוגים פון גוף אויפ׳ן רעכענונג פון די איידעלע תענוגים פון געפיהל און פער־נונפט, — אזא מענש מוז ערוואַרטען צו שטעהן נידעריג אין די אויגען פון אנדערע, ער מוז זיך ריכטען צו געניסען א וויניגערן חלק פון זייערע גוטע מיינונגען, און ער האָט גאָר קיין רעכט ניט צו בעקלאָגען זיך אויף דעם, סיידען ער האָט פערדיענט מען זאָל האלטען פון איהם פאר אַנדערע ספּעציעלע מעלות, וואס ער בעזיצט אין זיין געזעלשאפטליכער שייכות, — אזעלכע מעלות, וועלכע קענען ניט ארונטערגעוועגען ווערען פון די חסרונות פון זיין פערזענליכען לעבען.

וואס איך וויל אויספיהרען איז, אז פאר האנדלונגען, וואָס זיינען נוגע א מענשען׳ס אייגען לעבען און האָבען קיין שייכות ניט מיט אנדערע מענשענס אינטערעסען, דאַרף קיינער ניט ליי־דען קיין אנדער שטראָף, א חוץ די אונאנגענעהמליכקייט, וואָס ער קען פיהלען, ווען מיר דריקען אוים א שלעכטע מיינונג וועגען איהם. מעשים אָבער, וועלכע זיינען יאָ שעדליך פאר אנדערע, פאָדערן גאָר א גאַנץ אנדערע בעהאנדלונג. אזעלכע אקטען, ווי אָנגרייפען יענעמס רעכט, אָנטון דעם אנדערן א שאָדען אָדער א היזק, וואס ער איז ניט בערעכטיגט צו טון, געברויכען פאלש־קייט אדער צווייזייטיגקייט אין זיינע עסקים מיט אנדערע מענ־שען, מאכען געברויך פון זיין פאָרטייל, וואס ער האָט איבער אנ־דערע אָהן יושר, אָדער אפילו שטעהן פון וויטען ווי אן עגאָאיסט און ניט פערהיטען דעם אנדערן פון א שאָדען, — אלע אזעלכע מדות פערדיענען א מאָראלע פעראכטונג און אין ערנסטע פעלע אפילו א מאָראלע בעשטראָפונג, מדה כנגד מדה. און ניט נור די אקטען, נור אפילו די געפיהלען, וועלכע מאכען איינעם אויפגע־לעגט צו טון אזעלכע זאכען, זיינען ריכטיג אונמאָראלישע און פערדיענען א פעראכטונג, וואָס קען שטייגען ביז צום געפיהל פון האַס. הארטהערציגקייט, בייזוויליגקייט און ניט־פערגינערייט;

קנאה, וועלכע איז די אבשייליכסטע און העכסט אנטי־סאָציאלע ליידענשאפט; אונאויפריכטיגקייט, און וועלען נקמה נעהמען פאר יעדע נארישקייט; וועלען בעל־הבית'עווען איבער אלעמען; דער פערלאנג צו כאפען א גרעסערען חלק וויפיעל עס קומט איהם; דער שטאָלץ, וואס שעפט פערגעניגען פון יענעמ'ס ערנידערונג; דער עגאָאיזם, וועלכער האלט דעם „איך און דאָס מייניגע" וויכטיגער פאר אלץ אין דער וועלט, און אין אלע ספסוכים גיט ער זיך אלץ גערעכט, — אָט די אלע זאכען זיינען מאָראלע חטאים, און שטעלען צוזאמען די בעזונדערע טיילען פון א שלעכטען, מיאוסען כאראקטער, וועלכע זיינען גאָר ניט גלייך צו יענע פעהלערן בנוגע די פערנאכלעסיגונג פון די אייגענע אינטערעסען, וואס מיר האָבען פריהער דערמאָנט, וועלכע זיינען ניט, ריכטיג גערעדט, קיין אונמאָראלע געפיהלען און, ווי ווייט מען זאָל זיי ניט טרייבען, קענען זיי ניט גערעכענט ווערען פאַר מאָראלע חטאים. מען קען זיי רעכענען פאר סמנים פון וויפיעל איהר ווילט נארישקייט, פון ניט־האָבען קיין געפיהל פון דעם אייגענעם ווערטה און רעספעקט צו זיך אליין; אָבער נור יעמאָלט פערדיענען זיי א מאָראלע פעראכטונג, ווען דורך זייער נאכלעסיגקייט צו די אייגענע אינטערעסען פארפעהלען זיי צו ערפיעלען זייערע חובות צו אנדערע. וואס מען רופט אָן חובות צו זיך אליין — זיינען געזעלשאפטליך ניט קיין „מוז", סיידען געוויסע אומשטענדען מאכען זיי אין דערזעלבער צייט אויך פאר חובות צו אנדערע. דער אויסדרוק חוב צו זיך אליין, ווען ער מיינט עפּעס מעהר ווי פאָרזיכט, מיינט ער זיך־אכטונג אָדער זיך־ענטוויקלונג; און פאר דאָס איז קיינער ניט מחויב אָבצוגעבען דין וחשבון צו זיינע מיטמענשען, ווייל עס וואָלט פאר דער מענשהייט קיין טובה ניט געווען, אויב ער וואָלט יא געמוזט אָבגעבען דין וחשבון פאר אזעלכע זאכען.

דער חילוק צווישען אָנוועהרען די אכטונג פון מענשען, וואָס איינער קען פערדיענען, ווייל עס פעהלט איהם די מדה פון פאָרזיכט אָדער פון פיהלען דעם אייגענעם ווערטה, און צווישען פער־

דיענען די פעראכטונג פון מענשען, ווייל ער בעגעהט אן עולה קעגען אנדערע מענשענס רעכט, איז ניט סתם א פוסטער חילוק. עס איז א גרויסע נפקא מינא, אי פאר אונזערע געפיהלען, אי פאר אונזער פערהאלטען זיך צו איהם, צי ער דערצאָרנט אונז אין פרטים, וואו מיר דיינקען, אז מיר האָבען א רעכט איהם צו קאָנטראָלירען, אָדער ער דערצאָרנט אונז אין אזעלכע פרטים, וואָס מיר ווייסען, אז מיר האָבען אויף דעם קיין רעכט ניט איהם א דעה צו זאָגען. אויב מיר זיינען מיט איהם אונצופריעדען, קע־נען מיר אויסדריקען אונזער פערדרוס און קענען זיך האלטען פון וויטען פון א מענשען, אזוי גוט ווי פון עפעס א זאך, וואָס בע־ליידיגט אונזערע געפיהלען; אָבער מיר דארפען זיך ניט פיהלען בערופען צו פערביטערען איהם דאָס לעבען דערפאר. מיר מוזען איבערקלערען, אז אָדער ער ליידט שוין, אָדער ער וועט ליידען די גאנצע שטראָף פון זיין פעהלער. אויב ער פערדארבט זיין לע־בען דורך א שלעכטע פיהרונג, טאָרען מיר ניט מחמת דעם טעם וועלען פערדארבען זיין לעבען נאָך מעהר; אנשטאט צו וועלען איהם בעשטראָפען, דארפען מיר בעסער זיך בעמיהען צו פער־לייכטערען זיין שטראָף, בעווייזענדיג איהם, ווי אזוי ער קען פערמיידען אָדער היילען די וואונדען, וואס זיין אויפפיהרונג מוז בטבע אָנשיקען אויף איהם. ער קען זיין פאר אונז עפעס אזוינס, וואס מיר בעדויערן, אפשר עפעס, וואָס מען האָט ניט־ליעב, אָבער קיין שנאה, קיין געפיהל פון נקמה דארף ער אין אונז ניט ארויס־רופען. מיר טאָרען איהם ניט בעהאנדלען ווי א פיינד פון כלל: דאָס ערגסטע, וואָס מיר מעגען דיינקען אז מיר זיינען בערעכ־טיגט צו טון, אויב מיר ווילען ניט זוכען זיין טובה און נעהמען אן אינטערעס אין איהם, איז — לאָזען איהם צו־רוה. אויב אבער ער האָט עובר געווען אויף אזעלכע רעגעלן, וועלכע זיינען נויי־טיג צו בעשיצען זיינע מיטמענשען, ווי איינצעלנע אָדער ווי א כלל צוזאמען, יעמאָלט איז גאר אנאנדער דין. יעמאָלט פאלען ניט די שלעכטע פאָלגען פון זיינע אקטען אויף איהם אליין, נור אויף אנדערע אויך; דאמאָלסט מוז שוין די געזעלשאפט, ווי א בע־

שיצערין פון אלע איהרע מיטגלידער, זיך אָברעכענען מיט איהם דערפאר; זי מוז איהם וועה טון מיט דעם קלאָרען צוועק כדי איהם צו בעשטראָפען, און מוז אכטונג געבען אז די שטראָף זאָל זיין אזוי שווער וויפיעל מען דאַרף.*) אין איין פאל איז ער א בעל־עולה, וועלכער שטעהט פאר אונזער געריכט, און מיר מוזען איהם ניט נור משפט'ן, נור אויך אויספיהרען אויף איהם אונזער פסק אויף איין אופן אָדער אנאנדערן: אין דעם אנדער פאל איז עס ניט אונזער עסק צו געבען איהם א פסק, א חוץ וואָס עס קען איהם צופעליג אויסקומען צו ליידען פון דעם, וואָס מיר נעהמען זיך דיזעלבע פרייהייט צו רעגולירען אונזערע עסקים, ווי מיר גיבען איהם פאר זיינע.

דעם חילוק, וואָס מיר האָבען דאָ ערקלערט, צווישען דעם טייל פון א מענשענ'ס לעבען, וואָס איז נוגע איהם אליין, און דעם אנדער טייל, וואָס איז נוגע אנדערע, וועלען פיעלע מענשען גאָר ניט וועלען מודה זיין. ווי אזוי (קען מען פרעגען) קען וועלכער עס איז טייל פון דער אויפפיהרונג פון א מיטגליעד פון דער געזעלשאפט זיין א גלייכגילטיגע זאך פאר אלע אנדערע מיטגלידער? קיין מענש איז ניט קיין אָבגעזונדערטע בריאה פארזיך; עס איז אונמעגליך פאר א מענשען אָנצוטון אן ערנסטען אָדער אייביגען שאָדען זיך אליין, און עס זאָל קיין בייז דערפון ניט גרייכען לכל הפחות צו זיינע נאָהענטע קרובים און אָפט אויך צו א סך וויטערע פון זיי. אויב ער פיהרט איבער זיין אייגענס,

---

*) אין דעם ענין פון שטראָף האָבען מיר היינטיגע צייטען, דאַכט זיך, געגרייכט א מעהר אויפגעקלערטען שטאַנדפונקט ווי דעם, וועלכען דער פערפאַסער פערטרעט דאָ. מיר נעהמען אָן, אַז די געזעלשאַפט איז ניט נור די בעשיצערין פון איהרע מיטגלידער, נור גאַנץ אָפט אויך די מיט־שולדיגע אין די עולות, וואָס איהרע מיטגליעדער בעגעהען; און אפילו א חוץ די גוט־בעגרינדעטע סברא, אז די שטראָף ברייגגט ניט דעם געווינשטען צוועק, דאַרף וועה־טון און שווער בעשטראָפען ניט אריינגעהן אין איהר פלאן. — דער איבעזעצער.

טוט ער אָן שאַדען די, וועמעס חיונה הענגט אָב דירעקט אָדער ניט־דירעקט פון איהם, און ער מאַכט קלענער דורך דעם די הכנסה, וואס די געמיינדע ציהט פון זיין פערמעגען. אויב ער פערדאַרבט זיינע קערפּערליכע אָדער גייסטיגע פעהיגקייטען, טוט ער א רעה ניט נור די, וועמעס גליק הענגט טיילוויים אָב פון איהם, נור אַלע זיינע מיטמענשען בכלל, וועמען ער איז מחויב בעהילפיג צו זיין אין א נויט. נאָך מעהר, ער קען אפשר מיט דער צייט פאַלען צו לאַסט אויף אנדערע; און אויב אזעלכע אויפפיהרונגען וואָלטען פאַרגעקומען זעהר אָפט, וואָלט עס כמעט מעהר שאַדען גורם געווען דעם כלל, איידער וועלכער עס איז אנ־דער פערברעכען, וואס ווערט בעגאנגען. ענדליך (קען מען טענה'ן), אויב אפילו איינעמ'ס פערדאָרבענהייטען און שלעכטע פיהרונ־גען טוען קיינעם גאר קיין דירעקטען שאַדען ניט, זיינען זיי דאָך שעדליך דורך דעם ביישפּיעל, וואס זיי גיבען, און דעריבער דאַרף מען איהם צווינגען זיך צו קאָנטראָלירען פון דער טובה וועגען פון אזעלכע, וואס אז זיי וועלען זעהן זיינע פיהרונגען אדער ווי־סען פון זיי, איז מעגליך אז זיי וועלען ווערען פערדאַרבען און וועלען אראָבגעהן פון דרך הישר.

און אפילו (וועט מען נאָך ווייטער זאָגען), אויב מען וואָלט געקענט מאַכען א מחיצה און ניט לאָזען די פאָלגען פון דער שלעכ־טער אויפפיהרונג זיך בעווייזען פאַר דער שיין, א חוץ פון דעם פערדאָרבענעם אדער לייכטזיניגען מענשען אליין, זאָל די געזעל־שאַפט לאָזען אויף זייער אייגענעם בעראָט אזעלכע מענשען, וואָס טויגען ניט לכל הדעות? אויב אלע זיינען מודה, אז מען איז מחויב צו בעשיצען קינדער און ניט־דערוואקסענע מענשען פון דעם שאַדען, וואָס זיי קענען אָנטון זיך אליין, איז ניט די גע־זעלשאַפט פונקט אזוי מחויב צו בעשיצען מענשען פון דערוואק־סענע יאָהרען, וועלכע זיינען אקוראט אזוי אונפעהיג זיך צו בע־הערשען? אויב אויסגעלאַסענהייט, אָדער שכרות, אָדער קאַר־טען שפּיעלען, אָדער פוילקייט, אָדער א שמוציגע לעבען, זיינען אזא שטערונג פאַר'ן גליק און אזא גרויסע מניעה פאַר'ן פאָרט־

שריט, ווי א סך, אָדער דאס־רוב פון די אקטען, וואס זיינען פער־באַטען פון געזעץ, איז ווארום (קען מען פרעגען) זאָל ניט דאָס געזעץ, אויף ווי ווייט עס איז פראקטיש און געזעלשאפטליך בעקוועם, ניט זעהן צו אונטערדריקען אָט די זאכען אויך? און ווי א צוגאָב צום געזעץ, וועלכער קען קיינמאָל ניט זיין פאָלקאָם, מוז ניט לכל הפחות די עפענטליכע מיינונג זיך נעהמען דערצו און אָרגאניזירען א שטארקע השגחה איבער אזעלכע עבירות און ארויפלעגען א שטרענגע געזעלשאפטליכע שטראָף אויף די, וועל־כע זיינען בעקאנט פאר אזעלכע בעלי־עבירות? דאָ איז ניט קיין פראגע (קען מען זאָגען) פון איינצוימען די אינדיווידואלי־טעט, אָדער פון שטערען מענשען צו פרובירען נייע און אָריגי־נעלע עקספערימענטען אין לעבען. דאָ רעדט מען נור פון שטערען אזעלכע זאכען, וועלכע זיינען שוין פרובירט און פערדאמט גע־וואָרען זייט די וועלט עקזיסטירט; זאכען, וואס די פראקטיקע האָט בעוויזען, אז זיי נוצען ניט פאר קיין מענשענ'ס אינדיווידו־אליטעט. עס מוז דאָך זיין א שיעור צו דער צייט, און א סוף צו דער סומע פון ערפאהרונג, וועלכע איז נויטיג צו בעשטימען די ריכטיגקייט פון א געוויסער מאָראלער אָדער פראקטישער וואר־הייט: און אלץ וואָס מען פערלאנגט איז נור, מען זאָל ניט דער־לאָזען איין דור נאָך דעם אנדערן אריינפאלען אין דעם זעלבען אָבגרונד, אין וועלכען די פאָריגע זיינען צו־גרונד געגאנגען.

איך בין מודה אין גאנצען, אז דאָס בייז, וואס א מענש טוט זיך אליין, קען אָנגרייפען אין ערנסט אי דורך די סימ־פאטיען, אי דורך די אינטערעסען, די, וועלכע זיינען נאָהענט פערבונדען מיט איהם, און אין א קלענערען גראד די געזעלשאפט בכלל. אויב שלעכטע אויפפיהרונגען פון אָט דעם סאָרט בריינ־גען איינעם מיט צו ברעכען א קלאָרע און בעשטימטע התחיבות, וואָס ער האָט צו איין מענשען אָדער צו עטליכע, דאמאָלסט מרעט ארויס זיין האנדלונג פון דער קאטעגאָריע פון „אייגענע אינטע־רעסען", און עס ווערט אן אקט, וועלכער אונטערוואַרפט זיך דער שטראָף פון מאָראלער פעראכטונג אין דעם ריכטיגען פשט פון דעם

וואָרט. אויב צום ביישפּיעל, דורך שכרות אָדער פערשווענדונג איז א מענש ניט אים שטאנד צו צאהלען זיינע חובות, אָדער האָבענ־דיג גענומען אויף זיך די מאָראלע פעראנטווארטליכקייט פון א פאמיליע, איז ער צוליב דיזעלביגע סבה ניט פעהיג זי אויסצור־האלטען אָדער געבען איהר אן ערציהונג, פערדיענט ער כשר א פעראכטונג און מעג אפשר בעשטראָפט ווערען אויך; אָבער דאָס קומט איהם פאר ברעכען זיין חוב צו זיין פאמיליע אָדער צו זיינע קרעדיטאָרען, ניט פאר זיין פערשווענדעריי. אויב די מיטלען, וועלכע האָבען געדארפט געהן פאר זיי, וואָלטען אָב־געצויגען געוואָרען פון זיי און אריינגעלעגט אין דעם בעסטען געשעפט, וואָלט דער מאָראלער פערברעכען אלץ איינס געווען דערזעלביגער. א געוויסער דזשאָרדזש בארנוועל האָט ערמאָרדעט זיין אָנקעל כדי צו בעקומען געלד פאר זיין מעטרעסע. וואָלט ער איהם געה׳רג׳ט כדי צו מאכען מיט׳ן געלד א גוט געשעפט, וואָלט מען איהם אלץ איינס געהאנגען. דאָסזעלבע אין די אָפטע פעל־לע, וואו א מענש פערשאפט זיין פאמיליע שמערצען, ווייל ער ניט זיך אב מיט שלעכטע געוועהנהייטען, — ער פערדיענט א פאָרוואורף פאר זיין הארטהערציגקייט און אונדאנקבארקייט; אָבער ער וואָלט פערדיענען דיזעלביגע זאך פאר געוועהנען זיך צו געהן אין דרכים, וועלכע זיינען פאר־זיך אליין גאר ניט קיין שלעכטע, אויב זיי פערשאפען שמערצען די מענשען, מיט וועמען ער פערברייננגט זיין לעבען, אָדער וועמעס נחת העננגט אָב פון איהם צוליב זיין פערזענליכע פערבינדונג מיט זיי. יעדער איי־נער, וועלכער האלט זיך קאַלט צו אנדערע מענשענס געפיהלען און אינטערעסען, וועלכע ער איז בכלל מחויב צו אכטען, ווען ער איז ניט געצוואונגען זיך אזוי צו האלטען צוליב א נויטיגערן חוב, אָדער צוליב גערעכטע אייגענע אינטערעסען, פערדיענט א מאָ־ראלען פאָרוואורף פאר די דאָזיגע קאַלטקייט זיינע, אָבער ניט פאר די אורזאכע דערפון און ניט פאר די געוויסע פערזענליכע פעהלערן זיינע, וועלכע האָבען ניט־דירעקט געקענט פיהרען דער־צו. אויף דעמזעלביגען אופן קען מען זאָגען אויף א מענשען,

אז ער טוט דער געזעלשאפט אן עולה, אויב ער מאכט זיך אליין אונפעהיג צו קענען נאכקומען א געוויסען בעשטימטען חוב, וואס ער איז איהר שולדיג, צוליב אויפפיהרונגען, וואס האבען צו טון מיט זיין אייגענעם לעבען. קיין מענש דארף ניט ווערען בע־שטראפט איינפאך דערפאר, ווייל ער איז שכור; אבער א סאל־דאט אדער א פאליציי־מאן מוז בעשטראפט ווערען פאר שכור זיין, בשעת ער איז אויף דיענסט. אין קורצען גערעדט, ווען נור עס איז דא א בעשטימטער שאדען, אדער א בעשטימטע ריזיקע פון א שאדען, סיי צו א יחיד, סיי צום קהל, דאמאלסט ווערט דער פאל ארויסגענומען פון דער קאטעגאריע פון פרייהייט און ווערט אריינגעטראגען אין דער קאטעגאריע פון מאראל אדער געזעץ.

וואס געהערט אבער צו די בלויז־צופעליגע, אדער וואס מען קען אנרופען ה ש ע ר ה ׳ד י ג ע שאדענס, וואס א מענש איז גורם דער געזעלשאפט דורך אן אויפפיהרונג, וועלכע ברעכט ניט קיין בעשטימטען חוב צום פובליקום און ברייננט ניט קיין ממשות׳דיגען וועהטאג צו קיין אנגערופענעם מענשען א חוץ זיך אליין, איז די אונבעקוועמליכקייט אזא, וואס די געזעלשאפט קען בעהויפטען צו פערליידען, פון דער גרעסערער טובה וועגען פון דער מענשליכער פרייהייט. אויב דערוואקסענע מענשען מוזען בעשטראפט ווערען פארוואס זיי פאסען ניט אויף אויף־זיך, ווי עס דארף צו זיין, וואלט איך שוין בעסער געוואלט, זיי זאלען קריגען זייער שטראף פון זייערטוועגען אליין, איידער צוליב דער פרעטענזיע פון ניט דערלאזען זיי אבשוואכען זייערע כחות צו קענען ברייננען נוצען דער געזעלשאפט, וואס די געזעלשאפט אליין פרעטענדירט גאר ניט, אז זי האט א רעכט ביי זיי צו מאהנען. איך קען אבער ניט איינשטימען צו ארגומענטירען מכח דעם פונקט אויף אזא אופן, אזוי ווי די געזעלשאפט וואלט ניט געהאט קיין אנדערע מיטלען ווי צו פיהרען איהרע שוואכערע מיטגלידער אויף דעם דרך הישר, וואס זי האט אליין אבגעמאכט, סיידען נור צו ווארטען, ביז זיי טוען עפעס א נארישקייט, און דאמאלסט בע־

שטראָפען זיי דערפאר מאָראליש אָדער געזעציך. די געזעלשאפט
האָט געהאט אן אבסאָלוטע מאכט איבער זיי אין דעם גאנצען
משך פון דעם ערסטען טייל פון זייער לעבען: זיי זיינען געווען
אין איהר רשות די גאנצע פעריאָדע פון זייער קינדהייט און יו־
גענד, ווען זי האָט געקענט פּרובירען ווירקען, זיי זאָלען אויס־
וואקסען פעהיג צו לעבען ווי פערשטענדיגע מענשען. דער דור,
וואס איז דאָ, איז דער בעל־הבית איבער דער ערציהונג און אי־
בער דער גאנצער סביבה פון דעם דור, וואס וועט קומען. אמת,
ער קען איהם ניט מאכען פאָלקאָם קלוג און גוט, ווייל איהם אליין
פעהלט, צום בעדויערן, א היבשע ביסעל גוטסקייט און קלוגשאפט,
און וואו ער לעגט אוועק די גרעסטע מיה אין איינצעלנע פעלע,
קומט עס אויך ניט אלע מאָל ארויס זעהר געראָטען. אָבער ער האָט
גאנץ גוט בכח צו מאכען, אז דער קומענדיגער דור בכלל זאָל
זיין אזוי גוט און אפשר אביסעל בעסער, ווי ער איז אליין. אויב
די געזעלשאפט דערלאָזט, אז א געוויסע צאהל פון איהרע מיט־
גלידער זאָל אויסוואקסען פשוט'ע קינדער, אויף וועלכע דער
שכל'דיגער בעגריף פון עפעס א ווייטערען מאָטיוו קען קיין וויר־
קונג ניט מאכען, איז זאָל זי אין כעס זיין אויף זיך אליין פאר די
רעזולטאטען. בעוואפענט ווי זי איז, ניט נור מיט דעם גאנצען
כח פון דער ערציהונג, נור אויך מיט דעם קאָנטראָלירענדען איינ־
פלוס, וואָס די אויטאָריטעט פון אן אָנגענומענער מיינונג האט
אלע מאָל אויף די יונגע מוחות, וועלכע קענען נאָך ניט אליין
אָבגעבען אן אורטייל; און אזוי ווי עס קומען איהר נאָך צו
הילף די „נאטירליכע" בעשטראָפונגען, וואָס דער פערזינדיגטער
מוז אויסשטעהן פון די מענשען, וועמעס פעראכטונג ער ציהט
אויף זיך ארויף, — דאַן זאָל די געזעלשאפט ניט ארויסקומען מיט
פּרעטענזיעס און טענה'ן, אז א חוץ אָט די אלע מיטלען מוז זי
נאָך האָבען די מאכט ארויסצוגעבען אוקאזען און צווינגען מען
זאָל איהר פאָלגען בנוגע די פערזענליכע עסקים פון איינצעלנע,
וואס על פי אלע פּרינציפּען פון יושר און שכל דארפען שטעהן
אונטער דעם בעשלום פון די דאָזיגע פערזאָנען אליין, וועלכע

נעהמען אויף זיך די אחריות פון זייערע טהאטען. קיין זאך האָט ניט אזוי בטבע צו פסל׳ן און בטל מאכען די בעסערע מיטלען ווי צו ווירקען אויף מענשען, ווי ווען מען כאפט זיך אָן פאר די ערגערע מיטלען. אויב עס געפינט זיך ביי די, וועמען מען וויל צווינגען צו לעבען מיט פּאָרזיכט און געמעסיגקייט, אביסעל פון דעם שטאָף, פון וועלכען שטארקע, אונאבהענגיגע כאראקטערען ווערען געבוים, וועלען זיי גאָר ניט אנדערש מאכען א מרידה אנט־קעגען אָט דעם יאָך. אזא מענש וועט קיינמאָל ניט האָבען דעם געפיהל, אז אנדערע האָבען א רעכט איהם צו קאָנטראָלירען אין זיינע עסקים, אזוי גוט ווי זיי האָבען א רעכט איהם אָבצוהאַל־טען, ער זאָל זיי ניט פוגם זיין אין זייערע עסקים. געהן אויף להכעיס אָט דער פאלשער מלוכה פון דער אויטאָריטעט הויבט גאנץ לייכט אָן בעטראכט צו ווערען ווי א צייכען פון גייסטיגער שטארקייט און קוראזש; און דער סוף איז, אז מען טוט נאכהער בפרהסיא אקוראט דעם היפך, וואָס די אויטאָריטעט בעפעהלט: א שטייגער ווי עס איז געוואָרען די מאָדע צו פיהרען א מגושם׳דיי־גען לעבען אין די צייטען פון טשארלס דעם צווייטען, נאָך די פריהערדיגע הערשאפט פון דער פאנאטישער מאָראלער אונטאָ־לעראנץ פון די פוריטאנער. — וואָס עס איז נוגע דער טענה, אז מען מוז בעשיצען די געזעלשאפט פון דעם שלעכטען ביישפיעל, וואָס די פערדאָרבענע און אויסגעלאסענע שטעלען פאָר מיט זיי־ערע שלעכטע מעשים, איז עס טאקי ריכטיג, אז א שלעכטער ביישפיעל קען האָבען א שעדליכע ווירקונג: איבערהויפּט האָט דער ביישפיעל א שלעכטע ווירקונג, ווען מען זעהט, ווי איינער טוט שלעכטס דעם אנדערען און עס געהט איהם אראָב גאנץ גלאַט. אָבער מיר רעדען דאָך דאָ פון אזעלכע פיהרונגען, וואָס בעת זיי שאדען דעם אנדערען גאָר ניט, רעכענט מען, אז דעם טוער אליין שאדען זיי דוקא א סך, וואונדערט מיר, ווי אזוי מען קען דאָס ניט איינזעהן, אז אזא ביישפיעל מוז בכלל זיין מעהר ניצליך איידער שעדליך; ווארים אויב עס בעווייזט די שלעכטע פיהרונג, בעווייזט עס דאָך אויך די שמערצליכע אדער בזיון׳דיגע רעזול־

טאטען, וואָס מען מוז זיך פארשטעלען, אז די שלעכטע פיהרונג רופט אלע מאָל ארוים, אויב זי איז ווירקליך אזוי שעדליך, אז זי האָט כשר פערדיענט, מען זאָל זי אזוי מבזה זיין.

אָבער דער שטארקסטער ארגומענט פון אלע ארגומענטען, פאר וואס דער עולם זאָל קיין דעה ניט האָבען בנוגע צו ריין־פערזענליכע פיהרונגען, איז דער פונקט, וואָס אז דער עולם הויבט אָן זיך אריינצומישען מיט זיינע דעות, מישט ער זיך דאָס רוב אריין אקוראט דאָרט, וואו מען דאַרף ניט און ווען מען דאַרף ניט. ביי שאלות פון געזעלשאפטליכער מאָראל, פון חובות צו אנדערע, איז די מיינונג פון פובליקום, ד. ה. פון דער גרעסערער מאיאָריטעט, הגם אָפט פאלש, דאָך מעהר אָפט עלול צו זיין גע־רעכט; ווארים ביי אזעלכע פראגען פאָדערט זיך דאָך נור פון זיי אָבצוגעבען אן אורטייל מכח זיירע אייגענע אינטערעסען, ווי אזוי א געוויסע פיהרונג, אויב מען זאָל איהר ערלויבען צו ווע־רען פראקטיצירט, וועט אָנגרייפען זיי גופא. די מיינונג אָבער פון אָט אזא מאיאָריטעט ארויפגעצוואונגען ווי א חק ולא יעבור אויף דער מינאָריטעט, מכח שאלות פון א פערזענליכען סאָרט פיהרונ־גען, איז טאקע אזוי אָפט עלול צו זיין אומגערעכט ווי גערעכט; ווארים וואס בעדייט די עפענטליכע מיינונג אין אזעלכע זאכען? אין בעסטען פאל בעדייט עס די מיינונג פון געוויסע מענשען מכח וואָס עס איז גוט און וואָס שלעכט פאר אנדערע מענשען, בעת זעהר אָפט מיינט עס אפילו דאָס אויך ניט: דאָס פובליקום איז זיך פשוט און גאנץ קאלטבלוטיג מבטל די בעקוועמליכקייט אָדער דעם נחת רוח פון יענע, וועמעס פיהרונגען עס איז מבזה, און קי־מערט זיך נור וועגען זיין אייגענעם גוסט, און מעהר גארנישט. פיעל זיינען פאראן, וועלכע קוקען אויף א פיהרונג, וואָס געפעלט זיי ניט, ווי אויף עפּעס, וואָס וואָלט זיי אליין פערטשעפעט, און זיינען זיך נוקם דערפאר, ווי עס וואָלט ממש פערלעצט זייערע גע־פיהלען; פונקט ווי יענער פאנאטיקער, וואָס אז מען האָט איהם אויסגערעדט, פארוואָס ער רעספעקטירט ניט די רעליגיעזע געפיה־לען פון אנדערע מענשען, האָט ער געענטפערט: פאר וואָס ארט זיי

ניט, ווי מיינע געפיהלען ליידען זעהענדיג, ווי זיי האבען זיך איינגעשפארט אין זייער עקעלהאפטיגען גלויבען? עס איז אבער קיין דמיון ניטא צווישען איינעמ'ס „געפיהל“, וואס ער האט פאר זיין מיינונג, און דעם אנדערענ'ס „געפיהל“ פון בעליידיגונג, פאר וואס יענער האלט אזא מיינונג; אקוראט ווי מען קען ניט פערגלייכען דעם גנב'ס „פערלאנג“ צו־צוגנב'נען יענעמ'ס בייטעל און דעם אייגענטימער'ס „פערלאנג“, אז דאס בייטעל זאל בלייבען ביי איהם. און עס איז קלאר, אז א מענשענ'ס געשמאק איז פונקט אזויפיעל זיין אייגענער עסק, ווי זיין מיינונג אדער ווי זיין בייטעל. עס איז ניט שווער זיך פארצושטעלען אזא אידעעלען פובליקום, וועלכער שטערט ניט די פרייהייט און די ברירה פון די איינצעלנע בנוגע אזעלכע זאכען, וואס עס איז נאך וועגען זיי ניט געפאסט געווארען קיין בעשטימטע מיינונג, און פאדערט נור זיי זאלען זיך אבהאלטען פון אזעלכע פיהרונגען, וואס די אלגעמיינע ערפאהרונג האט שוין אבגע'פסק'נט, אז זיי טויגען ניט. וואו איז אבער געזעהן געווארען אזא פובליקום, וואס האט אט אזא גרעניץ אוועקגעשטעלט פאר זיין אייגענער צענזור? אדער ווען טרעפט עס אז דאס פובליקום זאל זיך איבערהויפט קימערן וועגען די אלגעמיינע ערפאהרונג? בשעת ער מישט זיך אריין אין פערזענליכע עסקים, איז גאנץ זעלטען, אז ער דיינקט וועגען עפעס אנדערס, א חוץ דעם „מורא'דיגען פערברעכען“ פון ערלויבען זיך צו פיהלען און טון אנדערס ווי ער; און אט דעם מאסשטאב פון אורטיילען אביסעלע נור פערשטעלט שטעלען ארוים פאר דער מענשהייט, ווי די געבאט פון רעליגיאן און פילאזאפיע, ניין צעהנטעל פון אלע מאראליסטען און פילאזאפישע שרייבער! זיי לערנען אונז, אז געוויסע זאכען זיינען גערעכט, ווייל זיי זיינען גערעכט, ד. ה., ווייל מיר פיהלען אז זיי זיינען אזוי. זיי הייסען אונז זוכען אין אונזערע קעפ און אין אונזערע הערצער די געזעץ פון אויפפיהרונג, וועלכע זיינען א „מוז“ פאר אונז און פאר אלע אנדערע. וואס קען נעביך דער אונוויסענדער עולם טון, ווי נור אנווענדען אט די לעהרען און אנהענגען זיינע אייגענע פערזענליכע געפיהלען פון גוטס און

שלעכט, (אויב ער איז אליין וויפיעל עס איז איינשטימיג מכח דעם), ווי א חוב אויף אלע מענשען פון דער גאנצער וועלט?

די צרה, וואס איז דא בעוויזען געווארען, איז ניט אזעלכע וואס עקזיסטירט נור אין טעאריע; און דער לעזער קען אפשר ערווארטען פון מיר, איך זאל אנגעבען די פעלע, וואו דאס פובליקום ביי היינטיגע צייטען און דא אין לאנד ציהט ארויף אהן א רעכט דעם מאנטעל פון מאראלע געזעצ אויף זיין אייגענעם פשוט'ן רצון. איך שרייב אבער דא ניט קיין בוך וועגען די פערווירונגען פון די היינטיגע מאראלע געפיהלען. דאס איז א צו־וויכטיגער ענין צו דיסקוטירען אזוי אגב אורחא, בדרך אילוסטראציע. דאך דארף מען האבען עטליכע ביישפיעלען צו בעווייזען, אז דער פרינציפ, פון וועלכען איך האלט, האט א ערנסטע און פראקטישע וויכטיגקייט, און אז איך מאטער זיך דא ניט אויפצובויען א פעסטונג אנטקעגען געפאהרען, וועלכע עקזיסטירען נור אין איינבילדונג. און עס איז ניט שווער צו צייגען פון א מאסע פעלע, אז די טבע אויסצושפרייטען וואס מעהר די שליטה פון דער מאראל־פאליציי, ביז זי קריכט ארויף אויף די בלי ספק גערעכטע פרייהייט פון יחיד, איז איינע פון די אלגעמיינסטע פון אלע מענשליכע נייגונגען.

אט גאר צום ערסטען בעטראכט נור די שנאה, וואס מענשען פיהלען איינע צו די אנדערע פאר קיין בעסערע אורזאכע ניט, ווי נור פאר וואס מענשען פון אנאנדער גלויבען היטען ניט אב די מצוות עשה'ס און איבערהויפט די לא־תעשה'ס פון זייער רעליגיעזער תורה. מיר ווילען אנכאפען דוקא א אונבעדייטענדען ביישפיעל: פאר קיין זאך, וואס די קריסטען גלויבען און טוען, זיינען די מאהמעדאנער ניט אזויפיעל פערביטערט אויף זיי, ווי פאר וואס זיי עסען חזיר. עס זיינען פאראן ווייניג זאכען, וועלכע זיינען מעהר פער'מאוס'ט ביי קריסטען און אייראפעער, איידער די מאדע פון חזיר־עסען איז פער'מיאוס'ט ביי די מוסולמאנער. עס איז, ערשטענס, א בעליידיגונג פאר זייער רעליגיאן; אבער אט דער אומשטאנד ערקלערט בשום אופן ניט דעם ערך און דעם סארט עקעל,

וואָס זיי פיהלען דערביי: והא ראיה, וויין טרינקען איז אויך פערבאָטען פון זייער רעליגיאָן, און אלע מוסולמאנער האלטען עס פאר אן אומרעכט צו געברויכען, עס איז אָבער פאר זיי ניט עקעלדיג. זייער ווידער־ווילען צו דעם פלייש פון אָט דעם „אומריינעם פיה“ איז גאָר פערקעהרט פון אזא בעזונדערען סאָרט, וועלכער איז א מין אינסטינקטיווע אנטיפאטיע, וואָס דער געדאנק פון אומריינקייט, איינמאָל אז ער האָט זיך איינגעגעסען טיעף אין די געפיהלען, שיינט אלע מאָל ארויסצורופען אפילו ביי אזעלכע, וואָס פערזענליך זיינען זיי דוקא ניט אזוי מקפיד אויף ריינליכקייט, ווי צום ביישפיעל ביי די הינדוסען, וועלכע האָבען א מערקווירדיגען געפיהל פון רעליגיעזער אומריינקייט. איצט שטעלט זיך פאָר א פאָלק וואו די מאיאָריטעט זיינען מוסולמאנער, און אז אָט די מאיאָריטעט וויל בשום אופן קיינעם אין גאנצען לאנד ניט ערלויבען עסען חזיר. אין מאחמעדאנישע לענדער וואָלט דאס גאר קיין נייעס ניט געוועזן.*) וואָלט די עפענטליכע מיינונג געהאט א רעכט צו גע־

*) די מעשה מיט די פאַרסער אין באָמביי איז אַ זאָנדערבאַרער פאַל אַקוראַט צום פונקט. ווען אָט דער פלייסיגער און מוטיגער פאָלק, וועלכער שטאַמט אָב פון די פערזישע פייער־דיענער, איז אַנטלאָפען פון די קאַליפען פון זיין לאַנד און איז אָנגעקומען אין מעריב־אינדיע, האָבען די הינדוסען־הערשער זיי ערלויבט צו בעזעצען זיך אין לאַנד, מיט דעם תנאי אז זיי זאָלען ניט עסען קיין רינד־פלייש. ווען יענע געגענדען זיינען שפעטער אריינגעפאַלען אין די הענד פון מאַחמעדאַנישע הערשער, האָבען די פאַרסער געקריגען אַ נייע ערלויבניס צו וואָהנען אין לאַנד, בתנאי ווידער אַז זיי זאָלען ניט עסען קיין חזיר. פון דער נויט צו פאָלגען די הערשער איז אָט די געוועהנהייט ביי זיי געוואָרען אַ צווייטע נאַטור, און ביז אויף היינטיגען טאָג עסען זיי ניט קיין רינד־פלייש און ניט קיין חזיר. הגם זייער רעליגיאָן פאָדערט דאס ניט, איז דאס צוריקהאלטען־זיך פון עסען אָט די צוויי סאָרטען פלייש געוואָרען אַ מנהג פון זייער שטאַם, און אין די מזרח־לענדער איז אַ מנהג אַ דין פון רעליגיאָן.

ברויכען איהר מאָראַלע אויטאָריטעט פאַר אזא צוועק? און אויב ניט — פאַר וואָס ניט? פאַר דעם דאָזיגען פובליקום איז חזיר עסען א פאָזיטיוו אבשטויסענדע זאַך. זיי גלויבען גאַנץ אויפריכטיג, אז דאָס איז פאַרבאָטען און פערהאסט פון דעם אויבערסטען. דעם געבאָט וואָלט מען אפילו ניט געקענט מאַכען א פאַרוואורף, אז דאָס איז א רעליגיעזע פערפאָלגונג. עס האָט לכתחלה טאַקע געקענט האָבען א רעליגיעזען אורשפּרונג, אָבער קיין רעליגיאָנס־פערפאָלגונג וואָלט עס דאָך ניט געקענט זיין, ווארים קיין רעליגיאָן זאָגט קיינעם ניט, אז ער מוז עסען חזיר. דער איינציגער ריכטיגער גרונד, פאַרוואס אזא פערבאָט וואָלט געווען אומגערעכט, איז דער טעם, וואָס דאָס פובליקום האָט קיין עסק ניט זיך אריינצומישען אין די פערזענליכע געשמאַק־זאַכען און אין די ענינים פון פריי־וואַט־לעבען פון די איינצעלנע.

לאָמיר נעהמען אביסעל א נעהענטערען ביישפּיעל. די מאַיאָ־ריטעט פון דער שפּאַנישער בעפעלקערונג האַלט, אז עס איז א גראָבע ניט־פרומקייט, וועלכע איז די העכסטע בעליידיגונג פאַר'ן רבש"ע, אויב מען טוט תפילה צו איהם ניט על פי נוסח פון דער רוימיש־קאַטוילישער קירכע; און קיין אנדערע עפענטליכע גאָ־טעס־דיענסט איז טאַקי אין גאַנץ שפּאַניען ניט געזעצליך. די פעל־קער פון גאַנץ דרום־אייראָפּא קוקען אויף פערהייראַטע גלחים שוין ניט צו־זאָגען ווי אויף אונרעליגיעזע מענשען, נור ווי אויף עפּעס, וואס איז טמא, מיאוס, גראָב, און עקעלדיג. וואָס דיינקען פּראָ־טעסטאַנטען פון אָט די גאַנץ־אויפריכטיגע געפיהלען און פון דעם פערזוך איינצופיהרען זיי אין קראַפט אנטקעגען אלע ניט־קאַטאָ־ליקען? אויב די מענשהייט איז בערעכטיגט אריינצומישען זיך און זאָגען א דעה איבער די פרייהייטען פון איינצעלנע, וועלכע גרייפען ניט אָן קיין אנדערענ'ס אינטערעסען, איז אויף וועלכען פּרינציפּ קען מען לאָגיש אויסשליסען אָט די פעלע? אָדער ווי אזוי קען מען פאַראיבעל האָבען אויף מענשען פאַר וועלען אונ־טערדריקען דאָס, וואס זיי בעטראַכטען פאַר א סקאַנדאַל אין די אויגען פון גאָט און לייטען? מען קען ניט אָנגעבען קיין שטאַר־

קערען גרונד, פארוואס מען זאל מעגען פערבאָטען דאס, וואס מען בעטראכט פאר א פערזענליכע ניט־מאָראלע טהאט, ווי דעם גרונד, וואס מען גיט אָן פאר אונטערדריקען דיזעלביגע זאכען, ווייל אנדערע בעטראכטען זיי פאר ניט־פרום; און סיידען מיר ווילען געברויכען די לאָגיקע פון אינקוויזיטאָרען, וועלכע זאָגען, אז מיר מעגען רודפ'ן אנדערע, ווייל מיר זיינען גערעכט, אָבער זיי טאָרען אונז ניט רודפ'ן, ווייל זיי זיינען אומגערעכט, מוזען מיר זיך היטען אָנצונעהמען א פרינציפּ, וועלכען מיר וואָלטען אבגעשמויסען ווי א גרויסע עולה, אויב מען וואָלט פּרובירען איהם אָנווענדען אויף אונז אליין.

מען וועט אפשר קענען אויסזעצען אנטקעגען די פריהערדיגע ביישפּיעלע, הגם אָהן א גרונד, אז זיי זיינען גענומען פון פעלע, וועלכע זיינען צווישען אונז גאָר אונמעגליך: עס האלט ניט דערביי, אז דאָ אין לאנד זאָל די עפענטליכע מיינונג פערבאָטען דעם געברויך פון פלייש, זאָל זיך אריינמישען אין די אופנים פון גאָטעס־דיענסט, אָדער זאָגען א דעה, צי גלחים זאָלען מעגען חתונה האָבען, צי ניין. דער נעכסטער ביישפּיעל, דעריבער, וועט שוין זיין פון א מין אָנגריף אויף פרייהייט, פון וועלכען מיר זיינען נאָך בשום אופן ניט איבערגעקומען די סכנה. אומעדום, וואו נור די פּוריטאנער האָבען געהאט א גרויסע מאכט, ווי דהיינו אין די ניי־ענגלאנד שטאַטען פון אמעריקא און אין ענגלאנד גופא, אין דער צייט פון „קאָממאָנוועלטה“ (די ענגלישע רעפּובליק פון 1649 ביז 1660. — מ.), האָבען זיי אָנגעווענדעט אלע כחות, און א היבש ביסעל אויך אויסגעפיהרט, צו אונטערדריקען אלע עפענטליכע און כמעט אלע פּריוואַטע אמוזירונגען: ספּעציעל מוזיק, טאנצען, עפענטליכע שפּיעלען, אָדער אנדערע חברותא'ס צום פערברייגגען, און דעם טעאטער. עס זיינען עד היום נאָך פאראן דאָ אין לאנד מאסען מענשען, וואָס לויט זייער בעגריף פון מאָראל און רעליגיאָן זיינען ביי זיי אָט די אלע פערגעניגענס טריף; און אזוי ווי די דאָזיגע מענשען געהערען דאָס רוב צום מיטעל־קלאס, וועלכער איז אין דער היינטיגער פּאָליטישער און געזעלשאפטלי־

כער לאגע אן אויפגעקומענע מאכט, איז דאָס גאָר ניט אונמעגליך, אז מענשען מיט אזעלכע מיינונגען וועלען ווען עס איז קריגען א מאיאָריטעט אין פארלאמענט. ווי וועט עס יעמאלט שמעקען די איבעריגע טיילען פון דער געמיינדע, אז די דעה וועלכע אמוזירונגען זיי זאָלען מעגען האָבען, וועט אָבהענגען פון די רעליגיעזע און מאָראלע געפיהלען פון די ארטאָדאָקסישע קאלוויניסטען און מעטאָדיסטען? וואָלטען זיי ניט גאנץ שטארק געוואונשען, אז אָט די פרומע סטראפטשעס זאָלען ניט רוקען זייער נאָז, וואו מען בעט זיי ניט? פונקט דאָסזעלביגע דארף מען זאָגען צו יעדער רעגירונג און צו יעדען פובליקום, ווען זיי קומען ארוים מיט פרעטענזיעס, אז קיינער טאָר ניט געניסען קיין פערגניגען, וועלכער געפעלט זיי ניט. אויב אָבער מען איז מודה אין דעם פרינציפ פון אזעלכע פרעטענזיעס, האָט קיינער קיין גרונד ניט אויסצוזעצען אנטקעגען איינפיהרען דאס אין דער פראקטיקע, אין דעם זין פון דער מאיאָריטעט אָדער פון אנאנדער שטארקער מאכט אין לאנד; און אלע מענשען מוזען זיין גרייט איינצושטימען מיט דער אידעע פון א קריסטליכען קהל, ווי די ערסטע עמיגראנטען פון ניי־ענגלאנד האָבען דאס פערשטאנען, אויב אזא רעליגיעזע לעהרע ווי זייערע וועט אמאָל האָבען דאָס גליק ווידער אויפצוהויבען דעם קאָפ, ווי עס האָט זיך שוין געטראָפען אמאָל מיט רעליגיאָנען, אויף וועלכע מען האָט געמיינט, אז זיי געהען אונטער.

מיר וועלען זיך פאָרשטעלען נאָך א פאל, וועלכער איז אפשר מעהר מעגליך מקוים צו ווערען, איידער דער לעצטער ביישפיעל, וואָס מיר האָבען דערמאָנט. אלע זיינען מודה, אז אין היינטיגער וועלט איז דאָ א שטארקע טענדענץ, וואָס פיהרט צו א דעמאָקראַטישען געבוי פון דער געזעלשאפט, בעגלייט אדער ניט מיט פאָפולערע פאָליטישע אינסטיטוציעס. מען זאָגט, אז אין דעם לאנד, וואו אָט די טענדענץ איז גאָר אין גאנצען מקוים געווארען — אין די פעראייניגטע שטאטען, וואו אי די רעגירונג, אי די געזעלשאפט זיינען העכסט דעמאָקראטיש, — איז דער געפיהל פון

דער מאיאָריטעט, וועלכע קען ניט פערטראָגען דעם שיין פון א מעהר גלענצענדען אדער טייערערען אופן פון לעבען, ווי זיי אליין קענען האָפען צו פיהרען, אזוי שטארק, אז ער האָט די ווירקונג פון א היבש־שטרייגען „הוצאות־געזעץ"; און אז אין פיעלע טיילען פון לאנד איז ווירקליך שווער פאר א מענשען, וואָס בעזיצט א זעהר גרויסען פערמעגען, צו געפינען אופנים פון פערלעבען זיין הכנסה, וועלכע זאָלען ניט ארויסרופען א פארוואורף פון עולם. הגם אזוינע מעשיות זיינען אודאי א סך איבערטריבען, און גיבען מסתמא ניט קיין ריכטיגע פאָרשטעלונג פון די ווירקליכע פאקטען, דאָך איז דער צושטאנד, וואָס זיי בעשרייבען, ניט נור א בעגרייפליכער און א מעגליכער, נור אויך א וואהרשיינליכער רעזולטאט פון דעמאָקראטישע געפיהלען, פערבונדען מיט דעם געדאנק, אז דער עולם האָט א וועטאָ־רעכט איבער דעם אופן, ווי יחידים זאָלען פערלעבען זייערע הכנסות. מיר דארפען ווייטער זיך נור פאָרשטעלען א היבשע פערשפרייטונג פון סאָציאַליסטישע מיינונגען, און אין די אויגען פון דער מאיאָריטעט קען עס פאָרקומען ווי אן אונגעהויערע שאנדע צו פערמעגען מעהר איידער א גאנץ קליינעם אייגענטום, אדער האָבען א וועלכע עס איז הכנסה, וואָס קומט ניט דורך די אייגענע יגיע כפים. מיינונגען, וועלכע זיינען עהנליך צו די אין פּרינציפּ, זיינען שוין איצטער ווייט פערשפּרייט צווישען דעם ארבייטער־קלאַס און פאלען צו לאַסט אויף יענע, וועלכע מוזען זיך רעכענען מיט דער מיינונג פון אָט דעם קלאַס, נעמליך אויף די מיטגלידער פון דעם ארבייטער קלאַס גופא. עס איז בעקאנט, אז די ערגערע בעלי־מלאכות, וועלכע זיינען די גרעסטע צאָהל פון די ארבייטער אין א סך צווייגען פון אינדוסטריע, האָבען א פעסטע מיינונג, אז שלעכטע בעלי־מלאכות דארפען קריגען דעמזעלבען לוין וואָס גוטע, און אז קיינער זאָל ניט טאָרען, ארבייטענדיג פון שטיק אדער אנדערש־ווי, פערדיענען דורך העכערע פעהיגקייט אדער פלייסיגקייט מעהר, איידער אנדערע קענען פערדיענען אָהן דעם. און זיי בענוצען זיך מיט א מאָראלען צוואנג, וועלכער ווערט אָפטמאָל א פיזישער

צוואנג, ניט צו דערלאָזען פעהיגע ארבייטער נעהמען, און די בעלי בתים געבען, א גרעסערען לוין פאר בעסערע ארבייט. אויב דער עולם האָט א וועלכען עס איז רעכט איבער פּריוואטע עסקים, זעה איך ניט איין, פארוואָס זיינען אָט די מענשען אומגערעכט, אדער פארוואָס מען זאָל טאדלען וואָסער עס איז חברה, וועלכע שטעלט אוועק דיזעלביגע אויטאָריטעט איבער איהרע מיטגליע־דער׳ס פיהרונגען, וואָס די גאנצע געזעלשאפט שטעלט אוועק אי־בער אלע מענשען בכלל.

אָבער מען דארף זיך גאר ניט אָבשטעלען אויף אזעלכע מ ע ג ל י כ ע פעלע. עס זיינען היינטיגען טאָג פאראן גראָבע פער־גוואלטיגונגען פון דער פרייהייט פון פּריוואט־לעבען, וועלכע ווע־רען ווירקליך פּראקטיצירט, און נאָך גרעסערע, וועלכע זיינען א סכנה, וואס קען באלד ווערען. מיינונגען ווערען פאָרגעבראכט, וועלכע גיבען דעם עולם אן אונבעגרענצטען רעכט ניט נור צו פערבאָטען דורכ׳ן געזעץ אלץ, וואס ער האלט פאר שעדליך, נור צו פערבאָטען, ווי א גדר און א סיג, אפילו אזעלכע זאכען, וואָס דאָס פּובליקום אליין איז מודה, אז זיי זיינען אונשולדיגע טהאטען.

אונטער דעם נאָמען פון פערמיידען שכרות איז פערבאָטען געזעצליך אין איין ענגלישער קאָלאָניע (אויסטראליען) און כמעט אין א העלפט פון די פעראייניגטע שטאטען צו געברויכען שטאר־קע געטרענק אויף אירגענד וועלכען אופן, א חוץ פאר א רפואה אין מעדיצין: ווארים ניט טאָרען פערקויפען מיינט פאקטיש — און דאָס איז טאקי די כונה פון דעם — ניט טאָרען זיי געברוי־כען. און הגם די פּראקטישע שווערקייט אויסצופיהרען דעם גע־זעץ האָט מיטגעבראכט מען זאָל איהם אָבשאפען אין עטליכע שטאטען, וואו ער איז אָנגענומען געווארען, אריינרעכענדיג אויך דעם שטאט (מעין), וועלכען נאָמען ער טראָגט (מעין געזעץ —מ.), — פון דעסטוועגען איז געמאכט געווארען א פערזוך, און פיעלע אויסגעשפּראָכענע „פילאנטראָפען" ארבייטען פאר דעם מיט גרויס התלהבות, צו אגיטירען פאר אזא מין געזעץ אויך דאָ

אין ענגלאנד. די געזעלשאפט, אָדער „אליאנץ“, ווי זי רופט זיך, וועלכע האָט זיך געגרינדעט פאר דעם צוועק, האָט געקראָגען א שטיקעל שם דורך דער אבגעדרוקטער קאָרעספּאָנדענציע, וואָס איז אָנגעגאנגען צווישען איהר סעקרעטאר און איינעם פון די זעהר וועניגע ענגלישע קהל'שע מענשען, וועלכע האלטען נאָך, אז א פּאָליטיקער'ס מיינונגען דארפען זיין בעגרינדעט אויף פּרינ־ציפּען (לאָרד סטאנלעי'ס חלק אין דער דאָזיגער קאָרעספּאָנ־דענציע פערשטארקט די האָפנונגען, וואָס זיינען געבויט געוואָ־רען אויף איהם פון די, וועלכע ווייסען ווי זעלטען, צום אומ־גליק, מען טרעפט אָן אָט די מעלות, וואָס ער האָט ארויסגעוויזען אין זיינע עפענטליכע שטעלונגען, ביי די, וועלכע שפּיעלען א ראָלע אין פּאָליטישען לעבען). דער אָרגאן פון דעם אליאנץ, וואָס, ווי ער שרייבט, „וואָלט זעהר בעדויערן דאָס אננעהמען פון אזא פּרינציפּ, אין וועלכען מען וואָלט געקענט אריינלעגען מיט גע־וואָלט די מיינונג, אז ער בערעכטיגט צבוע'צטוואָ און רדיפות“, נעהמט זיך אונטער צו בעווייזען „דעם ברייטען גראָבען, וועלכען מען קען ניט אריבערשפּרייזען“, וואָס טיילט אָב אזעלכע מיינונ־גען פון די פּרינציפּען פון זיין „געזעלשאפט“. „אלע זאכען, וואָס האָבען א שייכות מיט געדאנקען, מיינונגען און ענינים פון גע־וויסען, שטעהען נאָך מיין מיינונג, זאָגט ער, מחוץ דעם רשות פון געזעצגעבונג; אלץ אָבער, וואָס געהערט צו א געזעלשאפט־ליכער טהאט, א געוועהנהייט אדער א שייכות, איבער וועלכער דער שטאאט אליין האָט א דעה צו זאָגען, ניט דער יחיד, שטעהט אין דעם רשות פון געזעצגעבונג“. ער פערגעסט דאָ צו דערמאָ־נען א דריטע קאטעגאָריע, וועלכע איז פערשיידען פון יענע ביי־דע, און דאָס איז: די אקטען און געוועהנהייטען, וועלכע זיינען ניט געזעלשאפטליכע, נור אינדיווידועלע, הגם עס איז דאָך גאנץ קלאָר, אז דער אקט פון טרינקען שטארקע געטרענק געהערט דוקא צו אָט דער קאטעגאָריע. אמת, פערקויפען שטארקע געטרענק איז מסחר, און מסחר איז א געזעלשאפטליכער אקט. אָבער מיר בע־קלאָגען זיך דאָ ניט, וואָס מען גרייפט אָן דעם פערקויפער'ס פריי־

הייט, נור וואָס מען גרייפט אָן די פרייהייט פון קונה און פון
דעם געברויכער: ווארים דער שטאאט וואָלט פונקט אזוי גוט גע־
קענט פערבאָטען א מענשען צו טרינקען וויין, ווי צו נעהמען בכיון
און מאכען עס זאָל זיין אונמעגליך צו קריגען וויין.

דער סעקרעטאר אָבער זאָגט זיך ווייטער: „איך פאָדער ווי
א בירגער צו האָבען א רעכט צו מאכען געזעצען ווען נור מיינע
געזעלשאפטליכע רעכט ווערען אָנגעגריפען דורך א געזעלשאפטלי־
כע טהאט פון אנאנדער בירגער". און נאכדעם קומט די ערקלע־
רונג, וואָס ער מיינט דערביי, ווען ער זאָגט „געזעלשאפטליכע
רעכט": „אויב וואָס עס איז גרייפט אָן מיינע געזעלשאפטליכע
רעכט, גרייפט עס אודאי אָן דער מסחר מיט שטארקע געטרענק.
ער צושטערט מיין ערסטען רעכט פון ז י כ ע ר ה י י ט דערמיט,
וואָס שטענדיג שאפט ער און רייצט אויף געזעלשאפטליכע אונ־
אָרדנונגען. ער גרייפט אָן מיין רעכט פון ג ל י י כ ה י י ט דורך
דעם, וואס ער מאכט א פראָפיט, שאפענדיג צרות, וועלכע איך
מוז העלפען מיט מיין צאהלען שטייערן. ער שטערט מיין רעכט
צו געניסען א פרייע מאָראלע און אינטעלעקטועלע ענטוויקלונג
דערמיט וואָס ער רינגעלט ארום מיינע שטעגען מיט געפאהרען
און וואס ער שוואכט אָב און פערדארבט די געזעלשאפט, פון וועל־
כער איך האָב א רעכט צו פאָדערן געגענזייטיגע הילפע און א
מענשליכען פערקעהר". — אָט איז א טעאָריע פון „געזעלשאפט־
ליכע רעכט", וואָס איהר גלייכען האָט נאָך קיינמאָל ניט געפונען
אן אויסדרוק אין אזעלכע קלאָרע דבורים: ווארים בסך הכל בע־
הויפטעט זי גאר א „קליינינקייט" — אז יעדער איינצעלנער מענש
האָט אן אבסאָלוטען געזעלשאפטליכען רעכט צו פאָדערן פון יע־
דען אנדער מענשען, אז ער זאָל זיך אויפפיהרען אין אלע פרטים
פינקטליך ווי מען דארף; און אז אויב אימיצער איז ניט גוט און
פרום אין קלענסטען פרט, גרייפט ער אָן דערמיט מיין געזעל־
שאפטליכען רעכט, און איך מעג פאָדערן פון דער לעגיסלאטור
זי זאָל אָבשאפען די עולה! אזא טייפעלשער פרינציפ איז א סך
מעהר געפעהרליך, ווי יעדער אנדער אָנגריף אויף פרייהייט. עס

איז ניטאָ קיין איין פערברעכען געגען פרייהייט, וואָס אָט דער פּרינציפּ וואָלט ניט קענען בערעכטיגען. ער אנערקענט גאר קיין רעכט ניט אויף פרייהייט איבערהויפּט, א חוץ אפשר די פריי־הייט צו האלטען מיינונגען בסוד און קיינמאָל זיי ניט ברייננגען אויפ'ן מויל: ווארים אזוי שנעל ווי איינער ברייננגט פאר די ליפּען א מיינונג, וועלכע איך האלט פאר שעדליך, גרייפט ער גלייך אָן אלע „געזעלשאפטליכע רעכט“, מיט וועלכע דער אליאנץ האָט מיך בעשאָנקען... די לעהרע בעהויפּטעט פּשוט, אז די גאנצע מענש־הייט האָט א בעשטימטען אינטערעס אין יעדען איינעמ'ס מאָראלער, אינטעלעקטועלער און אפילו פיזישער פּאָלקאָמענהייט, און יעדערער, וואָס וויל מאָגען זיין חלק, קען אויסטייטשען לויט זיין אייגענעם מאסשטאב נאָך, וואס פאר א פּאָלקאָמענהייט ער פער־לאנגט פון דעם אנדערן.

נאָך א וויכטיגער ביישפּיעל פון א אונגערעכטען אָנגריף אויף די בערעכטיגטע פרייהייט פון איינצעלנעם, אן אָנגריף, וואָס איז שוין פון לאנג איינגעפיהרט געווארען מיט נצחון, ניט וואָס מען דארף מורא האָבען טאָמער וועט מען איינפיהרען, — זיינען די זונטאג־געזעצען. עס איז גאָר קיין ספק ניט, אז אָברוהען איין טאָג אין וואָך, אויף ווי ווייט די אומשטענדען פון לעבען ער־לויבען, הגם עס איז ניט קיין רעליגיעזער חוב אויסער פאר אי־דען, איז א גאנץ ניצליכער מנהג. און אזוי ווי מען קען דעם מנהג ניט אָבהיטען, סיידען ווען אלע קלאסען ארבייטער שטימען איין דערצו, — ווארים אויב איניגע ארבייטען, מוזען שוין אנ־דערע אויך ארבייטען, — דעריבער קען דער שטאאט האָבען דאָס רעכט, און מעג זיך ערלויבען צו גאראנטירען יעדען איינעם דורכ'ן געזעץ, אז אלע איבעריגע וועלען אויך האלטען רוה א גע־וויסען בעשטימטען טאָג. אבער אָט די בערעכטיגונג, וועלכע איז געבויט אויף דעם גרונד פון דעם אינטערעס, וואָס אנדערע האָבען, אז יעדער איינער זאָל אָבהיטען דעם מנהג, קען ניט אָנגעווענדעט ווערען אויף אליין אויסגעקליבענע בעשעפטיגונגען, מיט וועלכע א מענש וויל זיך פערברייננגען זיין לעדיגע צייט; און דאָס קען

אויך בשום אופן ניט דיענען פאר א גרונד פון געזעצליכע בע־שרענקונגען אויף פערגעניגען־פלעצער. עס איז אמת, אז איינעמ׳ס פערגעניגען איז דעם אנדערענ׳ס א טאָג ארבייט; אָבער די פער־געניגען, שוין ניט צו רעדען די נויטיגע ערהאָלונג, פון א סך מענשען, איז ווערטה עטליכע זאָלען דארפען צוליב דעם ארביי־טען, — בתנאי, פערשטעהט זיך, אז זיי האָבען פרייוויליג זיך אויסגעקליבען זייער בעשעפטיגונג און זיי קענען פרייוויליג זי אויפגעבען. די ארבייטער זיינען פאָלשטענדיג גערעכט, ווען זיי דיינקען, אז אויב אלע וואָלטען געארבייט זונטאג, וואָלטען זיי געמוזט געבען זיבען טאג ארבייט פאר זעקס טאג געצאהלט: אָבער כל זמן דאָס רוב ארבייט איז דעם טאָג אבגעשטעלט, קריגט די קליינע צאהל, וואָס ארבייט דעם שבת־טאָג כדי צו פערשאפען פערגעניגען פאר אנדערע, א הוספה לפי ערך פון זייער ארבייט; און זיי זיינען ניט מחויב צו טון די ארבייט, אויב זיי זיינען מוחל די הוספה און ווילען האָבען אביסעל לעדיגע צייט. טאָמער איז נויטיג נאָך א מיטעל, קען מען פאר אָט דעם קלאס ארבייטער איינפיהרען א ספעציעלען יום־טוב אין אנאנדער טאָג פון וואָך. דער איינציגער גרונד, וואָס מען קען געפינען צו בערעכטיגען די זונטאג־געזעצען, בלייבט נור, וואָס די רעליגיאָן פערבאָט דאָס, — און אנקעגען אָט דעם גרונד, ווי א מאָטיוו פאר געזעצגעבעריי, קען מען קיינמאָל ניט צו־שטארק פראָטעסטירען. „זאָל גאָט אליין זיך אָננעהמען זיין קריוודע“! קיינער האָט נאָך ניט בעוויזען, אז די געזעלשאפט, אדער עטליכע פון איהרע פאָרשטעהער, האָ־בען א קאָמיסיע פון „אויבען“ זיך נוקם צו זיין פאר יעדע כלומר׳שטדיגע בעליידיגונג פון דעם אלמעכטיגען, וועלכע איז ניט אין דערזעלבער צייט אויך אן אומרעכט פון בין אדם לחבירו. דער געדאנק, אז יעדער מענש איז מחויב צו זעהן, אז דער אנ־דערער זאָל זיין פרום, איז געווען דער פונדאמענט פון אלע רע־ליגיעזע רדיפות, וואס זיינען ווען עס איז בעגאנגען געוואָרען; און אויב מען איז מודה אין דעם געדאנק, זיינען די רדיפות טאַ־קי געווען אין גאנצען בערעכטיגט. הגם דער גרימצאָרן, וואָס

לאָזט זיך פיהלען אין די שטענדיגע בעמיהונגען צו פערבאָטען פאָהרען מיט'ן אייזענבאהן אום זונטאג, צו האלטען אָפען די מוזעאומס און דערגלייכען, האָט ניט אין זיך די אכזריות פון די אלטע אינקוויזיטאָרען, — איז אָבער דער גייסטיגער צושטאנד פון די דאָזיגע מענשען אין גרונד גענומען דערזעלביגער. עס איז א פעסטער בעשלוס ניט צו דולדען, אז אנדערע זאָלען טון, וואָס זייער רעליגיאָן ערלויבט זיי, ווייל דעם אינקוויזיטאָר'ס רעליגיאָן ערלויבט דאָס איהם ניט צו טון. עס איז א גלויבען, אז אויסער דעם, וואס גאָט פערהאסט די מעשים פון א פאלש־גלויביגען, וועט ער אויך אונז ניט שאנעווען, אויב מיר וועלען די זינדיגע לאָזען צו־רוה.

איך קען זיך ניט צוריקהאלטען פון צו־לעגען צו די פריהער־דיגע ביישפיעלען ווי אזוי מען מאכט א קורצען חשבון מיט דער מענשליכער פרייהייט, די אָפענע שפראך פון פשוטע רדיפות, וועלכע גיסט זיך אוים פון צייט צו צייט אין דער היגער פרעסע יעדעס מאָל, וואָס זי איז זיך מישב צו שענקען איהר אויפמערק־זאמקייט דער מערקווירדיגער ערשיינונג פון מארמאָניזם. עס איז פאראן פיעל צו רעדען וועגען אָט די אונערווארטעטע ערשיינונג. עס איז א בעלעהרענדער פאקט, אז א כלומר'שט־נייע ענטפלעק־קונג (התגלות השם) און א רעליגיאָן, וואָס איז געגרינדעט אויף דעם, — א פשוט'ער שווינדעל, וועלכען מען קען אָנטאפען מיט די הענד, וואָס האָט אפילו ניט דעם פרעסטיזש פון א גרויסען גרינדער, וועלכער קען פערבלענדען די אויגען מיט זיינע וואונ־דערבארע מעלות, — אזא רעליגיאָן קריגט הונדערטע טויזענד גלויביגע און איז געוואָרען דער פונדאמענט פון א נייער געזעל־שאפט, היינטיגען טאָג, אין א וועלט פון צייטונגען, אייזענבאה־נען און עלעקטרישע טעלעגראפען! וואָס אונז אָבער אינטערע־סירט דאָ, איז דער פאקט, אז אָט די נייע רעליגיאָן, גלייך ווי אנ־דערע און בעסערע רעליגיאָנען, וואָס זיינען געוועזן פאר איהר, האָט שוין איהרע מארטירער; אז איהר פראָפעט און גרינדער איז דער'הרג'עט געווארען פון א המון פאר זיין נייע לעהרע; אז

אַנדערע נאָכפאָלגער פון אט דער רעליגיאָן האָבען פערלאָרען זייער לעבען אויף דעמזעלביגען אופן פון געוואלט; אז מען האָט זיי, אלעמען מיט א מאָל, ארויסגעטריבען מיט געוואלט פון דעם לאנד, וואו זיי זיינען צוערסט אויסגעוואקסען, און אז איצטער, בעת מען האָט זיי שוין פארטריבען אין א איינזאמען ווינקעל, אין מיטען פון א וויסטעניש, זיינען נאָך פאראן ביי אונז א סך מענשען, וועלכע ערקלערען אָפען, אז עס וואָלט געווען רעכט (די צרה איז נור, וואס ס'איז ניט בעקוועם) צו שיקען אויף זיי א שטראָף־עקספעדיציע, און צווינגען זיי מיט געוואלט, זיי זאָלען איינשטימען מיט די מיינונגען פון אנדערע מענשען!

דער פונקט אין דער מאָרמאָנישער תורה, וועלכער איז די הויפט סבה פון דער אנטיפאטיע, וואָס ברעכט דורך אלע גדרים פון רעליגיעזער טאָלעראנץ, איז די סאנקציע פון פּאָליגאמיע (פיעלווייבעריי); און הגם די פּאָליגאמיע איז ערלויבט אויך ביי די מאחמעדאנער, הינדוסען און כינעזער, פון דעסטוועגען איז דער כעס אויף די מאָרמאָניטען אזוי גרויס הפנים דערפאר, ווייל זיי רעדען ענגליש און האלטען זיך פאר א מין קריסטען. קיינער קען ניט פעראכטען אָט די אינסטיטוציע פון מאָרמאָניזם מעהר ווי איך; א חוץ אנדערע טעמים, אויך צוליב דעם, ווייל לאַדי וואָס דער פּרינציפּ פון פרייהייט בערעכטיגט דאָס ניט אויף קיין אופן, איז עס גאר א דירעקטע פערלייקענונג פון דעם פּרינציפּ אין דעם, וואס די פּאָליגאמיע שמידט איין אין קעטען איין העלפט פון דער געמיינדע (די פרויען — מ.) און בעפרייט די אנדער העלפט פון געגענזייטיגע התחיבות צו זיי. דאָך, מוז מען געדיינקען, אז די פרויען וועלכע טרעטען אריין אין די דאָזיגע שייכות און ליידען פון דעם, טוען עס פונקט אזוי פרייוויליג, ווי ווען זיי טרעטען אריין אין די שייכות פון יעדער אנדער פארמע פון הייראט. און ווי איבערראשענד דער פאקט זאָל פאר אונז ניט זיין, קען זיך דאָס ערקלערען דורך דעם, וואָס אזוי ווי די אלגעמיינע מיינונגען און מנהגים פון דער וועלט לערנען די פרויען צו דיינקען, אז הייראטען איז זייער איינציגער צוועק אין לעבען, טראכ־

טען זיי זיך מסתמא, אז עס איז בעסער צו זיין דאָס ווייב פון א מאן, וואָס האָט נאָך ווייבער, איידער גאָר ניט צו זיין קיין ווייב. דערצו פערלאנגען זיי דאָך ניט, אז אנדערע לענדער זאָלען אָנער־קענען זייערע הייראטען, אָדער זיי זאָלען בעפרייען א טייל פון זייערע איינוואָהנער פון צו פאָלגען די געזעצען פון לאנד, מחמת זיי האלטען דעם מאָרמאָנישען גלויבען. אָבער וויבאלד אז אָט די אָבטריניגע האָבען נאָכגעגעבען זייערע געגנער א סך מעהר, וויפיעל מען וואָלט געקענט מיט רעכט פון זיי פאָדערן; וויבאלד זיי האָבען פערלאָזען די לענדער, וואו מען האָט זייערע לעהרען ניט געוואָלט ליידען, און האָבען זיך בעזעצט אין א ווייטען ווינ־קעל פון דער ערד, וועלכען זיי האָבען פערבויט, און זיי זיינען גע־ווען די ערסטע צו מאכען מענשען זאָלען דאָרטען קענען וואָה־נען, — איז שווער צו זעהן, לויט וועלכען פרינציפ נאָך, א חוץ טיראניי, קען מען זיי שטערען צו לעבען דאָרטען אונטער וועל־כע געזעצען זיי ווילען, כל זמן זיי גרייפען ניט אָן אנדערע נא־ציאָנען און גיבען יעדען איינעם פאָלקאָמענע פרייהייט צו פער־לאָזען זיי, אויב ער וויל מעהר ניט געהן אין זייערע וועגען.

א נייער שרייבער, אין געוויסע פּרטים א גאנץ פעהיגער, שלאָגט פאָר (ווי ער דריקט זיך אויס), מען זאָל אָנפיהרען ניט קיין קרייץ־צוג, נור א ציוויליזאציאָנס־צוג אנטקעגען דער פאָליגאמי־שער געמיינדע, און מען זאָל מאכען א סוף פון דער דאָזיגער אינס־טיטוציע, וועלכע שיינט איהם צו זיין א טריט צוריק אין אונזער ציוויליזאציע. א טריט צוריק שיינט זי צו זיין מיר אויך; איך ווייס אָבער ניט, צי איין געמיינדע האָט א רעכט צו צ ו ו י נ ג ע ן אנאנדערע, זי זאָל זיין ציוויליזירט. כל זמן די, וואָס ליידען פון דעם שלעכטען געזעץ, בעטען ניט קיין הילפע ביי אנדערע געמיינ־דען, קען איך ניט צוגעבען, אז זייטיגע מענשען, וועלכע האָבען קיין פערבינדונג ניט מיט זיי, דארפען זיך אריינמישען און פער־לאנגען, אז א צושטאנד, מיט וועלכען די דירעקט פעראינטערע־סירטע שיינען צו זיין גאנץ צופריעדען, זאָל אונטערדריקט ווערען נור דעריבער, ווייל מענשען, וואָס וואָהנען טויזענדער מיילען ווייט

פון זיי און האָבען מיט זיי קיין מגע ומשא ניט, בעטראַכטען דאָס פאַר אַ סקאַנדאַל! זאָלען זיי שיקען מיסיאָנערען, אויב זיי ווילען, און פּרעדיגען געגען די פּאָליגאַמיע; זאָלען זיי זעהן מיט אַלע עהרליכע מיטלען (פערמאַכען יענע לעהרער די מיילער מיט געוואַלט איז ניט איינער פון די עהרליכע מיטלען), אַז אַזעלכע לעהרען זאָלען ניט קענען האָבען קיין ערפאָלג ביי זייער אייגענעם פאָלק. אויב ציוויליזאַציע האָט געקענט בייקומען באַרבאַריי, ווען די באַרבאַריי האָט פאַר זיך געהאַט די גאַנצע וועלט, איז דאָס אַביסעל איבערגעכאַפּט די מאָס איצטער, ווען די באַרבאַריי איז על כל פנים דאָך בעזיעגט, צו שרעקען דעם עולם, אַז אָט־אָט לעבט זי ווידער אויף און וועט בעזיגען די ציוויליזאַציע. אַ ציוויליזאַציע, וועלכע קען אַזוי לייכט פאַלען פאַר איהר בעזיגטען פיינד, האָט געמוזט אַפריהער אַזוי פערדאָרבען ווערען, אַז ניט איהרע אָנגעשטעלטע כהנים און לעהרער, ניט ווער עס איז אַנדערס, קענען אָדער ווילען זיך נעהמען די מיה איינצושטעלען זיך פאַר איהר. אויב דאָס איז אַזוי, איז וואָס גיכער אַזאַ ציוויליזאַציע קריגט אַ צעטעל זיך אָבצוטראָגען, אַלץ בעסער. אויב אַזוי, קען זי נור ווערען וואָס ווייטער אַלץ ערגער, ביז זי וועט אין גאַנצען פערניכטעט ווערען און — ווידער פון דאָס־ניי אויפלעבען, ווי די מעריב־וועלט האָט אויפגעלעבט, דורך ענערגישע באַרבאַרען.

פינפטער קאפיטעל

די אָנווענדונגען

די פרינציפען, וועלכע זיינען אוועקגעשטעלט געווארען דאָ אויף די בלעטער, וועלען מוזען מעהר אין אלגעמיין אָנגענומען ווערען פאר דעם פונדאמענט, אויף וועלכען מען קען זיך שטעלען דיסקוטירען די פרטים, איידער מען קען האָפען עס זאָל זיין עפעס א פעולה צו פרובירען זיי לאָגיש אָנווענדען אויף די פערשידענע אבטיילונגען פון רעגירונג און מאָראל. די כונה פון די עטליכע בעמערקונגען, וואָס איך האָב דאָ בדעה צו מאכען מכח די פראגע פון די פרטים, איז מעהרער כדי צו בעלייכטען דעם תוך פון די פרינציפען גופא, איידער ארײנצולאָזען זיך טיעף אין זייערע פאָלגען. איך וויל דאָ געבען ניט אזוי אָנווענדונגען, ווי מ ו ס ט ע ר ס פון אָנווענדונגען, וועלכע וועלען קענען קלערער ארויסבריינגען די בעדייטונג און די גרענעצען פון די צוויי גרויסע כללים, וואָס שטעלען צוזאמען די גאנצע לעהרע פון אָט דעם ווערק; און אויך כדי זיי זאָלען קענען העלפען דעם פערשטאנד צו האלטען א גלייכגעוויכט צווישען די דאָזיגע כללים אין אזעלכע פעלע, וואו עס איז פאראן א ספק, וועלכער פון זיי לאָזט זיך בעסער אָנווענדען אויף א געוויסען פרט.

די כללים זיינען, ערסטענס, אז דער יחיד איז ניט מחויב אבצוגעבען רעכענונג דער געזעלשאפט פאר זיינע מעשים, אויף וויפיעל אָט די מעשים זיינען ניט נוגע קיינעמ'ס אינטערעסען א חוץ זיינע אייגענע. געבען איהם עצות, בעלערנונג, איבערצייגונג, אדער אויסמיידען זיין חבר'שאפט, אויב מענשען האלטען עס פאר נויטיג פון זייער אייגענער טובה וועגען, — דאס זיינען די איינציגע מיטלען, מיט וועלכע די געזעלשאפט האָט א רעכט

(מילל 220)

אויסצודריקען איהר פעראכטונג אדער אונצופרידענהייט מיט זיין אויפפיהרונג. און צווייטענס, אז פאר אזוינע מעשים, וועלכע זיינען שעדליך פאר די אינטערעסען פון אנדערע מענשען, איז דער יחיד יאָ מחויב אָבצוגעבען דין וחשבון און מעג אונטערוואָרפען ווערען אונטער די שטראָף פון געזעץ אדער פון דער עפענטליכער מיינונג, לויט וואָס די געזעלשאפט דיינקט ס'איז נויטיגער פאר איהר איינגעגער בעשיצונג.

קודם כל מוז מען פערשטעהן, אז ווען מען זאָגט, וואו עס שטעקט א שאדען, אדער א חשש פון שאדען פאר אנדערע מענשען'ס אינטערעסען, קען דאָס בערעכטיגען די געזעלשאפט זיך אריינצומישען, מיינט עס בשום אופן ניט, אז אין אזעלכע פעלע איז זי א ל ע מ א ל בערעכטיגט זיך אריינצומישען. א מענש וואָס איז זיך פער'עסק'ט אין אן ארבייט, וועלכע מען מעג טון על פי געזעץ, קען אין פיעלע פעלע בהכרח, הייסט עס געזעצליך, זיין די סבה פון אונאנגענעמליכקייט און שאדען פאר אנדערע מענשען; אדער ער קען גאָר פארבייגעהענדיג כאפען פאר זיך עפעס א טובה וואס אנדערע האָבען געהאט א שטארקען אויסזיכט צו קריגען. אזעלכע כנגד'יגע אינטערעסען צווישען מענשען וואקסען אָפטמאָל ארויס פון שלעכטע געזעלשאפטליכע אינסטיטוציעס; אָבער כל זמן יענע אינסטיטוציעס לעבען, קען מען דאָס ניט אויסמיידען, און געוויסע פרטים וואָלט מען ניט קענען אויסמיידען אפילו אונטער די בעסטע. ווער נור עס ארבייט זיך ארויף אין א פראָפעסיאָן, וואו די קאָנקורענץ איז גרויס, אָדער שטייגט אריבער די אנדערע אין א קאָנקורסנעם עקזאמען; ווער נור עס איז נושא חן מעהר איידער אנאנדערער אין א קאמפף פאר עפעס, וואָס זיי ווילען ביידע בעקומען, קריגט פאר זיך א טובה פון דעם אנדערענס רעה, פון יענעמ'ס טרחה, וואס איז געגאנגען לאיבוד, פון יענעמ'ס האָפנונגען, וואָס האָבען זיך אויסגעלאָזען מיט גארנישט. דאָך אבער זיינען אלע מודה, אז עס איז בעסער פאר די כלל־אינטערעסען פון דער מענשהייט, אז יעדער איינער זאָל זיך מעגען אנגעהן מיט זיינע עסקים ניט געשטערט פון אזעלכע אויס־

רעכענונגען. אין אנדערע ווערטער, די געזעלשאפט אנערקענט ניט, אז די געפאלענע קאנקורענטען האבען א געזעצליכען אדער מאָראלען רעכט בעשיצט צו ווערען פון אזעלכע מינים יסורים. זי פיהלט, אז זי דארף זיך אריינמישען נור יעמאלט, ווען איינער בענוצט זיך גובר צו זיין דעם אנדערען מיט אזוינע מיטלען, וואס געהען להיפך צו די אינטערעסען פון כלל, — דהיינו, מיט שווינדעל, בעטרוג און געוואלט.

מסחר, וויעדער, איז א געזעלשאפטליכער אקט. יעדער איינער, וואס נעהמט זיך אונטער צו פערקויפען צום פובליקום וועלכען עס איז סארט סחורות, נעהמט זיך אונטער צו טון א זאך, וואס בעריהרט די אינטערעסען פון אנדערע מענשען און פון דער געזעלשאפט בכלל; און דעריבער געהערט זיין האנדלונג אין פרינציפ צו דעם קלאס אקטען, אין וועלכען די געזעלשאפט האט א רעכט זיך אריינצומישען. אמאליגע צייטען האט מען טאקי דערפאר געהאלטען, אז די רעגירונג איז אין וויכטיגע פעלע מחויב צו בעשטימען דעם פרייז פון סחורות און צו רעגולירען דעם אופן, ווי זיי זאלען פאבריצירט ווערען. היינטיגע צייטען איז דאס שוין געווארען אן אנגענומענע זאך, הגם עס איז ניט אזוי לייכט אנגעקומען, אז ווענען מקח און קוואליטעט פון די פראדוקטען איז בעסער מען זאל לאזען פריי די סוחרים און די קונים אויסקומען צווישען זיך, מיט דעם איינציגען תנאי, אז די קונים זאלען האבען א פרייע מעגליכקייט צו קריגען די סחורה, וואס זיי דארפען, אנדערשוואו. דאס איז די לעהרע, וואס מען רופט אן „פרייער האנדעל“, — א לעהרע, וועלכע איז געבויט אויף אנדערע יסודות, הגם ניט ווייניגער שטארקע, ווי דער פרינציפ פון פערזענליכער פרייהייט, וואס מיר האבען אוועקגעשטעלט אין אט דעם בוך. מאכען בעשרענקונגען אויף מסחר, אדער אויף דער פאבריקאציע פון פראדוקטען, מיט וועלכע מען מאכט מסחר, הייסט גאנץ געוויס ארויפלעגען אויף דעם א צוואנג, און יעדער צוואנג איז אין עצם א צרה; אין דעם פרט אבער פון מסחר גרייפט עס דוקא אן נור אזא טייל, וועלכען די געזעלשאפט האט א רעכט צו בע־

שרענקען, און אלץ וואס מען קען זאגען אקעגען דעם איז, אז עס העלפט סיי ווי סיי ניט, און עס האט ניט די פעולה, וואס מען וויל עס זאל האבען. אזוי ווי אין דער לעהרע פון פרייען האנדעל ווערט דער פרינציפּ פון פערזענליכער פרייהייט ניט אנגעריהרט, האט ער אויך ניט צו טון מיט די מעהרסטע פראגען, וואס ווערען געשטעלט בנוגע די גרענעצען פון יענער לעהרע, ווי צום ביישפּיעל: ווי גרויס מוז זיין דעם קהל'ס קאנטראל כדי צו פערמיידען פעלשונגען פון געברויך־ארטיקלען; אדער ווי ווייט קען מען געהן אין פרט פון צווינגען די בעלי־בתים איינצופיהרען סאניטארע און אנדערע תחבולות אויף צו בעשיצען די ארבייטער, וועלכע זיינען בעשעפטיגט אין געפעהרליכע מלאכות. אזעלכע פראגען האלטען אין זיך איין אן אויסרעכנונג פון פרייהייט נור אין דעם ערך, אויף וויפיעל עס איז אלע מאל בעסער, ביי גלייכע אומשטענדען, צו לאזען מענשען צו רוה, איידער צו קאנטראלירען זיי; אבער אז מען מעג זיי קאנטראלירען פאר אזעלכע צוועקען, קען מען פרינציפּיעל ניט אבלייקענען. פערקעהרט וויעדער, זיינען פאראן פראגען מכח די בעשריינקונג פון האנדעל, וועלכע זיינען אין עצם טאקי ריכטיגע פראגען פון פרייהייט: למשל, דער „מעין געזעץ" מכח פערווערען צו פערקויפען שטארקע געטרענק, וועגען וועלכע מיר האבען אויבען גערעדט; אדער דער פערבאט אריינצופיהרען אפּיום אין כינא, אדער די בעשריינקונג פון'ם פערקויף פון גיפטען; אין קורצען, די אלע פעלע, וואו דער צוועק פון געזעץ איז צו מאכען שווער, אדער גאר אונמעגליך צו קריגען צו קויפען א געוויסען ארטיקעל. אט די אלע בעשריינקונגען זיינען אומגערעכט, ניט ווייל זיי טרעטען אויף די פרייהייט פון פאבריקאנט אדער פון סוחר, נור דערפאר, וואס זיי טרעטען אויף די פרייהייט פון די קונים.

איינער פון אט די ביישפּיעלע, דער ביישפּיעל פון פערקויפען גיפטען, רופט ארויס א נייע פראגע מכח די ריכטיגע בעגרענצונג, ווי מען קען דאס אנרופען, פון די פונקציעס פון דער פאליציי: ווי ווייט איז רעכט עובר צו זיין דעם פרינציפּ פון פרייהייט, כדי צו פערהיטען א פערברעכען אדער אן אונגליקספאל? קיינער

קריעגט ניט, אז עס איז די עובדא פון דער רעגירונג צו נעהמען מיטלען אנטקעגען פערברעכען, איידער זיי זיינען בעגאנגען געוואָרען, אזוי גוט ווי אויסצוגעפינען זיי און בעשטראָפען דערפאר נאָכדעם. די עובדא אָבער צו פערהיטען איז א סך מעהר מאָל עלול אויסגענוצט צו ווערען לרעה פאר דער פרייהייט, איידער איהר עובדא צו בעשטראָפען; וואָרום עס איז כמעט ניטאָ איין זאך, וואָס א מענש מעג גאנץ פריי טון, וועלכע זאָל ניט קענען אויסגע־טייטשט ווערען, און גאָר ניט ווייטלויפיג אויך, אז זי פערגרעסערט די מעגליכקייט צו בעגעהן עפּעס א מין פערברעכען. פון דעסט־וועגען, אויב א פּאָליציי בעאמטער, אָדער אפילו א פּריוואט פּערזאָן זעהט, ווי איינער גרייט זיך צו בפירוש צו בעגעהן א פערברעכען, איז ער ניט מחויב צו שטעהן קאלטבלוטיג און צוקוקען, ביז וואנען דער פערברעכען וועט אָבגעטאָן ווערען, נור ער מעג זיך גלייך אריינמישען כּדי ניט דערלאָזען דערצו. אויב סם וואָלט מען קיינמאָל ניט געקויפט און ניט געברויכט פאר קיין אנדער צוועק, א חוץ צו בעגעהן דערמיט א מאָרדטהאט, וואָלט געווען רעכט צו פערבאָטען דאָס צו פאבריצירען און פערקויפען. סם קען מען אָבער געברויכען ניט נור פאר אונשולדיגע צוועקען, נור אויך פאר גאנץ ניצליכע; איז דעריבער אונמעגליך ארויפצולעגען אויף דעם א איסור אין איין פאל, וואָס זאָל ניט ווירקען אויך אין דעם אנדער פאל. דעסגלייכען ווידער איז פערהיטען אומגליקען א ריכ־טיגע עובדא פון דער קהל'שער רעגירונג. אויב א בעאמטער, אדער ווער עס איז זעהט, ווי איינער וויל געהן אויף א בריק, וואָס מען האָט אויסגעפונען אז ער האלט זיך אויף משקולת, און עס איז קיין צייט ניטאָ צו וואָרענען דעם מענשען פון דער סכנה, מעגען זיי איהם כאפּען און אומקעהרען צוריק, און עס וועט לגמרי ניט הייסען, אז זיי גרייפען אָן דערביי זיין פרייהייט; וואָרים דער עצם פון פרייהייט בעשטעהט אין מעגען טון וואָס מען וויל, און א מענש וויל דאָך ניט אריינפאלען אין טייך. פון דעסטוועגען, אויב קיין זיכערע סכנה איז אין דעם ניטאָ, נור א חשש סכנה, יעמאָלט האָט קיינער קיין רעכט ניט צו אורטיילען פאר דעם

אנדערען, צי עס איז כדאי פאר איהם צו נעהמען די ריזיקע, צי ניט; אין אזא פאל, דיינק איך (סיידען ער איז א קינד, אָדער אין אן אויפגערעגטען אָדער שטארק פערטראכטען צושטאנד, וועלכער רויבט אוועק זיין פעהיגקייט צו בעגרייפען די ריכטיגע לאגע), אז מען דארף איהם נור ווארענען פון דער סכנה, וואָס שטעהט איהם פאָר, אָבער מען קען איהם ניט שטערען מיט געוואלט פון צו נעהמען אויף זיך די ריזיקע.

אז מען זאָל אָנווענדען דיזעלביגע אויסרעכענונג צו אזא פראגע, ווי דער פערקויף פון גיפטען, קען דאָס אונז העלפען צו בעשליסען, וועלכע פאָרמע פון רעגולירונג געהט להיפך צום פּרינ־ציפּ פון פרייהייט און וועלכע ניט. אזא פאָרזיכטיגקייט למשל, ווי אָנקלעבען א צעטעל אויף דעם סם, וואָס זאָל אין א פּאָר ווערטער בעצייכענען זיינע געפעהרליכע אייגענשאפטען, דארף מען מעגען צווינגען, ניט אָנגרייפענדיג דערביי די פרייהייט; וואָרים דער קונה האָט דאָך ניט קיין אורזאכע ניט צו וועלען וויסען, אז די זאך, וואָס ער בעזיצט, האָט גיפטיגע אייגענשאפטען. פאָדערן אָבער, אז אין אלע פעלע מוז דער קויפער צושטעלען א קוויטעל פון א דאָקטאָר, וואָלט עס אמאָל געמאכט גאָר אונמעג־ליך, און אלע מאָל צו טייער, צו בעקומען אזא ארטיקעל פאר א געזעצליכען געברויך. דער איינציגער אופן, וואָס איך קען זעהן ווי אזוי צו מאכען עס זאָל שווער אָנקומען צו קריגען דעם סם פאר א קרימינעלען צוועק, און צו דערזעלבער צייט ניט שטערען די פרייהייט פון מענשען, וועלכע ווילען דאָס געברויכען פאר אנדערע צוועקען, איז איינצופיהרען, וואָס ב ע נ ט ה א ם האָט זעהר פאסיג א נאָמען געגעבען „פריהער בעשטימטע בעווייזע". אין דעם ענין פון קאָנטראקטען איז אָט דער מיטעל יעדען איינעם בעקאנט. עס איז א געוועהנליכע און גערעכטע זאך, אז בעת מען מאכט א קאָנטראקט, זאָל דאָס געזעץ פאָדערען, אז מען זאָל אָבהי־טען געוויסע פאָרמאליטעטען, ווי אונטערשריפטען, חתימות פון עדות און ד. ג., כדי אז עס קומט שפּעטער פאָר א דיספוט, זאָלען זיין בעווייזע צו איבערצייגען, אז א קאָנטראקט איז ווירקליך גע־

מאכט געוואָרען, און אז עס זיינען בעת מעשה ניט געווען אזעלכע אומשטענדען, וואָס וואָלטען געקענט מאכען, אז געזעצליך זאָל דער קאָנטראַקט זיין ניט גילטיג. דער פועל יוצא דערפון איז, וואָס אָט די איינפיהרונג לעגט שווערקייטען אויף'ן וועג פון די, וועלכע ווילען בעגעהן א שווינדעל מיט פאלשע קאָנטראַקטען אָדער מיט קאָנטראַקטען, וואָס זיינען אָבגעמאכט אונטער אזוינע אומשטענדען, וועלכע אז מען דערוויסט זיך פון זיי, מאכען זיי בטל דעם אָבמאך. דעם זעלבען סאָרט פאָרזיכטיגקייט וואָלט מען קענען איינפיהרען ביי דעם פערקויף פון אזעלכע ארטיקלען, וואָס קענען בענוצט ווערען ווי א מיטעל צו בעגעהן א פערברעכען. מען קען, צ. ב. ש., פאָדערען פון פערקויפער, ער זאָל פערצייכענען אין אזא בוך די פינקטליכע צייט, ווען עס איז געקויפט געוואָרען, דעם נאָמען און אדרעס פון קונה, די גענויע קוואליטעט, און גענוי וויפיעל ער האָט פערקויפט פון דעם ארטיקעל; און ער זאָל אויך פרעגען, צו וועלכען צוועק מען דארף עס און זאָל פערשרייבען דעם ענטפער, וואָס ער קריגט. אויב מען בריינגט ניט קיין רעצעפּט פון א דאָקטאָר, קען מען פערלאנגען, עס זאָל שטעהן דערביי א דריטע פערזאָן, וואָס זאָל קענען דעם קונה דערמאָנען דעם פאקט, אין פאל עס מאכט זיך שפּעטער אן אורזאכע צו גלויבען, אז דער שטאָף איז געברויכט געוואָרען פאר א קרימינעלען צוועק. אזעלכע רעגולאציעס וואָלטען אין אלגעמיין ניט געווען קיין שטארקע מניעה צו קריגען אזא ארטיקעל, אָבער דאָך וואָלט עס געווען א גאנץ היבשע מניעה פאר דעם, וואָס וויל מאכען דערפון א שלעכטען געברויך און מען זאָל איהם ניט קענען אויסגעפינען.

דאָס מיטגעבאָרענע רעכט, וואָס די געזעלשאפט האָט דורך פריהער אָנגענומענע מיטלען אָבצוהאלטען פערברעכען וואָס קענען בעגאנגען ווערען אנטקעגען איהר גופא, בריינגט אויפ'ן געדאנק די אויבענאויפיגע גרענעצען, וואָס מען מוז שטעלען דעם גרויסען כלל, אז מען טאָר זיך ניט אריינמישען אין ריין־פּערזענליכע שלעכטע פיהרונגען, מיט דער כונה זיי צו שטערען אָדער בעשטראָפען. שכרות צ. ב. ש. איז, אין געוועהנליכע פעלע, ניט די ריכטיגע

זאך פאר'ן געזעץ זיך ארייינצומישען; דאָך וואָלט איך געדיינקט, אז דאָס געזעץ האָט א פאָלשטענדיג רעכט צו האלטען א מענשען, וועמען מען האָט א מאָל פער'משפט פאר בעגעהן א געוואלדטהאט שכור'ערהייט, אונטער א ספּעציעלע געזעצליכע בעשרענקונג, אָנגעמאָסטען פאר איהם אליין: אז אויב מען האָט איהם געפונען שכור נאָכדעם, זאָל ער מעגען בעשטראָפט ווערען דערפאר, און אויב ער איז ווידער בעגאנגען א פערברעכען, זייענדיג אין א שכור'ן צושטאנד, זאָל די שטראָף, וואָס ער וואָלט געדארפט קריגען פאר אָט דעם אנדער פערברעכען, זיין א שווערערע. פאר א מענשען, וועמען שכרות רייצט אויף צו טון אנאנדערען שלעכטס, איז דאָס איינ'שכור'ן זיך א פערברעכען אנטקעגען אנדערע. אזוי אויך וועגען פוילקייט: בעשטראָפען א מענשען סתם, ווייל ער איז פויל, ווען ער ווערט ניט אויסגעהאלטען אויף קהל'שען רעכענונג און ברעכט ניט דורך זיין פוילקייט קיין קאָנטראקט, וואָס ער האָט אָבגעמאכט מיט אן אנדערען, איז פשוט'ע טיראנייי; אויב אָבער צוליב פוילקייט, אָדער צוליב אנאנדער אורזאַך, וואָס ער קען אויסמיידען, פערפעהלט ער נאָכצוקומען זיינע געזעצליכע התחיבות, דהיינו אויסהאלטען זיינע קינדער, יעמאָלט איז עס גאָר ניט קיין טיראנייי צו צווינגען איהם טון זיין חוב, דורך צוואנגארבייט אויב עס איז ניטאָ קיין אנדער מיטעל.

ווידער זיינען פאראן פיעל אקטען, וואָס אזוי ווי זיי זיינען דירעקט שעדליך נור פאר די, וואָס טוען זיי אליין, דארפען זיי געזעצליך ניט זיין פערבאָטען, וועלכע אָבער, אויב זיי ווערען בעגאנגען עפענטליך, בפני כל עם, זיינען עבירות אנטקעגען דרך ארץ און טרעטען דעריבער ארייין אין דער קאטעגאָריע פון עולות אנטקעגען אנדערע, מעגען זיי יאָ פערבאָטען ווערען. צו דעם מין געהערען די גראָבע האנדלונגען אנשטענדיגקייט; נור דאָ איז ניט נויטיג זיך אָבצושטעלען אויף דעם, דערהויפּט ווייל זיי האָבען ניט דירעקט צו טון מיט אונזער ענין: וואָרים די עולה פון טון אזא מין זאך אין דער עפענטליכקייט קען זיין פונקט אזוי גרויס

בנוגע צו א סך אקטען, וועלכע זיינען אין עצם גאָר ניט אומגעג־רעכט און גועלכע קיינער האלט זיי גאָר ניט פאר אומגערעכט.

עס איז פאראן נאָך א פראגע, פאר וועלכע מען מוז געפינען אן ענטפער, וואָס זאָל ריכטיג שטימען מיט די פרינציפּען, וועלכע מיר האָבען דאָ אוועקגעשטעלט. מיר נעהמען א פאל פון פּערזענ־ליכער אויפפיהרונג, וואָס דער עולם האלט פאר ניט שעהן, נור וואָס די אכטונג פאר פרייהייט ערלויבט ניט דער געזעלשאפט צו שטערען, אָדער צו בעשטראָפען דערפאר, ווייל דער דירעקטער שאָדען פון אזא אויפפיהרונג, פאלט אין גאנצען אויפ'ן טוער אליין, — איז די פראגע אויב דער בעל־דבר אליין איז פריי דאָס צו טון, דארפען אנדערע אויך זיין אזוי פריי צו עצה'ן אָדער צורעדען דאָס צו טון? אָט די פראגע איז גאָר ניט אזא לייכטע. דער פאל, וואו א מענש רעדט אָן דעם אנדערען אָבצוטון א געווי־סען אקט איז, שטרענג גערעדט, שוין ניט מעהר קיין פאל פון ריין־פּערזענליכער אויפפיהרונג. געבען אימיצען עצות, אָדער אָנבאָ־טען א מין שוחד דעם אנדערען, איז א געזעלשאפטליכע האנדלונג, און ווי מעשים בכלל, וועלכע בעריהרען אנדערע, קען מען מיינען, אז זיי דארפען זיין אונטערוואָרפען א געזעלשאפטליכען קאָנטראָל. אז מען לעגט זיך אָבער איבער די זאך, מוז מען ענדערען דעם ערסטען איינדרוק; וואָרים מען דערזעהט, אז אויב אפילו דער פאל געהט ניט אריין אקוראט אין דעם בעגריף פון פּערזענליכער פרייהייט, קען מען אָבער אָנווענדען אויף איהם דיזעלבע טעמים, אויף וועלכע דער פרינציפּ פון פּערזענליכער פרייהייט גופא איז געבויט. אויב מענשען מוזען האָבען א רעכט צו טון וואָס עס געפעלט זיי בעסער, וואו עס איז נור זיי אליין נוגע און זיי נעהמען אויף זיך די אחריות, מוזען זיי פונקט אזוי גוט זיין פריי זיך מישב צו זיין איינע מיט די אנדערע מכח וואָס עס פאסט צו טון, טיילען זיך מיט מיינונגען, און אי נעהמען, אי געבען עצות. וואָס נור עס איז ערלויבט צו טון, מוז אויך זיין ערלויבט צו געבען אן עצה צו טון. א ספק קען נור זיין וועגען דעם, אויב דער אָנריידער ציהט פּערזענליכע נוצען פון די עצות, וואָס ער גיט, ווען ער מאכט דאָס

פאר זיין בעשעפטיגונג צו ציהען חיונה דערפון, אָדער צו מאַכען געלד פון אַנריידען צו טאָן עפּעס אזוינס, וואָס די געזעלשאַפט און די רעגירונג האַלטען פאר א שלעכטע זאך; און דאמאָלט טרעט דאָ ווירקליך אריין א נייער עלעמענט, וואָס פערפלאָנטערט די פראגע. היות, ווי עס עקזיסטירט דאָ א קלאַס מענשען מיט אינטע־רעסען, וועלכע געהען להיפוך צו די אַנגענומענע אינטערעסען פון כלל, און וועמעס אופן פון לעבען גופא איז געבויט אויף דעם שטענדיגען טון להיפך, — דאַרף מען זיך אין דעם אריינמישען, אָדער ניט? זנות, צום ביישפּיעל, מוז מען דולדען, און אזוי אויך קאָרטען־שפּיעלען; זאָל מען אָבער לאָזען א פערזאָן פריי לעבען פון אתנן זונה אָדער האַלטען א שפּיעל־הייזעל? דער פאַל איז איינער פון די, וועלכע ליעגען פּונקט אויף'ן ברעג פון דער ליניע, וואָס טיילט פונאנדער צוויי פּרינציפּען, און מען קען פון אויבען אויף ניט זעהן ריכטיג, צו וועלכען פון די צוויי ער געהערט. עס זיינען פאַראַן ארגומענטען אויף ביידע זייטען. אויף דער זייט פון טאָלעראַנץ קען מען זאָגען, אז דער פאַקט, וואָס איינער לעבט אָדער פּראָפּיטירט פון וועלכער עס איז א בעשעפטיגונג, וואָס ער האָט זיך אויסגעקליבען, קען ניט מאַכען די דאָזיגע בעשעפטיגונג פאר א קרימינעלע, אויב זי איז אזוי פאַר זיך ערלויבט: זי מוז זיין אָדער דורכאויס ערלויבט, אָדער דורכאויס פערבאָטען. אויב די פּרינציפּען וואָס מיר האָבען ביז איצטער פערטיידיגט זיינען ריכטיגע, איז עס ניט דער עסק פון דער געזעלשאַפט, בתורת געזעלשאַפט, צו בעשליסען אויף עפּעס א זאך, וואָס איז נור נוגע דעם יחיד, אז עס איז אן אומרעכט. זי טאָר ניט געהן ווייטער, ווי צו זעהן אָבצורעדען מענשען צו טון אזעלכע מעשים; און איין מענש דאַרף זיין פּונקט אזוי פריי איינצורעדען, ווי דער אנדערער אָבצורעדען. אויף דער אנדערער זייט ווידער קען מען טענה'ן, אז אויב אפילו דאָס פּובליקום אָדער דער שטאַאט זיינען ניט בערעכטיגט צו בעשליסען מיט דעם כח פון זייער אויטאָריטעט און מיט דעם צוועק צו אונטערדריקען און בעשטראָפען, אז אזא און אזא פיהרונג, וואָס איז נוגע נור די אינטערעסען פון יחיד,

איז גוט אָדער שלעכט, זיינען זיי אָבער גאנץ גוט בערעכטיגט, אויב זיי מיינען אז די געוויסע פיהרונג איז א שלעכטע, צו בעטראכטען די זאך לכל הפחות ווי א פראגע, וואָס ווערט נאָך דיספּוטירט. און וויבאלד עס איז נאָך א ניט קיין געשלאָסענע פראגע, קען דאָך ניט זיין קיין עולה, ווען די רעגירונג ווענדעט אָן איהרע כחות אויסצושליסען דעם איינפלוס פון א פעראינטערעסירטען צורעדען: פון אַנדערער, וועלכע קענען בשום אופן ניט זיין אונפּארטייאיש,וועלכע האָבען א דירעקטען אינטערעס אין איין זייט,—אין דער זייט, וואָס די רעגירונג מיינט דוקא אז זי איז א שלעכטע, — און וועלכע ארבייטען אין דעם נור פאר פּערזענליכע צוועקען אליין.

עס קען זיכער גאָר נישט ווערען פערלאָרען — אזוי קען מען טענה'ן —, קיין גוטע זאך וועט ניט אויפגעאָפּפערט ווערען, ווען מען פיהרט איין, אז מענשען זאָלען זיך נעהמען די ברירה, צי קלוג, צי נאריש, לויט זייער אייגענעם אינערליכען פערלאנג, און אזוי פריי ווי מעגליך פון די קונץ־שטיק פון אזוינע פּערזאָנען, וועלכע רייצען אויף זייערע תאוות צוליב אייגענע פּערזענליכע צוועקען. דעריבער (קען מען זאָגען) לאָז טאקי זיין, אז אלע פאראגראפען וועגען אונגעזעצליכע שפּיעלען האָבען קיין זכות ניט פאר זיך; לאָז זיין, אז אלע מענשען דארפען מעגען פריי שפּיעלען סיי ביי זיך אין די אייגענע הייזער, סיי אין א קלוב, וועלכען זיי האלטען אויף אויף זייער אייגענע הוצאות און איז אָפען נור פאר מיטגליעדער און זייערע געסט, — אָבער דאָך דארפען קיין ע פ ע נ ט ל י כ ע שפּיעלהייזער אלץ ניט זיין ערלויבט. אמת טאקי דאָס פערבאָטען איז קיינמאָל קיין פעולה ניט, און וויפיעל טיראנישע מאכט מען זאָל די פּאָליציי ניט געבען, קענען די שפּיעל־הייזער אלע מאָל געפינען אנאנדער פּרעטענזיע ווי אויפצוהאלטען זיך. מען קען זיי אָבער דאָך צווינגען אָנצופיהרען זייער „געשעפט" מעהר אָדער ווייניגער בסתר און פערשטעלטערהייט, אזוי אז קיינער וויים פון זיי ניט א חוץ די, וואָס זוכען זיי: און דאָס איז אייגענטליך אלץ, וואָס די געזעלשאפט דארף בעצוועקען. עס געפינט זיך א

היבש ביסעל קראפט אין אַט די ארגומענטען. איך וועל זיך ניט אונטערנעהמען צו בעשליסען, צי זיי זיינען גענוג שטארק צו קענען בערעכטיגען אזא משונה'דיגע מאָראל, וואָס בעשטראָפט דעם העלפער, בעת דעם הויפּט־מאכער לאָזט מען (און מען מוז לאָזען) געהן פריי; וואָס קנס'עט אָדער זעצט אריין אין תפיסה דעם צו־שטעלער, אָבער ניט דעם נואף, דעם, וואָס האלט א שולערסקען פלאץ, אָבער ניט דעם שולער. — נאָך װעניגער דארפען אזעלכע טעמים בערעכטיגען דאָס אריינמישען זיך פון דער רעגירונג אין די געוועהנליכע עסקים פון קויפען און פערקויפען. כמעט יעדער ארטיקעל, וואָס ווערט געקויפט און פערקויפט, קען ווערען גע־ברויכט אריבער די מאָס, און די פערקויפער האָבען דערין א געלד אינטערעסע צו העלפען דעם איבעריגען געברויך פון דעם; אָבער מען קען פון דעסטוועגען ניט בויען אויף דעם קיין ארגומענט צו פערענטפערען למשל דעם „מעין געזעץ"; וואָרים הגם דער קלאַס, וואָס האנדעלט מיט שטארקע געטרענק, האָט א אינטערעס, מען זאָל אריבערכאפּען די מאָס פון זייער געברויך, זיינען זיי דאָך א נויטיגער קלאַס סוחרים, צוליעב דעם געזעצליך־כשר'ן געברויך פון אזעלכע געטרענק. די אינטערעסען אָבער פון אָט די הענדלער מיט־צוהעלפען שכרות זיינען על כל פנים א ווירקליכע צרה, און דאָס גיט דער רעגירונג א רעכט ארויפצולעגען אויף זיי געוויסע בעשרענ־קונגען און צו פאָדערען פון זיי געוויסע גאראנטיען, וועלכע וואָלטען געווען אויב ניט צוליב אָט דער בערעכטיגונג, טאקי אמת'ע אנגריי־פען אויף פרייהייט.

ווייטער איז נאָך א פראגע, צי די רעגירונג, בעת אפילו זי ערלויבט א געוויסע זאך, זאָל ניט אין דער זעלבער צייט זוכען אויף א ניט־דירעקטען אופן אָבצורעדען פון דער געוויסער פיהרונג, אויב זי דיינקט אז עס איז להיפך צו די בעסטע אינטערעסען פון די, וואָס טוען עס. צי מעג זי, למשל, מאכען, אז די מיטלען פון שכרות זאָל קאָסטען מעהר, אָדער עס זאָל זיין שווערער זיי צו בעקומען, בעגרענעצענדיג דהיינו די צאָהל פון שיינקען, וואו מען

פערקויפט זיי? בנוגע צו דער פראגע, ווי אויך צו די מעהרסטע עהנליכע פראגען, פאָדערט זיך צו מאכען א סך חלוקים. לעגען א שטייער אויף שטארקע געטרענק מיט דעם איינציגען צוועק, עס זאָל זיין שווערער זיי צו בעקומען, איז א מיטעל, וואָס אונטערשיי־דעט זיך פון פערבאָטען דעם פערקויף גאָר אין גאנצען, נור אין ערך, אָבער ניט אין עצם; און אויב אין גאנצען פערבאָטען איז ניט רעכט, איז דאָס אויך ניט רעכט. יעדע העכערונג אין פרייז איז א פערבאָט פאר די, וועלכע האָבען ניט די מיטלען צו צאָהלען א העכערען פרייז; און פאר די, וואָס צאָהלען יאָ, איז עס א שטראָף ארויפגעלעגט אויף זיי פאר צופרידען שטעלען זייערען א געוויסען געשמאק. וואָס פאר א פערגעניגען מענשען ווילען זיך נעהמען, און ווי זיי ווילען פערברויכען זייערע הכנסות, נאָכדעם ווי זיי האָבען גע׳סלוק׳ט אלע זייערע חובות צו פריוואט פערזאָ־נען און צום שטאאט, איז זייער אייגענער עסק, און מוז תמיד בלייבען א זאך פאר זייער אייגענעם שכל צו בעשליסען. עס קען אין פלוק אויסקומען פון אָט די אויסרעכענונגען, אז עס איז אן אומרעכט אויסצוקלייבען די שטארקע געטרענק אלס די ספעציעלע זאכען, אויף וועלכע ארויפצולעגען א טאקסע, כדי דערפון צו ציהען א הכנסה פאר דער מדינה. מען מוז אָבער געדיינקען, אז שטייערן פאר דער הכנסה זיינען לחלוטין א נויטיגע זאך; אז א גרויסער טייל פון די שטייערן מוזען אין די מעהרסטע לענדער זיין ניט־דירעקטע; און אז דעריבער קען זיך די רעגירונג ניט העלפען פון ארויפצולעגען א קנס, אויף געוויסע ארטיקלען פון געברויך, הגם דער קנס איז פאר געוויסע מענשען אן אמת׳ער פערבאָט. ארויפ־לעגענדיג שטייערן, איז די רעגירונג דעריבער מחויב אויסצורעכע־נען אָהן וועלכע ארטיקלען וועט דעם עולם זיין גרינגער אויסצו־קומען, און דער שכל איז מחיב, אז זי דארף אויסקלייבען אזעלכע ארטיקלען, וואָס זי דיינקט, אז זייער געברויך, א חוץ אין א גאנץ מעסיגען וועג, איז גאנץ זיכער שעדליך. דעריבער זיינען שטייערן אויף שטארקע געטרענק, ביז דעם פונקט וואָס ברייגגט די גרעסטע סומע פון הכנסה, (אָננעהמענדיג אז די רעגירונג נויטיגט זיך אין

דעם גאנצען ריוח, וואָס זי קען בעקומען), ניט נור א זאך, וואָס מען מוז דערלאָזען, נור מען מוז פשוט מסכים זיין דערצו.

אויף דער פראגע, צי מען מעג מאכען פון דעם מסחר מיט אזעלכע ארטיקלען א מעהר אָדער ווניגער שטרענגע פריווילעגיע, מוז דער ענטפער זיין פערשיידען, לויט נאָך דעם צוועק, וואָס מען מיינט דערביי צו גרייכען. אלע אָפענע פלעצער, וואו דער עולם קומט זיך צוזאמען צו פערברייגגען, מוזען האָבען איבער זיך א פּאָליציי־אויפזיכט, און שיינק־הייזער בפרט, ווייל דאָרטען איז דער ריכטיגער מקור, פון וואנען פערברעכען אנטקעגען דער געזעל־שאפט קומען דערהויפט ארויס. עס איז דעריבער א גלייכע זאך צו בעשרענקען דאָס רעכט פון מעגען פערקויפען שטארקע געטרענק (צום וועניגסטען דאָס רעכט צו האלטען פלעצער, וואו עס ווערט געטרונקען אויפ'ן אָרט) נור צו אזעלכע פערזאָנען, וועמען מען קען און מען וויים, אז זיי זיינען רעספעקטאבעלע מענשען מיט אן אנשטענדיגער אויפפיהרונג. אויך איז רעכט צו מאכען אזעלכע רעגעלען פון עפענען און שליסען, וועלכע קענען זיין נויטיג צו האלטען די דאָזיגע פלעצער אונטער א השגחה; דאָסגלייכען צו מעגען צונעהמען דעם פאטענט, אויב דורך די מיט־שולדיגקייט אָדער אונפעהיגקייט פון דעם שיינקער קומען פאָר אין זיין פלאַץ אָפטע רוה־שטערונגען, אָדער עס איז געוואָרען א נעסט פאר גע־וויסע חברה־לייט צו פלאנעווען און צוגרייטען פערברעכען אנטקע־גען געזעץ. קיין אנדערע בעשרענקונגען, א חוץ אָט די, זעה איך ניט איין, ווי מען קען אין פרינציפ בערעכטיגען. בעגרענעצען, למשל, די צאָהל פון ביער־ און בראנפען־שיינקען מיט דעם קלאָרען צוועק, כדי עס זאָל שווערער זיין צו גרייכען זיי, און דעריבער וועני־גער געלעגענהייט צו קומען צו א נסיון, ברייננט ניט נור א געוויסע אונבעקוועמליכקייט פאר אלעמען, צוליב עטליכע, וואָס וואָלטען ניט געקענט ביישטעהן דעם נסיון, נור די גאנצע זאך פאסט זיך נור פאר אזא געזעלשאפטליכען צושטאנד, וואו מען בעהאנדעלט די

ארבייטער־קלאסען*) גאנץ אָפען, ווי קליינע קינדער אָדער ווי ווילדע, און מען האלט זיי אונטער א צוואנג־ערציהונג צוצוגרייטען זיי צוגעלאָזען צו ווערען ווען עס איז צו די פּריווילעגיען פון פריי־הייט. אָפען ווערען די ארבייטער־קלאסען ניט רעגירט לויט דעם פּרינציפּ נאָך אין קיין פרייען לאנד ניט; און קיין מענש, וועלכער שעצט די פרייהייט ווי עס דארף צו זיין, וועט זיכער ניט צושטי־מען, מען זאָל זיי אויף אזא אופן רעגירען, סיידען אז מען וואָלט שוין געהאט אָנגעווענדעט אלע מיטלען צו ערציהען זיי פאר פריי־הייט און רעגירען זיי ווי פרייע מענשען, און עס האָט זיך בע־שטימט ארויסגעוויזען, אז זיי קענען נור רעגירט ווערען ווי קינדער. עס איז אָבער גענוג נור צו דערמאָנען אָט דעם „סיידען“, צו בעווייזען דעם אונזין פון מיינען, אז מען האָט ווירקליך אוועק־געלעגט כחות אויף דעם, לכל הפחות אין איין פאל, וואָס וואָלט נויטיג געווען דאָ צו בעטראכטען. די מעשה איז נור, וואָס די אינ־סטיטוציעס פון אָט דעם לאנד זיינען א קופה פון ווידערשפּרוכען; דעריבער גנב'נען זיך אריין אין אונזער פּראקטישען לעבען אזוינע זאכען, וועלכע געהערען צו א דעספּאָטישען, אָדער וואָס מען רופט „פּאַטערליכען“ סיסטעם פון רעגירונג, בעת די אלגעמיינע פרייהייט פון אונזערע אינסטיטוציעס שליסען אוים די מעגליכקייט צו גע־ברויכען די נויטיגע מאָס פון קאָנטראָל, וועלכע וואָלט געקענט מאכען, אז די בעשרענקונג זאָל ווירקליך א פּעולה האָבען אלס א מאָראלע ערציהונג.

מיר האָבען אָנגעוויזען אין אָנהויב פון דעם בוך, אז די פריי־הייט פון יחיד אין אלע זאכען, וואָס זיינען נור איהם אליין נוגע, שליסט אויך איין די פרייהייט פון מעהרערע יחידים צו רעגולירען, איינשטימענדיג צווישען זיך, אזעלכע זאכען, וואָס זיינען נוגע אלעמען צוזאמען און זיינען ניט נוגע אנדערע מענשען א חוץ זיי

---

*) אין דעם פּערפאַסער'ס צייט האָט מען אונטער דעם אויסדרוק ארבייטער־קלאַסען פערשטאַנען דעם גראָבען און נידעריגען המון בכלל. — דער איבערזעצער.

אליין. מילא, כל זמן דער ווילען פון די בעטרעפענדע פערזאָנען בלייבט אומפערענדערט, איז קיין דבר קשה אין דעם ניטאָ; היות אָבער ווי אָט דער ווילען קען זיך ענדערען, ווערט אָפּט נויטיג, אפילו ווען עס האנדעלט זיך מכח זאכען, וואָס זיינען נור זיי אליין נוגע, אז זיי זאָלען האָבען א געוויסען אָבמאך צווישען זיך; און האָבען זיי אזא אָבמאך, איז עס בכלל א גאנץ גלייכע זאך, אז מען זאָל איהם ריכטיג אָבהיטען. פון דעסטוועגען האָט אָט דער אלגעמיינער כלל געוויסע אויסנאהמען וואהרשיינליך אין די געזעץ פון אלע לענדער. ניט נור זיינען מענשען ניט מחויב צו האלטען אן אָבמאך, וועלכער גרייפט אָן די רעכטע פון אנדערע מענשען, נור אפילו אויב דער אָבמאך איז שעדליך פאר זיי אליין, האלט מען דאָס אויך א מאָל פאר א גענוג־גוטען גרונד זיי צו בעפרייען פון דעם. דאָ אין לאנד, ווי אויך אין די מעהרסטע ציוויליזירטע לענדער, איז אן אָבמאך, צום ביישפיעל, דורך וועלכען א מענש זאָל זיך אליין פערקויפען אָדער לאָזען זיך פערקויפען פאר א שקלאף, בטל ומבוטל; און ניט דאָס געזעץ, ניט דאָס עפענטליכע מיינונג וועט דאָס הייסען פאָלגען. דער טעם, פאר וואָס מען בעגרענעצט דעם מענשען'ס מאכט צו קענען מיט זיין אייגענעם ווילען אָב'־פטר'ן זיין חלק אין לעבען, איז פון אויבען אויף קלאָר, און מען קען עס טאקי ארויסזעהן גאנץ דייטליך פון אט דעם שארפען ביישפיעל. דער שכל, פאר וואָס מען טאָר זיך ניט אריינמישען, סיידען פון אן אנדער מענשען'ס טובה וועגען, אין איינעם'ס פרייוויליגע טהאטען איז, ווייל מיר מוזען אכטען זיין פרייהייט. זיין פרייע בחירה איז א בעוויז, אז דאָס, וואָס ער האָט זיך אויסגעקליבען, איז מסתמא גוט פאר איהם, אָדער לכל הפחות, אז עס איז איהם צו דערליידען; און בכלל איז זיין טובה אלע מאָל בעסער פערזאָרגט, ווען מען לאָזט איהם זוכען זיין גליק אין זיין אייגענעם וועג. ווען אָבער ער פערקויפט זיך פאר א שקלאף, זאָגט ער זיך אָב פון זיין פרייהייט; ער וויל אויף ווייטער נאָך אָט דעם איינציגען אקט קיין געברויך ניט מאכען פון זיין פרייהייט. ער צושטערט אויף דעם אופן בנוגע זיין אייגענער פערזאָן דעם צוועק גופא,

וועלכער איז די בערעכטיגונג, פאר וואָס מען ערלויבט איהם צו טון מיט זיך וואָס ער וויל. ער איז שוין ניט מעהר פריי; פון איצט אן און ווייטער איז ער אין א לאגע, וואָס דערלאָזט ניט אָננעהמען די השערה, אז עס איז מסתמא גוט פאר איהם, וועלכע מיר וואָלטען מוזען אננעהמען, אויב ער וואָלט פרייוויליג געבליבען אין איהר.

דער פרינציפּ פון פרייהייט קען ניט פאָדערן, אז א מענש זאָל זיין פריי ניט צו זיין פריי. דאָס איז ניט קיין פרייהייט צו מעגען פטר'ן די אייגענע פרייהייט.*) אָט די טעמים, וואָס זייער

---

*) לויט אָט דער לאָגיקע נאָך קומט אויך אויס, אַז אַ מענש קען ניט האָבען די פריוהייט צו בעגעהן זעלבסטמאָרד: מיר ערלויבען איהם, הייסט עס, צו לעבען ווי ער וויל, אָבער ניט צו מאכען א סוף פון זיין לעבען; וואָרים דערמיט צושטערט ער דאָך אודאי דעם צוועק, וועלכער בערעכטיגט אונז צו לאָזען איהם טון זיין ווילען. נאָך מיין מיינונג איז אַזאַ דיינקען אַ גרויסער טעות; אָבער דער טעות שטעקט ניט אין דעם פּערפאסער'ס לאָגיקע, נור אין זיין שטאנדפּונקט. דער ריכטיגער גרונד, פאר וואָס אַ מענש מעג טון מיט זיך, וואָס ער וויל, איז ניט ווי דער פערפאַסער מיינט, ווייל מיר, דער כלל, זיינען מחויב צו ערלויבען איהם זוכען זיין גליק, ווי ער פערשטעהט אַם בעסטען; נייז, אַ מענש מעג טון מיט זיך, וואָס ער וויל, ווייל מיר, דער כלל האָבען קיין רעכט ניט איהם ניט צו לאָזען טון מיט זיך, וואָס ער וויל, אפילו אויב דאָס, וואס ער וויל, איז זיין גרעסטע רעה. פריוהייט איז אין עצם אַ נעגאַטיווער בעגריף. אין דעם זין איז פריוהייט דער היפך פון רעכט. אַ רעכט קען מען געבען, פרייהייט קען מען נור אוועקנעהמען. עס זינען ניטאָ קיין „נאַטירליכע רעכט“; אַלע רעכט זיינען אָבמאך רעכט, געזעלשאַפטליכע, געזעצליכע רעכט. דער איינזאמער קרוזאָ אויף זיין אינזעל האָט דעריבער ניט קיין שום רעכט, ווייל עס איז קיינער ניטאָ, ווער עס זאָל עס איהם געבען; ער האט פריוהייט, ווייל עס איז קיינער ניטאָ, ווער עס זאָל עס ביי איהם אַוועקנעהמען. פריהייטען,

קראפט זעהט זיך אזוי בולט ארויס אין אט דעם בעזונדערן פאל, קענען, ווי מען זעהט עס פון אויבען אויף, אנגעווענדעט ווערען א סך ווייטער. דאך ווערט אומעטום אוועקגעשטעלט א גרעניץ דורך די נויטיגע אויסרעכענונגען פון לעבען גופא, וועלכע פאדערען נאכ־אנאנד, אמת טאקי, ניט אז מיר זאלען אבגעבען אונזער פרייהייט, אבער אז מיר זאלען איינוויליגען צו לאזען זי בעגרעניצען אין דעם אדער אין יענעם פרט. ווי די מעשה איז, דער פרינציפ, וועלכער פאדערט אונקאנטראלירטע פרייהייט פון טון ביי אלע, וואס איז

געוויסע פרייהייטען, (ד. ה. רעכט) קענען אפילו קסרים געבען; די פרייהייט, ווי א שם הכולל, קען קיינער ניט געבען, הגם אלע — יעדער קיסר, יעדער הערשער׳ל און אפילו א דעמאקראטישער שטאאט — נעהמען עס לויכט אוועק. פריי בין איך במילא, ווען קיינער שטערט מיר ניט. ווען פרייהייט וואלט געקענט געגעבען ווערען; ווען דער כלל וואלט געשאנקען דעם יחיד זיין פרייהייט, יעמאלט וואלט די לאגיקע געווען ריכטיג, אז ער קען ניט בענוצען די געשאנקענע פרייהייט אויף צו פטר׳ן זי, אויף ניט צו זיין פריי. ווארים מיט יעדער פריווילעגיע, וואס דער שטאאט גיט, איז אין עצם־זאך פערבונדען א התחיבות אויף דעם אנדער צד. ווען אבער די פרייהייט איז זיינע, ווייל מיר קענען אויף איהם קיין דעה ניט זאגען, — דאמאלט איז עס אבסאלוט לאגיש און קלאר, אז ער מעג פטר׳ן זיין אייגענע פרייהייט, אז ער איז יא פריי ניט צו זיין פריי. דאס געזעץ האט איהם זיין לעבען ניט געגע־בען, איז דעריבער קיין ברעקעל לאגיקע ניטא אין דעם געזעץ׳ס פערבאט זיך צו נעהמען זיין לעבען. עס פערשטעהט זיך, בתנאי אויב ער האט ניט קיין אנגענומענע התחיבות צו דיענען מיט זיין לעבען און פרייהייט אנאנדער מענשען. איז אבער אזא התחיבות ניטא, פאדערט די שטרענגע לאגיקע פון פרייהייט, אז קיינער זאל דעם אנדערען ניט טארען שטע־רען צו פערקויפען זיך פאר א שקלאף — גאנץ גלייך אויב אויף א טאג אדער אויף א יאהר, אדער אויפ׳ן גאנצען לעבען, אדער אפילו גאר אין גאנצען אויפצוהערען צו לעבען.

— דער איבערזעצער.

נוגע די טוער אליין, פערלאנגט אויך, אז יענע, וועלכע האָבען זיך מתחיב געווען איינער צו דעם אנדערען אין זאכען, וואָס זיינען ניט נוגע קיין דריטער פּערזאָן, זאָלען קענען בעפרייען איינער דעם אנדערן פון דעם אָבמאך. און אפילו אָהן אזא פריי לאָזען מיט'ן גוטען ווילען, זיינען אפשר דערהויפּט גאָר ניטאָ אזעלכע קאָנ־טראקטען אָדער אזא אָבמאך, א חוץ וואו עס האנדעלט זיך וועגען געלד זאכען, וואָס מען זאָל זיך אונטערשטעלען צו זאָגען, אז עס דארף גאָר ניט זיין קיין פרייהייט זיך צוריקצוציהען פון זיי. ווילהעלם פאָן הומבאָלדט רעדט פון זיין איבערצייגונג, אין זיין אויסגעצייכענטען בוך, פון וועלכען איך האָב שוין אויבען ציטירט, אז אן אבמאך, וועלכער האָט צו טון מיט עפּעס א פּערזענליכער שייכות אָדער לייסטונג, דארף קיינמאָל ניט זיין קיין געזעצליכער „מוז" אויף לענגער ווי א געוויסע בעשרענקטע צייט; און אז די וויכטיגסטע פון אלע אָבמאכען, די הייראט־פערבינדונג, אזוי ווי זי האָט די בעזונדערע אייגענשאפט, וואָס איהרע צוועקען ווערען צו גאָרנישט, סיידען די געפיהלען פון דיביידע צדדים זיינען אין הארמאָניע, דארף מען קיין אנדער זאך ניט האָבען אויפצולייזען די פערבינדונג, א חוץ די פשוט'ע דערקלערונג פון דעם ווילען פון איינעם פון די צוויי שותפים. אָט דער ענין איז א צו־וויכטיגער און א צו־טיעפער צו ווערען בעהאנדעלט אזוי גלאט פערבייגע־הענדיג, און איך דערמאָן עס דאָ, נור אויף וויפיעל עס איז נויטיג פאר אן אילוסטראציע. אויב די קורצקייט און די אלגעמיינקייט פון בעראָן הומבאָלדט'ס דיסערטאציע (אָבהאנדלונג) וואָלט איהם ניט געצוואונגען אין אָט דעם פאל צו בענוגענען זיך מיט אן ער־קלערונג פון זיינע שלום־געדאנקען, ניט דיסקוטירענדיג די גרונד־געדאנקען, וואָלט ער בלי ספק אליין איינגעזעהן, אז די פראגע קען ניט בעשלאָסען ווערען אויפ'ן גרונד פון אזעלכע פשוט'ע טעמים ווי די, וועלכע ער האָט געבראכט. ווען איינער האָט דעם אנדערען אָפען פערשפּראָכען, אָדער ער האָט איהם געגעבען דורך זיין אויפפיהרונג א גרונד צו ערווארטען, אז ער וועט אויף ווייטער אויך זיך בעגעהן אין א געוויסען אופן; ווען ער האָט מיטגע־

בראַכט, אַז יענער זאָל בויען זיינע פּלענער און האָפנונגען, ער זאָל שטעלען אין קאָן א טייל פון זיין פּלאַן פון לעבען אויף אָט דער ערוואַרטונג, — ווערט יעמאָלט געשאַפען אויף זיין צד א גאַנצע רייהע פון מאָראַלישע התחיבות׳ן, וועלכע מען קען אפשר אָבשלאָגען, אָבער ניט אוועקמאַכען מיט׳ן האַנד. הייַנט ווייטער, אויב פון די שייכות צווישען צוויי צדדים, וועלכע האָבען צווישען זיך אָן אָבמאַך, זיינען אַרויסגעוואַקסען געוויסע פאָלגען, וואָס זיינען נוגע א דריטען צד; אויב יענע שייכות האָט געשטעלט אַנדערע מענשען אין א בעזונדערע לאַגע, אָדער, ווי אין פאַל פון הייראַט, האָט גאָר אפילו נייע לעבענס געבראַכט אויף דער וועלט, — וואַקסען אַרויס פאַר דיביידע צדדים נייע התחיבות׳ן; און די ערפיעלונג פון די דאָזיגע התחיבות׳ן אדער לכל הפחות דער אופן, ווי זיי וועלען ערפילט ווערען, וועט א סך אָבהענגען פון דעם, צי יענע צדדים וועלען האַלטען אָדער ברעכען דעם קאָנטראַקט, וואָס זיי האָבען צווישען זיך אָבגעמאַכט. דערפון פאָלגט ניט, און איך קען ניט צושטימען, אַז אָט די התחיבות׳ן גרייכען אַזוי ווייט, אַז מען מוז צוליב זיי אָבהיטען דעם קאָנטראַקט, אפילו ווען עס געהט דעם צד, וואָס וויל ניט, אום זיין לעבען און גליק; זיי זיינען אָבער א נויטיגער עלעמענט אין דער פראַגע, און אויב אפילו, ווי פאָן הומבאָלדט האַלט, זיי דאַרפען ניט האָבען קיין ממשות בנוגע די געזעצליכע פרייהייט פון די ביידע צדדים צו ברעכען דעם אָבמאַך (איך האַלט אויך, אַז קיין גרויסע ממשות דאַרפען זיי ניט האָבען), קומט אָבער בעל כרחו פון זיי אַרויס א גרויסער חלוק בנוגע דער מאָראַלער פרייהייט. א מענש איז מחויב אויסצורעכענען אָט די אַלע אומשטענדען, איידער ער בעשליסט צו מאַכען א טריט, וואָס קען אָנריהרען אַזוינע וויכטיגע אינטערעסען פון אַנדערע מענשען; און אויב ער לעגט ניט גענוג געוויכט אויף דעם, איז ער מאָראַליש פעראַנטוואָרטליך פאַר דעם אומרעכט. איך האָב געמאַכט אָט די אויבענאויפיגע בעמערקונגען כדי צו בעלייכטען קלערער דעם אַלגעמיינעם פּרינציפּ פון פרייהייט, ניט וויל זיי זיינען נויטיג געוועזן צוליב דער פראַגע גופא פון פערהיטען די

קינדער־אינטערעסען, וועלכע ווערט אדרבא געוועהנליך דיסקוטירט, אזוי ווי די אינטערעסען פון די קינדער וואָלט זיין אלץ, און די אינ־טערעסען פון די ערוואקסענע גאָר נישט ניט.

איך האָב שוין פריהער בעמערקט, אז דעריבער וואָס עס זיינען ניטאָ קיין אָנגענומענע אלגעמיינע פּרינציפּען, ערלויבט מען אָפט פרייהייט, וואו מען דארף ניט דערלאָזען, און מען דערלאָזט ניט, וואו מען דארף יאָ ערלויבען; און איינער פון די פעלע, אין וועלכען מען געפינט אין דער היינטיגער אייראָפּעאישער וועלט דעם געפיהל פון פרייהייט ענטוויקעלט אם שטארקסטען, איז נאָך מיין מיינונג, גראָד א פאל, וואו אזא געפיהל האָט לגמרי קיין פלאץ ניט. א מענש דארף זיין פריי צו טון וואָס ער וויל בנוגע זיינע אייגענע עסקים; ער דארף אָבער ניט זיין פריי צו טון ווי ער וויל, ווען ער האנדעלט פאר אנאנדערן, מיט דעם אויסרייד, אז דעם אנדערענס עסקים זיינען זיינע אייגענע. מיט דעם גאנצען רעספּעקט וואָס די רעגירונג האָט פאר יעדערן׳ס פרייהייט אין אלץ, וואָס איז נוגע ספּעציעל איהם אליין, איז זי אָבער מחויב צו האלטען אונטער א שטרענגע השגחה אלץ וואָס ער טוט מיט דער מאכט, וועלכע זי ערלויבט איהם צו האָבען איבער אנדערע. אָט די התחיבות ווערט כמעט אין גאנצען פערנאכלעסיגט אין דעם פאל פון די פאמיליען־פערהעלט־ניסען, — א פאל, וואָס אין פּרט פון דעם דירעקטען איינפלוס, וואָס ער האָט אויף׳ן מענשליכען גליק, איז פיעל וויכטיגער איידער אלע אנדערע פעלע צוזאמענגענומען. דאָ איז ניטאָ פיעל וואָס צו פערברייטערען זיך וועגען די כמעט דעספּאָטישע מאכט, וואָס די מענער האָבען איבער זייערע ווייבער; ערסטענס, ווייל אלץ וואָס עס פעהלט אָבצושאפען אין גאנצען אָט דעם אומרעכט, איז נור די פרויען זאָלען האָבען דיזעלביגע רעכטע און קריגען דיזעלביגע פּראָטעקציע פון געזעץ, וואָס אלע אנדערע מענשען האָבען. און צווייטענס, ווייל אין דעם ענין רעדען ניט די פערטיידיגער פון דעם דאָזיגען אומרעכט אין נאָמען פון פרייהייט, נור זיי שטעהען אָפען אלס פערטיידיגער פון מאכט. עס איז אין דעם פאל פון די קינדער, וואו מיר געפינען, אז די שלעכט־אָנגעווענדעטע מיינונגען

פון פרייהייט זיינען אן אמת'ע מניעה פאר דער רעגירונג צו ער־פילען איהרע חובות. מען וואָלט כמעט געקענט מיינען, אז קינדער ווערען בעטראכט בוכשטעבליך, ניט נור בדרך מליצה, אלס בשר מבשרו פון'ם פאָטער, אזוי אייפערזיכטיג איז די עפענטליכע מיי־נונג, אז דאָס געזעץ זאָל חלילה א האָר ניט אָנריהרען פון דעם פאָטער'ס אבסאָלוטען און אויסשליסליכען רעכט צו קאָנטראָלירען זיי, — מעהר אייפערזיכטיג ווי כמעט פאר יעדען אנדערן אָנגריף פון זיין פרייהייט: אזויפיעל וועניגער שעצט דער כלל פון דער מענשהייט די פרייהייט איידער די מאכט. נעהמט, צום ביישפיעל, דעם פונקט פון ערציהונג. איז עס ניט כמעט אזוי קלאָר ווי אן אקסיאָמע, וואָס דארף קיין ראיות ניט, אז דער שטאַאט דארף פאָדערן און צווינגען א געוויסען מאסשטאב פון בילדונג פאר יעדען מענשען־קינד, וואָס ווערט געבאָרען אלס זיין בירגער? דאָך, וואו איז דער איינער, וואָס שרעקט זיך ניט אָנצונעהמען און ארויסצוזאָגען אָט די וואַרהייט? אמת, כמעט קיינער וועט ניט אָבלייקענען, אז עס איז איינער פון די הייליגסטע חובות פון די עלטערן (אָדער, ווי דאָס געזעץ און דער מנהג שטעהט היינט, פון פאטער), האָבענדיג געבראכט א לעבעדיג נפש אויף דער וועלט, צו געבען אָט דעם נפש אן ערציהונג, וואָס זאָל איהם טויגען אויסצופיהרען זיין ארבייט אין לעבען גוט פאר זיך און פאר אנדערע. אָבער בעת אלע זיינען מודה און האלטען דאָס פאר דעם פאטער'ס חוב, איז כמעט קיין איינציגער ניטאָ דאָ אין לאנד, וואָס וואָלט פערליידען צו הערען א וואָרט וועגען מחיב זיין איהם נאכצוקומען זיין חוב. אנשטאט וואָס ער זאָל מחויב זיין אנצוטון זיך א כח, אדער אפּפערן מיט עפּעס, כדי צו בעזארגען זיין קינד מיט אן ערציהונג, גיט מען איהם די ברירה אָנצונעהמען די גע־לעגענהייט אָדער ניט, ווען מען בעזאָרגט עס פאר איהם בחנם! דערווייל בלייבט עס נאָך אלץ ניט אָנגענומען, אז ברייננגען אויף דער וועלט א קינד, ניט האָבענדיג גענוג אויסזיכטען צו קענען עם בעזאָרגען, ניט נור מיט שפּייז פאר'ן קערפּער, נור אויך מיט אן ערציהונג און בעלעהרונג פאר'ן גייסט, איז א מאָראלער פער־

ברעכען אי אנטקעגען דעם קינד, אי אנטקעגען דער געזעלשאפט; און אז אויב דער פאטער ערפילט ניט זיין חוב, מוז די רעגירונג זעהן, עס זאל געטון ווערען, אויפ'ן פאטער'ס קאסטען, ווי ווייט דאס איז מעגליך.

וואלט מען איינמאל מודה געווען אין דעם חוב איינצופיה־רען בילדונג פאר אלעמען, וואלט גענומען א סוף צו די ויכוחים מכח וואס דער שטאאט זאל לערנען און ווי ער זאל דאס לערנען, וועלכע האבען געמאכט פון דעם ענין בילדונג א פוסט פעלד פון מלחמה פאר סעקטען און פארטייען זיך ארומצורייסען, און אנ־שטאט צו פערברענגען די צייט און די מיה אויף צו בילדען, געהט עס אוועק לאיבוד, קריעגענדיג זיך וועגען בילדונג. ווען די רעגירונג וואלט בעשלאסען צו פאדערן, אז יעדעס קינד זאל קרי־גען א גוטע ערציהונג, וואלט זי זיך געקענט פערשפארען די טרחה צו בעזארגען זיי דערמיט. זי וואלט געקענט איבערלאזען די גאנ־צע זאך צו די עלטערן, זיי זאלען בעזארגען זייערע קינדער מיט בילדונג ווי און וואו זיי ווילען, און זי, די רעגירונג, זאל זיך בענוגענען דערמיט, וואס זי וועט העלפען צאהלען דעם שכר למוד פאר די ארימערע קלאסען קינדער, אדער דעקען די גאנצע שוהל־קאסטען פאר אזעלכע, וואס האבען גאר ניט ווער עס זאל צאה־לען פאר זיי. די טענה, וואס מען האט מיט רעכט אנטקעגען שטאאט־בילדונג, קען מען ניט אויסזעצען אנטקעגען דעם חוב פון בילדונג, וואס דער שטאאט דארף איינפיהרען, נור אנטקעגען זיין נעהמען זיך דאס רעכט צו ד י ר ע ק ט י ר ע ן די בילדונג, וואס איז גאר א גאנץ אנדער זאך. אז די גאנצע, אדער א גרויסער טייל פון דער פאלקס־בילדונג זאל ליגען אין דעם שטאאט'ס הענד, בין איך אזויפיעל דאגעגען ווי ווער עס איז. אלץ וואס איז דא פריהער געזאגט געווארען מכח די וויכטיגקייט פון אינדיווידו־אליטעט אין כאראקטער, מכח פערשיידענהייט אין מיינונגען און פיהרונגען, שליסט שוין ממילא איין דיזעלביגע אונבעשרייבלי־כע וויכטיגקייט פון פערשיידענהייט אין בילדונג. א'ן אלגעמיינע

שטאאט־בילדונג איז נישט מעהר ווי א פּאַרטעל אויסצוגיסען מענ־
שען פון איין פורעם, כדי איינער זאָל זיין פונקט אזוי ווי דער
אנדערער: און אזוי ווי דער פורעם, פון וועלכען זי גיסט זיי
אויס, איז פון אזא מין, וואָס געפעלט דער הערשענדער מאכט
פון דער רעגירונג — סיי דאָס איז א זעלבסטהערשער, סיי א פּריס־
טער־קלאַס, אן אריסטאָקראַטיע, אדער אפילו די מאיאָריטעט פון
גאנצען איצטיגען דור, — איז וואָס בעסערע ארבייט דער פורעם
גיט ארויס, וואָס ווירקזאמער די בילדונג איז, אלץ א גרעסערער
דעספּאָטיזם ווערט אויפגעשטעלט איבער דער נשמה, וועלכער
פיהרט נאטירליכערהייט צו א דעספּאָטיזם איבער'ן גוף אויך. א
בילדונגס־סיסטעם, וואָס ווערט אויפגעהאלטען און קאָנטראָלירט
פון שטאאט, מעג עקזיסטירען, אויב מען דארף עס גאָר אין גאנ־
צען, נור בתורת עקספּערימענט, צוזאמען מיט אנדערע סיסטע־
מען און פּראָבעס, וואָס זאָל האָבען דעם צוועק צו ווייזען א גו־
טען ביישפּיעל און צוגעבען די אנדערע חשק צו זעהן גרייכען א
געוויסען הויכען מאסשטאב פון גוטער ערציהונגס־ארבייט. סיידען,
אין אמת'ן, אויב די געזעלשאפט געפינט זיך בכלל אין אזא הינ־
טערשטעליגען שטאנד, אז זי קען ניט, אדער וויל ניט איינשאפען
זיך אליין געוויסע בילדונג־אינסטיטוטען, וואו די רעגירונג נעהמט
זיך ניט אונטער צו טון די ארבייט, — יעמאָלט, אויסקלייבענדיג
פון צוויי צרות די קלענערע, מעג די רעגירונג נעהמען אויף זיך
די עובדא צו שאפען שולען און אוניווערזיטעטען, ווי זי מעג אמאָל
נעהמען אויף זיך די ארבייט פון אקציען־געזעלשאפטען, ווען עס
פעהלט אין לאנד די ריכטיגע פּריוואט־אונטערנעהמונגען אויסצו־
פיהרען געוויסע וויכטיגע אינדוסטריעלע ארבייטען. אין אלגעמיין
אָבער איז די מעשה ניט אזוי: אויב עס געפינען זיך אין לאנד
גענוג פעהיגע מענשען, וואָס קענען בעזאָרגען ריכטיגע בילדונג
אונטער דער השגחה פון שטאאט, וועלען דיזעלבע מענשען פונקט
אזוי וועלען און קענען געבען א ריכטיגע בילדונג אויף א פּרייווי־
ליגען פּלאַן — זייענדיג בטוח, ערסטענס, מיט גענוג תלמידים,
צוליב דעם געזעץ, וואָס מאכט בילדונג א „מוז“, און צווייטענס,

אז דער שטאאט וועט העלפען צאהלען דעם שכר למוד פאר די, וועלכע קענען ניט אליין זיך לאָזען קאָסטען.

דער מיטעל ווי צו פועל'ן מען זאָל אָבהיטען דעם געזעץ, קען ניט זיין קיין אנדערער, ווי האלטען אָפענע עקזאמענס פאר אלע קינדער, אָנהויבענדיג מיט די גאָר יונגע. מען קען בעשטימען א געוויסען אלטער, ווען יעדעס קינד מוז עקזאמענירט ווערען, צו זעהן אויב עס קען לעזען. אויב מען געפינט א קינד, וואָס קען ניט לעזען, מעג מען דעם פאָטער, סיידען ער קען געבען א גוטען תירוץ אלס ענטשולדיגונג, בעשטראָפען מיט א לייכטער געלד־שטראָף, וועלכע ער קען אָבארבייטען אויב נויטיג און דאָס קינד שיקט מען אין חדר אויף זיינע הוצאות. איינמאָל א יאָהר זאָל מען מאַכען נייע עקזאמענס, וואָס וויטער אלץ פאר מעהר למודים, כדי צו מאכען דאס ווי א חיוב, אז אלע זאָלען לערנען, און טאקי ק ע נ ע ן, א בעשטימטען מינימום פון אלגעמיינע וויסענשאפטען. אויף וויטער אידער אָט דעם מינימום זאָלען זיין פ ר י י ו ו י ל י ג ע עקזאמענס פאר אלע סאָרטען למודים, פאָר וועלכע די, וואָס האלטען אויס דעם עקזאמען, מעגען פאָדערן אן אטעסטאט. כדי צו פערהיטען, אז דער שטאאט זאָל דורך אָט די פלענער ניט קענען אויסאיבען א שעדליכען איינפלוס אויף דער פרייהייט פון מיינונגען, זאָלען דעריבער די קענטניסע, וואָס פאָדערן זיך אויף אויסצוהאלטען דעם עקזאמען (אויסגענומען נאטירליך אזעלכע למודים ווי שפּראכען, וועלכע זיינען נור מיטלען צו גרייכען וויסענשאפט), זיך שטרענג האלטען אפילו אין די העכערע קלאסען נור ביי די פאקטען און ביי די פאזיטיווע וויסענשאפטען אליין. די עקזאמענס וועגען רעליגיאָן, פּאָליטיק און אנדערע למודים, ביי וועלכע עס זיינען פאראן חלוקי דעות, טאָרען ניט בעריהרען דעם פונקט, וואָסער מיינונג איז פאלש און וואָסערע איז אמת, נור זיי מוזען זיך בעציהען אויף די פאקטען, אז אזא און אזא מיינונג ווערט געהאלטען אויף די און די גרינדע, ביי די אדער יענע פערפאסער, שולען אדער סעקטען. דורך אזא סיסטעם וועט דער נייער דור זיין ניט וועניגער בע'הבנט אין די אלע מיינונגס־פער־

שיידענהייטען, ווי זיי זיינען איצטער; זיי ווע̇לען קענען ערצויי־
גען ווערען פאר אָרטאָדאָקסען אָדער רעפאָרמאטאָרס אקוראט ווי
איצטער; דער שטאאט וועט נור אכטונג געבען, זיי זאָלען זיין
בע̇לערנטע אָרטאָדאָקסען, אָדער בע̇לערנטע רעפאָרמאטאָרס. עס
וועט פאר זיי קיין מניעה ניט זיין צו לערנען רעליגיאָן, אויב זייע־
רע עלטערן ווילען, אין דיזעלבע שולען, וואו זיי לערנען אנדערע
זאכען. יעדער פערזוך, וואָס דער שטאאט מאכט כדי צו קריגען
אן איינפלוס אויף די מיינונגען פון זיינע בירגער בנוגע צו ענינים,
וואו עס זיינען פאראן חלוקי דעות, זיינען א צרה; ער מעג אבער
גאנץ ריכטיג זיך אונטערנעהמען אויסצוגעפינען און געבען א
צייגענים דערויף, אז א געוויסע פערזאָן בעזיצט די נויטיגע קענט־
ניסע אין געוויסע ענינים, און עס קען דעריבער זיין כדאי פאר
אנדערע אויסצוהערען זיין מיינונג. א סטודענט פון פילאָזאָפיע
וואָלט גאָר ניט אָנגעוואָרען דערביי, אויב ער וואָלט אויסגעהאל־
טען אן עקזאמען אי אין לאָק'ס, אי אין קאנט'ס סיסטעמען, הגם
ער איז זיך אן אָנהענגער נור פון איינעם, אָדער גאר פון קיינעם
ניט פון דיביידע: מען קען אויך גארניט אויסזעצען אנטקעגען
עקזאמענירען אן אטעאיסט אין די ראיות פאר דעם קריסטענטום,
כל זמן מען פערלאנגט ניט פון איהם ער זאָל דערקלערען, אז ער
גלויבט אין זיי. די עקזאמענס, סיי ווי סיי, אין די העכערע צוויי־
גען פון וויסענשאפט דארפען, נאָך מיין מיינונג, אין גאנצען זיין
א פרייוויליגע זאך. עס וואָלט הייסען געבען א צו־געפעהרליכע
מאכט אין די הענד פון רעגירונגען, ווען מען זאָל זיי לאָזען פער־
ווערען א מענשען צו פראקטיצירען א פראָפעסיאָן, אפילו די פראָ־
פעסיאָן פון לעהרער, מחמת די אָנגעגעבענע אורזאכע וואָס זיי
פעהלט די נויטיגע פאָרבערייטונג דערצו. איך האלט מיט וויל־
העלם פאָן הומבאָלדט, אז די דיפלאָמען אדער אנדערע אטעסטאטען
פאר וויסענשאפטליכע אָדער פראָפעסיאָנעלע קענטניסע דארף מען
געבען אלעמען, וועלכע שטעלען זיך צום עקזאמען און האלטען
איהם אויס, אָבער אזעלכע אטעסטאטען דארפען זיי ניט געבען
מעהר רעכט, איידער זייערע קאָנקורענטען אָהן דיפלאָמען בע־

זיצען, א חוץ דעם געוויכט, וואָס דאָס פּובליקום קען לעגען אויף דעם פאקט, דאָס זיי האָבען אויסגעהאַלטען אן עקזאמען.

עס איז ניט נור אין דעם פּרט פון ערציהונג אליין, וואו די שלעכט־אָנגעווענדעטע בעגריפען פון פרייהייט דערלאָזען ניט איינזעהן די מאָראַלע התחיבות, וואָס עלטערן האָבען, און אויך ניט די געזעצליכע התחיבות, וואָס מען דארף אויף זיי ארויפלעגען, אין פעלע, וואו עס זיינען אלע מאָל פאראנען די שטארקסטע גרינדע פאר די ערסטע, און א סך מאָל פאר די אנדערע התחיבות'ן אויך. דער פאקט גופא פון ברייננגען א נפש אויף דער וועלט איז איינער פון די העכסט פעראנטווארטליכע אקטען אין לויף פון מענשליכען לעבען. אונטערנעהמען זיך אזא פעראנטוואָרטליכקייט — שאפען א לעבען, וואָס קען זיין א קללה אָדער א ברכה, — ווען מען איז ניט זיכער, אז ער וועט האָבען לכל הפּחות א געוועהנליכען שאנס צו פיהרען א לעבען, וואָס וועט איהם זיין ניחא, איז א פערברעכען אנטקעגען אָט דעם מענשליכען לעבען. און שאפען אין א לאנד, וועלכע, אדער זי איז שוין איבערפעלקערט, אדער זי האלט קרוב דערביי, מעהרער איידער א גאנץ קליינע צאהל קינדער, ארונטערזעצענדיג דורך די קאָנקורענץ וואָס זיי ברייננגען דעם ארבייטער'ס לוין, איז אן ערנסטע עולה אנטקעגען אלעמען, וועלכע מוזען לעבען פון דעם לוין פון זייער ארבייט. די געזעץ, וועלכע אין פיעלע לענדער ערלויבען ניט קיין חתונות, סיידען ווען דאָס פּאָרעל קען אויפווייזען, אז זיי האָבען די מיטלען אויסצוהאלטען א פאמיליע, טרעטען ניט אריבער די געזעץ־מעסיגע מאכט פון שטאאט; און צי אזעלכע געזעצען זיינען פראקטיש, צי ניין (א פראגע, וואָס העננט מעהרסטענטיילס אָב פון אָרטיגע אומשטענדען און געפיהלען), קען מען אנטקעגען זיי גאָר ניט אויסזעצען ווי עולות אנטקעגען פרייהייט. אזעלכע געזעץ זיינען שטערונגען, וואָס דער שטאאט פיהרט איין, כדי צו פערווערען א בייזוויליגען אקט, — אן אקט, וועלכער איז שעדליך פאר אנדערע און דארף ווערען פערדאמט און בעצייכענט פון דער געזעלשאפט מיט א שאנד־פלעק, אפילו ווען מען האלט, אז עס איז ניט פּראקטיש

צו־צולעגען נאָך אַ געזעצליכע שטראָף אויף. און דאָך וואָלטען די היינטיגע אידעען פון פרייהייט, וועלכע בויגען זיך אזוי גרינג אונטער די אמת'ע אָנגריפען אויף אינדיווידועלע פרייהייט אין פרטים, וואס זיינען נוגע נור דעם יחיד, אָבשטויסען פון זיך יעדען צווים וואָס מען וואָלט וועלען אנטון אויף דאָס, וואס ווילט זיך דעם יחיד, — אפילו ווען די פאָלגען פון דעם אָבגעבען זיך צו די געלוסטען איז א מענשליך לעבען אדער לעבענס פון עלענד און פערדאָרבענהייט בנוגע דעם קינד, און אלערליי צרות, פאר אנדערע מענשען, וועלכע שטעהען גענוג נאָהענט צו זיי צו קענען ליידען וויפיעל עס איז פון זייערע מעשים. ווען מיר פערגלייכען פון איין זייט דעם משונה'דיגען רעספעקט, וואָס מענשען האָבען פאר דער פרייהייט, און פון דער אנדער זייט, ווי משונה'דיג זיי זיינען מבטל דעם דאָזיגען רעספעקט פאר איהר, וואָלט מען געקענט מיינען, אז זיי האָבען גאר א פערקעהרטען כלל: אז א מענש האָט א נייטווענדיגען רעכט צו טון אנדערע מענשען רעות, און ער האָט גאר קיין רעכט ניט צו טון וואס איהם געפעלט, ווען ער פערשאפט דערביי קיינעם קיין שמערצען ניט.

איך האָב געלאָזען אויף צו־לעצט א גרויסען קלאס פראגען מכח די גרענעצען פון געוויסע רעגירונגס־שטערונגען, וועלכע, גענוי בעטראכט, געהערען ניט צו אונזער ענין, הגם בכלל זיינען זיי ענג פערבונדען מיט איהם. דאָס זיינען אזעלכע פעלע, וואו די טעמים פאר ניט־אריינמישען זיך בעציהען זיך ניט אויפ'ן פרינציפ פון פרייהייט: וואו די פראגע איז ניט וועגען ש ט ע ר ע ן די האנדלונגען פון די איינצעלנע מענשען, נור וועגען אריינמישען זיך זיי צו ה ע ל פ ע ן; — וואו עס פרעגט זיך, צי די רעגירונג זאָל טון, אדער זעהן עס זאָלען געטון ווערען געוויסע זאכען, וואס זיינען פאר זיי א טובה; אדער זי זאָל זיי לאָזען דאָס טון אליין, סיי יעדערען פאר זיך סיי דורך פרייוויליגע פעראייניגונגען.

די פונקטען, וועלכע מען קען אויסזעצען אנטקעגען דעם אריינמישען זיך פון דער רעגירונג אין אזעלכע פעלע, וואו עס שטעקט ניט קיין אָנגריף אויף פרייהייט, קענען זיין פון דרייערליי סאָרטען.

ערסטענס, בעת עס איז ניכר, אז די איינצעלנע וועלען טון וואָס מען דאַרף, בעסער איידער די רעגירונג וואָלט עס טון. בכלל גערעדט, טויג זיך קיינער ניט אזוי גוט צו פיהרען א געשעפט, אָדער צו בעשליסען ווי און פון וועמען עס זאָל געפיהרט ווערען, ווי די אייגענטימער, וועלכע זיינען פערזענליך פעראינטערעסירט אין דעם. אָט דער פּרינציפּ פעראורטיילט דאָס אריינמישען זיך פון די געזעצגעבער אדער פון די רעגירונגס־בעאַמטע אין די געװעהנליכע גיינג פון דער אינדוסטריע, וואָס עס פלעגט אמאָל אזוי אָפט פּאַרקומען. װעגען אָט דעם טייל אָבער פון דעם ענין האָבען די פּאָליטישע עקאָנאָמען שוין גענוג גערעדט, און עס איז סיי ווי סיי ניט בעזונדערס שייך צו די פּרינציפּען פון אָט דעם בוך.

די צווייטע אויסזעצונג איז שוין פיעל מעהר שייך צו אונזער ענין. אין א סך פעלע וואו די איינצעלנע וואָלטען אפילו ניט געטון דורכשניטליך א געוויסע זאך אזוי גוט ווי די בעאַמטע פון ד'ער רעגירונג, איז פון דעסטוועגען דאָך מעהרער כדאי, אז די זאך זאָל געטון ווערען פון די איינצעלנע, איידער פון דער רעגירונג, צוליב דעם מיטעל, וואָס דאס קען זיין פאר זייער גייסטיגער ענטוויקלונג, — א מין אופן ווי צו שטארקען די טהעטיגע פעהיגקייטען, אויסצואיבען זייער אורטיילס־קראפט און צו געבען זיי א פּראקטישע קענשאפט מיט די זאכען, וואָס בלייבען פאר זיי צו טון. אָט די ערקלערונג איז א גרויסער טייל, הגם ניט דער גאנצער טעם, פון דער איינפיהרונג פון משפּט'ן דורך געשוואָרענע (ניט רעדענדיג פון פּאָליטישע משפּטים); פון דער איינפיהרונג פון פרייע און פּאָפּולערע אינסטיטוציעס אין שטעדט און אָרטיגע קהלות; פון לאָזען אָנפיהרען אינדוסטריעלע און פילאנטראָפּישע אונטערנעהמונגען פון פרייוויליגע חברות און אסאָציאציעס. אָט די אלע זאכען זיינען ניט קיין פראגען פון פרייהייט, און זיי זיינען פערבונדען מיט אָט דעם ענין נור דורך גאנץ ווייטע טענדענצען; זיי זיינען אָבער פראגען פון ענטוויקלונג. ביי אן אנדער געלעגענהייט וואָלט מען דארפען זיך אָבשטעלען אויף אָט די פּונקטען, ווי אויף פּרטים פון נאציאָנאל־בילדונג; ווי אויף אזעלכע, וואָס זיינען

באמת די אייגענטליכע ערציהונג פון בירגער: דער פּראַקטישער טייל פון דער פּאָליטישער בילדונג פון א פרייען פאָלק, וועלכער נעהמט זיי ארויס פון דעם ענגען קרייז פון דעם פּערזענליכען און פאמיליען־עגאָאיזם און געוועהנט זיי צו צו בעגרייפען כלל־אינ־טערעסען און צו קענען אָנפיהרען געמיינשאפטליכע עסקים — וועלכער לערנט זיי צו טון געוויסע זאכען מיט דעם מאָטיוו, אין גאנ־צען אָדער האלב, לטובת הכלל, און וועלכער איז מדריך זייערע האנדלונגען לשם צוועקען, וואָס זאָלען זיי פעראייניגען, אנשטאט אָבזונדערן איינע פון די אנדערע. אָהן אזעלכע געוואָנהייטען און אהן אזעלכע קרעפטען קען א פרייע קאָנסטיטוציע ניט ארביי־טען און קען זיך ניט האלטען; ווי מיר זעהען א ביישפּיעל פון דער צו־אָפטער טבע פון פרייהייט צו פערשווינדען אין לענדער, וואו זי איז ניט געבויט אויף א גענוג זיכערען פונדאמענט פון לאָקאלע פרייהייטען. די פערוואלטונג פון ריין־לאָקאלע געשעפטען דורך די אָרטיגע געמיינדען און פון גרויסע אינדוסטריעלע אונטערנעהמונ־גען דורך א פעראייניגונג פון די, וואָס גיבען פרייוויליג די נויי־טיגע געלד־מיטלען דערצו, קען מען ווייטער רעקאָמענדירען אויך צוליב די נוצען, וואָס קומען ארויס, ווי מיר האָבען שוין אויבען ערקלערט, פון אייגענארטיגקייט אין ענטוויקלונג און פערשיידענ־ארטיגקייט אין די פאָרמען פון טהעטיגקייט. רעגירונגס־ארבייט האָבען א טבע צו זיין אומעדום גלייך. ביי איינצעלנע און ביי פריי־וויליגע אסאָציאציעס זיינען, אין געגענטייל, פאראן פערשידענע עקספּערימענטען און ערפאהרונגען אָהן א סוף. דאָס איינציג ניצ־ליכע, וואָס דער שטאאט קען טון, איז מאכען פון זיך א צענט־ראלע ביורא און אָננעהמען אויף זיך די ראָלע פון א טהעטיגען אגענט צו פערשפּרייטען ידיעות פון די רעזולטאטען, וואָס אלער־ליי עקספּערימענטען האָבען געבראכט. זיין ריכטיגער עסק איז צו העלפען יעדען איינעם צו ציהען נוצען פון אנדערע מענשענס׳ פּראַקטיקע, ניט צו פארווערען אלע עקספּערימענטען א חוץ זיינע אייגענע.

דער דריטער און העכסט איבערצייגענדער גרונד, פאר וואָס

מען דארף בעשריינקען דאָס אריינמישען זיך פון דער רעגירונג, איז די גרויסע צרה, וואס קומט ארויס פון פערשטארקען איהר מאכט, ווען עס איז ניט נויטיג. יעדע אויפגאבע, וואָס מען לעגט צו צו די, וועלכע די רעגירונג האָט שוין צו ערפילען, שפרייט אויס איהר איינפלוס איבער די בירגער, איבער זייערע האָפנונגען און זייערע שרעקען, אלץ ווייטער, און מאכט אלץ מעהר און מעהר פון דעם טהעטיגען טייל פון פובליקום, פון די מענשען מיט אמביציעס, נאָכשלעפער פון דער רעגירונג, אָדער פון דער פארטיי, וועלכע שטרעבט צו ווערען די רעגירונג. אויב די וועגען, די אייזענבאהנען, די באנקען, די פערזיכערונגס־געשעפטען, די גרויסע אקציען־געזעלשאפטען, די אוניווערזיטעטען און די עפענטליכע צדקה־אנשטאלטען וואָלטען אלע געוואָרען צווייגען פון דער רעגירונג; אויב דערצו נאָך וואָלטען די בעזונדערע עמטער פון דער קהלה און די לאָקאלע פערוואלטונגען מיט די אלע ארבייטען, וואָס עס פאלט אויס אויף זייער חלק, געווארען דעפארטאמענטען פון דער צענטראלער אדמיניסטראציע; אויב די אָנגעשטעלטע פון אָט די אלע געשעפטען וואָלטען געקריגען זייערע שטעלען און שכירות פון דער רעגירונג און וואָלטען נור פון איהר געקענט ערווארטען ווען עס איז צו שטייגען העכער, — יעמאָלט וואָלט די גאנצע פרייהייט פון דער פרעסע און די גאנצע דעמאָקראטישע קאָנסטיטוציע פון דער לעגיסלאטור ניט געקענט מאכען פריי, ניט די, ניט קיין אנדער לאנד, מעהרער ווי נור לפנים. און אלץ גרעסער וואָלט די צרה געוואקסען, וואָס ווירקזאמער און וויסענשאפטליכער די מאשינעריע פון דער אדמיניסטראציע וואָלט געווען געבויט, וואָס מעהרער פון די בעסטע קעפ און פעהיגסטע הענד זי וואָלט זיך געקענט איינשאפען אויף צו טון די ארבייט. אין ענגלאנד האָט מען ניט לאנג צוריק פאָרגעשלאָגען איינצופיהרען א קאָנקורסנעם עקזאמען פאר אלע רעגירונגס־אָנגעשטעלטע, כדי צו בעזעצען אלע שטעלען מיט די העכסט אינטעליגענטע און אונטעררריכטעטע פערזאָנען, וועלכע מען קען נור קריגען; און עס איז א סך געזאָגט און געשריבען געווארען אי פאר דעם פאָרשלאג, אי אנטקעגען איהם.

איינער פון די ארגומענטען, וועלכען די געגנער פון דעם פּאָרשלאָג האָבען שטארקער ארויסגעבראכט, איז געווען, אז די שטעלע פון א בעשטענדיגען רעגירונגס־בעאמטען גיט ניט גענוג אויסזיכטען אויף א גוטען געהאלט און א געהויבענע פּאָזיציע, צו קענען צו־ציהען די גרויסע טאלאנטען, וועלכע־קענען אלע מאָל מאכען א בעסערע קאריערע, אלס פּראָפעסיאָנעלע מענשען, אדער אָנגעשטעל־טע ביי די גרויסע פּריוואט־געזעלשאפטען. קיינער וואָלט זיך ניט גע׳חדוש׳ט, ווען אָט דער ארגומענט וואָלט געברויכט געוואָרען פון די פ ר י י נ ד פונ׳ם פּאָרשלאָג פאר א ענטפער אויף דער הויפּט־שווערקייט דורכצופיהרען דעם פּלאן. אז דאָס זאָלען גאר די גענ־נער געברויכען, איז ווירקליך א חדוש. אָט דאָס גופא, וואס ווערט ארויסגעשטעלט ווי א סתירה, איז גראד דער „זיכערהייטס־דעקעל“, וואָס ראטעוועט דעם גאנצען סיסטעם. אויב מען וואָלט גע־קענט צו־ציהען די גרעסטע טאלאנטען פון לאנד אָנצונעהמען שטעלען ביי דער רעגירונג, וואָלט מען יעמאָלט באמת זיך געדארפט שרעקען פאר דעם פּאָרשלאָג. אויב אלע געזעלשאפטליכע עסקים, וואָס פאָדערן אָרגאניזירטע אדער גרויסע אומפאסענדע קענטניסע, וואָלטען געלעגען אין דער רעגירונגס הענד, און אויב אלע רעגי־רונגס־עמטער וואָלטען אומעדום געווען בעזעצט מיט די פעהיגסטע מענשען, יעמאָלט וואלט די גאנצע קולטור און אינטעליגענץ פון לאנד, מיט דער אויסנאהמע פון די ריין־פילאָזאָפישע דיינקער, גע־וואָרען קאָנצענטרירט אין איין גרויסער ביוראָקראטיע, דער איינ־ציגער, צו וועמען אלע בירגער פון לאנד וואָלטען געמוזט אָנקו־מען: דער המון, זי זאָל איהם דיקטירען און פיהרען אין אלץ, וואָס ער האָט צו טון; די פעהיגע און די מענשען מיט אמביציעס, זי זאָל זיי ארויפנעהמען העכער אויפ׳ן לייטער. צוגעלאָזען צו ווערען צו די רייהען פון דער דאָזיגער ביוראָקראטיע און, זייענדיג דאָר־טען, צו קריכען העכער — וואָלט געווארען די איינציגע אמביציע פון אלע די, וועלכע שטרעבען עפּעס צו דערגרייכען. אונטער אזא רעזשים איז ניט נור דער דרויסענדיגער עולם, וואָס האָט ניט קיין פּראקטישע ערפאהרונג, אונפעהיג צו קריטיקירען אדער אבצו־

שטעלען די ביוראָקראַטישע מעטאָדען, נור אפילו אויב עס וואָלט זיך געמאכט על פּי סבה אין אַ דעספּאָטישער רעגירונג, אדער בדרך הטבע אין דעם גאנג פון דעמאָקראַטישע אינסטיטוציעס, אז אַ געוועלטיגער אדער עטליכע געוועלטיגער מיט רעפאָרמאַטאָרישע פליעגען אין נאָז וואָלטען זיך ארויפגעקליעבען אויפ'ן שפּיץ פון דער ממשלה, וואָלט קיין רעפאָרמע ניט געקענט איינגעפיהרט ווערען, וועלכע געהט להיפך צו די אינטערעסען פון דער ביוראָקראַטיע. אָט אזא טרויעריגען צושטאנד געפינט מען אין רוסלאנד, ווי עס איז צו זעהן פון די בעריכטען פון מענשען, וועלכע האָבען געהאט גענוג געלעגענהייטען צו בעקענען זיך מיט די דאָרטיגע אומשטענדען. דער צאר אליין איז מאכטלאָז לגבי די ביוראָקראַטישע קערפּערשאַפט; ער קען יעדערן פון זיי פערשיקען אין סיביר, ער קען אָבער ניט רעגירען אָהן זיי אדער אנטקעגען זייער ווילען. זיי קענען צו נישט מאכען יעדען אוקאז זיינעם, אָבהאַלטענדיג זיך גאָר פּשוט פון איינצופיהרען איהם אין קראַפט. אין לענדער, וואָס האָבען אַ העכערע ציוויליזאציע און מעהר רעוואָלוציאָנערען גייסט, האַלט דער עולם, וועלכער איז צוגעוועהנט צו דערוואַרטען, אז אַלץ זאָל פאר איהם געטון ווערען פון דער רעגירונג, אדער אז מען מוז פאר אַלץ ניט נור קריגען אַן ערלויבניס, נור אַ פאָרשריפט ווי עפּעס צו טון, — האַלט בטבע דער עולם דעם שטאַאט פערענטוואָרטליך פאר אַלע צרות, וואָס ער שטעהט אויס; און ווען זיינע ליידען שטייגען אריבער די מאָס פון זיין געדולד, שטעלט ער זיך אויף און מאכט, וואָס מען רופט אָן, אַ רעוואָלוציע. גלייך דערויף אָבער קריכט אנאנדערער, צי מיט דער געזעצליכער אויטאָריטעט פון פאָלק, צי אָהן דעם, ארויף אויפ'ן ביינקעל, גיט ארויס זיינע אוקאזען צו דער ביוראָקראַטיע, — און אַלץ געהט זיך ווייטער אָן, ווי עס איז געגאנגען פריהער, ווארים די ביוראָקראַטישע אָרדנונג איז ניט געענדערט געוואָרען און עס איז קיינער ניטאָ, ווער עס זאָל קענען פערנעהמען איהר פּלאַץ.

א גאַנץ אנדער בילד שטעלט מיט זיך פאָר אַ פאָלק, וואָס איז געוועהנט אליין צו פיהרען זיינע עסקים. אין פראַנקרייך, וואו

א גרויסער טייל פון פאָלק האט געדינט אין דער ארמעע און פיע־לע האָבען געגרייכט דעם ראנג פון אָפיציערען, געפינען זיך תמיד אין יעדען פאָלקס־אויפשטאנד עטליכע פערזאָנען, וועלכע זיינען גענוג קאָמפעטענט צו נעהמען אויף זיך די פיהרערשאפט און צו שאפען א נישקשה'דיגען פּלאַן פון קאמפף. וואָס די פראנצויזען קענען בעווייזען אין מיליטערישע ענינים, קענען דאס די אמערי־קאנער בעווייזען אין אלערליי ציוויל־עסקים. זאָל זיך מאכען, אז זיי בלייבען אָהן א רעגירונג, וועט יעדע אמעריקאנער קהלה גלייך קענען בעשאפען אנאנדערע, און יעדער בירגער וועט פיהרען דעם עסק מיט א רעכט ביסעל פערשטאנד, ארדנונג און ענטשלאָסענ־הייט. אָט אזוי דארף זיין יעדעם פרייע פאָלק. און א פאָלק, וואָס קען אזוי זיין, איז זיכער, אז עס וועט זיין פריי; ווארים עס וועט זיך קיינמאָל ניט לאָזען פערשקלאפען פון איינעם אדער פון א חברה מענשען, נור דעריבער ווייל יענע חברה־לייט זיינען בריות ארייגצוכאפען און ציהען די לייצעס פון דער צענטראלער אדמי־ניסטראציע. קיין ביוראָקראטיע קען ניט דערווארטען צו צווינגען אָט אזא פאָלק עפּעס צו טון אדער עפּעס צו פערליידען, וואָס עס וויל ניט ליידען. דאָרטען אבער, וואו אלץ ווערט געטון דורך דער ביוראָקראטיע, קען לחלוטין גארנישט געענדערט ווערען, אויב זי איז ווירקליך כנגד. די קאָנסטיטוציע פון אזוינע לענדער בע־שטעהט פון דעם וואָס מען האָט אָרגאניזירט די ערפאהרונג און פּראקיטשע פעהיגקייט פון פאָלק אין איין דיסציפּלינירטער קער־פערשאפט, מיט דעם צוועק צו קענען רעגירען אלע איבעריגע; און וואָס מעהר פאָלקאָמען די דאָזיגע אָרגאניזאציע איז, וואָס מעהר ערפאָלגרייך זי איז אין צו־ציהען צו זיך און אויסבילדען פאר איהרע צוועקען די פעהיגסטע מענשען פון אלע קלאסען פון לאנד, אלץ מעהר פאָלשטענדיג איז אלעמענ'ס קנעכטשאפט, די מיטגלידער פון דער ביוראָקראטיע גופא מיטגערעכענט. ווארים די רעגירער זיינען פונקט אזויפיעל די שקלאפען פון זייער אָרגאני־זאציע און פון איהר דיסציפּלין, וויפיעל די רעגירטע זיינען די שקלאפען פון זייערע רעגירער. א כינעזער מאנדארין איז פונקט

אזויפיעל דאָס ווערקצייג און די בעשעפענים פון דעם דעספּאָטיזם, וויפיעל דער געמיינסטער בויער. אן איינצעלנער יעזואיט איז ביז דער לעצטער שטופע פון ערנידערונג א שקלאַף פון זיין אָרדען, הגם דער גאנצער אָרדען גופא עקזיסטירט דאָך נור פאר דער כלל־מאכט און גרויסקייט פון זיינע מיטגלידער.

מען דארף אויך ניט פערגעסען, אז דאָס אריינציהען פון די בעסטע קרעפטען פון לאנד אין דער רעגירענדער קערפּערשאפט ווערט פריהער אדער שפּעטער געפעהרליך פאר דער גייסטיגער טהעטיגקייט און פארטשריטליכקייט פון דער דאָזיגער קערפּער־שאפט גופא. געבונדען ווי זיי זיינען אלע צוזאמען, — אָנפיהרענ־דיג א סיסטעם, וועלכער מוז ווי אלע סיסטעמען געהן א גרויסען טייל ווי אויף רעדלעך, — האָט די גאנצע אָפיציעלע חברה אויס־צושטעהן דעם שטענדיגען נסיון פערזונקען צו ווערען אין דער רו־טינערער פוילקייט; אָדער, אויב זיי מונטערן זיך אויף מיט אמאָל און ווארפען אוועק זייער קריכעדיגען טרעט־מיהל גאנג, האָבען זיי א גרויסען נסיון אָנצוכאפּען זיך פאר א וועלכען עס איז אומגע־לומפּערטען פּלאן, וואָס איז איינעם פון זייערע הויפּט־מאכער אריינגעפאלען אין קאָפּ. די איינציגע זאך וואָס קען זיי אָבהאלטען פון צו זיין אי פויל, אי ראשיג — צוויי נייגונגען, וועלכע זיינען אין אמת'ן קרובים, הגם פון אויבען־אויף שיינט עס ווי א ווידערשפּרוך, — דער איינצי־גער רייץ־מיטעל, וואָס קען אויפהאלטען די פעהיגקייט פון אָט דער קערפּערשאפט גופא ביז צו א הויכען גראד, איז די געלעגענ־הייט קריטיקירט צו ווערען פון אנדערע פעהיגע מענשען, וועלכע שטעהען פון דרויסען פון דער ביוראָקראטיע. עס איז דעריבער אונבעדינגט נויטיג, אז, אונאבהענגיג פון דער רעגירונג זאָלען זיך געפינען מיטלען, וועלכע זאָלען קענען אויסבילדען אזוינע פעהיגע מענשען און זיי געבען די געלעגענהייט און די פּראקטיקע, וועלכע מען מוז האָבען, כדי צו קריגען די ריכטיגע מבינות אין גרויסע פּראקטישע ענינים. אויב מיר זאָלען וועלען תמיד האָבען א פעהיגע קערפּערשאפט פון גוטע טוער, דערהויפּט א קערפּערשאפט, וואָס זאָל

קענען אליין עפּעס אויסגעפינען נייעס און זאָל זיין גרייט אויפ־צונעהמען פערבעסערונגען; אויב מיר ווילען ניט, אז פון אונזער ביוראָקראטיע זאָל זיך אויסלאָזען א „פעדאנטען־קראטיע“, — טאָר אָט די קערפּערשאפט ניט איינשלינגען אלע בעשעפטיגונגען, וועל־כע שאפען און בילדען די פעהיגקייטען, וואָס די מענשהייט האָט נויטיג פאר איהר רעגירונג.

צו. קענען געפינען דעם פּונקט, וואו די רעות, וועלכע זייגען אזוי געפעהרליך פאר דער פרייהייט און דעם פּאָרטשריט פון דער מענשהייט הויבען זיך אָן; אָדער ריכטיגער, אויסצוגעפינען דעם פּונקט, וואו די רעות הויבען אָן אריבערצואוועגען די טובות, וועל־כע קומען ארויס פון דער איינפיהרונג פון א כלל־מאכט, אונטער בעשטימטע ראשי־הקהל, כדי צו בעזייטיגען די שטרויכלונגען, וואָס ליגען אויפ׳ן וועג פון אלעמענ׳ס וואהלזיין; ארויסצובעקומען פון דער צענטראליזירונג פון מאכט און אינטעליגענץ אזויפיעל נוצען וויפיעל מעגליך, ניט איבערגעבענדיג אין דעם שטאאט׳ס הענד א צו־גרויסען חלק פון דער טהעטיגקייט פון כלל, — דאָס צו קענען איז איינע פון די שווערסטע און טיעפסטע אויפגאבען אין דער קונסט פון רעגירונג. עס איז מעהרסטענסטיילס א פראגע פון איינ־צעלהייטען, וואו מען מוז תמיד האלטען אין אויג א סך פערשיי־דענע אויסרעכענונגען און מען קען ניט אוועקשטעלען קיין אב־סאָלוטען כלל. איך גלויב אבער, אז דער פּראקטישער פּרינציפּ, אין וועלכען עס ליעגט זיכערהייט — דער אידעאל, וועלכען מען דארף האָבען פאר די אויגען; דער מאסשטאב, מיט וועלכען מען דארף מעסטען אלע פּלענער, וואָס מען שלאָגט פאר בייצוקומען די שוועריגקייטען, — קען איבערגעגעבען ווערען אין אָט די ווער־טער: די גרעסטע פאנאנדערטיילונג פון מאכט — ד ע צ ע נ ט ר א־ ל י ז א צ י ע — ביז דעם העכסטען גראד, וואָס איז ניט קיין סתירה צו ווירקזאמקייט; און פערקעהרט, די העכסט־מעגליכע צ ע נ ט־ ר א ל י ז א צ י ע פון אויסקונפט געבען, וועלכע זאָל פארשפּרייט ווערען פון צענטער אויף אומעדום. אָט דהיינו, אין פּרט פון שטאדט־פערוואלטונג וואָלט זיין, ווי אין די ניי־ענגלאנד שטאאטען (פון

אמעריקא), א זעהר גענויע צוטיילונג צווישען די בעזונדערע בע־אמטע, וועלכע ווערען אויסגעוועהלט פון די געמיינדען, פון אלע עסקים, וואָס עס איז גלייכער מען זאָל זיי ניט לאָזען אין פריוואטע הענד; אָבער א חוץ דעם ,וואָלט אין יעדען דעפארטאמענט פון לאָקאלע געשעפטען זיין א צענטראלע השגחה, וועלכע בילדעט א צווייג פון דער אלגעמיינער רעגירונג. דער אָרגאן פון אָט דער השגחה, אדער אויפזעהערשאפט, וואָלט צוזאמענברייננגען אין איין מיטעלפונקט אלערליי ידיעות און ערפאהרונגען בנוגע צו דעם צווייג פון קהל׳שע געשעפטען אין די ארומיגע לאָקאלע פלעצער; אלע ידיעות פון אזעלכע טהעטיגקייטען, וואָס מען קען בעקומען פון אנדערע לענדער, ווי אויך אלץ, וואָס מען קען לערנען פון די אלגעמיינע פרינציפען פון פאָליטישער וויסענשאפט. אָט דער צענט־ראלער אָרגאן זאָל האָבען א רעכט צו וויסען אלץ, וואָס טוט זיך אין די אָרטשאפטען, און זיין ספּעציעלער חוב זאָל זיין צו פאר־שפּרייטען די קענטניסע, וואָס מען איז דערגאנגען אין איין פלאץ צום נוצען פאר אלע אנדערע פלעצער. זייענדיג פריי, צוליב זיין געהויבענער שטעלונג און דעם אלגעמיין־ברייטען קרייז פון בע־אָבאכטונג, פון די קליינליכע פאראורטיילען און די ענגע מיינונגען פון א דאָרף־געמיינדע, וועט זיין עצה גאנץ נאטירליך האָבען א גרויס געוויכט; בנוגע אָבער צו זיין פאקטישער מאכט, ווי א בע־שטענדיגע אינסטיטוציע, איז מיין מיינונג, אז זי טאָר ניט געהן ווייטער, א חוץ צווינגען די אָרטיגע בעאמטע צו פאָלגען די גע־זעץ, וואָס מען האָט געמאכט פאר זייער הנהגה. אין אלע איבע־ריגע זאכען, פאר וועלכע עס זיינען קיין קלאָרע רעגעלן ניטאָ, דאר־פען די דאָזיגע בעאמטע האנדלען, ווי זיי פערשטעהען, און אב־געבען דין וחשבון פאר אלץ, וואס זיי טוען, צו זייערע בעלי־בתים, די וועהלער פון די געמיינדען. פאר עובר זיין די רעגעלן דארפען זיי זיין פעראנטוואָרטליך צום געזעץ, און די רעגעלן גופא דארפען ווערען געמאכט פון דער לעגיסלאטור (די געזעצגעבענדע קערפּער־שאפט); די צענטראלע אדמיניסטראטיווע מאכט (קען די רעגעלן אליין ניט בעשטימען. — כ.); זי דארף נור אויפפאסען די רע־

געלן זאָלען אָבגעהיט ווערען; און אויב זי געפינט, אז מען היט זיי ניט אָב ריכטיג, דארף זי זיך ווענדען, לויט ווי עס קומט אויס, אָדער צו די געריכטען זיי זאָלען צווינגען די אָרטיגע בעאמטע צו היטען דעם געזעץ, אָדער צו די געמיינדען אליין, אז זיי זאָלען ארונטערזעצען די בעאמטע, וועלכע האָבען איהם ניט אָבגעהיט לויט זיין ריכטיגען זין.

אָט אזא אלגעמיינע אויפפאסונג ליגט אין עצם פון דער צענטראלער השגחה, וואָס די "פור־לאָ" (חק לעניים) פערוואלטונג דארף פיהרען איבער די, וואָס זיינען ממונה אויף די „קצבה פאר אביונים" פון גאנצען לאנד. וואָס די דאָזיגע פערוואלטונג האָט זיך גענומען מעהר מאכט, וויפיעל דער גרעניץ ערלויבט, איז גראד אין דעם פאל געווען נויטיג און גערעכט, כדי אויסצוראָטען די איינגעווארצעלטע פעהלערן פון א שלעכטער אדמיניסטראציע אין אזעלכע זאכען, וואָס האָבען אָנגעגריפען ניט נור די קליינע דערפ־לעך, נור אויך די גאנצע געמיינדע; ווארים קיין דאָרף האָט ניט קיין מאָראלען רעכט צו פערפיהרען ביי זיך, דורך שלעכטע פער־וואלטונג, א נעסט פון קבצנים, וואָס לעבען פון קצבה, וועלכע פערפלייצען געוועהנליך אויך די ארומיגע דערפער און פאלען צו לאסט און ברייגנען שאָדען דעם מאָראלען און פיזישען מצב פון דער גאנצער ארבייטער געמיינדע.*) אזא מאכט פון אדמיניסטרא־טיווען צוואנג און אייגענער געזעצגעבונג, וואָס די „פור־לאָו" פער־וואלטונג בעזיצט (וועלכע אָבער זי בענוצט נור וועניג, צוליב דער אונפריינדליכער שטימונג, וואָס הערשט מכח דעם ענין), הגם עס

*) אין דער צייט ווען דאָס בוך איז געשריבען געוואָרען זיינען אין ענגלאַנד פאָרגעקומען היציגע פּאָליטישע מחליקות וועגען די קצבה וואָס די אָרימע לייט האָבען געקריגען פון זייערע געמיינדען און וועגען די רעפאָרמען, וואָס די פור־לאָא פערוואַלטונג האָט געזוכט איינ־צופיהרען. דער פערפאַסער בערעכטיגט דאָ פערבייגעהענדיג די ארבייט פון יענער פערוואַלטונג, וועלכע האט איצטער שוין כמעט אין גאַנצען פערלאָרען איהר אַמאָליגען אינטערעס. — דער איבערזעצער.

איז פֿאָלקאָם בערעכטיגט אין א פאל פון זעהר א גרויסער נאציאָ־נאלער וויכטיגקייט, וואָלט געווען גאָר אין גאנצען אויסען פּלאַץ אין דעם פאל פון אויפזעהערשאפט פון ריין אָרטיגע אינטערעסען. אבער א צענטראַלער אָרגאן צו פערשפּרייטען ידיעות און בעריכ־טען איבער אלע אָרטשאפטען וואָלט האָבען פונקט אזא ווערטה פאר אלע אדמיניסטראטיווע אָבטיילונגען. א רעגירונג קען גאָר ניט האָבען צופיעל אזעלכע טהעטיגקייט, וועלכע שטערט ניט, נור אדרבא רופט ארויס און אָנשטרייננונג און העלפט די ענטוויקלונג פון יעדען יחיד. דער אומגליק הויבט זיך אָן, ווען אנשטאט ארויס־צורופען די טהעטיגקייט און די קרעפטען פון די איינצעלנע און פון חברות, שטעלט זי ארוים איהר אייגענע טהעטיגקייט; ווען אנ־שטאט צו געבען זיי אויסקונפט, אן עצה און, ווען נויטיג, זיך אָנ־בייזערן אויך, צווינגט זי זיי צו ארבייטען מיט געבונדענע הענד, אָדער הייסט זיי גאָר אין גאנצען שטעהן אָן א זייט, און זי טוט אליין זייער ארבייט אנשטאט זיי. דער ווערטה פון א שטאאט איז נאָך אלעמען דער ווערטה פון די איינצעלנע, וואָס שטעלען איהם צוזאמען. דער שטאאט אָבער, וועלכער לעגט אָב זייערע אינטע־רעסען, די אינטערעסען פון ז י י ע ר גייסטיגער ענטוויקלונג און ערהויבונג, צוליב אביסעל מעהר אדמיניסטראטיווער געניטקייט, אדער נור צוליב אביסעל כלומר׳שטדיגער געשיטקייט, וואָס מען קריגט דורך פּראקטיקע אין די איינצעלהייטען פון א געשעפט; דער שטאאט, וועלכער מאכט זיינע מענשען פאר קארליקעס, כדי זיי זאָלען זיך לייכטער לאָזען בויגען אין זיינע הענד, אפילו ווען זיין כונה דערביי איז צו גוטען, — אזא שטאאט וועט אויסגעפינען, אז מיט קליינע מענשען קען מען קיין ווירקליך גרויסע זאכען ניט אויפטון, און אז די פֿאָלקאָמענהייט פון דער מאשינעריע, צוליב וועלכער ער האט אלצדינג געאָפּפערט, וועט סוף כל סוף איהם גאָר ניט העלפען, ווייל עס פעהלט אין איהר די לעבעדיגע קראפט, וועל־כע ער האָט, כדי די מאשין זאָל ארבייטען אביסעל גלאטער, אליין בידים פערטריבען.

ע נ ד ע.

קאטאלאג

פון די

אינטערנאציאנאלע ביבליאָטהעק

	פרייז
פיליפ קראנץ, קולטור געשיכטע, 1טער באַנד, געבונדען....	$ .75
״ ״ ״ ״ 2טער ״ ״	.75
״ ״ ״ ״ 3טער ״ ״	.75
״ ״ ״ ״ 1טער ״ פאַפּיער....	.60
״ ״ ״ ״ 2טער ״ ״	.60
״ ״ ״ ״ 3טער ״ ״	.60
״ ״ פראַנצויזישע רעוואָלוציאָן, געבונדען......	.75
״ ״ ״ ״ פאַפּיער......	.60
״ ״ אַמעריקא פאר קאָלומבוס, געבונדען........	.50
״ ״ יציאת מצרים	.15
״ ״ וואָס הייסט נאַציאָן	.10
״ ״ אַריסטאָטעל ביאָגראַפיע......	.10
״ ״ ברוך שפינאזא ״	.15
״ ״ שבתי צבי ״	.15
״ ״ יאָזעפוס פלאוויוס ״	.15
״ ״ בר כוכבא ״	.15
״ ״ לעסינג און מענדעלסאָהן ״	.25
״ ״ די פאַמיליע ראָטהשילד ״	.15
״ ״ דון יצחק אברבנאל ״	.15
״ ״ מאָהאַמעד ״	.15
״ ״ מעיערבעער ״	.15

	פרייז
מאררים ראזענפעלד, שריפטען, 1טער באַנד, געבונדען	1.00
" " 2טער " "	1.00
" " 3טער " "	1.00
" " היינריך היינע, ביאָגראַפיע	.15
" " יהודה הלוי "	.15
ד. פינסקי, ערצעהלונגען, 1טער באנד	.50
" " 2טער "	.50
" " אייזיק שעפטעל, דראמא	.15
" " זרבבל	.5
דר. קאספע, מעכאַניקע	.10
" " כעמיע	.15
" " אַסטראָנאָמיע	.15
יהואש, געזאַמעלטע ליעדער, געבונדען	1.00
י. גאָרדין, ערצעהלונגען	.50
" " גאָט, מענש און טייוועל	.25
" " סאפפהא	.25
" " אלישע בן אבויה	.15
" " דער אונבעקאַנטער	.20
" " די אמת'ע קראַפט	.20
" " וואלטער, ביאָגראַפיע	.10
מאקסים גאָרקי, ערצעהלונגען	.15
" " אינטערוויוס	.15
ליעוו טאָלסטאָי, איינציגער מיטעל	.5
" " פאטריאָטיזמוס און רעגירונג	.5
" " צום ארבייטער פאָלק	.15

פרייז

דר. ח. זשיטלאָווסקי, דער סאָציאַליזם און די נאַציאָנאַלע פראַגע .40

ז. ליבין, געקליבענע סקיצען .... .50

מ. באַראַנאָוו, דער מענש און די נאַטור .... .10

ה. אלעקסאנדראָוו, טאָלסטאָי, ביאָגראַפיע .... .10

ב. פייגענבוים רמב"ם " .... .10

מ. וויערניק, רב סעדיה גאון " .... .10

" " דער ווילנער גאון " .... .10

מ. פרומקין, ר' ישראל בעל שם טוב " .... .10

ד. מ. הערמאלין, יצחק בער לעווינזאָהן, ביאָגראַפיע ...... .15

לעאָפּ. קאמפף, פאר'ן שטורם, דראמא .... .20

הענריק איבסען, דיא גייסטער " .... .20

„קניאז פאטיאמקין" .... .20

דר. ש. פעסקין, סטרייקס........ .5

אדרעסירען:

A. M. EVALENKO,

140--142 W. 27th ST.

NEW YORK.

פאלגענדע ווערק ווערען פערפערטיגט צום דרוק:

אַ פאָלשטענדיגע אויסגאבע פון י. ל. פרץ'ס שריפטען

דר. ח. זשיטלאָווסקי'ס שריפטען

ליעסינ'ס געזאַמעלטע ליעדער

יודישע פאָלקס־ליעדער געזאַמעלט פון י. ל. כהן

מילל'ס פרייהייט, איבערזעצט פון דר. י. מעריסאָן

דער מטורף, דראמא אין 4 אקטען, פון יעקב גאָרדין

יעקב גאָרדין'ס ערצעהלונגען, צווייטער באַנד

ל. טאָלסטאָי'ס די שקלאפעריי פון אונזער צייט

" " דער סוף פון דער היינטיגער וועלט

" " די אויפשטעלונג פון גיהנם

" " וועגען דער געזעלשאפטליכער בעוועגונג אין רוסלאַנד

" " תחית המתים

היינעס געדיכטע, איבערזעצט פון ד. פינסקי

סאקראטעס, אַ ביאָגראַפיע פון דר. ק. פאָרנבערג

געקליעבענע ערצעהלונגען פון גיואי דע מאפאסאן, איבערזעצט פון י. ענטין